Prevencija nasilja u zatvorskom sustavu

Rajić, Saša

Doctoral thesis / Disertacija

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:653299

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Saša Rajić

PREVENCIJA NASILJA U ZATVORSKOM SUSTAVU

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2017

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Saša Rajić

PREVENCIJA NASILJA U ZATVORSKOM SUSTAVU

DOKTORSKI RAD

Mentori:
Prof.dr.sc. Irma Kovčo Vukadin
Prof.dr.sc. Branko Nikolić

Zagreb, 2017

University of Zagreb

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences

Saša Rajić

PREVENTION OF VIOLENCE IN THE PRISON SYSTEM

DOCTORAL THESIS

Supervisors:
Professor Irma Kovčo Vukadin, Ph.D.
Professor Branko Nikolić, Ph.D.

Zagreb, 2017

INFORMACIJE O MENTORIMA

Prof.dr.sc. Irma Kovčo Vukadin

Prof.dr.sc. Irma Kovčo Vukadin zaposlena je kao redovita profesorica u trajnom zvanju na Odsjeku za kriminologiju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni stupanj doktora znanosti u društvenim znanostima, znanstveno polje odgojne znanosti, grana defektologija, stekla je 1997. godine obranom disertacije pod naslovom „Razlike u nekim socio-ekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja kaznenog djela ubojstva različitog spola“. Nastavnica je na preddiplomskom i diplomskom sveučilišnom studiju socijalne pedagogije u okviru kojih je nositeljica i izvoditeljica sljedećih predmeta: Penologija II, Mediji i kriminalitet, Trgovanje ljudima, Socijalna patologija I i II i Human trafficking. Nastavu izvodi i na diplomskom specijalističkom studiju kriminalistike na Visokoj policijskoj školi u svojstvu vanjskog suradnika (nositeljica i izvoditeljica predmeta Primijenjena viktimologija) te na doktorskom studiju Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne znanosti Univerziteta u Sarajevu u svojstvu suradnika na predmetima Kriminologija i Aplikativna kriminologija. Njeni istraživački, znanstveni i stručni interesi usmjereni su na područje kriminologije, penologije i viktimologije. Tijekom dosadašnjeg rada aktivno je sudjelovala u izvedbi 19 međunarodnih ili domaćih znanstvenih projekata, objavila je više od 50 znanstvenih radova te izložila više od 70 radova na 53 znanstvena skupa. Kao mentorica, vodila je preko 110 studenata u izradi diplomskih radova te 7 studenata u izradi magistarskih radova.

INFORMACIJE O MENTORIMA

Prof. dr. sc. Branko Nikolić

Prof.dr.sc. Branko Nikolić, redoviti profesor u trajnom zvanju, od 1. siječnja 2017. godine je u mirovini. Prije umirovljenja bio je voditelj Katedre za informatiku, statistiku i tehnologiju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Magistrirao je na Elektrotehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na području Računarskih znanosti. Znanstveni stupanj doktora znanosti stekao je na području društvenih znanosti, znanstvenom polju odgojnih znanosti, grani defektologije, obranivši disertaciju pod naslovom „Metode linearne regresije za klasifikaciju osoba s teškoćama socijalne integracije“. Bio je nastavnik na preddiplomskim i diplomskim sveučilišnim studijima Edukacijske rehabilitacije, Socijalne pedagogije i Logopedije na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru, u okviru kojih je nositelj i izvoditelj sljedećih kolegija: Statistika, Informatika, Primjena statističkih metoda u logopediji, Kvantitativne metode i Kvantitativne metode istraživanja. Na doktorskom studiju Prevencijske znanosti i studij invaliditeta Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu bio je nositelj i izvoditelj obveznog kolegija *Multivarijatne analize I*, a na poslijediplomskom specijalističkom studiju Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji bio je nositelj i izvoditelj kolegija *Statistička analiza primjenom računala*. Objavio je 80 znanstvenih radova u časopisima, znanstvenim monografijama (poglavlja) i zbornicima. Sudjelovao je u realizaciji 30 znanstvenih projekata, od toga je u 24 bio aktivni istraživač, a u preostalih 6 obradio je podatke istraživanja. S pisanim radovima sudjelovao je na 20 znanstvenih skupova od kojih je 14 međunarodnih. Za sve objavljene radove postavio je modele obrade podataka, izradio i transformirao programe za multivarijatnu i univarijatnu analizu podataka te obradio podatke i izvršio statističku interpretaciju dobivenih rezultata. Izradio je modele, algoritme i programe za robusne metode obrade podataka i analize promjena, pogodne za male uzorke. Bio je mentor za 5 magistarskih radova i 3 doktorska rada. Također je bio mentor za 30 diplomskih radova studenata Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a za preko 200 diplomskih radova obradio je podatke i pomogao interpretirati dobivene rezultate. Objavio je ukupno 6 stručnih radova različitih kategorija. Za potrebe obrade podataka za znanstvene projekte, disertacije, magistarske i diplomske radnje, izradio je i implementirao 40 programa za multivarijatnu i univarijatnu analizu podataka.

Na temelju članka 42. Statuta Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Fakultetsko vijeće Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta na 4. redovitoj sjednici održanoj dana 30. siječnja 2017. godine donijelo je odluku o imenovanju Povjerenstva za ocjenu doktorskog rada u sastavu:

1. **Izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević**, izvanredna profesorica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predsjednica
2. **Prof. emeritus Milko Mejovšek**, profesor emeritus Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, član i
3. **Doc.dr.sc. Joško Vukosav**, docent na Ministarstvu unutarnjih poslova RH, Policijska akademija, Visoka policijska škola, vanjski član.

Fakultetsko vijeće Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta prihvatilo je pozitivno izvješće Povjerenstva za ocjenu doktorskog rada Saše Rajića pod naslovom „Prevencija nasilja u zatvorskom sustavu “ na 6. redovitoj sjednici održanoj dana 27. ožujka 2017. godine te imenovalo Povjerenstvo za obranu doktorskog rada u sastavu:

1. **Izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević**, izvanredna profesorica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predsjednica
2. **Prof. emeritus Milko Mejovšek**, profesor emeritus Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, član i
3. **Doc.dr.sc. Joško Vukosav**, docent na Ministarstvu unutarnjih poslova RH, Policijska akademija, Visoka policijska škola, vanjski član.

Doktorski rad uspješno je obranjen dana 24. travnja 2017. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Zahvaljujem mentorima prof.dr.sc. Irmi Kovčo Vukadin i prof.dr.sc. Branku Nikoliću na pomoći, podršci i angažmanu u mentoriranju izrade ovog rada.

Zahvaljujem kolegama i kolegicama iz Kaznionice u Lepoglavi i Kaznionice u Požegi na razumijevanju i pomoći u organizaciji i provedbi ovog istraživanja.

Hvala Danijeli što je ovaj rad učinila pismenijim.

Hvala Aniti na pozitivnoj energiji, optimizmu i podršci.

Posebno i najveće moguće hvala Martini - bez Nje sve ovo ne bi bilo moguće.

SAŽETAK

Nasilje u zatvorima pojava je koja izaziva znanstveni i stručni interes. Teoretski modeli kojima se najčešće tumači nasilno ponašanje u zatvoru su importacijski, deprivacijski i situacijski model. U svrhu istraživanja pojave nasilja u hrvatskom zatvorskom sustavu postavljena su dva cilja. Prvi cilj bio je utvrditi obilježja ličnosti, ponašajna i kriminološka obilježja i razlike u tim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena neka stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa. Drugi cilj bio je utvrditi prediktivne vrijednosti importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica u hrvatskom zatvorskom sustavu. Za potrebe provedbe istraživanja formirana su dva uzorka. Prvi uzorak (N=173) čine zatvorenici Kaznionice u Lepoglavi (N_M=126) i zatvorenice Kaznionice u Požegi ($N_Ž$=47) počinitelji stegovnih prijestupa kojima je izrečena stegovna mjera. Drugi uzorak čine stegovni prijestupi (N=364) zbog kojih su zatvorenicima i zatvorenicama izrečene stegovne mjere. Istraživanjem je utvrđeno postojanje razlika u obilježjima ličnosti, ponašajnim i kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica, na način da su kod zatvorenika utvrđena nepovoljnija obilježja u sve tri kategorije. Istraživanjem je utvrđena prediktivna vrijednost importacijskog modela u objašnjenju pojave nasilnih prijestupa zatvorenika i zatvorenica. Deprivacijski model je pokazao prediktivnost kod zatvorenica, ali ne kod zatvorenika. Dok je za situacijski model utvrđena prediktivnost kod zatvorenika, ali kod zatvorenica prediktivnost nije utvrđena. Rezultati istraživanja ukazuju na specifičnosti hrvatskog zatvorskog sustava u odnosu na utvrđene prediktore pojave nasilja, na potrebu rodno specifičnog pristupa nasilju u zatvorskom sustavu te na potrebu provedbe budućih istraživanja prediktora i korelata nasilja na većem uzorku, u više institucija, usmjerenih na specifične oblike nasilja, koristeći pritom kombinirani (kvantitativno/kvalitativni) istraživački pristup.

Ključne riječi: zatvor, nasilje, stegovni prijestupi, importacijski-deprivacijski-situacijski model, rodne razlike, prediktori i korelati nasilja

SUMMARY

Prisons are often seen as places where violence is generally accepted and frequent. Incidents in prisons jeopardize effective functioning of prisons, while victims of violence have problems both with adjustment to conditions of imprisonment and with inclusion to community after release. Participation in incidents during imprisonment is perceived as one of the most significant predictors of future criminal behaviour (recidivism). Causes of prison violence are explained by different theories which are then tested in correctional settings. Most common theoretical models to explain violent behaviour in prison are importation, deprivation and situational model. *Importation model* explains prison violence through personal characteristics, values and norms of offenders which are then brought into prison. In such terms, predictors of criminal behaviour are also predictors of negative forms of behaviour in prisons. *Deprivation model* finds explanation of prison violence in characteristics of prison as (total) institution and deprivations arising from imprisonment, where prisoners' subculture represents a form of confronting formal control and reducing deprivations. *Situation model* explains human behaviour through interaction between personal and environmental characteristics. According to this explanation, prison as institution is focused on gaining control, where strategies to achieve control comprise elements of environment and elements of interaction between prison officials and prisoners. As prison violence is a phenomenon which provokes scientific and expert interest, numerous studies are trying to determine causes and consequences of violence and possibilities of effecting violence and incident behaviour in prisons.

Two aims were set to explore phenomenon of violence in Croatian prison system. First aim was to establish personality traits, behavioural and criminological characteristics and differences in these characteristics between male and female prisoners with disciplinary measure declared for committing disciplinary offence. Second aim was to establish predictive value of importation, deprivation and situational model in explaining violent behaviour of male and female prisoners in Croatian prison system. Two samples were formed to conduct research. First sample (N=173) was constituted of male prisoners from Penitentiary in Lepoglava (N_M=126) and female prisoners from Penitentiary in Požega (N_F=47) with disciplinary measure declared for committing disciplinary infraction. Second sample was constituted of disciplinary infractions (N=364) for which disciplinary measures were declared.

To process data for the purpose of the first and the second aim of the research methods of descriptive analysis (absolute and relative frequencies, measures of central tendency), t-test and hi-square test were used. In the scope of the first aim discriminative analysis was applied to determine differences in characteristics between male and female prisoners who committed disciplinary offences. For the purpose of second aim - determining predictive value of importation, deprivation and situational model of violent behaviour separately for male and female prisoners, logistic regression analysis was applied.

Research found differences in personality traits, behavioural and criminological characteristics between male and female prisoners, where adverse characteristics in all three categories were found for men. Within personality traits, main characteristic to differ male from female prisoners is aggressiveness - male prisoners are more aggressive then female prisoners. In the category of behavioural characteristic male and female prisoners differ mostly in a*lcohol consumption* - male prisoners express significantly more problematic attitudes towards alcohol consumption then female prisoners and they are more likely to have problem with alcoholism and excessive drinking. Criminological characteristics to differ male from female prisoners the most are *length of the sentence*, *admitting criminal offence* and *previous convictions* - male prisoners have longer sentences, are less likely to admit criminal offence and are more likely to be recidivists.

Research confirmed predictive value of importation model in explaining occurrence of violent disciplinary infractions committed by male and female prisoners. Also, predictive value of some individual variables of the importation model was confirmed, but only for prisoners - *number of children* and *aggressiveness*. Prisoners with more children are more likely to commit violent disciplinary infractions and average or above-average level of prisoners' aggressiveness has predictive value for committing violent disciplinary infractions. Predictive value of deprivation model was found only for female prisoners and not for male prisoners, but none of the individual variables of deprivation model showed predictive value in explaining violent behaviour of female prisoners. Predictive value of situational model was found only for male prisoners, but not for female prisoners. Individual variables of situational model which showed predictive value refer to time when disciplinary infraction was committed - as a rule disciplinary infractions do not occur in free time and during weekends but in working days and working time.

Results indicate specificity of Croatian prison system in relation to determined predictors of violence, necessity of gender specific approach to violence in the prison system and recommendation to implement future research of predictors and correlates of violence on larger

sample, targeting specific types of violence and by using combined research approach (quantitative/qualitative).

Key words: prison, violence, disciplinary infractions, importation-deprivation-situational model, gender differences, predictors and correlates of violence.

SADRŽAJ:

1. UVOD 1

2. NASILJE U ZATVORSKOM SUSTAVU 2

2.1. Definiranje pojma 2

2.2. Incidencija i fenomenologija 5

2.3. Teorijska objašnjenja 9

2.3.1. Importacijski model 12

2.3.2. Deprivacijski model 13

2.3.3. Situacijski model 15

3. ISTRAŽIVANJA NASILJA I INCIDENATA U ZATVORIMA 18

3.1. Istraživanja importacijskog modela 19

3.2. Istraživanja deprivacijskog modela 26

3.3. Istraživanja situacijskog modela 32

3.4. Istraživanja koja testiraju prediktivnu vrijednost varijabli više modela 35

3.5. Rodne razlike 41

4. PREVENCIJA NASILJA 46

4.1. Uloga prevencijske znanosti u prevenciji nasilja u zatvorskom sustavu 46

4.2. Kontrola nasilja i strategije prevencije nasilja u zatvorskom sustavu 48

4.3. Procjena rizičnosti zatvorenika 55

5. NASILJE U HRVATSKOM ZATVORSKOM SUSTAVU 63

5.1. Organizacijska struktura Uprave za zatvorski sustav 63

5.2. Zakonski okvir za implementaciju rehabilitacijskog koncepta 65

5.3. Dijagnostika i procjena rizičnosti 68

5.4. Tretman zatvorenika 73

5.3.1. Opći programi 73

5.3.2. Posebni programi i edukativno-razvojni programi 75

5.4. Osobnik zatvorenika i pomoćne evidencije 76

5.5. Stegovni prijestupi, postupci i mjere (Okvir propisan Zakonom o izvršavanju kazne zatvora) 79

5.5.1. Okvir propisan kućnim redovima Kaznionice u Lepoglavi i Kaznionice u Požegi 81

5.6. Incidencija i fenomenologija nasilja i incidenata 86

5.6.1. Tjelesni sukobi između zatvorenika 88

5.6.2. Tjelesni napadi zatvorenika na službenike 89

5.6.3. Samoozljeđivanje zatvorenika 90

5.6.3. Samoubojstva zatvorenika 91
5.6.4. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti 92
5.6.5. Sredstva prisile 94

6. ISTRAŽIVANJA NASILJA I INCIDENTNOG PONAŠANJA U HRVATSKOM ZATVORSKOM SUSTAVU 97

7. CILJEVI, ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI I HIPOTEZE 107

8. METODOLOGIJA 109

8.1. Uzorak 109

8.2. Obilježja istraživačkih lokacija 114

8.2.1. Kaznionica u Lepoglavi 114
8.2.2. Kaznionica u Požegi 115
8.3. Instrument 116

8.4. Način prikupljanja i obrade podataka 118

8.5. Etički aspekti istraživanja 123

9. REZULTATI 124

9.1. Obilježja ličnosti, ponašajna i kriminološka obilježja zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa – deskriptivna analiza 124

9.1.1. Obilježja ličnosti zatvorenika i zatvorenica 124
9.1.2. Obilježja ponašanja zatvorenika i zatvorenica 125
9.1.3. Kriminološka obilježja zatvorenika i zatvorenica 126
9.2. Razlike u obilježjima ličnosti, ponašajnim i kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa 128

9.2.1. Razlike u obilježjima ličnosti između zatvorenika i zatvorenica 128
9.2.2. Razlike u ponašajnim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica 130
9.2.3. Razlike u kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica 131
9.3. Prediktivna vrijednost importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica 133

9.3.1. Obilježja varijabli importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela objašnjenja nasilnog ponašanja u zatvorskom sustavu – deskriptivna analiza 133
9.3.2. Prediktivna vrijednost *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika 137
9.3.3. Prediktivna vrijednost *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica 140
9.3.4. Prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika 142
9.3.5. Prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica 142
9.3.6. Prediktivna vrijednost *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika 144

9.3.7. Prediktivna vrijednost *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica 145
10. RASPRAVA 147
11. OGRANIČENJA I DOPRINOSI ISTRAŽIVANJA 158
11.1. Ograničenja istraživanja 158
11.2. Doprinos istraživanja – znanstveni i praktični 161
12. ZAKLJUČAK 163
13. LITERATURA: 166
14. PRILOZI 184

1. UVOD

Ovim se radom nastoji skrenuti pozornost na pojavu nasilja u zatvorskom sustavu definiranjem samog pojma nasilja i prikazom dostupnih podataka o incidenciji i fenomenologiji pojave nasilja u zatvorima. Nasilje u zatvorima kao pojava tumači se raznim teorijama, pri čemu su najzastupljenija tri modela kojima se nastoji objasniti pojava nasilja u zatvorima (importacijski, deprivacijski, situacijski).

Postoje brojna inozemna istraživanja o nasilju u zatvorima u okviru kojih su ispitivane prediktivne značajnosti pojedinih modela ili više njih. Razlike u značajnosti prediktora nasilnog ponašanja u odnosu na spol, odnosno rodne razlike, postoje s obzirom na uzroke i modalitete kriminalnog ponašanja te s obzirom na pojavu nasilja u zatvorima.

Prevencijska znanost nastoji istražiti pojavu nasilja u zatvorima, koje ima štetan utjecaj na pojedinca, ali i na društvo u cjelini. Zatvori su dio društvene zajednice, a posljedice nasilja doživljenog u zatvoru prenose se u društvo.

Istraživanje pojave nasilja u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske provedeno za potrebe ovog rada usmjereno je na utvrđivanje razlika u obilježjima ličnosti, ponašajnim i kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica počinitelja stegovnih prijestupa te na utvrđivanje prediktivne vrijednosti importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela objašnjenja nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica u hrvatskom zatvorskom sustavu.

Rezultati istraživanja u okviru ovog rada mogu biti osnova za razmatranje mogućih preventivnih intervencija te izradu strategija i programa za prevenciju nasilnog ponašanja u hrvatskom zatvorskom sustavu, a time i nasilnog ponašanja zatvorenika nakon otpusta u zajednicu.

2. NASILJE U ZATVORSKOM SUSTAVU

2.1. Definiranje pojma

Iako postoje različite definicije nasilja, jedna od najobuhvatnijih jest definicija Svjetske zdravstvene organizacije (World Health Organization, 2002;5), prema kojoj je nasilje: „Namjerna uporaba fizičke sile ili snage, prijeteća ili stvarna, protiv samoga sebe, druge osobe, ili protiv skupine ili zajednice, koja ima za posljedicu, ili postoji velika vjerojatnost za ozljedu, smrt, psihološku štetu, oštećeni razvoj ili deprivaciju.“

Polazeći od počinitelja, smjera nasilja i vrste nasilja, Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 2002) dijeli nasilje u tri šire kategorije:

- nasilje usmjereno prema samome sebi (suicidalno ponašanje i samoozljeđivanje),
- interpersonalno nasilje (obiteljsko nasilje – uključuje zlostavljanje djece, nasilje među partnerima i zlostavljanje starijih članova obitelji te nasilje među osobama koje nisu u rodu – uključuje maloljetničko nasilje, nasumične nasilne incidente, silovanja ili seksualne napade u kojima su počinitelji nepoznate osobe i nasilje u institucionalnim okruženjima kao što su škole, radna mjesta, zatvori i domovi za starije i nemoćne) i
- kolektivno nasilje (socijalno, političko i ekonomsko nasilje).

Nasilje se manifestira kao aktualno, namjerno, ugrožavajuće ponašanje koje može nanijeti štetu, a uspoređivanje pojavnosti nasilja u zatvorima s nasiljem u općoj populaciji problematično je jer populacija u zatvorima nije jednaka općoj populaciji (Wolff, Shi i Bachman, 2008).

Kad govorimo o nasilju u zatvoru, ono se ponajprije može podijeliti na individualno (međusobni napadi zatvorenika na druge zatvorenike i napadi zatvorenika na službenike) i kolektivno (nasilje širih razmjera koje se može pretvoriti u pobunu) (Mejovšek, 2002). Prema navodima autora Kovčo Vukadin i Mihoci (2010), pobune se obično definiraju kao incidenti u kojima sudjeluje više zatvorenika, a koji zahtijevaju dodatnu pomoć ili intervenciju izvana te rezultiraju ozbiljnim štetama. Prema Mejovšeku (2002), pobune su najučestalije u kaznenim zavodima maksimalnog stupnja sigurnosti, koje su u pravilu starije ustanove većeg smještajnog kapaciteta te su ujedno u njima smješteni najteži prijestupnici.

Sukladno s navedenim, pojam kolektivnog nasilja u zatvoru razlikuje se od pojma kolektivnog nasilja u široj društvenoj zajednici, kako ga definira Svjetska zdravstvena organizacija.

Kovčo Vukadin i Mihoci (2010) nasilje u zatvorima dijele prema:

- vrsti odnosa: horizontalno (nasilje među zatvorenicima) i vertikalno (nasilje osoblja prema zatvorenicima i nasilje zatvorenika prema osoblju),
- vrsti nasilja: fizičko interpersonalno, fizičko nasilje prema sebi (samoozljeđivanje, suicid) i seksualno nasilje.

Međutim, postojeće kategorizacije moguće je dodatno proširiti i sistematizirati na više načina pa je pojavne oblike nasilja u zatvoru moguće podijeliti prema:

1. smjeru (počinitelj-žrtva):
   a) zatvorenik prema sebi,
   b) zatvorenik prema drugom zatvoreniku/zatvorenicima,
   c) zatvorenik prema osoblju,
   d) službenik prema zatvoreniku/zatvorenicima.
2. broju počinitelja:
   a) individualno,
   b) grupno (manja skupina zatvorenika prema pojedincu ili drugoj skupini zatvorenika),
   c) kolektivno (pobune).
3. vrsti:
   a) psihičko (prijetnja, ucjena, zastrašivanje, otimanje i/ili uništenje osobne imovine),
   b) fizičko,
   c) seksualno.

U odnosu na motivaciju, razlikujemo instrumentalno i ekspresivno nasilje. Pritom je instrumentalno zatvorsko nasilje racionalno i usmjereno ka ostvarivanju određenog cilja, dok je ekspresivno nasilje neracionalno i predstavlja spontano otpuštanje napetosti napadom na druge osobe. U zatvorskoj svakodnevici, ekspresivno i instrumentalno nasilje isprepliću se (Bowker, 1983).

Jedan od oblika nasilja u zatvorima jest i *bullying* (engl.) među zatvorenicima (South i Wood, 2006; Gooch i Treadwell, 2015). Ovaj pojam povezan je s međusobnim zlostavljanjem među zatvorenicima, odnosno nasilničkim ponašanjem zatvorenika prema drugim zatvorenicima. Iako je nekoliko autora dalo definiciju *bullyinga*, većina se slaže u pogledu 5 ključnih elemenata koje mora sadržavati, a koje je utvrdio Farrington (1993; prema South i Wood, 2006; i prema Palmer i Thakordas, 2005): *Bullying* se odnosi na (1) verbalni ili psihički napad

koji; (2) uključuje neuravnoteženost snaga; (3) nije izazvan, (4) ponavlja se; (5) usmjeren je na izazivanje straha ili nanošenje štete/ozljeđivanje žrtve. Međutim, problemi se javljaju u primjeni ove definicije na zatvorsku populaciju, npr. vezano za okolnost da su u zatvorima, u nekim slučajevima, žrtve na neki način pridonijele vlastitoj viktimizaciji (Ireland, 2000; Gooch i Treadwell, 2015). U zatvorskom kontekstu upitan je i kriterij ponavljanja nasilnog ponašanja između istih sudionika s obzirom na to da se *bullying* može događati između dviju osoba koje su smještene na različitim odjelima i rijetko su u kontaktu (Ireland, 2000).

Ireland i Ireland (2000) *bullying* u zatvoru tumače kao pojam koji pokriva širok raspon ponašanja koja opisuju međusobnu agresiju između zatvorenika. Prema Gooch i Treadwell (2015), pojavni oblici *bullyinga* u institucionalnom kontekstu obuhvaćaju širok spektar ponašanja koji uključuje verbalno zlostavljanje i prijetnje, iskorištavanje i iznudu, krađu i razbojništvo, fizičko nasilje, prisiljavanje osobe da izvrši napad na drugu osobu te seksualni napad. Prema istim autorima, najvjerojatnije je da će se seksualni napad dogoditi upravo u kontekstu *bullyinga*.

U dostupnoj literaturi o zatvorskom *bullyingu* do danas se nije definirala jasna razlika između zatvorskog *bullyinga* i viktimizacije. To stvara konceptualne i operativne teškoće te Gooch i Treadwell (2015) navode da je potreban oprez kako bi se izbjegla pogrešna uporaba pojma *bullying* u odnosu na druge oblike viktimizacije. Edgar (2005) smatra da je ključni element *bullyinga* neravnoteža snaga uključenih strana, dok veći dio zatvorske viktimizacije, uključujući uvrede, krađe, prijetnje i tučnjave, ne uključuje ovaj element. U slučaju viktimizacije, u kontekstu moći, ključna je uzajamnost: obje strane vrijeđaju, prijete, izazivaju, verbalno zlostavljaju ili psihički zastrašuju jedna drugu. Edgar (2005) također upozorava da je nasilje u zatvorima češće uzrokovano viktimizacijom, a ne *bullyingom*. Prema Strategiji Zatvorske službe Ujedinjene Kraljevine za smanjenje nasilja, „*bullying* je ponašanje motivirano željom da se nekome nanese ozljeda ili da ga se zastraši. Takvo se ponašanje u pravilu ponavlja, nije izazvano, a namjera mu je uzrokovati strah ili štetu žrtvi. *Bullying* ne može biti uzajaman te uvijek uključuje neravnotežu snaga“ (Prison Service Order No. 2750, 2007;13). Temeljni koncept *bullyinga* tipično se povezuje s namjernim planiranim radnjama čije su žrtve izabrane zbog slabe sposobnosti da uzvrate (Archer i Southall, 2009), no prema Edgaru (2005), neravnotežu snaga, kao ključni element *bullyinga*, korisnije je promatrati kao obilježje odnosa nego kao vrstu ponašanja.

Archer i Southall (2009) smatraju da se *bullying* javlja zbog procijenjene veće dobiti odgovaranjem na provokaciju fizičkom agresijom i zbog nedostatka samokontrole, pri čemu

je percepcija dobiti bolji prediktor *bullyinga*. Pritom se nedostatak samokontrole promatra kao crta ličnosti, dok će se analiza dobiti i štete vjerojatnije zasnivati na kombinaciji osobne povijesti agresivnih konflikata i trenutačnih okolnosti, sve pod utjecajem samokontrole.

2.2. Incidencija i fenomenologija

Zatvori se smatraju mjestima u kojima je nasilje općeprisutna i česta pojava s obzirom na to da se u njima, i to u zatvorenim i često prenapučenim prostorijama koje često karakterizira materijalna i društvena deprivacija, nalazi velik broj osoba s antisocijalnim tendencijama ili ponašanjem (Wolff i sur. 2007). Kako bi se provjerila utemeljenost pretpostavke o visokoj učestalosti nasilja u zatvorima, ponajprije je potrebno provjeriti podatke o prisutnost nasilja u zatvorima s pomoću analize dostupnih statističkih podataka i istraživanja.

U zatvorskom okruženju, kao i u društvenoj zajednici, nailazimo na ograničenja pri utvrđivanju incidencije i fenomenologije nasilja. Iako je riječ o okruženju koje je u odnosu na društvenu zajednicu znatno uže, s jasnom strukturom i većom mogućnosti kontrole i nadzora, tamna brojka nasilja izrazito je prisutna. Navedeno potvrđuju Wolff i sur. (2007), koji navode da službene procjene fizičkog nasilja unutar zatvora predstavljaju samo dio razine i vrste viktimizacije koja se ondje događa. Značajan dio nasilja nije vidljiv službenim zatvorskim vlastima jer se događa u vrijeme i na mjestima koja nisu obuhvaćena videonadzorom ni izravnim uvidom zatvorskih službenika. Također, zatvorenici nisu skloni prijavljivanju nasilja, najčešće zbog straha od odmazde, nedostatka povjerenja da će ih sustav zaštititi ili jednostavno zbog postojanja zatvoreničkog kodeksa, a dio uočenog nasilja ne prijavljuju ni sami službenici zbog često složenog birokratskog postupka koji slijedi nakon prijave. U tom je kontekstu ujedno vjerojatna visoka tamna brojka primjene „zakonitog“ nasilja službenika prema zatvorenicima pri sprječavanju nasilnog ponašanja zatvorenika, pri čemu prijava primjene sredstava prisile iziskuje iscrpljujući postupak izvješćivanja i preispitivanja zakonitosti postupanja, s mogućim negativnim ishodom za službenika koji je primijenio sredstvo prisile.

Kako bi se došlo do podataka o neprijavljenom, odnosno nezabilježenom nasilju, istraživanja nasilja u zatvorima, uz statističke podatke i podatke iz službenih evidencija, često se koriste i metodom samoiskaza. Međutim, i u slučaju ove metode prisutna su ograničenja. Tako npr. Tartaro i Levy (2007) smatraju da ova metoda nije primjenjiva u svim institucijama, dok Steiner (2009) metodu samoiskaza smatra mogućim izvorom krivih podataka jer su neke skupine zatvorenika sklonije pretjeranom iskazivanju incidenata, dok su druge sklonije tome

da ih ne žele prijaviti. Navedenome možemo dodati još jedno ograničenje u samoj provedbi koje se odnosi na organizacijski aspekt. Naime, primjena anketnih listova zahtijeva od uprave i službenika zatvora dodatne napore u smislu organizacije, ali i osiguravanja sigurnosti istraživača i kaznene ustanove u cijelosti, što ih može činiti nesklonima odobravanju ovakvih istraživanja, kao i suradnji u njihovoj provedbi.

Pregled incidencije i fenomenologije nasilja u zatvorima u različitim dijelovima svijeta temelji se stoga na kombiniranim podacima, koji obuhvaćaju statistike iz godišnjih izvješća i drugih nacionalnih i međunarodnih zatvorskih publikacija te istraživanja u kojima je upotrijebljena različita metodologija.

Tako je, prema službenim statističkim podacima, u Sjedinjenim Američkim Državama u razdoblju od 2001. do 2007. godine zabilježeno 365 ubojstava zatvorenika, pri čemu u 256 slučajeva uzrok smrti nije razjašnjen. Prosječna godišnja stopa ubojstva u ovom razdoblju na razini Sjedinjenih Američkih Država iznosila je 4 ubojstva na 100 000 zatvorenika, dok je u nekim saveznim državama iznosila 10 ili više ubojstava na 100 000 zatvorenika (Južna Dakota, Arkansas, Maryland i Oklahoma) (Bureau of Justice Statistics, 2010). Podatke o znatnoj prisutnosti nasilja u američkim zatvorima zabilježili su i Wolff i sur. (2007), koji su, koristeći se metodom samoiskaza, proveli istraživanje u 13 muških zatvora i jednom ženskom zatvoru na području jedne savezne države SAD-a, na uzorku od 7 785 odraslih zatvorenika oba spola, u cilju utvrđivanja stope fizičke viktimizacije. Na temelju analize primijenjenih upitnika dobili su rezultate kojima se pokazuje da je stopa fizičkog napada za muške zatvorenike 18 puta veća nego ista stopa u općoj populaciji, a da je stopa za fizičku viktimizaciju žena 27 puta veća nego u općoj populaciji. Tijekom posljednjih šest mjeseci 20 % zatvorenika izvještava o nekom obliku fizičke viktimizacije (udarac rukom, šamar, udarac nogom, gušenje, premlaćivanje, ugriz, udarac ili prijetnja oružjem). Pritom nije pronađena znatna razlika između zatvorenika i zatvorenica kad je u pitanju nasilje između zatvorenika, no muški zatvorenici znatno su češće izvještavali o nasilju koje su nad njima počinili službenici. Pojavnost nasilja između zatvorenika u pojedinim zatvorima varirala je od 129 do 346 na 1 000 zatvorenika, no razlika nije bila statistički značajna.

U Australiji je 2015. godine pri otpustu iz zatvora manje od 8 % zatvorenika izvijestilo da su tijekom boravka u zatvoru doživjeli fizički napad u kojemu je počinitelj bio drugi zatvorenik, pri čemu je udio muškaraca bio 9 %, a udio žena 4 %. Skupina koja je najčešće doživljavala fizičke napade u kojemu je počinitelj bio drugi zatvorenik jesu mladi zatvorenici u dobi od 18 do 24 godine, od kojih je 14 % izvijestilo da su bili žrtve napada, u odnosu na 5 – 8% starijih

zatvorenika (Australian Institute of Health and Welfare, 2015). Prema Izvješću Odjela za korekcijske službe Novog Južnog Walesa (Australija) za 2001. godinu, stopa napada zatvorenika na druge zatvorenike, koji nisu prouzročili ozbiljne ozljede, iznosila je 14,7 na 100 zatvorenika, a zatvori maksimalne i srednje razine sigurnosti imali su znatno višu stopu napada u odnosu na zatvore minimalne razine sigurnosti (25,6 i 22,0 u odnosu na 9,5 na 100 zatvorenika) (Butler i Kariminia, 2006).

Prema statističkim podacima SPACE I[1], u 2013. godini u zatvorskim sustavima zemalja članica Vijeća Europe zabilježeno je 49 smrti zatvorenika koje su karakterizirane kao ubojstvo (po jedno ubojstvo zatvorenika zabilježeno je u Francuskoj, Mađarskoj, Litvi, Nizozemskoj i Španjolskoj, 2 u Rumunjskoj, 3 u Turskoj, 4 u Ujedinjenoj Kraljevini, po 8 u Grčkoj i Švicarskoj i 19 u Rusiji) (Aebi, Tiago i Burkhardt, 2015).

Frekvencija i razine nasilnog ponašanja u škotskim zatvorima znatno su se povećale od početka 20. stoljeća do 1990-ih godina, pri čemu je većina nasilnih incidenata uključivala nasilje zatvorenika prema drugim zatvorenicima, no bilo je i slučajeva napada zatvorenika na osoblje (Cooke, Wozniack i Johnstone, 2008). Carnie i Broderick (2011) navode da je u roku od jednog mjeseca u škotskim zatvorima 8 od 10 zatvorenika (84 %) izjavilo da strahuju za vlastitu sigurnost, od čega je njih 65 % kao uzrok straha navelo drugog zatvorenika, 51 % skupinu zatvorenika, a 22 % službenika zatvora. Također, 10 % zatvorenika izjavilo je da su doživjeli *bullying*, a najčešći oblici *bullyinga* uključivali su nazivanje pogrdnim imenima, fizičko zlostavljanje, *bullying* vezan za drogu, imovinu i rasne uvrede. Od 10 % zatvorenika koji su doživjeli *bullying*, njih 24 % prijavilo ga je službenim osobama.

U zatvorskom sustavu Engleske i Walesa (Ministry of Justice Statistics Bulletin, 2015) u razdoblju od 12 mjeseci, zaključno s lipnjem 2015. godine, zabilježeno je 7 ubojstava, u odnosu na 3 zabilježena ubojstva u zatvorima u prethodnih 12 mjeseci, a zaključno s ožujkom 2015. godine zabilježeno je:

- 1 6885 napada, odnosno 12 % više napada nego u prethodnih 12 mjeseci,
- 198 napada na 1 000 zatvorenika, u odnosu na 178 napada na 1 000 zatvorenika u prethodnih 12 mjeseci,
- 3 887 napada na osoblje, odnosno 15 % više napada nego u prethodnih 12 mjeseci,
- 46 napada na osoblje na 1 000 zatvorenika, u odnosu na 40 napada na 1 000 zatvorenika u prethodnih 12 mjeseci,

[1] Godišnje statističko izvješće Vijeća Europe o zatvoreničkim populacijama.

- 2 350 ozbiljnih napada, odnosno 38 % više napada u odnosu na prethodnu godinu,
- 551 ozbiljan napad na osoblje, što je 48 % više napada nego u prethodnih 12 mjeseci.

Ireland i Ireland (2000) ispitivale su prirodu i opseg izravnog i neizravnog *bullyinga* i stavova zatvorenika prema žrtvama *bullyinga* na uzorku od 194 odrasla muška zatvorenika u zatvoru maksimalne sigurnosti u Ujedinjenoj Kraljevini a rezultati su pokazali da je 11,9 % uzorka klasificirano kao počinitelji *bullyinga*, 13,9 % kao žrtve *bullyinga*, a čak 43,4 % ispitanih zatvorenika bili su i počinitelji i žrtve.

Incidenti narušavaju uspješnost funkcioniranja zatvorskih institucija, stvaraju nesigurno okruženje, izazivaju strah u zatvorenika i službenika te povećavaju troškove zatvorskog sustava (Beijesbergen i sur., 2015).

Uz navedeno, istraživanja upućuju na to da su osobe koje su boravile u institucijama u kojima su incidenti bili učestala pojava sklonije recidivizmu (Trulson, DeLisi i Marquart, 2011). Žrtve nasilja nailaze na probleme u prilagodbi na uvjete izvršavanja kazne te pri povratku u zajednicu nakon izdržane kazne (Perez i sur., 2010). Kriminogeni učinak boravka u zatvoru dolazi do izražaja nakon otpusta u zajednicu, kad više ne postoje kontrolni mehanizmi (nadzor) koji su utjecali na ponašanje tijekom boravka u zatvoru. Neki autori sudjelovanje u incidentima tijekom boravka u zatvoru smatraju jednim od najznačajnijih prediktora budućeg kriminalnog ponašanja (Camp i Gaes, 2005; Trulson i sur., 2011).

Nasilje između zatvorenika ima utjecaj na niz neželjenih pojava u zatvoru, kao što su samoozljeđivanje, zlouporaba droga, bjegovi, napadi, oštećivanje imovine, zahtjevi za stavljanje pod zaštitu koje podnose službene osobe (Ireland, 2002a). Agresija u obliku nasilja predstavlja strategiju suočavanja sa životom u zatvoru i specifičnim pritiscima zatvorske supkulture (Palmer i Thakordas, 2005).

Institucionalno nasilje može biti zarazno i voditi do epidemije nasilja (Lion, Madden i Christopher, 1976; prema Cooke i sur., 2008), a oblici nasilja koji su više javno vidljivi – prosvjedi na krovu, pobune, uzimanje talaca – mogu potkopati povjerenje javnosti u kaznenopravni sustav (Porporino, 1986; Scratton i sur., 1991; sve prema Cooke i sur., 2008). Ekonomski učinci nasilja također mogu biti širokog dosega – izravni troškovi za organizaciju uključuju nesposobnost za rad, bolest, odsutnost s radnog mjesta i odljev službenika, dok neizravni troškovi uključuju smanjenu radnu učinkovitost, smanjenu kvalitetu usluga te smanjenu konkurentnost. Također, to obuhvaća i troškove povezane sa slikom koja se stvara o

organizaciji, smanjivanjem razine morala i motivacije službenika te smanjenom vjernosti organizaciji (Cooke i sur., 2008).

Ne ulazeći u razloge pojave nasilja u zatvorima, možemo zaključiti da statistički podaci dostupni iz različitih zatvorskih statistika, kao i rezultati istraživanja nasilja u zatvorima u različitim dijelovima Europe i svijeta, bez uzimanja u obzir tamne brojke, idu u prilog pretpostavkama o penalnim institucijama kao mjestima u kojima je nasilje donekle učestala pojava.

2.3. Teorijska objašnjenja

Teorije kojima se objašnjava nasilje u zatvorima u pravilu su povezane s općim teorijama nasilja i teorijama kriminaliteta, čije se postavke upotrebljavaju i ispituju u institucionalnom kontekstu. Tako Mills i Kroner (2003) navode da se uzroci nasilja u zatvorima nastoje utvrditi primjenom različitih teorija, kao i ispitivanjem tih teorija u okviru istraživanja u zatvorskim institucijama. Osim toga, nastoje se razviti posebna objašnjenja nasilja koje se događa u zatvorskom sustavu.

Prema Indermaur (1999), teorije o nasilju mogu se nanizati duž kontinuuma prema stupnju do kojega se nasilno ponašanje promatra kao rezultat socijalnih utjecaja ili osobne dispozicije pojedinca. Na socijalnom kraju kontinuuma nalaze se teorije kao što su kultura nasilja, povijesna analiza i teorija kulturnog prelijevanja (više u: Indermaur, 1999), koje su usmjerene na makroutjecaje. S druge strane nalaze se psihološki pristupi koji su usmjereni na individualne nedostatke u području inteligencije, ličnosti, samopoštovanja ili socijalnih vještina. Između ovih dvaju krajeva kontinuuma nalazi se spektar teorija koje nastoje objasniti nasilje s pomoću interakcije individualnih i socijalnih varijabli.

„Opća teorija kriminaliteta“ Gottfredsona i Hirschia (Kerley, Hochstetler i Copes, 2009), pojednostavljeno gledajući, temelji se na pretpostavci da su pojedinci hedonistički usmjereni u potrazi za ugodom, pri čemu nastoje izbjeći bol i nelagodu. Neuspjeh roditelja u usađivanju mehanizama samokontrole u ranoj fazi dječjeg razvoja povećava mogućnost pojave rizičnog i kriminalnog ponašanja. Pratt i Cullen (2000) su proveli metaanalizu postojećih empirijskih studija te su potvrdili da niska samokontrola povećava vjerojatnost uključivanja u kriminalna ponašanja. Rezultati istraživanja također upućuju na to da je stupanj samokontrole, osim predikcije kriminalnog ponašanja, značajan prediktor moguće zatvorske viktimizacije (Kerley i sur. 2009).

Diferencijalna teorija prisile i socijalne podrške (Colvin i sur., 2002; prema Day, Brauer i Butler, 2015) također daje potencijalno koristan okvir za razumijevanje incidentnog ponašanja u zatvorima. Ovom se teorijom integriraju postavke nekoliko kriminoloških teorija kako bi se objasnile različite vrste, organizacija i kronologija kriminaliteta. U skladu s ovom teorijom, prisila navodi osobu da se ponaša na određen način zbog tjeskobe koju uzrokuje, a socijalna podrška u užoj i široj zajednici utječe na sociopsihološku prilagodbu, mentalno zdravlje i odluku o sudjelovanju u kriminalnom ili prosocijalnom ponašanju. Također, povijest prisile i kontrole ili nepouzdana iskustva socijalne podrške mogu dovesti do razvoja „kognitivnih shema“ (Simons i Burt, 2011; prema Day i sur., 2015) koje zatvorenici donose sa sobom u zatvor i koje će zatim vjerojatno utjecati na odgovore zatvorenika na prisilu ili društvenu podršku u zatvoru. Day i sur. (2015) smatraju da zatvor predstavlja jedinstven kontekst u kojemu je moguće ispitati ključne mehanizme ove teorije zbog intenzivne interakcije prisile i socijalne podrške. Isti autori provjerili su ključne postavke diferencijalne teorije prisile i socijalne podrške kako bi objasnili incidentno ponašanje u zatvoru i istražili sposobnost ove teorije da uzme u obzir individualne razlike u nasilnom ponašanju, kršenju pravila, organiziranom otporu, zatvorskim neredima i institucionalnoj otpornosti među zatvorenicima. Logistička regresijska analiza na uzorku od 481 zatvorenika u državnim zatvorima diljem SAD-a dala je različite rezultate koji idu u prilog ovome modelu. Iskustva prisile unutar zatvora povezana su sa sudjelovanjem u nasilnom ponašanju, prkosnom ponašanju i institucionalnim oblicima zatvoreničkog otpora, a nalazi utjecaja socijalne podrške na neprilagođeno ponašanje i otpor nisu bili konzistentni, iako pokazuju da osoblje može smanjiti reaktivna ponašanja učinkovitim smanjivanjem nasilja i promicanjem sigurnosti unutar zatvora.

Bierie (2012), ističe značajan utjecaj loših i strogih uvjeta u zatvorima na pojavu nasilja i incidenata, što također povezuje s raznim teorijama kriminaliteta:

- Teorija pritiska – tumači pojavu incidenata lošim uvjetima u zatvorima koji dovode do emocionalnog stresa, pri čemu je incident način borbe protiv emocionalno lošeg stanja.
- Teorija rutinskih aktivnosti – incidenti nastaju zbog loših uvjeta i nedostatka zaštite – opasnost od napada i ugrožavanja povećava mogućnost nastanka incidenta.
- Teorija racionalnog izbora – otpor prema lošim zatvorskim uvjetima, zatvorenici procjenjuju koliko mogu izgubiti ili dobiti incidentnim ponašanjem.
- Teorija društvene dezorganizacije – zatvori kao natrpana i kaotična mjesta s problemima u reguliranju normi ponašanja, incidenti kao dopušten oblik ponašanja.

- Teorije supkulture – teški uvjeti potiču zatvorenike da osoblje i režim doživljavaju negativno i teže stvaranju svoje supkulture koja je suprotstavljena.
- Teorije socijalne kontrole – zatvorski uvjeti više potiču nego što sprječavaju stvaranje društvenih veza između zatvorenika, kao i sklonost incidentima i recidivizmu.

MacKenzie, Goodstein i Blouin (1987; prema Mills i Kroner, 2003) pojavu incidenata u zatvoru povezuju s prilagodbom, pri čemu smatraju da se prilagodba instituciji sastoji od četiriju komponenti: stres, prizonizacija, manjak sudjelovanja i incidenti. Incidente zatvorenika nastojalo su se tumačiti na razne načine: u smislu postizanja kontrole uvjerenja, načina suočavanja sa stresom, usvojenosti kriminalnog životnog stila te kao posljedicu prenapučenosti institucije.

S druge strane, DiIulio (1987; prema Thompkins, 2005) smatra da se najbolje objašnjenje nasilja u zatvoru daje modelom upravljanja (engl. *Management model*). Zagovornici ovog modela smatraju da su i individualno i kolektivno nasilje rezultat neuspješnog upravljanja zatvorom, što obuhvaća propuste u sigurnosti, nedostatak discipline među osobljem i povećanu razinu dokonosti među zatvorenicima (Gaes i McGuire 1985; DiIulio, 1987; sve prema Thompkins, 2005). Kao modaliteti modela upravljanja najčešće se spominju teorija ravnoteže zatvorenika i teorija administrativne kontrole. Prema teoriji ravnoteže zatvorenika, nemiri u zatvoru rezultat su narušenih odnosa u zajednici zatvorenika kao posljedica naglih i iznenadnih pokušaja zatvorske uprave u uspostavi kontrole (Colvin, 1992; Sykes, 1958; sve prema Steiner, 2009); dok su, prema teoriji administrativne kontrole, incidenti i nemiri širih razmjera posljedica neodgovarajućeg ili slabog upravljanja institucijom (DiIulio, 1987; Useem i Kimball, 1989; sve prema Steiner, 2009). Useem i Kimball (1989; prema Steiner, 2009) smatraju da u trenucima sloma u upravljanju (engl. *administrative breakdown*), zatvorenici počinju vjerovati da borave u nepravednim uvjetima, a službenici počinju zanemarivati svakodnevne mjere sigurnosti, što omogućuje formiranje zatvoreničkih skupina, koje zatim mogu započeti kolektivne akcije.

U kontekstu upravljanja zatvorom spominje se i pojam osobne kontrole. Studije pokazuju da su niske razine doživljaja slobode i osobne kontrole (autonomije) zatvorenika povezane s devijantnim ponašanjem te s kognitivnim i emocionalnim problemima kao što su stres, osjećaj bespomoćnosti, depresija i tjeskoba (više u: Blevins i sur., 2010). Prema ovoj teoriji, zatvorenici koji smatraju da imaju više osobne kontrole i autonomije doživljavaju manje stresa, imaju pozitivnije stavove te prouzročuju manje incidenata u zatvoru (Blevins i sur., 2010).

Uz sve navedeno, tri najčešća teorijska objašnjenja zatvorske prilagodbe i neprilagođenog, incidentnog ponašanja u zatvoru jesu deprivacijski, importacijski i situacijski model, koji predstavljaju teorijski okvir istraživanja ovog rada te se stoga u nastavku opširnije opisuju.

2.3.1. Importacijski model

Importacijskim modelom Irwina i Cresseyja iz 1962. godine tumači se pojavnost nasilja u zatvorima s pomoću osobnih obilježja, vrijednosti i norma koje su zatvorenici stekli prije dolaska u zatvor, utjecaja socijalizacije i prethodnog društvenog iskustva te njihovih individualnih karakteristika koje su postojale i prije dolaska u zatvor (Irwin, 1970; Irwin i Cressey, 1962; sve prema Dhami, Ayton i Lowenstein, 2007). Drugim riječima, nasilje koje je prisutno na ulici prati zatvorenike u zatvor, a koncentracijom pojedinaca koji su već imali teškoće u upravljanju vlastitom agresivnošću može se objasniti znatna količina nasilja koja se javlja u zatvorima (Beauregard i Brochu, 2013). Prediktori za kriminalitet u društvu prediktori su negativnih oblika ponašanja u zatvoru. Obilježja ličnosti zatvorenika, kao i njihovo društveno podrijetlo, uvelike određuju kakvo će biti njihovo ponašanje u zatvoru (Blevins i sur., 2010; DeLisi, Berg i Hochstetler, 2004; Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2016) te su, u nekim slučajevima, zatvorenikove osobne karakteristike ono što pokreće njegovo institucionalno ponašanje (Irwin i Cressey, 1962; prema Arbach-Lucioni, Martinez-Garcia i Andres-Pueyo, 2012). Sposobnost zatvorenika za adaptaciju na zatvorske uvjete ovisi o njegovim osobnim karakteristikama, a „patnje“ zatvaranja ne djeluju jednako na pojedince. Osim toga, zatvore više nije moguće promatrati kao potpuno „totalne“ institucije odsječene od svijeta, a na zatvorsku adaptaciju, uz kvalitetu života prije zatvora i deprivaciju u zatvoru, utječu i kontakti s vanjskim svijetom tijekom izdržavanja kazne (Dhami i sur., 2007). Kontrola unutar zatvora podijeljena je između službenika, zatvorenika i vanjskih čimbenika kao što su sudovi i organizacije civilnog društva. Importacijski čimbenici koji se povezuju sa zatvorskim nasiljem jesu niža dob, nizak socijalno-ekonomski status, prethodna kriminalna povijest, raniji boravak u zatvoru, niska školska sprema, nezaposlenost, društvena izolacija, ekonomska ovisnost, duševne bolesti, zlouporaba droga (Tasca, Griffin i Rodriguez, 2010; Kellar i Wang, 2005). Na primjer, prema importacijskom modelu, okolnost da stariji zatvorenici koji su u braku ili drugoj zajednici i imaju djecu općenito imaju manju tendenciju prema zločinu, argument je za pretpostavku da oni ujedno manje naginju incidentnom ponašanju u zatvoru (Steiner i Wooldredge, 2008; Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2016), dok istodobno pretpostavlja da su u zatvoru, kao i u vanjskom svijetu, recidivisti i nasilni delinkventi podložniji

sudjelovanju u nasilnom i neposlušnom ponašanju (Arbach-Lucioni i sur., 2012; DeLisi i sur., 2004; Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2016).

Sukladno s navedenim, možemo zaključiti da se importacijski model usredotočuje na zatvorenikova osobna obilježja (dob, obrazovanje, rasu, obilježja ličnosti i spol), vrijednosti i stavovi (nasilnička uvjerenja, socijalni utjecaji) te kriminalnu povijest prije dolaska u zatvor, što su ključne odrednice koje oblikuju prilagodbu na zatvor i neprilagođeno ponašanje.

2.3.2. Deprivacijski model

Suprotno od importacijskog, deprivacijski model, koji se veže se uz pojam „prizonizacije“, pojavnost nasilja u zatvorima veže uz karakteristike samog zatvora, odnosno deprivacije vezane za boravak u zatvoru (Clemmer, 1940/1966; Sykes, 1958/2007; Goffman, 1961; sve prema Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2016). Procesom prizonizacije može se smatrati način na koji ljudi apsorbiraju zatvorsku kulturu. U ovom smislu prizonizacija je slična sociološkom konceptu asimilacije. Prizonizacija je proces kojim se zatvorenik prilagođuje penalnom okruženju za vrijeme boravka u zatvoru i uspostavlja zatvorenički identitet (Clemmer, 1940; Irwin i Cressey, 1962; Sykes 1958; sve prema Kennington, 2013), odnosno samopoimanje osobe (engl. *self-concept*) koje nastaje kao rezultat njezina povezivanja s društvenim skupinama (Kennington, 2013). Ponašanje zatvorenika manifestacija je njihove prilagodbe i suočavanja s teškim uvjetima u zatvoru sudjelovanjem u društvenom sustavu koji pomaže u smanjivanju deprivacije (zatvorenička supkultura) ili individualnim izborima koji im pomažu u zadovoljavanju potreba (Steiner i Wooldredge, 2008). Uzimajući u obzir učinak koji viktimizacija ima u općoj populaciji, može se smatrati da viktimizacija u zatvorima utječe na povećanu razinu patnje i boli uzrokovane boravkom u zatvoru, osobito ako se ponavlja, pri čemu treba istaknuti i to da u zatvoru „žrtve žive zajedno s počiniteljima“ (Hochstetler, Murphy i Simons, 2004). Glavna pretpostavka modela jest ta da što je zatvorenikovo iskustvo boravka u zatvoru više vezano uz deprivacije (psihičke, socijalne, mentalne), to je viša razina patnje u zatvorenika. Kako bi se oslobodili ove patnje, zatvorenici se udružuju i oblikuju vlastiti društveni sustav koji se temelji na supkulturnom kodeksu koji promiče kršenje pravila i incidentno ponašanje (Sykes, 1958/2007; prema Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2016). Osobe smještene u zatvor usvajaju norme ponašanja koje postoje u zatvoru, a tako i nasilničko ponašanje (Kellar i Wang, 2005). *Prizonizacija* se može opisati kao stupanj do kojega je zatvorenik razvio responzivnost na normativna pravila zatvoreničke supkulture. U okruženjima ponajprije orijentiranima na sigurnosni aspekt (zatvoreni uvjeti) normativni

sustav općenito se može opisati kao sustav u kojemu je naglasak stavljen na fizičku čvrstinu, manipulativne odnose s osobljem i zatvoreničku solidarnost (Thomas, 1977). Sykes promatra zatvor kao „totalnu“ instituciju koja je potpuno odsječena od vanjskog svijeta. Takvo izolirano okruženje potiče proces prizonizacije kao prilagodbu na gubitke, boli i patnje nastale zatvaranjem. Deprivacijskom teorijom tumači se da struktura života u zatvoru može dovesti do sustava zatvoreničkog suprotstavljanja zatvorskoj upravi (Sykes, 1958; prema Arbach-Lucioni i sur., 2012). Sykes (1958, prema Jiang, Fischer-Giorlando, 2002) navodi osnovne posljedice zbog „patnji“ zatvaranja, a to su deprivacija slobode, dobara i usluga, heteroseksualnih odnosa, autonomije i sigurnosti. Prilagodba na zatvorske uvjete i deprivacije pridonosi uspostavljanju zatvoreničke supkulture, koja je suprotstavljena zatvorskoj administraciji i službenicima. Suprotstavljena supkultura, kao i negativni stavovi zatvorenika, utječu na pojavu agresivnosti, pružanja otpora autoritetu, ponašanja kojima se krše zatvorska pravila, napada na druge zatvorenike i službenike. Prema Jiang, Fischer-Giorlando (2002), deprivacijske karakteristike zatvora povezane su s nasiljem u zatvorima, a nasilničko ponašanje javlja se kao oblik suočavanja s patnjama izazvanima zatvaranjem.

Polazeći od deprivacijskog modela, Cao, Zhao i Van Dine (1997) pretpostavili su da je veći broj disciplinskih prijestupa zatvorenika pozitivno povezan s višom razinom sigurnosti u zatvoru i većom duljinom kazne (viša razina deprivacije). Također su pretpostavili povezanost disciplinskih prijestupa s vrstom kazne zatvora (kazna s mogućnošću ranijeg otpuštanja i bez nje) i visinom ostatka kazne, odnosno udjelom ostatka kazne u ukupnoj duljini kazne, pri čemu zatvorenici čine manje disciplinskih postupaka ako imaju kaznu s mogućnošću ranijeg otpuštanja te ako je udio preostalog dijela kazne manji (raniji otpust kao motivacijski čimbenik za prilagođeno ponašanje). Slično navedenome, Dhami i sur. (2007) smatraju da eksplanativan potencijal deprivacijskog modela može biti testiran u okviru ispitivanja povezanosti adaptacije i zatvorskih aspekata, kao što su stupanj sigurnosti zatvora, odnosno režim izdržavanja kazne i vrijeme provedeno u zatvoru. No očekuje se da zatvorenici koji sudjeluju u zatvorskim radnim programima imaju manje izgleda za neprilagođeno ponašanje s obzirom na to da rad u zatvoru ima ublažavajuće učinke na deprivacije proizašle iz boravka u zatvoru i da potiče osjećaj odgovornosti u zatvorenika (Gover, Perez i Jennings, 2008).

S obzirom na to da je deprivacijski model usmjeren na čimbenike okoline u zatvoru, koji su djelomice promjenjivi (poboljšanje fizičkih uvjeta u zatvoru, širenje dostupnih programa za zatvorenike, obrazovanje službenika, omogućivanje i poticanje kontakata s vanjskim svijetom

i sl.), ako se potvrdi njegov eksplanativan potencijal za nasilno ponašanje, može se zaključiti da ovaj model ujedno ima značajan potencijal za prevenciju nasilja u zatvorima.

2.3.3. Situacijski model

Počinjenje kaznenog djela ne podrazumijeva samo postojanje motiviranog počinitelja nego i priliku. Situacijska prevencija kriminaliteta nije usmjerena na promjenu počinitelja, nego na prilagodbu okruženja u kojemu se događa kriminalitet. Situacijska prevencija polazi od analize okolnosti koje pridonose posebnim vrstama kriminaliteta te uvodi promjene u upravljanje i okruženje kako bi se smanjile mogućnosti počinjenja kaznenog djela te kako bi ono bilo manje privlačno potencijalnom počinitelju (Clarke, 1997). Teorija racionalnog izbora dominantna je teorija u objašnjavanju odnosa između situacije i počinjenja kaznenog djela. Prema ovoj teoriji, počinitelji „važu“ dobiti i štete nezakonitog ponašanja na licu mjesta i zatim djeluju na osnovi rezultata takve kalkulacije (Wortley, 2002). Cohen i Felson (1979; prema Clarke, 1997) smatraju da počinjenje kaznenog djela zahtijeva dostupnost pogodne mete i odsutnost sposobnog „čuvara“, dok Clarke (2000) zaključuje da počinitelji kaznenih djela reagiraju na smanjenje mogućnosti za počinjenje djela tako da se kriminalno usmjere na nešto drugo ili smanjenjem kriminalne aktivnosti zbog uočenog povećanog rizika i potrebnog truda za počinjenje djela.

Dakle, prema situacijskom pristupu, ponašanje je moguće razumjeti samo u interakciji između karakteristika osobe (koja se ponaša) i karakteristika okruženja u kojemu se događa ponašanje (Wortley, 2002), a situacijske tehnike uključuju sustavnu manipulaciju aspektima neposrednog okruženja potencijalnih počinitelja, u svrhu onemogućivanja kriminalnih odgovora (Wortley, 2002).

Analizom različitih teorija, kao što su teorija ponašanja, teorija socijalnog učenja, teorija socijalnog utjecaja, psihologija okoliša, perspektiva racionalnog izbora i dr., Wortley (2002) zaključuje da postoje dvije vrste situacijskog utjecaja na ponašanje: *precipitirajući* i regulatorni utjecaji. *Precipitatori* su situacijske „sile“ koje motiviraju počinitelja na počinjenje kaznenog djela: poticaji i očekivanja koji stimuliraju i/ili iniciraju ponašanje. Regulatorni utjecaji podrazumijevaju posljedice: nagrade i kazne koje utječu na gašenje ili osnaživanje ponašanja.

Wortley je utvrdio četiri tipa *precipitatora*: poticaje, pritiske, dozvole i provokacije (Wortley, 1997, 1998; prema Wortley, 2002 i prema Cornish i Clarke 2003). Homel i Thompson (2005)

dali su sažet prikaz Wortleyevih situacijskih precipitatora i mogućnosti njihove kontrole: situacijski *precipitatori* uključuju (a) stimuluse okoline koji potiču pojedinca na antisocijalno ponašanje, a koji se mogu kontrolirati s pomoću „kontrole okidača“ (npr. zatvorsko sivilo može biti okidač za depresiju) ili osiguravanja „podsjetnika“ (znakova upozorenja); (b) stimuluse okoline koji potiču neprilagođeno ponašanje, a koji se mogu kontrolirati s pomoću „smanjivanja neprimjerenog konformizma“ (npr. disperzija pojedinaca koji potiču neprilagođeno ponašanje) ili „smanjivanja neprimjerene poslušnosti“ (npr. sudjelovanje u upravljanju); (c) čimbenike okoline koji smanjuju samokontrolu i „dopuštaju“ pojedincima da sudjeluju u ponašanjima koja bi inače bila samocenzurirana, što je moguće kontrolirati s pomoću „određivanja pravila“ (npr. jasna pravila pri postupku prijma), ili „razjašnjavanja odgovornosti“ (npr. vlasništvo nad životnim prostorom) te (d) stimuluse okoline koji mogu stvoriti emocionalno uzbuđenje koje izaziva nasilnu reakciju, što je moguće kontrolirati s pomoću smanjivanja frustracije (npr. osobna kontrola nad paljenjem/gašenjem svjetala) ili smanjivanja napučenosti.

U kontekstu zatvorskog sustava situacijski model upotrebljava se ponajprije u objašnjavanju i preveniranju nasilnih i drugih incidenata. Za razliku od deprivacijskog modela, u okviru kojega se prevencija poremećaja može ostvariti samo kulturnom promjenom na institucionalnoj razini, koja vrlo vjerojatno iziskuje temeljne promjene same prirode izdržavanja kazne, situacijska prevencija obuhvaća usredotočenost na mikrorazinu i metodu rješavanja problema. Umjesto da se usmjerava na poremećaje u zatvoru na globalnoj razini, situacijska analiza ispituje odnos između posebnih oblika ponašanja i posebnih aspekata neposrednog okruženja te zahtijeva detaljno razumijevanje problema u smislu: što, gdje, kada i zašto (Wortley i Summers, 2005).

Slično je prethodno zastupao i Wortley (2002), koji navodi da su zatvori po svojim obilježjima uvijek bili usmjereni na stjecanje kontrole te da je osnovni problem zatvorskih uprava u tome na koji način sigurno upravljati i držati pod nadzorom velik broj ljudi koji su protiv svoje volje smješteni na ograničenom prostoru. Stoga, prema tvrdnjama ovog autora, strategije kontrole u zatvorima trebaju obuhvaćati elemente prostora, odnosno okruženja u kojima su zatvorenici smješteni, i elemente interakcije između službenih osoba i zatvorenika.

Steinke (1991; prema Jiang, Fisher-Giorlando, 2002) također ističe nužnost priznavanja utjecaja situacijskih čimbenika u adaptaciji zatvorenika na instituciju. Ponašanje osobe određeno je njezinim osobnim obilježjima, ali na ponašanje utječe i situacija u kojoj se osoba nalazi. Situacijski model usmjeren je na prepoznavanje utjecaja situacijskih čimbenika na

prilagođavanje zatvorenika uvjetima u zatvoru i na moguću pojavu nasilja, a osnovna pitanja odnose se na to gdje, kada i tko se ponaša na određen – nasilan način (Cooke i sur., 2008).

U sljedećim poglavljima slijedi prikaz različitih istraživanja usredotočenih na varijable pojedinih prethodno opisanih modela ili varijable dvaju ili više modela, u kojima se upućuje na određenu prediktivnu vrijednost deprivacijskih, importacijskih i situacijskih varijabli.

3. ISTRAŽIVANJA NASILJA I INCIDENATA U ZATVORIMA

Kao pojava, nasilje i incidenti u zatvorima izazivaju interes znanstvenika. Najčešća pitanja koja se pri tome javljaju, a na koja se želi dati odgovor, jesu sljedeća:

- koji su uzroci pojave nasilja i incidenata,
- kakve su posljedice nasilja i incidenata,
- je li moguće utjecati na nasilje i incidente i na koji način?

U istraživanjima incidencije i fenomenologije nasilja i drugih oblika incidentnog ponašanja u zatvorima nastoji se doći do željenih podataka primjenom kvantitativne metodologije (Cunnigham i Sorensen, 2007; Morris i sur., 2010; Jiang i Fisher-Giorlando, 2002) ili kombinacijom kvantitativne i kvalitativne metodologije (James i Glaze, 2006; Archer i Southall, 2009; Carnie i Broderick, 2011), dok su rijetka istraživanja koja se temelje samo na kvalitativnom pristupu (Kenning i sur., 2010).

U istraživanjima se za prikupljanje podataka o pojavi nasilja i incidenata koristilo službenim podacima (Cunnigham i Sorensen, 2007; Morris i sur., 2010; Jiang i Fisher-Giorlando, 2002), metodom samoiskaza zatvorenika i/ili službenika (Archer i Southall, 2009) i kombinacijom obaju navedenih izvora (James i Glaze, 2006).

Dio istraživanja odnosi se samo na nasilne incidente ili pojavnost nasilja u zatvorima (McCorkle i sur., 1995; Morris i sur., 2010; Bierie, 2012), a dio obuhvaća incidentno ponašanje kao širi pojam (Gendreau, Goggin i Law, 1997; Camp i Gaes, 2005, Johnsen i sur., 2011; Griffin i Hepburn, 2012).

U odnosu na vrste nasilja, istraživanja se bave fizičkim nasiljem (Wolff i sur., 2007), kombinacijom fizičkog i psihičkog (Carnie i Broderick, 2011) ili kombinacijom fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja (Ireland i Archer, 2002). Dio istraživanja, posebno u Sjedinjenim Američkim Državama posljednjih 10 godina, bavi se isključivo seksualnim nasiljem (Tewksbury i Mahoney, 2009).

U nekim istraživanjima pojave nasilja i incidenata nastojalo se prikupiti podatke o doživljenom (Carnie i Broderick, 2011) ili počinjenom nasilju (Cunnigham i Sorensen, 2007; Morris i sur., 2010) ili su se ti podaci kombinirali (Viljoen, O'Neill i Sidhu, 2005; James i Glaze, 2006; Archer i Southall, 2009).

Istraživanja se razlikuju i s obzirom na primijenjen pristup, odnosno na to je li istraživanje provedeno u jednoj instituciji (Paterline i Petersen, 1999; Jiang i Fisher-Giorlando, 2002; Wortley i Summers, 2005) ili više njih (Friedmann i sur., 2008; Arbach-Lucioni i sur., 2012), je li obuhvatilo velik broj institucija u jednoj državi (Steiner i Wooldredge, 2008; Morris i sur., 2010; Carnie i Broderick, 2011; Johnsen i sur., 2011); Bell i Lindekugel, 2015) ili više njih (French i Gendreau, 2006; Cunnigham i Sorensen, 2007; James i Glaze, 2006; Bierie, 2012; McCorkle i sur., 1995).

Nekim je istraživanjima obuhvaćeno razdoblje od šest mjeseci do jedne godine (Jiang i Fisher-Giorlando, 2002; Johnsen i sur., 2011; Bierie, 2012), dok su drugim obuhvaćena srednje duga razdoblja od dvije do tri godine (Tasca i sur., 2010) ili dulja vremenska razdoblja (5 – 15 godina) (Harer i Langan, 2001; Morris i sur., 2010).

U ovom poglavlju daje se prikaz rezultata istraživanja eksplanativnog potencijala importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela, prema varijablama.

3.1. Istraživanja importacijskog modela

Za testiranje prediktivne vrijednosti importacijskog modela najčešće se upotrebljavaju sljedeće varijable: rasa, spol, dob, društveni i socioekonomski status, bračni status, obrazovanje, broj osuda, zaposlenost, vrsta kaznenog djela, povijest nasilnog ponašanja, podrijetlo, etnička pripadnost, članstvo u bandi ili kriminalnoj skupini, korištenje droga i alkohola te neke varijable ličnosti, odnosno mentalne bolesti i poremećaji.

Cunnigham i Sorensen (2007) ispitivali su čimbenike prediktivne za pojavu incidenata promatranjem disciplinskih postupaka prema zatvorenicima u Floridi tijekom 2003. godine (24 517 zatvorenika) te su utvrdili da su mlada životna dob, kraća kazna koja se izvršava, uključenost u zatvorske bande i prethodno nasilje u zatvoru čimbenici koji bitno utječu na pojavu incidenata, dok su starija životna dob, viša razina školske spreme i nasilno kazneno djelo povezani s manjom stopom incidenata.

Jedna od pretpostavki importacijskog modela jest da su karakteristike osoba za koje je poznato da su izravno povezane s kriminalitetom i neprilagođenim ponašanjem u zajednici ujedno i karakteristike zatvorenika koje su izravno povezane s nasiljem i drugim neprilagođenim ponašanjem u zatvoru. S obzirom na to, individualne stope incidentnog ponašanja više su među zatvorenicima koji su mlađi, koji nisu bijele rase i imaju povijest iskorištavanja drugih i povijest nasilnog ponašanja, a ukupna razina neprilagođenog ponašanja

raste što je zatvorska populacija mlađa, sastavljena od zatvorenika koji nisu bijele rase i koji imaju karakteristike predatora (Griffin i Hepburn, 2012). Navedeno ide u prilog tezi da je izvor problema u karakteristikama zatvorenika koji se nalaze u zatvoru, a stopa neprilagođenog ponašanja odražava sastav zatvoreničke populacije (Griffin i Hepburn, 2012).

S obzirom na to da **povijest kriminalnog ponašanja**, osobito **povijest nasilnog ponašanja**, ujedno predstavlja set prethodnih iskustava koje svaki zatvorenik unosi u zatvor, sastav zatvoreničke populacije može se definirati pojmom koji Camp i sur. (2002; prema Griffin i Hepburn, 2012) označuju kao „kolektivnu sklonost kriminalitetu". Rezultatima istraživanja koje su proveli Cunningham, Sorensen i Reidy (2005) pokazalo se da je kriminalna povijest pozitivno povezana s vjerojatnošću počinjenja nasilnog disciplinskog prijestupa u zatvoru. Pozitivnu povezanost između kriminalne povijesti i nasilnog i nenasilnog institucionalnog kršenja pravila potvrdili su i Campbell, French i Gendreau (2009) te Drury i DeLisi (2010). Camp i sur. (2002; prema Griffin i Hepburn, 2012) utvrdili su da je nasilno incidentno ponašanje jače izraženo u onim zatvorima koji imaju veći udio zatvorenika s poviješću nasilja. Arbach-Lucioni i sur. (2012) pronašli su povezanost između povijesti nasilnog ponašanja u zajednici i rizika od nasilnog institucionalnog kršenja pravila. No u studiji koju su proveli Edens i sur. (2015) dokazano je da incidencija ozbiljnog nasilja u zatvorima ima tendenciju biti niska, čak i među zatvorenicima koji su počinili nasilna kaznena djela u zajednici (npr. teško ubojstvo), što je sukladno s nekim ranijim nalazima (Cunningham i Sorensen, 2007; Sorensen i Cunningham, 2010; Cunningham i sur., 2005).

Prethodni boravak u zatvoru često se koristi kao pojednostavljeni pokazatelj kriminalne povijesti zatvorenika (Reidy, Sorensen i Cunningham, 2012) s obzirom na ograničenu dostupnost podataka iz sudskih i policijskih evidencija koji bi upućivali na ukupnu prethodnu kriminalnu eksponiranost. Iako su donekle različiti, rezultati studija u kojima se ispituje povezanost prethodnog boravka u zatvoru s institucionalnim incidentnim ponašanjem upućuju na pozitivnu korelaciju između ovih dviju varijabli (Cunningham i sur., 2005; Cunningham i Sorensen, 2007; Sorensen i Cunningham, 2010). Steiner i Wooldredge (2008) utvrdili su pozitivan učinak udjela populacije koja je prethodno bila u zatvoru na razinu neprilagođenog ponašanja u zatvoru (institucionalna razina), a slično tomu, povijest prethodnih teškoća prilagodbe na zatvorske uvjete pokazala je relativno dobru prediktivnu vrijednost za buduće neprilagođeno ponašanje u zatvoru (individualna razina) (Drury i DeLisi, 2010).

Suprotno od zagovornika „kolektivne sklonosti kriminalitetu", neki autori smatraju da prethodni boravak u zatvoru nema nikakav učinak na iskazivanje nasilnog ponašanja u

zatvoru, ili je taj učinak ublažavajuć (engl. *buffer effect*), što povezuju s procesom prilagodbe na život u zatvoru (Reidy i sur., 2012). U skladu s navedenim, Morris i sur. (2010) proveli su istraživanje na 357 počinitelja teških kaznenih djela na izdržavanju dviju različitih kazni za koje se može izreći uvjetni otpust (15 nasuprot 35 – 40 godina kazne) te su utvrdili da je broj prethodnih zatvaranja imao značajnu, ali negativnu vezu s nasiljem u zatvoru. Rezultate koji pokazuju pozitivnu povezanost prethodnih boravaka u zatvoru i incidentnog ponašanja tijekom izdržavanja aktualne kazne autori Drury i DeLisi (2010) tumače negativnom zatvorskom prilagodbom. Oni tvrde da negativna prilagodba tijekom prethodnog izdržavanja kazne zatvora značajno utječe na teškoće u ponašanju, uključujući ozbiljne napade tijekom izdržavanja kasnije kazne. S navedenim se slažu i Day i sur. (2015), koji smatraju da je moguće da zatvorenici koji su prethodno izdržavali kaznu sudjeluju u incidentnim ponašanjima jer sa sobom u zatvor unose prikrivenu sklonost kriminalitetu, ali da to ujedno može biti posljedica prethodno usvojenih kulturnih normi vezanih uz zatvorski život (posljedica prizonizacije).

Neke studije izvještavaju da je vjerojatnije da će zatvorenici s **aktualnom presudom za nasilna kaznena djela** počiniti nasilni incident u zatvoru (Steiner i Wooldredge, 2009b; prema Reidy i sur., 2012), no u drugim se istraživanjima ta tvrdnja ne potvrđuje. Sorensen i Cunningham (2010) analizirali su podatke o disciplinskim postupcima dobivene na uzorku od 51 527 zatvorenika zatvorskog sustava Floride u SAD-u i utvrdili da zatvorenici osuđeni zbog ubojstva nisu ništa češće činili disciplinske prijestupe ili institucionalno nasilje od zatvorenika koji su izdržavali kaznu zbog drugih vrsta kaznenih djela. Na uzorku od 24 514 zatvorenika Cunningham i Sorensen (2007) utvrdili su da su zatvorenici koji su osuđeni za nasilna kaznena djela rjeđe činili nasilne disciplinske prijestupe.

Za počinitelje imovinskih delikata rezultati su također različiti jer su neka istraživanja utvrdila njihovu veću uključenost u napade u zatvoru (Cunningham i sur., 2005), a neka manju(Sorensen i Davis, 2011; prema Reidy i sur., 2012). U nekim istraživanjima pronađeno je da su samo presude za specifične imovinske delikte (npr. razbojništvo) bile povezane s povećanim stopama nasilja u zatvoru (Sorensen i Davis, 2011; prema Reidy i sur., 2012). U drugima je otkriveno da vrsta kaznenog djela zbog kojeg je osoba osuđena na kaznu zatvora nije prediktivni čimbenik za nasilje u zatvoru (Light, 1990; prema Lahm, 2009), odnosno za nasilje prema službenicima (Lahm, 2009).

S obzirom na to da pojava **zatvorskih bandi**, kao i uličnih bandi u zajednici, nije karakteristična za hrvatski zatvorski sustav ni hrvatsko društvo u cjelini, za potrebe ovog rada

navedimo samo to da se povezivanje s uličnim bandama u zajednici također smatra jednom od značajnih varijabli kriminalne povijesti zatvorenika, koja se smatra relevantnom za razinu incidentnog ponašanja u zatvoru (Davis i Flannery, 2001; prema Griffin i Hepburn, 2012). No samo rijetka istraživanja koja su provedena o ovoj temi daju naznake da će zatvori s višim udjelom zatvorenika koji su prije dolaska u zatvor bili povezani s uličnim bandama imati više razine incidentnog ponašanja zatvorenika (više u: Griffin i Hepburn, 2012).

Među rezultatima studija učinaka **rasnog i/ili etničkog sastava** zatvorenika na nasilno i nenasilno neprilagođeno ponašanje u zatvoru, koje su također manje relevantne za hrvatski kontekst, uočavaju se nedosljednosti. Neki autori (Ellis i sur., 1974; Camp, 1974; sve prema Griffin i Hepburn, 2012) utvrdili su da rasno-etnički sastav zatvorske populacije nije imao učinka na razinu neprilagođenog ponašanja u zatvoru. Lahm (2008) i Steiner (2009) zaključili su da su se stope napada zatvorenika povećavale usporedno s povećanjem udjela zatvorenika koji nisu bijele rase, dok su Gaes i McGuire (1985; prema Griffin i Hepburn, 2012) pronašli upravo suprotno – da se s povećanjem udjela zatvorenika koji nisu bijele rase smanjuje stopa napada zatvorenika. Bell i Lindekugel (2015) u svojem istraživanju nisu potvrdili hipotezu da će manjine počiniti više nasilnih kršenja discipline. Naime, utvrđeno je da su Latinoamerikanci činili više disciplinskih prijestupa u odnosu na bijele zatvorenike, no udio Afroamerikanaca nije se razlikovao u odnosu na udio bijelaca.

Iako mlađa životna **dob** pokazuje donekle čvrstu povezanost s neprilagođenim ponašanjem (DeLisi i sur., 2004; Cunningham i sur., 2005; Lahm, 2008; Cunningham i sur., 2011; Griffin i Hepburn, 2012; Arbach-Lucioni i sur., 2012), u nekim je istraživanjima utvrđeno da dob zatvorenika nije u vezi s razinom incidentnog ponašanja u zatvoru (Camp i sur., 2002; Gaes i McGuire, 1985; sve prema Griffin i Hepburn, 2012). U istraživanju koje su proveli Cao Zhao i Van Dine (1997) pokazalo se da je dob osobe u vrijeme zaprimanja u zatvor pouzdan prediktor manjih, ali i ozbiljnijih kršenja pravila u zatvoru, a odnos između dobi općenito i kršenja pravila pokazao se nelinearnim: kršenja pravila u zatvoru bila su češća prije navršene 20. godine života, nakon čega njihova učestalost naglo pada do 27. godine života, dok zatvorenici u dobi od 27 godina ili više jednako učestalo krše pravila.

U studiji koja se bavila klasifikacijom zatvorenika i razinama sigurnosti u kalifornijskim zatvorima (SAD), Berk i sur. (2003; prema Reidy i sur., 2012) utvrdili su da je svaki oblik incidentnog ponašanja zatvorenika snažno povezan s dobi osobe u trenutku prvog uhićenja, dobi u trenutku ulaska u zatvor, prethodnim zatvorskim kaznama i prethodnim zatvaranjem u maloljetnoj ili punoljetnoj dobi.

Još jedno demografsko obilježje koje se često povezuje s neprilagođenim ponašanjem u zatvoru, a koje će biti dodatno obrađeno u posebnom poglavlju ovog rada, jest **spol**. Rezultati istraživanja ove varijable također su nedosljedni, a samo područje nedovoljno istraženo s obzirom na to da se većina istraživanja u zatvorima provodi na muškom uzorku. Camp i sur., (2003; prema Arbach-Lucioni i sur., 2012 i prema Drury i DeLisi, 2010), kao ni Steiner i Wooldredge (2014), nisu pronašli razliku između spolova u pogledu vjerojatnosti institucionalnog kršenja pravila, dok Harer i Langan (2001) nalaze da je stopa institucionalnog kršenja pravila među zatvorenicama manja nego među zatvorenicima, osobito u vezi s najozbiljnijim oblicima neprilagođenog ponašanja. Celinska i Sung (2014) utvrdile su da su neki prediktori institucionalnog kršenja pravila specifični u odnosu na spol (prethodna viktimizacija, dijagnosticirani mentalni poremećaji, kontakti s obitelji tijekom posjeta i telefonski), dok su Chen i sur. (2014; prema Bell i Lindekugel, 2015) zaključili da je u zatvorenica institucionalno incidentno ponašanje povezano s vrstom kaznenog djela. Rezultati istraživanja Gover, Perez i Jennings (2008) upućuju na to da varijable importacijskog i deprivacijskog modela utječu na institucionalno kršenja pravila i u zatvorenika i u zatvorenica, no da postoje razlike u razini utjecaja pojedinih varijabli u pogledu spola. Steiner i Wooldredge (2014) utvrdili su da neke individualne karakteristike (npr. dob) i iskustvo boravka u zatvoru (npr. uključenost u obrazovne i strukovne programe) utječu na vjerojatnost neprilagođenog ponašanja i u zatvorenika i u zatvorenica, a rezultati njihova istraživanja upućuju na to da je među prediktorima neprilagođenog ponašanja po spolu više sličnosti nego razlika. Ipak, kad je riječ o nasilnom incidentnom ponašanju, čini se da je ono rjeđe u ženskim zatvorima (Bell i Lindekugel, 2015; Sorensen i Cunningham, 2010).

Andrews i Bonta (1995b; prema Arbach-Lucioni i sur., 2012) navode da **stavovi** koji podržavaju kriminalnu aktivnost predstavljaju snažan čimbenik rizika za nasilje. Pojedinci s ovakvim stavovima naglašavaju korisnost kriminalne aktivnosti, racionaliziraju ili opravdavaju kršenje zakona i umanjuju ili negiraju odgovornost za svoje ponašanje ili njegove posljedice.

Poremećaji mentalnog zdravlja češći su u zatvoreničkoj nego u općoj populaciji. Kao što je već spomenuto, osobe koje pate od mentalnih bolesti često su sklone neprilagođenom ponašanju u različitim okruženjima, a povećana neprikladnost njihova ponašanja povezana je s činjenicom da se određeni nepoželjni obrasci ponašanja mogu unijeti s ulice u zatvor, gdje posljedice neuspjeha prilagodbe mogu postati iznimno ozbiljne (Toch i Kupers, 2007). Rezultati studije MacArthur istraživačke mreže o procjeni rizičnosti za nasilje upućuju na to

da komorbiditet koji uključuje zlouporabu supstancija i poremećaj mentalnog zdravlja značajno povećava rizik od nasilja (Steadman i sur., 1998; prema Houser i Belenko, 2015). Zatvorenici s komorbidnim poremećajima pokazuju više agresivnih i nasilnih ponašanja te su ograničeni u svom kapacitetu da neovisno funkcioniraju u zatvorskom okruženju (Nacionalni GAINS centar za osobe s komorbidnim poremećajima u pravosudnom sustavu; prema Houser i Belenko, 2015). Interaktivna i ovisnička priroda komorbidnih poremećaja može intenzivirati ponašajne probleme iznad razine koju izazivaju pojedinačni poremećaji (Friedman, 2006; Link, Andrews i Cullen, 1992; Houser i sur., 2012; sve prema Houser i Belenko, 2015). Rezultati istraživanja provedenog u SAD-u tijekom 2004. godine (savezne i državne penalne ustanove) i tijekom 2002. godine (lokalni zatvori) pokazali su da su kršenja pravila i ozljede nastale kao posljedica fizičkih sukoba češće među zatvorenicima koji imaju mentalne teškoće (James i Glaze, 2006). U pogledu zatvorenika s mentalnim poteškoćama, za kršenje pravila u državnim penalnim ustanovama bilo je optuženo 58 % zatvorenika, u saveznim penalnim ustanovama 40 % zatvorenika, a u lokalnim zatvorima 19 % zatvorenika. Radi usporedbe, među zatvorenicima kojima nisu dijagnosticirane mentalne teškoće udio onih koji su optuženi za kršenje pravila znatno je manji te iznosi 43 % u državnim penalnim ustanovama, 27,7 % u saveznim penalnim ustanovama te 9,1 % u lokalnim zatvorima. Među zatvorenicima s mentalnim teškoćama veći je udio onih koji su optuženi za fizički ili verbalni napad na drugog zatvorenika ili na službenika, u odnosu na zatvorenike bez mentalnih teškoća (u državnim penalnim ustanovama 24 % u odnosu na 14 %, u saveznim penalnim ustanovama 15 % u odnosu na 7 % te u lokalnim zatvorima 8 % u odnosu na 2 %). Također, udio onih koji su tijekom boravka u zatvoru ozlijeđeni u fizičkom sukobu veći je među zatvorenicima s mentalnim teškoćama nego među zatvorenicima bez mentalnih teškoća (u državnim penalnim ustanovama 20 % u odnosu na 10 %, u saveznim penalnim ustanovama 11 % u odnosu na 6 % te u lokalnim zatvorima 9 % u odnosu na 3 %). Istim istraživanjem utvrđene su više stope problema mentalnog zdravlja među zatvorenicama nego među zatvorenicima (73 % zatvorenica u odnosu na 55 % zatvorenika u državnim penalnim ustanovama te 75 % zatvorenica u odnosu na 63 % zatvorenika u lokalnim zatvorima).

Međutim, ni rezultati istraživanja povezanosti poremećaja mentalnog zdravlja i institucionalnog neprilagođenog ponašanja nisu dosljedni. Walters i Crawford (2013) proveli su studiju u muškom zatvoru srednje razine sigurnosti u cilju utvrđivanja interakcije mogućeg utjecaja ozbiljnije mentalne bolesti i povijesti nasilja na institucionalno incidentno ponašanje i recidivizam. Pritom se ozbiljnija mentalna bolest kao samostalna varijabla nije pokazala

čimbenikom rizika za buduće antisocijalno ponašanje te se pokazala dobrim prediktorom općeg i nasilnog incidentnog ponašanja u instituciji tek u kombinaciji s poviješću nasilja. Također, u istraživanju provedenom na uzorku od 192 zatvorenika uključena u zatvorski program tretmana ovisnosti, Friedmann, Melnick i Jiang (2008) nisu pronašli korelaciju između psihijatrijskih dijagnoza i rizika od nasilnog ili ometajućeg ponašanja u zatvoru.

Istraživanje provedeno u Kanadi, na subuzorku od 76 zatvorenica koje su pokušale suicid i 76 zatvorenica koje nisu pokušale suicid, pokazalo je da su zatvorenice s **povijesti pokušaja suicida** počinile veći broj incidenata u zatvoru, i to osobito nasilnih incidenata (Wichmann, Serin i Motiuk, 2000; prema Kroner i sur., 2011).

Rezultati istraživanja **konstrukta psihopatije** upućuju na pozitivnu povezanost psihopatije s nasilnim i drugim problematičnim institucionalnim ponašanjem (Dolan i Davies, 2005; prema Dixon, Harkins i Bennett, 2012; Friedmann i sur., 2008), a antisocijalna ponašajna dimenzija objašnjava povezanost s institucionalnom agresijom bolje od afektivne dimenzije (više u: Arbach-Lucioni i sur., 2012). Suprotno ovim rezultatima, studijom Edensa i sur. (2015) pokazano je da dijagnoza dihotomnog antisocijalnog poremećaja ličnosti i kriteriji po kojima se utvrđuje poremećaj u odraslih nisu značajan prediktor institucionalnog incidentnog ponašanja, a simptom odsutnost grižnje savjesti nije pokazao nikakvu vezu s budućim incidentnim ponašanjem u zatvoru, dok su kriteriji prema kojima se utvrđuje poremećaj ponašanja u djece pokazali skromnu prediktivnu vrijednost. Takvi rezultati u osnovi ne daju podršku tvrdnji da antisocijalni poremećaj ličnosti može predvidjeti institucionalno incidentno ponašanje, neovisno o broju prisutnih simptoma za postavljanje dijagnoze u odraslih. Stoga Edens i sur. (2015) zaključuju da nema dobrog znanstvenog temelja za tvrdnju prema kojoj dijagnoza antisocijalnog poremećaja ličnosti ukazuje na počinitelje kaznenih djela koji će predstavljati ozbiljan rizik za vrijeme boravka u zatvoru.

Sveobuhvatnom studijom *bullyinga* u britanskim zatvorima dokazano je da je *bullying* u pozitivnoj korelaciji s impulzivnošću, sklonošću da se reagira u trenutku, bez promišljanja dugoročnih posljedica samog čina (Campbell, 2006; Patton i sur., 1995; sve prema Archer i Southall, 2009). Osobe koje pokazuju više samokontrole procjenjuju da ima više štete nego dobiti od agresije, što je manje izraženo u osoba kojima nedostaje samokontrole (Archer i Southall, 2009).

Unatoč prethodnim studijama na različitim uzorcima izvan zatvora koje pokazuju povezanost između **fizičke veličine i snage** s fizičkom agresijom, Archer i Southall (2009) nisu pronašli

dokaze da je viktimizacija u zatvoru povezana s visinom ili težinom, iako je preliminarna analiza upućivala na to da je samokontrola glavni prediktor fizičke agresije u težih i viših zatvorenika, dok su procijenjene dobiti bile glavni prediktor u lakših i nižih zatvorenika.

Istraživači su također ispitivali učinak **obrazovanja i zaposlenosti** na razlike u prilagodbi te su pronašli određene dokaze kojima se potkrepljuje importacijski model. Wright (1989; prema Dhami i sur., 2007) je pronašao da su, neovisno o rasi, zatvorenici koji nisu završili više od srednje škole imali manje problema u pogledu doživljavanja fizičkog nasilja (npr. nisu ih iskorištavali ili ozljeđivali drugi zatvorenici), ali su prouzročili više ometajućih disciplinskih prekršaja. Prema Day i sur. (2015), negativan koeficijent za status zaposlenja može značiti da su zatvorenici koji su prethodno bili zaposleni više posvećeni konvencionalnim aktivnostima te su sposobniji pratiti pravila institucije.

Istraživanja povezanosti **bračnog/samačkog statusa** i pojave incidentnog ponašanja u zatvorima dala su različite rezultate. Tako Cao i sur. (1997) nalaze da samački status povećava rizik od pojave manjih incidenata, no ne nalaze značajan učinak samačkog statusa na pojavu značajnijih incidenata. Morris i Worrall (2010) utvrdili su da bračni status smanjuje broj nasilnih incidenata prema drugim zatvorenicima, dok Wright (1991; prema Steiner i Wooldredege, 2008) bračni status navodi kao jedan od glavnih prediktora incidenata u zatvorima.

Općenito, rezultati istraživanja varijabli importacijskog modela često su različiti, pa čak i proturječni, za što autori nude različita objašnjenja. Između ostaloga, moguće je da kombinacija različitih značajki života pojedinca prije zatvora utječe na njegovu prilagodbu zatvoru. Na primjer, osoba koja nije završila srednju školu, bila je nezaposlena, uzimala drogu i nije imala nikakvih osobnih veza prije zatvora mogla bi se drugačije adaptirati na zatvor od osobe koja je bila bolje prilagođena životu na slobodi. Međutim, studije individualnih karakteristika osobe prije dolaska u zatvor vjerojatno nemaju znanstvenu snagu utvrditi kombinirane učinke općenito loše kvalitete života prije zatvora (Dhami i sur., 2007).

3.2. Istraživanja deprivacijskog modela

Varijable koje najčešće povezujemo s deprivacijskim modelom jesu: napučenost institucije, obrasci posjeta, uključenost u tretmanske programe, dosljednost primjene propisa, razina sigurnosti institucije (režim izvršavanja kazne), duljina kazne, izdržani dio kazne i vrijeme provedeno u zatvoru i dr.

Jiang i Fisher-Giorlando (2002) tvrde da je utjecaj deprivacijskih varijabli na ponašanje zatvorenika dokazan, ali utjecaj pojedinih varijabli nije jednak niti ima isti smjer, što je vidljivo iz istraživanja deprivacijskog modela koja se prikazuju u ovom poglavlju.

U skladu s nekim istraživanjima, **visina kazne** (dulja kazna) znak je pozitivne povezanosti s incidentnim ponašanjem (Morris i Worrall, 2014), a u drugim studijama pokazano je da je manje vjerojatno da zatvorenici s duljim kaznama sudjeluju u incidentnom ponašanju (Lahm, 2008; Cunningham i Sorensen, 2006a; Cunningham i Sorensen, 2007; Jiang i Fisher-Giorlando, 2002). Flanagan (1980; prema Cunningham i Sorensen, 2006b) kao razlog manje vjerojatnosti sudjelovanja u incidentnom ponašanju u zatvorenika s dugotrajnim kaznama navodi njihovu drugačiju perspektivu izdržavanja kazne, pri čemu se, suočeni s činjenicom da će dugo biti u zatvoru, ponašaju na način koji će im omogućiti više pogodnosti i aktivnosti. Reidy i sur. (2001; prema Cunningham i Sorensen, 2006b) navode da je pojava nasilnog ponašanja u zatvorenika s duljim kaznama češća tijekom početnih faza izdržavanja kazne, dok je Lahm (2009) zaključila da se vjerojatnost napada zatvorenika na osoblje povećava kako se bliži istek kazne, što tumači pokušajem zatvorenika da odgode izlazak iz zatvora i suočavanje s realitetom. Različite rezultate prediktivne vrijednosti duljine kazne Morris i Worral (2014) tumače kontekstualnim razlikama među studijama. S druge strane, DeLisi i sur. (2004) nisu utvrdili povezanost incidentnog ponašanja i duljine kazne, no dokazali su da je vrijeme provedeno u zatvoru (izdržani dio kazne) pozitivno povezano s nasiljem u zatvoru, što objašnjavaju povećanjem mogućnosti za sudjelovanje u incidentima s protekom duljeg vremena u zatvoru.

Uzimajući u obzir **veze koje su zatvorenici ostvarivali prije dolaska u zatvor**, Sapsford (1978; prema Dhami i sur., 2007) je utvrdio da se s vremenom kontakt s obitelji i prijateljima tijekom izdržavanja kazne smanjivao. Cobden i Stewart (1984; prema Dhami i sur., 2007) nalaze da zatvorenici osuđeni na dugotrajne kazne zatvora uranjaju u dnevnu rutinu zatvorskog života, skrivaju svoje slabosti i gube kontakt s vanjskim svijetom. **Posjeti zatvorenicima** općenito su povezani s manje incidentnog ponašanja, no redovitost posjeta ima mnogo jači učinak (Cochran 2012; prema Bell i Lindekugel, 2015). Zamble (1992; prema Dhami i sur., 2007) je utvrdio da se s vremenom povećava participacija zatvorenika osuđenih na dugotrajne kazne zatvora u radnim i drugim organiziranim aktivnostima te se smanjuje neformalna socijalizacija s drugim zatvorenicima, dok je njihova razina kontakata s obitelji i prijateljima na slobodi ostala ista. Također nalazi da se tijekom **vremena provedenog u zatvoru** smanjuje razina osjećaja beznađa i broja disciplinskih prekršaja. Hairston (1991;

prema Dhami i sur., 2007) nalazi da zatvorenici sve teže održavaju veze s obitelji što se dulje nalaze u zatvoru. Adams i sur. (1994; prema Dhami i sur., 2007) utvrdili su da je vrijeme provedeno u zatvoru pozitivno povezano s brojem sati sudjelovanja u obrazovnim programima, dok Sappington (1996; prema Dhami i sur., 2007) izvještava da je vrijeme provedeno u zatvoru pozitivno povezano s brojem optužbi za disciplinske prijestupe. Lahm (2008) ne nalazi utjecaj posjeta ni izdržane kazne na nasilno ponašanje koje uključuje napad, a Morris i Worral (2014) nalaze da je veći udio izdržanog dijela kazne povezan s povećanom vjerojatnošću neprilagođenog ponašanja.

Većina istraživanja upućuje na povezanost **razine sigurnosti institucije** i incidentnog ponašanja. Griffin i Hepburn (2012) nalaze da je razina sigurnosti značajan prediktor incidentnog ponašanja te da je razina nasilnog i nenasilnog incidentnog ponašanja veća u zatvorima većeg stupnja sigurnosti. Prema McCorkle, Miethe i Drass (1995), individualno i grupno nasilje češće je u zatvorima srednje i visoke razine sigurnosti nego u zatvorima najmanje razine sigurnosti. Rezultati studije koju su proveli Morris i sur. (2010) pokazuju da je smještaj u viši stupanj sigurnosti zatvora po dolasku na izdržavanje kazne prediktor incidentnog ponašanja. Zatvori s višom razinom sigurnosti daju vrlo malo mogućnosti za tretman i različite aktivnosti, čime utječu na povećanje stresa među zatvorenicima, što može dovesti do agresivnog ponašanja i slabe prilagodbe (Gover i sur., 2000; Harer i Steffensmeier, 1996; sve prema Tasca i sur., 2010). Međutim, i u slučaju ove varijable, neki autori izvještavaju o sasvim suprotnim nalazima. Tako Bench i Allen (2003; prema Morris i Worral, 2014) nisu utvrdili razliku u vjerojatnosti pojave incidentnog ponašanja između različitih razina sigurnosti te su, slično tome, Camp i Gaes (2005) utvrdili da razina sigurnosti institucije nije prediktivni faktor incidentnog ponašanja.

Stokols (1972; prema Tartaro i Levi, 2007) ističe razliku između **gustoće zatvorske populacije i napučenosti zatvora** te objašnjava da se gustoća odnosi na količinu dostupnog fizičkog prostora, dok je napučenost psihosocijalni pojam koji uključuje percepciju pojedinca u odnosu na ograničenja koja su rezultat ograničenog prostora. Wortley (2002) navodi da je gustoća izravno povezana s objektivnom popunjenošću zatvora, a da se osjećaj napučenosti može ublažiti različitim društvenim i arhitektonskim rješenjima. Međutim, većina autora koristi u istraživanju pojam (pre)napučenost, podrazumijevajući pod time najčešće omjer najvećeg zakonskog smještajnog kapaciteta zatvora i ukupnog broja zatvorenika.

Prema Kovčo Vukadin, Rajić i Balenović (2009), prenapučenost zatvorskih kapaciteta obuhvaća niz problema kao što su: kršenje prava zatvorenika na primjeren smještaj i uvjete

izdržavanja kazne zatvora, nedovoljan broj službenika osiguranja u odnosu na broj zatvorenika, što dovodi do nužnih prilagodbi dnevnog režima u zatvoru i utječe na mogućnost organiziranja i provedbe tretmanskih aktivnosti i programa. Također, neodgovarajući omjer u pogledu zaposlenika i zatvorenika dovodi do situacija prekomjernog stresa i frustracije među osobljem i među zatvorenicima, što može imati za posljedicu razvoj i pogoršanje postojećih mentalnih poremećaja u zatvorenika (i službenika), veći broj bolovanja službenika, fizičke sukobe između zatvorenika, napade na službenike, pa čak i pobune (Kovčo Vukadin i sur., 2009). Prenapučenost zatvora može prouzročiti psihosocijalni stres koji je povezan s nepovoljnim uvjetima u zatvoru, što može pogoršati teškoće u postupku donošenja odluka (impulzivnost) i problemska ponašanja (korištenje droga, agresija) (Ruderman, Wilson i Reid, 2015). U uvjetima prenapučenosti, teže je klasificirati i odvojiti zatvorenike (članove bandi, supočinitelje, prvi put osuđene, istražne zatvorenike, pravomoćno osuđene i dr.) (Tartaro i Levi, 2007). Mullen (1985; prema Tartaro i Levi, 2007) navodi da institucija u kojoj je došlo do povećanja napučenosti postaje ograničena u više područja, kao što su posluživanje hrane, sanitarni čvorovi, kvaliteta zraka, dostupnost rekreativnih aktivnosti i rehabilitacijskih programa, dostupnost posla, dostupnost i kvaliteta medicinske skrbi te se smanjuju mogućnosti pozitivnih kontakata između zatvorenika i službenika. Međutim, i istraživanja utjecaja prenapučenosti na incidentno ponašanje u zatvoru dala su različite rezultate. Prema nekim autorima, prenapučenost se pokazala povezanom s razinama disciplinskih prekršaja u zatvorima (Cox, Paulus i McCain, 1984; prema Wortley, 1996), odnosno s nasiljem u zatvorima (Megargee, 1977; Nacci i sur., 1977; Jan, 1980; Sechrest, 1991; sve prema Tartaro i Levi, 2007), međutim, Sechrest (1991; prema Tartaro i Levi, 2007) ne nalazi povezanost napučenosti s nasiljem zatvorenika prema drugim zatvorenicima, nego samo prema službenicima. Prema drugim autorima, ne postoji povezanost između gustoće zatvorske populacije i razine nasilja u zatvorima (Ekland-Olson i sur., 1983; Bonta i Gendreau, 1994; Gillespie, 2005; sve prema Tartaro i Levi, 2007), odnosno agresije zatvorenika (McCorkle i sur., 1995), dok neki autori čak nalaze negativnu povezanost (Tartaro, 2002b; Walters, 1998; sve prema Tartaro i Levi, 2007). Tartaro i Levi (2007) navode da su ovakvi rezultati moguća posljedica primjene različitih kompenzacijskih mjera i aktivnosti koje osoblje poduzima u situaciji prenapučenosti i u svrhu prevencije nasilja. Analizom brojnih studija provedenih u razdoblju od 1990. godine nadalje Steiner i Wooldredge (2009) također su utvrdili različitost rezultata povezanih s prediktivnom vrijednosti prenapučenosti u odnosu na incidente u zatvorima, ali su uočili i značajne razlike u metodologiji, što otežava međusobnu usporedbu rezultata i onemogućuje sintetiziranje korisnih preporuka praktičarima.

Postojanje povezanosti između gustoće zatvorske populacije i stopa napada osnova je za zaključak da smanjivanje prenapučenosti pomaže u smanjivanju nasilja u zatvorima (Cox i sur., 1984; Gaes i McGuire, 1985; sve prema Wortley i Summers, 2005). U prenapučenim zatvorima s visokom razinom buke smanjuje se rizik da će počinitelj incidentnog ponašanja biti uhvaćen jer osoblje u takvu okruženju ima manje mogućnosti uočiti incidentno ponašanje i procesuirati počinitelja (Wortley, 2002). Međutim, u literaturi se rijetko mogu pronaći *pre-test* i *post-test* studije kojima bi se dokazali učinci smanjivanja ili povećanja gustoće zatvoreničke populacije na kretanje stope napada (Wortley i Summers, 2005).

Iako se **veličina zatvora** ne navodi eksplicitno kao deprivacijska varijabla, neka istraživanja idu u prilog mogućem utjecaju veličine zatvora na incidentno ponašanje. Veliki zatvori s preko 1 000 zatvorenika opisuju se kao dehumanizirana mjesta na kojima je teško održavati sigurnost i red, osoblje ima teškoća u ispunjavanju prioriteta institucije, a razina stresa veća je i u zatvorenika i u osoblja. Stoga, kako bi umanjili štetu boravka u zatvoru („patnje zatvaranja"), zatvori ne smiju biti preveliki (Ireland i O'Donnell, 2005; prema Johnsen, Granheim i Helgesen, 2011). Studija koju su proveli Hammerlin i Mathiassen (2006; prema Johnsen i sur., 2011) pokazala je da potencijal za uspješan rad zatvorskog službenika bolji u malom zatvoru (manje od 50 zatvorenika) nego u velikom, što je pripisano bliskijoj socijalnoj dinamici između službenika i zatvorenika, a slično je utvrdio i Baldursson (2000; prema Johnsen i sur., 2011) za zatvore koji broje svega 6 do 14 zatvorenika, u kojima se ne javljaju problemi tipični za veće institucije. Johnsen i sur. (2011) također su utvrdili da je kvaliteta odnosa između službenika i zatvorenika bolja u malim zatvorima nego u velikima i zatvorima srednje veličine. Ovakva istraživanja svojstvena su za skandinavske zemlje, poznate po niskim stopama zatvorenika i humanim zatvorskim uvjetima (Johnsen i sur., 2011), što u kombinaciji s ekonomskim bogatstvom omogućuje organizaciju izvršavanja kazne zatvora u mnogo malih jedinica. No McCorkle i sur. (1995) upućuju na nešto niže stope napada zatvorenika na druge zatvorenike u velikim zatvorima, dok se, prema ovim autorima, nije pokazalo da je veličina institucije povezana sa stopom napada zatvorenika na službenike i pojavom kolektivnog nasilja.

U svom istraživanju, provedenom na uzorku od 114 saveznih zatvora u SAD-u 2007. godine, Bierie (2012) se usmjerio na **fizičko okruženje** – aspekte kao što su razina buke, prljav prostor i nedostatak privatnosti – polazeći od teorijske pretpostavke da su fizički uvjeti važan element u problematici incidentnog ponašanja i uzimajući u obzir njihov utjecaj na zatvorenike i službenike. Bierie (2012) je ispitivao razinu buke, nereda, propadanja i

nedostatka privatnosti percipiranu od strane osoblja kako bi se prikazali fizički uvjeti svakog zatvora. Operativni podaci kojima se mjerilo ozbiljno nasilje korišteni su kako bi se prikazao zbroj ozbiljnih napada u svakom zatvoru u istom razdoblju u kojemu je ispitivana percepcija osoblja. Rezultati su pokazali da su loši fizički uvjeti zatvora povezani sa znatno višim stopama ozbiljnog nasilja.

Fizičko okruženje, kao što su stara i oronula struktura, loši i prljavi uvjeti smještaja i prehrane te invazivna buka predstavljaju stvarne i konkretne probleme za zatvorenike i osoblje koji su takvim uvjetima izloženi (Cloward, 1960; Conover, 2000; sve prema Bierie, 2012). Međutim McCorkle i sur. (1995) ne pronalaze povezanost uvjeta života u zatvoru sa stanjem reda i sigurnosti.

Krenuvši od pretpostavke da **rad** ima ublažavajuće učinke na prilagodbu zatvorenika, Gover i sur. (2008) utvrdili su da rad u zatvoru ima značajnu ulogu u prilagodbi na zatvor muških, ali ne i ženskih zatvorenika. McCorkle i sur. (1995) utvrdili su da je uključenost u **obrazovne, strukovne i radne programe** imala negativnu korelaciju sa stopom napada u zatvorima.

Uključenost u rehabilitacijske programe u zatvoru također se povezuje s nižom razinom incidentnog ponašanja. Metaanalizom kojom je obuhvaćeno 68 studija, French i Gendreau (2006) utvrdili su da bihevioralni programi (u značajnijoj mjeri nego nebihevioralni programi, poput programa obrazovanja ili strukovne izobrazbe) utječu na smanjeni broj incidenata u zatvoru, a da programi koji bilježe najveći uspjeh u reduciranju incidenata u zatvoru također imaju najviše utjecaja na smanjivanje recidivizma. Navedeni rezultati sukladni su s rezultatima ranijih metaanaliza (Keyes, 1996; Morgan i Flora, 2002; sve prema Bell i Lindekugel, 2015). Povezanost sa smanjenjem nasilnog incidentnog ponašanja u zatvoru pokazuje i uključenost zatvorenika u kognitivno-bihevioralne programe usmjerene osobito na smanjivanje agresije, odnosno upravljanje ljutnjom (Buş, Stefan i Visu-Petra, 2009).

Sve navedeno upućuje na to da se pri istraživanju tijeka adaptacije na zatvorske uvjete moraju uzeti u obzir različite varijable. Rezultati različitih istraživanja često su nedosljedni, što djelomice može biti uzrokovano različitim načinima na koji istraživači definiraju prediktore/nezavisne varijable i kriterije/zavisne varijable. Deprivacijski model ne može samostalno objasniti činjenicu da postoje razlike u obrascima prilagodbe među pojedincima koji su proveli otprilike jednako vrijeme u zatvoru, nalaze se na sličnoj vremenskoj točki izvršavanja kazne i žive u kompatibilnom zatvorskom režimu (Dhami i sur., 2007).

3.3. Istraživanja situacijskog modela

U okviru situacijskog pristupa razmatraju se tri osnovna pitanja: gdje, kada i s kime se ponašanje događa. Pitanje „gdje?“ uključuje mjesto na kojemu se incident dogodio i vrstu smještaja unutar zatvora, pitanje „kada?“ uključuje godišnje doba (ili temperaturu), doba dana i/ili radnu smjenu tijekom koje se incident dogodio, dok pitanje „s kim?“ uključuje informaciju o tome tko piše izvješće o incidentu i jesu li drugi zatvorenici bili uključeni u incident (vidi u: Jiang, Fisher-Giorlando, 2002).

Kratcoski i Steinke (1988, 1991; prema Jiang, Fisher-Giorlando, 2002) utvrdili su, na temelju istraživanja povezanosti situacijskih čimbenika s incidentima zatvorenika, povezanost lokacije napada, vremena napada i radnog iskustva službenika s pojavom nasilnog ponašanja zatvorenika. Steinke (1991; prema Jiang, Fisher-Giorlando, 2002; i prema Cunningham i Sorensen, 2006a) je testirala utjecaj situacijskih varijabli na nasilno ponašanje u muškom zatvoru, pri čemu su se varijable kao što su vrsta smještaja unutar zatvora, temperatura, radna smjena i tip službenika pokazale prediktorima agresivnog ponašanja zatvorenika prema službenicima, drugim zatvorenicima, samima sebi ili imovini.

Čini se da su zatvorenici manje skloni oštećivanju zatvorske imovine kad je ona dobre kvalitete i kad se ohrabruje osjećaj teritorijalnosti zatvorenika nad prostorima u kojima žive (Atlas i Dunham, 1990; prema Wortley, 1996). Teritorijalnost je moguće poticati dopuštanjem veće slobode korištenja osobnih obilježja u prostoru, kao što su slike, osobni predmeti, individualizirani raspored namještaja i sl. (Wright i Goodstein, 1989; prema Wortley, 2002).

Jayewardene i Doherty (1985; prema Gadon, Johnstone i Cooke, 2006) navode da se većina incidenata događa u raznim dijelovima zatvora, osim u radionicama, što je moguće povezati i s kategorijama zatvorenika kojima se omogućuje radni angažman, a koji su manje sigurnosno rizični.

U kontekstu područja i vremena pojavnosti nasilja u kaznenim tijelima, pozitivnu korelaciju s nasiljem pokazala su **područja s visokom društvenom interakcijom** (Steinke, 1991; prema Cooke i sur., 2008), kao i područja s niskom razinom nadzora osoblja (Jayewardene i Doherty, 1985; Porporino, Doherty i Sawatsky, 1987; sve prema Cooke i sur., 2008), dok su kao visokorizično vrijeme utvrđeni vikendi i večeri (Jayewardene i Doherty, 1985; Porporino i sur., 1987; sve prema Cooke i sur., 2008).

Carnie i Broderick (2011) proveli su istraživanje kojim su obuhvatili 61 % svih zatvorenika koji su se nalazili u škotskim zatvorima u razdoblju od svibnja do lipnja 2011. godine. Primjenom anonimnih upitnika ispitivali su doživljeni osjećaj sigurnosti u zatvorenika, doživljeni *bullying*, korištenje droga i mentalno zdravlje zatvorenika. Zatvorenici koji su iskazali strah za svoju sigurnost (84 % ispitanog uzorka), kao najvjerojatnija mjesta napada izdvojili su hodnike i/ili stubišta (29 %), toalete i/ili tuševe (26 %), prostore za rekreaciju (22 %), radionice (22 %) i općenito odjel na kojemu su smješteni (21 %), dok su kao potencijalno najmanje opasno mjesto naveli jedinicu za odvajanje (5 %).

Steiner i Wooldredge (2014) utvrdili su da su više stope napada povezane s **manje čuvanim, odnosno manje nadziranim prostorima** (npr. arhitektonski dizajn s više slijepih točaka, veća zatvorska populacija, manje stroga primjena pravila).

Seksualno i fizičko nasilje češće se javlja pri smještaju u veće **spavaonice** (Atlas, 1982., Cox i sur., 1984; Sylvester i sur., 1977; sve prema Wortley 2002), u prenapučenim, neodgovarajuće nadziranim prostorijama, s nedostatkom službenika, gdje je smješten velik broj nasilnih delinkvenata u režimu maksimalnog stupnja sigurnosti (English i Heil 2005; Man i Cronan 2002; Struckman-Johnson i Struckman-Johnson 2000, 2002; sve prema La Vigne i sur., 2011). Fizičko nasilje često se javlja u zatvoreničkim sobama te u zajedničkim prostorijama kao što su hodnici, dvorišta i blagovaonice (Wortley 2002), dok su se kao lokacije najčešćih seksualnih napada zatvorenika na druge zatvorenike pokazale zatvoreničke sobe (Beck i Harrison 2008; Beck i sur., 2007, 2010; sve prema La Vigne i sur., 2011).

Istraživanja u pogledu oblika smještaja upućuju na to da je nasilje prisutnije u okviru **skupnog smještaja nego pojedinačnog**. O'Donnel i Edgar (1996; prema Homel i Thompson, 2005) navode da skupni smještaj pridonosi interpersonalnom nasilju u zatvoru, osobito u slučajevima loše kategorizacije zatvorenika i nepostojanja drugih mjera zaštite, dok Homel i Thompson (2005) također smatraju da pojedinačni smještaj značajno smanjuje mogućnosti viktimizacije i nasilja među zatvorenicima, no uz iznimku nasilja prema samome sebi (samoozljeđivanje i suicid).

Dio istraživanja bavio se utvrđivanjem povezanosti nasilja i incidentnog ponašanja s vremenom u koje se takvo ponašanje događa (**dan u tjednu, doba dana, godišnje doba**). Jayewardene i Doherty (1985; prema Gadon i sur. 2006 i prema Wortley, 2002) navode da se većina ubojstava događa petkom, subotom i nedjeljom. Porporino i sur. (1987; prema Gadon i sur., 2006 i prema Wortley, 2002) također nalaze veću stopu incidenata vikendom nego

radnim danima. Vezano uz doba dana, nekoliko studija pokazalo je da se najviše ubojstava događa uvečer (Jayewardene i Doherty, 1985; Porporino i sur. 1987; Sylvester i sur., 1977; sve prema Wortley, 2002), dok su Diez i Rada (1983; prema Wortley, 2002) utvrdili da se najviše napada događa u dnevnoj smjeni. Steinke (1991; prema Jiang, Fisher-Giorlando) je također utvrdila pozitivnu povezanost između radne **smjene** (prva smjena) i agresivnog ponašanja zatvorenika prema službenicima, drugim zatvorenicima, samima sebi i imovini. Porporino i sur. (1987; prema Gadon i sur., 2006) nalaze da se većina ubojstava javlja tijekom jesenskih i ljetnih mjeseci. Slično navedenome, Haertzen i sur. (1993; prema Jiang, Fisher-Giorlando, 2002) testirali su hipotezu o povezanosti pojave agresije s **temperaturom** i utvrdili da je veća incidencija napada tijekom ljetnih mjeseci (lipanj, srpanj, kolovoz), nego u ostalim godišnjim dobima, što je sukladno s nekim prethodnim istraživanjima (više u: Wortley, 2002).

Nije utvrđena jasna povezanost između **iskustva osoblja** i nasilja zatvorenika prema drugim zatvorenicima, no postoje dokazi o tome da neiskustvo službenika predstavlja čimbenik koji utječe na nasilje zatvorenika prema službenicima (Wortley, 2002). U odnosu na obilježja osoblja povezana s nasiljem, pokazalo se da su službenici s manje radnog iskustva u većem riziku od napada (Davies i Burgess, 1988; Kratcoski, 1988; Walters, 1998; sve prema Cooke i sur., 2008), pri čemu se u kaznenim tijelima u kojima je usvojen negativan stil interakcije sa zatvorenicima povećala stopa napada (Cooke i sur., 2008). Kratcoski (1988; prema Homel i Thompson, 2005) je utvrdio da je radno iskustvo službenika jedan od četiriju najznačajnijih čimbenika koji pridonose napadu zatvorenika na službenike. U studiji kojom su ispitivani agresivni i neagresivni odgovori zatvorenika na nepoznate službenike, Munroe (1995:245; prema Homel i Thompson, 2005) je utvrdio da su službenici s manje iskustva češće bili uključeni u nasilne incidente.

Rezultati istraživanja provedenog u 371 zatvoru u SAD-u upućuju na to da je slabo **upravljanje zatvorom** prediktor viših stopa napada na zatvorenike i osoblje, no da su pobune uglavnom neovisne o strukturalnim čimbenicima i čimbenicima okoline, kao i čimbenicima vezanima uz upravljanje (McCorkle i sur., 1995).

Istraživanje koje su proveli Griffin i Hepburn (2012) pokazalo je da je udio populacije osuđene zbog nasilnih kaznenih djela pozitivno povezan s razinom nasilnog ponašanja u zatvorima s višom kontrolom okruženja, no nije povezan s razinom nasilnog ponašanja u zatvorima u kojima je razina **kontrole okruženja** niska. Navedeno upućuje na to da zatvorsko

okruženje može ublažiti učinak nasilne prošlosti zatvorenika i njihove povezanosti s bandama na razinu nasilnog ponašanja u zatvoru.

Nekoliko znanstvenika bavilo se istraživanjem povezanosti **zatvorske arhitekture** i incidentnog ponašanja zatvorenika (Useem i Piehl, 2006; Wooldredge i sur., 2001; sve prema Morris i Worrall, 2014; Lahm, 2008) te su naglasili važnost arhitekture u upravljanju zatvorom (Dilulio, 1987; Useem i Goldstone, 2002; prema Morris i Worrall, 2014), iako navedena istraživanja ne daju jasne dokaze u pogledu povezanosti između arhitekture zatvora i pojave nasilnog ponašanja. Istraživanje koje su proveli Morris i Worrall (2014) pokazalo je povezanost arhitektonskog dizajna s nenasilnim, no ne i s nasilnim incidentnim ponašanjem. Iako se ovdje zatvorska arhitektura promatra u kontekstu situacijskog modela, Useem i Piehl (2006; prema Lahm, 2008) navode da se odvajanje, manjak rehabilitacijskih programa i zatvorska arhitektura mogu smatrati varijablama deprivacije.

3.4. Istraživanja koja testiraju prediktivnu vrijednost varijabli više modela

Koristeći se različitom metodologijom, neki autori testirali su u istoj studiji relativnu vrijednost deprivacijskih i importacijskih pristupa ili deprivacijskih, importacijskih i situacijskih pristupa.

Tako su Gendreau, Goggin i Law (1997) proveli metaanalizu kojom je obuhvaćeno 39 studija, a u kojoj su prediktore neprilagođenog ponašanja u zatvoru grupirali u tri područja: osobne karakteristike, situacijski čimbenici i aktuarske mjere antisocijalne ličnosti i rizika. Osobne i situacijske varijable pokazale su sličnu prediktivnu vrijednost, a najboljim prediktorima neprilagođenog ponašanja pokazali su se antisocijalni stavovi i ponašanja (npr. osobe s kojima se druže, zatvorska prilagodba), kriminalna povijest i institucionalni čimbenici. Od aktuarskih mjera, najveću prediktivnu vrijednost pokazao je protokol za procjenu rizika koji se temelji na intervjuu.

Byrne i Hummer (2007a) također povezuju veću incidenciju nasilja i incidenata u zatvoru s čimbenicima više modela: napučenost zatvora, kvaliteta osoblja, nedostupnost kvalitetnih tretmanskih programa, loš sustav klasifikacije, slabo upravljanje zatvorom, loše uređen prostor, loša dnevna organizacija i prevelika autonomija zatvorenika, negativna obilježja zatvoreničke populacije (nasilni, duševno bolesni, mladi).

Paterline i Petersen (1999) ispitivali su na uzorku od 239 muških zatvorenika u zatvoru maksimalne sigurnosti, kroz teorijski model koji integrira varijable importacijskog i

deprivacijskog modela, strukturalne i psihološke odrednice prizonizacije. Iako su utvrdili veći prediktorski značaj deprivacijskih varijabli u odnosu na prizonizaciju, određene varijable importacijskog modela pokazale su značajan učinak te autori zaključuju da dva modela zajedno bolje objašnjavaju pojavu prizonizacije nego što to čini svaki model zasebno.

Akers i sur. (1974, 1977; prema DeLisi i sur., 2011) istraživali su utjecaj importacijskih i deprivacijskih varijabli u smislu predvidljivosti incidenata i utvrdili su da vrsta institucije i ukupna obilježja populacije koja je smještena u jednu instituciju imaju najjači prediktorski značaj za pojavu incidenata, osobito u institucijama koje su strožeg režima.

Na uzorku zatvorenika smještenih na odjel visoke sigurnosti, Cunningham, Sorensen i Reidy, (2005) utvrdili su da je kazna od 6 do 10 godina povezana s povećanim rizikom od nasilnog kršenja pravila, dok se prethodna nadzirana uvjetna kazna pokazala čimbenikom smanjenog rizika.

Berk i sur. (2006; prema Bell i Lindekugel, 2015) istraživali su incidentna ponašanja (napadi, razbojništva i preprodaja droge) u zatvorskom sustavu Kalifornije u SAD-u. Zatvorenici za koje je utvrđen najveći rizik za incidentno ponašanje bili su mladi, imali su bogatu kriminalnu povijest i bili su povezani s bandama u zajednici i u zatvoru.

U studiji provedenoj u Sjedinjenim Američkim Državama, na temelju podataka dobivenih samoiskazom 9 828 zatvorenika u 204 državna zatvora tijekom 1991. godine i 10 022 zatvorenika u 204 državna zatvora tijekom 1997. godine, Steiner i Wooldredge (2008) pokušali su utvrditi individualne varijable i varijable u pogledu okoline povezane s incidentnim ponašanjem zatvorenika, koje uključuje napade, prijestupe povezane s drogom i alkoholom te druge nenasilne incidente. Prediktivnim varijablama za sve navedene vrste incidentnog ponašanja pokazale su se mlađa dob, prethodni boravak u zatvoru, uporaba droge prije uhićenja i sudjelovanje u zatvorskim programima (tretmanskim, obrazovnim i programima strukovnog osposobljavanja). U pogledu posljednje varijable autori obrazlažu da ovakav rezultat, koji je suprotan očekivanjima, ali i već dobivenim rezultatima nekih istraživanja, može imati utjecaja na veću potrebu za uključivanjem u zatvorske programe, osobito tretmanske, onih zatvorenika za koje je utvrđen veći rizik od kršenja pravila.

Austin (2003; prema Bell i Lindekugel, 2015) je utvrdio da će u incidentnom ponašanju vjerojatnije sudjelovati mlađi muškarci s poviješću nasilnog ponašanja i/ili mentalnih bolesti, muškarci koji su povezani s bandama te koji su nedavno imali disciplinski postupak i koji nisu uključeni u zatvorske programe.

U studiji provedenoj na temelju podataka o svim osobama koje su se od 2009. do 2011. godine nalazile u zatvorima na području države Washington u SAD-u Bell i Lindekugel (2015) utvrdile su da su rasa/etnicitet, veze sa zajednicom te obrazovanje značajno povezani s nasiljem u zatvoru, dok se dob nije pokazala značajnim prediktorom.

Tasca i sur. (2010) ispitivali su u razdoblju od 2001. do 2003. godine, na uzorku od 95 maloljetnih zatvorenika koji su izdržavali kaznu u Arizoni i New Yorku (SAD) i koristeći se metodom samoiskaza, prediktivnu vrijednost importacijskih i deprivacijskih varijabli, pri čemu se pokazalo da su importacijska varijabla članstva u bandi i deprivacijska varijabla doživljene prijetnje oružjem (deprivacija sigurnosti) značajno povezane s nasilnim incidentnim ponašanjem u zatvoru.

Cao i sur. (1997) utvrdili su da varijable importacijskog pristupa kao što su dob, spol, rasa i bračni status imaju veću prediktivnu vrijednost od varijabli deprivacijskog pristupa. Međutim, nekoliko varijabli importacijskog modela, kao što su izobrazba, zapošljavanje, mentalna bolest, uporaba supstancija, broj nasilnih kaznenih djela i povijest prethodnog boravka u zatvoru, nisu se pokazale značajnim prediktorima.

I drugi su autori istraživali interaktivni učinak deprivacijskih i importacijskih pristupa (Toch, 1977; Toch i Adams, 1989; Wright, 1991; sve prema Dhami i sur., 2007). Pristupi se pritom smatraju kompatibilnima jer život prije dolaska u zatvor može pomoći u oblikovanju iskustva zatvora i odgovora na deprivacije. Međutim, Wright (1991; prema Dhami i sur., 2007) je pronašao da interakcija između osobe i okoline nije značajan prediktor disciplinskih prekršaja u zatvoru, kao ni unutarnjih problema zatvorenika (npr. stres), no da pokazuje određenu prediktivnu vrijednost u odnosu na vanjske probleme zatvorenika (npr. tuče) i fizičke probleme (npr. ozljede).

Sveobuhvatna studija Sorensena i Cunninghama (2012; prema Reidy i sur., 2012) ispitivala je odnos između kriminalne povijesti u zajednici i ozbiljnog nasilnog ponašanja (napada) u zatvoru, pri čemu su uzete u obzir karakteristike zatvorenika, opći kriminalitet i razina sigurnosti kaznenog tijela (režim). Studija je provedena u razdoblju od 12 mjeseci, na uzorku od 23 277 zatvorenika, dominantno muškog spola, kojih su dvije trećine bili bijele rase, prosječne dobi od 32 godine u trenutku dolaska u zatvor. Obuhvaćeno razdoblje odnosilo se na prvih 12 mjeseci od dolaska na izdržavanje kazne. Autori su ispitivali utjecaj nasilnog kriminaliteta u zajednici na incidentno ponašanje za vrijeme izdržavanja kazne, a rezultati su pokazali da je, vezano uz demografske varijable, manje vjerojatno da će žene i stariji

zatvorenici počiniti ozbiljna kršenja pravila i napade. Među varijablama opće kriminalne povijesti samo je stopa prethodnog uhićivanja bila povezana s incidentnim ponašanjem u zatvoru, dok dob u vrijeme prvog uhićenja i prethodni boravak u zatvoru nisu bili povezani s ozbiljnim kršenjem pravila i napadima. Od varijabli povezanih sa zatvorom, duljina kazne bila je umjereno povezana s ozbiljnim kršenjem pravila i, očekivano, zatvorenici koji su klasificirani u više razine sigurnosti, osobito u maksimalan stupanj sigurnosti ili zatvorene uvjete, češće su počinili ozbiljna kršenja pravila i napade. Primjenom logističke regresijske analize otkriveno je da opća varijabla stope prethodnih uhićenja nije bila povezana ni s ozbiljnim kršenjem pravila ni s napadima. Prethodna uhićenja zbog napada i aktualne presude zbog razbojništva i/ili napada, ali ne ubojstava, povezani su s povećanim rizikom od nasilja u zatvoru. Aktualna presuda za seksualni napad imala je snažnu obrnutu korelaciju s nasiljem u zatvoru, dok prethodna uhićenja za seksualni napad nisu pokazala nikakvu korelaciju s nasiljem u zatvoru.

Memory i sur. (1999; prema Hogan, Lambert i Barton-Bellessa, 2012) utvrdili su da je zatvaranje nasilnijih zatvorenika s duljim kaznama zatvora imalo za posljedicu više stope disciplinskih prekršaja u instituciji.

Na uzorku od 712 savezno osuđenih odraslih zatvorenika iz triju zatvora (niska, srednja i visoka razina sigurnosti) na zapadnoj obali SAD-a, Dhami i sur. (2007) ispitivali su bihevioralne, socijalne, psihološke i emocionalne adaptacije na zatvor u odnosu na omjer izdržane kazne i opću kvalitetu života prije zatvora. Vrijeme provedeno u zatvoru mjereno je u odnosu na broj godina izdržane kazne, a kvaliteta života prije zatvora mjerena je s pomoću pet varijabli: jesu li zatvorenici završili srednju školu, bili zaposleni, imali intimnu vezu, koristili droge i prethodno bili u zatvoru. Adaptacija na zatvor definirana je s pomoću 5 kategorija koje se sastoje od ukupno 13 varijabli: (a) režim (broj aktivnosti u kojima je zatvorenik sudjelovao i programa koje je polazio), (b) kontakt (količina kontakata s drugim zatvorenicima i službenicima i frekvencija kontakata s obitelji i/ili prijateljima izvan zatvora), (c) misli (učestalost misli o tome kako im nedostaje sloboda, seks, obitelj i prijatelji, o potrebi za kontrolom nad vlastitim životom, o mogućnosti da budu napadnuti i pretučeni), (d) emocije (stupanj sreće ili beznađa) i (e) incidentno ponašanje (broj disciplinskih prekršaja u zatvoru ili kršenja pravila). Rezultati su dali pokazatelje pozitivnog odnosa između vremena provedenog u zatvoru i učestalosti disciplinskih prekršaja u zatvoru, pri čemu su zatvorenici s lošijom kvalitetom života prije zatvora počinili veći broj prekršaja u zatvoru nego zatvorenici koji su

prije dolaska u zatvor imali bolju kvalitetu života. Utvrđeno je i da je razina sigurnosti zatvora pozitivno povezana s brojem disciplinskih prekršaja u zatvoru.

Dhami i sur. (2007) zaključuju da se na temelju ovih nalaza naglašava važnost deprivacijskog i importacijskog pristupa u objašnjavanju posebnih obrazaca prilagodbe u zatvoru te se dokazuje veća vrijednost učinka pojedinog modela, a ne njihove međusobne interakcije. Vrijeme provedeno u zatvoru imalo je izravan učinak na sudjelovanje zatvorenika u programima, na njihove misli o potrebi kontrole nad vlastitim životom, osjećaj bespomoćnosti i disciplinske prekršaje u zatvoru, a interakcija vremena provedenog u zatvoru i kvalitete života prije zatvora imala je utjecaj i na kontakte zatvorenika s obitelji i prijateljima, no objašnjenja tih veza nisu jednoznačna.

Neki autori smatraju da na učinke deprivacijskog i importacijskog modela utječu i strategije upravljanja zatvorom (DiIulio, 1987; Huebner, 2003; sve prema Dhami i sur., 2007), poznate kao model „administrativne kontrole“, koji je najčešće korišten u proučavanju zatvorskog nasilja, pobuna i incidentnog ponašanja (Dhami i sur., 2007).

Reidy i sur. (2012) preporučuju da se u budućim istraživanjima ispita interakcija između varijabli kriminalne povijesti te deprivacijskih i situacijskih čimbenika.

Arbach-Lucioni i sur. (2012) proveli su istraživanje u 11 Katalonskih (Španjolska) zatvora, na 1 330 zatvorenika (1 266 muškaraca i 64 žene), u kojemu su se usmjerili na različite čimbenike rizika (varijable deprivacijskog, importacijskog i situacijskog modela) grupirane u četiri dimenzije: (a) sociodemografske varijable, uključujući spol, dob, nacionalnost, bračni status, niske ekonomske resurse i nisku društvenu podršku, (b) varijable kaznenog tijela, uključujući kaznenopravni status (pravomoćna presuda, istražni zatvor), klasifikaciju (situacijska varijabla povezana s razinom sigurnosti – zatvoreni, poluotvoreni i otvoreni uvjeti) i zbirne mjere negativne prilagodbe, koje uključuju podatke o ponašajnim problemima tijekom trenutačnog ili prethodnih boravaka u zatvoru (interpersonalni konflikti i ozbiljni disciplinski prijestupi, u rasponu od ozbiljnih prijetnji do ubojstava), (c) varijable kriminalne povijesti, uključujući aktualnu presudu, odnos sa žrtvom, rani početak kriminalnog ili nasilnog ponašanja (prije ili nakon 17. godine), povijest nasilja u zajednici i probleme s alkoholom ili drogom tijekom posljednje godine te (d) psihološke varijable, uključujući slab odgovor na psihološki ili psihijatrijski tretman tijekom posljednje godine, povijest samoozljeđivanja ili pokušaja samoozljeđivanja te prokriminalne stavove. Utvrdili su da sljedeće varijable imaju jak prediktivan značaj za pojavu incidentnog ponašanja zatvorenika

muškog i ženskog spola, u različitim institucijama: mlađa životna dob, boravak u istražnom zatvoru, klasifikacija/smještaj u uvjete visoke sigurnosti (što nije iznenađujuće s obzirom na to da povijest incidentnog ponašanja dovodi do vjerojatnijeg smještaja u uvjete visoke sigurnosti), prethodno nasilničko i antisocijalno ponašanje u društvenoj zajednici, negativna prilagodba na zatvor, uključujući opće adaptacijske probleme, loša reakcija na psihološki i psihijatrijski tretman usmjeren na redukciju kriminalnog ponašanja, problemi sa zlouporabom alkohola i droga te usvojeni čvrsti prokriminalni stavovi.

Jiang i Fisher-Giorlando (2002) proveli su istraživanje u kojemu su analizom stegovnih prijestupa pokušali provjeriti vrijednost teorijskih modela (deprivacijski, importacijski i situacijski) u objašnjavaju pojave incidenata i nasilja u zatvorima. Istraživanje je provedeno na temelju službenih podataka o stegovnim prijestupima zatvorenika (186 zatvorenika, 431 prekršaj), tijekom razdoblja od 6 mjeseci i unutar jedne institucije za mušku populaciju, u kojoj je bilo smješteno 1 165 zatvorenika. Izmjerene varijable podijeljene su u tri skupine s obzirom na tri osnovna teorijska modela tumačenja incidenata, odnosno nasilnog ponašanja u zatvorima: deprivacijski, importacijski i situacijski model. U odnosu na **deprivacijski model,** varijable su visina kazne, izdržani dio kazne, smještaj na zatvoreni odjel ili odjel manje razine sigurnosti. U odnosu na **importacijski model,** uključene su varijable koje se odnose na osobna obilježja i obilježja ponašanja zatvorenika: dob, školska sprema, rasa, pripadnost kriminalnoj skupini (bandi), broj djece, kriminalitet povezan s drogom, prethodna osuđivanost, problemi s konzumacijom alkohola i droga, bračni status, prethodno izvršavanje kazne zbog djela nasilja i/ili djela povezanih s drogom. Varijable **situacijskog modela** jesu rasa, dob, godine školovanja službenika (koji je prijavio prekršaj) i odnos tih obilježja prema istim obilježjima zatvorenika koji je počinio prekršaj: bračni status službenika, vrijeme kada se prekršaj dogodio (mjesec, doba dana) i mjesto gdje se prekršaj dogodio. Rezultati istraživanja upućuju na to da svaki od navedenih teorijskih modela pomaže u objašnjavanju pojave nasilnih incidenata u zatvorima. Pri tome varijable deprivacijskog i importacijskog modela bolje objašnjavaju incidente prema službenicima, a situacijske i importacijske varijable bolje objašnjavaju incidente prema drugim zatvorenicima. Stegovni prijestupi zatvorenika, incidenti i nasilje, posljedica su djelovanja različitih čimbenika, a navedeni teorijski modeli komplementarni su u njihovu objašnjavanju, no ni jedan od modela ne može u cijelosti samostalno objasniti pojavu incidenata i prekršaje zatvorenika. Autori su zaključili da je za objašnjavanje incidentnog ponašanja zatvorenika nužno koristiti se mnogovrsnim teorijskim modelima. Ovo istraživanje bilo je ograničeno malim brojem zatvorenika u uzorku

(N = 186), pri čemu Cunningham i Sorensen (2006a) smatraju da svojevrsno ograničenje predstavljaju i nedovoljno razdvojene korištene definicije incidentnog ponašanja.

3.5. Rodne razlike

Razlike među spolovima javljaju se u različitim oblicima agresije te su značajne u smislu načina na koji osobe ocjenjuju rješenja socijalnih problema (Ireland i Archer, 2002). Deluty (1983; prema Ireland i Archer, 2002) je pronašao da pri procjenjivanju agresivnih, asertivnih i submisivnih rješenja u situacijama interpersonalnog konflikta, dječaci agresivna rješenja procjenjuju „boljima“, „snažnijima“, „mudrijima“, „uspješnijima“ „ljubaznijima“ i „hrabrijima“ nego djevojčice. Archer (neobjavljeni podaci, 1999; prema Ireland i Archer, 2002) je na uzorku studenata pronašao da su muški studenti pozitivnije procijenili agresiju i borbu nego što su to činile studentice. Ovakve razlike u ocjenjivanju agresije i konflikta, gledano sa socijalizacijskog aspekta, mogu se smatrati očekivanima s obzirom na to da su dječaci u većoj mjeri socijalizirani asimilacijom stvaranja agresivne (maskulizirane) slike o sebi, koja se osnažuje s pomoću pravila i uloga institucionalnog okruženja (Askew, 1989; prema Ireland i Archer, 2002).

Empirijski dokazi upućuju na to da se zatvorenice razlikuju od zatvorenika po svojoj kriminalnoj povijesti i da one u odnosu na zatvorenike imaju drugačija iskustva i okolnosti koje pridonose njihovu kriminalnom ponašanju (Cook i sur., 2005; prema Gover i sur., 2008). Čimbenici koji utječu na kriminalitet žena različiti su od čimbenika koji utječu na kriminalitet muškaraca (Houser i Belenko, 2015). Vjerojatnije je da su žene koje počine kaznena djela primarni skrbnik malodobnog djeteta u vrijeme uhićenja, da su doživjele fizičko i/ili seksualno nasilje te da imaju posebne potrebe u pogledu fizičkog i mentalnog zdravlja, pri čemu mnoge žene koje počine kaznena djela imaju dugu povijest traumatske viktimizacije, mentalnih bolesti te poremećaja povezanih s uporabom psihoaktivnih tvari i komorbidnih poremećaja (Bloom i sur., 2002). Ovi poremećaji mogu dovesti do teškoća prilagodbe na zatvorske uvjete te je utvrđeno da su povezani s višim stopama incidentnog ponašanja u zatvoru (Houser i Welsh, 2014; Houser i Belenko, 2015).

Prema Zavodu za pravosudnu statistiku (2001; prema Gover i sur., 2008), zatvorenice pokazuju više stope mentalnih oboljenja u odnosu na zatvorenike i češće imaju maloljetnu djecu s kojom su živjele prije ulaska u zatvor. Gover i sur. (2008) tumače da takvo odvajanje od djece može uzrokovati višu razinu stresa i osjećaj srama i krivnje, što može pridonijeti pojavi institucionalnog nasilja.

Čimbenici za koje je poznato da utječu na prilagodbu u zatvoru i na ponašanje unutar zatvora temelje se u pravilu na istraživanjima koja su provedena na muškoj zatvoreničkoj populaciji. Stoga Gover i sur. (2008) smatraju da je potrebno provesti dodatna istraživanja kako bi se razumjela priroda incidentnog ponašanja žena u zatvoru i kako bi se ispitalo razlikuju li se prediktori takva ponašanja u odnosu na muškarce.

Harer i Langan (2001) utvrdili su da zatvorenice počine dva puta manje nasilnih prijestupa nego zatvorenici, osobito ako je riječ o ozbiljnom nasilju, a navedeno potvrđuju i Bloom i sur. (2002), koji su utvrdili da su za vrijeme boravka u zatvoru žene manje nasilne od muških zatvorenika, pri čemu ti autori nalaze da zatvorenice češće počine manje ozbiljne disciplinske prijestupe. Slične rezultate istraživanja dobili su i Celinska i Sung (2014), koji tvrde da je među zatvorenicama 38,3 % onih koje čine stegovne prijestupe, u usporedbi s 47,6 % počinitelja prijestupa među muškim zatvorenicima, a prosječan postotak počinjenih stegovnih prijestupa po osobi bio je 1,96 % među zatvorenicama i 2,27 % među zatvorenicima.

Ireland i Archer (2002) istraživali su razliku između muških i ženskih odraslih zatvorenika u percipiranim posljedicama reagiranja agresijom na *bullying* te su dobili sljedeće rezultate: muškarci su češće od žena izvještavali da će se „osjećati bolje“ ako agresivno odgovore na neizravan fizički, seksualni i verbalni *bullying*. Žene su češće izvještavale da se „situacija neće promijeniti“ ako se primijeni neizravan fizički i seksualni *bullyin*g te da će se „situacija pogoršati“ ako se agresivno reagira na seksualni *bullying*. Ženske žrtve *bullyinga* također su znatno češće izvještavale o „upadanju u nevolje s osobljem“, što je bio odgovor na imovinski *bullying* (povezan s krađom). Općenito, čini se da su muškarci prosuđivali agresivna rješenja prema učinku takva rješenja na vlastiti dobar osjećaj (od čega će se „najbolje osjećati“), dok su žene prosuđivale agresivna rješenja prema tome koliko će im ona pomoću u rješavanju problema. Prema Ireland i Archer (2002), ovo može značiti da se muškarci više nego žene usmjeravaju na emocionalne ishode agresije, pri čemu su žene više usmjerene na instrumentalne ishode.

U studijama Reidyja i sur. (2012) te Harera i Langana (2001) utvrđeno je da je, u odnosu na muškarce, manje vjerojatno da će žene počiniti ozbiljno i nasilno kršenje pravila. No Camp i sur. (2003, prema Drury i DeLisi, 2010) proveli su istraživanje na više od 120 000 osoba smještenih u saveznim zatvorima u SAD, među kojima je bilo otprilike 8 500 žena, pri čemu su utvrdili da ne postoje razlike u odnosu na vjerojatnost uključivanja žena u incidente u institucijama. U odnosu na pojavne oblike nasilja, muška populacija iskazuje veću sklonost

agresivnosti i dominaciji, dok ženska populacija više bira neagresivne metode rješavanja problema (Ireland, 1999; 2001). Muškarci su više skloni „izravnim“, neposrednim metodama iskazivanja agresije, odnosno nasilja, dok su žene sklonije „neizravnim“ načinima. Žene se više koriste metodama „socijalne manipulacije“, dok muškarci primjenjuju agresiju koja je „racionalnog izgleda“ (Bjorkqvist i sur., 1994; prema Ireland i Archer, 1996). Muškarci češće počine i fizičko i psihičko nasilje, a žene su sklonije verbalnim oblicima nasilja te ujedno manje od muškaraca prijavljuju da su bile žrtve nasilja (Viljoen i sur., 2005). Nasuprot tomu, Wolff i sur. (2007) nisu utvrdili razlike u pojavi fizičkog nasilja između muške i ženske populacije u zatvorima.

U populaciji žena u zatvoru utvrđene su određene sličnosti u smislu prilagodbe na zatvorsko okruženje i pojave incidenata i nasilja tijekom izvršavanja kazne, ali i specifičnosti i različitosti u odnosu na mušku populaciju. Gover i sur. (2008) ispitivali su na uzorku od 247 zatvorenika i zatvorenica u 8 kaznenih tijela u SAD-u postoje li sličnosti između teorijskih prediktora incidentnog ponašanja muškaraca i žena. Utvrdili su da varijable importacijskog i deprivacijskog modela značajno utječu na incidentno ponašanje, no rezultati su također pokazali da se prediktori institucionalnog neprilagođenog ponašanja razlikuju prema spolu. Pronašli su nekoliko varijabli koje su se pokazale značajnim prediktorima incidentnog ponašanja žena u zatvoru, ali ne i muškaraca: duljina kazne, percepcija postupanja osoblja i uočeni osjećaj sigurnosti unutar institucije (deprivacijske varijable) te dob, rasa i obrazovanje (importacijske varijable). Povijest prethodnih boravaka u zatvoru pokazala se značajnim prediktorom i u muškaraca i u žena, no s obrnutim predznakom: u muških zatvorenika postojala je pozitivna povezanost između prethodnog boravka u zatvoru i incidentnog ponašanja, dok je u žena prethodno iskustvo boravka u zatvoru bilo povezano s manje incidenata. Duljina kazne imala je znatan pozitivan utjecaj na incidentno ponašanje u zatvoru i u muškaraca i u žena, no utjecaj je bio značajniji u žena. Vrsta kaznenog djela pokazala se značajnim prediktorom u muškaraca, ali ne i u žena, kao i samokontrola te radni angažman u zatvoru.

Harer i Langan (2001) proveli su istraživanje na velikom uzorku od 24 765 žena i 177 767 muškaraca u razdoblju od 1991. do 1998. godine u saveznim zatvorima SAD-a. Uzimajući u obzir okolnost da se žene rjeđe pojavljuju kao počinitelji nasilja i da je njihovo nasilje manje teško i ozbiljno, utvrdili su da su instrumenti koji se primjenjuju za procjenu rizika i klasifikaciju zatvorenika jednako pouzdani i primjenljivi za mušku i žensku populaciju zatvorenika. Wright, Salisbury i Van Voorhis (2007) ističu da posebna obilježja ženske

populacije u zatvoru imaju kriminogeni značaj u pogledu pojave incidenata: izloženost nasilju u djetinjstvu, nepostojanje pozitivne podrške osoba izvan zatvora, anksioznost, depresija i psihotični poremećaji.

Istraživanje koje su proveli MacKenzie i sur. (1989; prema Gover i sur., 2008) upućuje na to da će zatvorenice s dugotrajnim kaznama vjerojatnije iskazivati probleme opće prilagodbe, a Casey-Acevedo i Bakken (2001; prema Gover i sur., 2008) utvrdili su da zatvorenice s dugotrajnim kaznama više krše pravila od zatvorenica s kratkim kaznama.

U slučaju mnogih žena koje se nalaze u zatvoru postoji korelacija između poremećaja mentalnog zdravlja i povijesti seksualne i fizičke viktimizacije, a povijest njihova zlostavljanja često je u vezi s psihološkim traumama povezanima sa zlouporabom supstancija i problemima mentalnog zdravlja, uključujući posttraumatski stresni poremećaj (Houser i Belenko, 2015).

Pri razmatranju reakcije na incidentno ponašanje istraživanja upućuju na potrebu uzimanja u obzir mentalnog zdravlja zatvorenika, i to osobito kad je u pitanju ženski spol. Vjerojatnije je da će zatvorenici s mentalnim bolestima svojim ponašanjem skrenuti pozornost zatvorskih službenika na sebe i stoga je važno ocijeniti njihovo ponašanje prije nego što se donese odluka o sankcijama (Houser i Belenko, 2015). U pravilu, penalne institucije oslanjaju se na prijetnju sankcijama i primjenjuju ih kao primarna sredstva socijalne kontrole (Lovell i Jemelka, 1996; prema Houser i Belenko, 2015). Međutim, da bi sankcije bile u funkciji specijalnog odvraćanja, zatvorenik mora biti sposoban procijeniti koristi i rizike ponašanja kojima se krše pravila (Gelman, 2007; Torrey, 1995; sve prema Houser i Belenko, 2015). Štoviše, zatvorenici moraju imati sposobnost kontroliranja vlastitog ponašanja kako bi kazna istodobno bila uspješna i razumna, čime se dovodi u pitanje primjena formalnih sankcija za zatvorenike s mentalnim poremećajima i komorbidnim poremećajima (Houser i Belenko, 2015).

Čini se da službenici različito percipiraju nasilno i incidentno ponašanje zatvorenika i zatvorenica te stoga različito reagiraju na takvo ponašanje. Bloom i sur. (2002) navode da rezultati intervjua provedenih u fokusnim skupinama sa zatvorskim i probacijskim službenicima upućuju na to da su negativni stavovi i kulturni stereotipi prema ženama glavne prepreke za osiguravanje nadzora i usluga za žene u penalnom kontekstu. Uzimajući u obzir veću pojavnost mentalnih bolesti, poremećaja povezanih s uporabom psihoaktivnih tvari i komorbidnih poremećaja među ženskom zatvoreničkom populacijom u odnosu na muške

zatvorenike, Bloom i sur. (2002) zaključuju da su zatvorenice s mentalnim bolestima i komorbiditetima, u pogledu stavova službenika, možda još više stigmatizirane od zatvorenica općenito. Studijama je pokazano da će zatvorenice s mentalnim bolestima ili komorbiditetima vjerojatnije biti optužene zbog kršenja pravila ponašanja u instituciji (Houser i Welsh, 2014), što upućuje na to da zatvorsko okruženje utječe na njihovo ponašanje. Rezultatima studije Hauser i Belenka (2015) pokazano je da će zatvorenice s komorbiditetom vjerojatnije dobiti težu sankciju za manje nepropisno ponašanje, dok se u zatvorenica s poremećajem mentalnog zdravlja ili poremećajem povezanim sa supstancijama vjerojatnost dobivanja teže sankcije za manje kršenje pravila ne razlikuje u odnosu na opću populaciju zatvorenica.

4. PREVENCIJA NASILJA

4.1. Uloga prevencijske znanosti u prevenciji nasilja u zatvorskom sustavu

Osnovni je cilj prevencijske znanosti poboljšati javno zdravlje utvrđivanjem promjenjivih rizičnih i zaštitnih čimbenika, procjenom učinkovitosti preventivnih intervencija i utvrđivanjem čimbenika i procesa koji dovode do pozitivnih i negativnih zdravstvenih ishoda i ponašanja (Biglan i sur., 2011).

Razvoj i implementacija intervencija zahtijevaju znanja o promjeni ponašanja te znanstveni i timski pristup. Pritom su nužni transdisciplinarni timovi koji obuhvaćaju različitu ekspertizu kako bi odgovorili na složenost problematike kojom se bavi prevencijska znanost. Prevencijska znanost obuhvaća tri glavna područja: epidemiologiju, razvoj intervencija i metodologiju istraživanja (kvalitativni i kvantitativni pristup). 1) Zadaća epidemiologije jest utvrditi prediktore i procese povezane s pozitivnim i negativnim ponašajnim ishodima i njihovom distribucijom u populacijama. 2) Intervencija se usmjerava na iznalaženja alternativa promicanjem pozitivnih razvojnih ishoda i smanjivanja pojavnosti negativnih ponašanja i ishoda. 3) Metodologija istraživanja koja se koristi u prevenciji obuhvaća niz alata i tehnika kao što su način pristupanja i uključivanja zajednice, dizajn istraživanja, metodologija uzorkovanja, sprječavanje osipanja uzorka i statistička analiza. Sukladno s navedenim, potrebna ekspertiza u području prevencijske znanosti obuhvaća razumijevanje etiologije različitih problemskih ponašanja, razvoj intervencija i praktičnih znanja, izradu nacrta istraživanja, uzorkovanje, prikupljanje i analizu podataka te razumijevanje provedbe i analize programa i politika (Biglan i sur., 2011).

Bašić (2009) navodi da je prevencija kao znanstvena disciplina utemeljena u istraživanjima koja su usmjerena na probleme koji postoje u nekoj populaciji, utvrđivanje uzroka tih problema i mogućih intervencija kojima bi se na te probleme moglo preventivno djelovati. Prevencija primjenom zakonskih propisa odnosi se na odvraćanje, onemogućivanje počinjenja kaznenih djela i/ili rehabilitiranje počinitelja. Ciljeve prevencije povezane s provedbom zakonske regulative, kao bitnim elementom strategijskog pristupa prevenciji kriminaliteta, moguće je realizirati osiguravanjem kvalitetnih uvjeta za provedbu zakona, ocjenjivanjem zakonskih mjera, prijedlogom izmjena zakona, planiranjem ulaganja u zakonsku regulativu i primjenom zakonske regulative.

U interesu je, kako znanosti, tako i prakse, pokušati utvrditi koji su prediktori nasilnog ponašanja osoba koje izdržavaju kaznu zatvora. Utvrđivanje prediktora nasilnog ponašanja može pomoći u određivanju smjernica daljnjih znanstvenih i stručnih djelovanja u svrhu pronalaženja mogućih rješenja za prevenciju nasilnih oblika ponašanja. Bašić (2009) navodi da se prevencijska praksa provodi u okviru programa koji utječu na promjenu prakse u okruženjima institucija, koje su prostor provedbe prevencije. Preduvjeti za kvalitetnu prevenciju stvaraju se boljim razumijevanjem ponašanja na koja želimo preventivno djelovati, kao i samih prevencijskih intervencija, a kvalitetna (učinkovita i isplativa) prevencija mora biti utemeljena na znanosti i rezultatima primijenjenih istraživanja koja stvaraju pretpostavke za izradu prevencijskih strategija.

Uloga institucija u kojima se osobe nalaze na izdržavanju kazne zatvora jest i u tome da budu čuvana i sigurna mjesta, kako za zatvorenike i službenike, tako i za društvenu zajednicu (Daggett i Camp, 2009), a očekuje se da ponašanje osoba koje su otpuštene s izdržavanja kazne bude u skladu s pozitivnim društvenim normama (Boxer, Middlemass i Delorenzo, 2009). Nažalost, zatvori, kao mjesta u kojima su incidenti i nasilje učestala pojava, mogu na pojedinca djelovati i negativno. Pojedinac u zatvoru može usvojiti nenasilne i nasilne oblike ponašanja. Iskustva stečena tijekom izdržavanja kazne mogu djelovati negativno, kako na ponašanje u zatvoru, tako i na ponašanje u društvu nakon otpusta iz zatvora (Boxer i sur. 2009).

I nenasilna i nasilna kršenja pravila ponašanja imaju izravne i neizravne posljedice na osoblje i zatvorenike. Kao rezultat smanjene sposobnosti osoblja da kontrolira zatvoreničku populaciju, za zatvorenike dolazi do smanjenja osjećaja sigurnosti (Gaes i McGuire, 1985; Goetting i Howsen, 1986; sve prema Hogan i sur., 2012). Kad zatvorenici osjećaju strah za vlastitu sigurnost, iznimno je teško postići uspješan tretman, a vjerojatno je i da će doći do psihološke štete (Ekland-Olson, 1986; Maitland i Sluder, 1996, 1998; sve prema Hogan i sur., 2012). Sigurnost osoblja također je kompromitirana, što dovodi do smanjenja zadovoljstva poslom, većeg odljeva osoblja te veće stope nesposobnosti za rad i umirovljenja (Gibbons i De Katzenbach, 2006; Goetting i Howsen, 1986; sve prema Hogan i sur., 2012). Problemi u kontroliranju zatvorenika pridonose većim operativnim troškovima, povećanoj odgovornosti i većoj potrebi za zatvorima više razine sigurnosti (Berk, Kriegler i Baek, 2006; Ellis, Grasmick i Gilman, 1974; Vaughn i del Carmen, 1995; sve prema Hogan i sur., 2012). Stoga su ključne intervencije koje uspješno smanjuju nasilno i nenasilno incidentno ponašanje (Hogan i sur., 2012).

Prevencija nasilja u zatvorima, osiguravanje dobrih uvjeta za izvršavanje kazne za zatvorenike i ugodnog radnog okruženja za službenike, bitno je zbog smanjivanja štetnih utjecaja nasilja u odnosu na osobe koje se nalaze na izvršavanju kazne, ali i u odnosu na osobe koje u zatvorima rade. Brojne su posljedice izloženosti nasilju. Zatvorenici često počine nasilje i incidente u zatvorima kako bi se zaštitili od nasilja, a službene osobe podvrgnute su stresu i zdravstvenim oboljenjima. Posljedice nasilja uočavaju se na individualnoj razini i na razini obitelji i društva u cjelini. Istraživanja nasilja nužna su zbog boljeg razumijevanja te negativne pojave, naglašavanja njezinih uzroka i čimbenika rizika, razvijanja programa i jačanja kapaciteta institucija koje trebaju djelovati na rehabilitaciju počinitelja i smanjivanje rizika za njihovo buduće nasilno ponašanje (Biglan i sur., 2011).

4.2. Kontrola nasilja i strategije prevencije nasilja u zatvorskom sustavu

Zatvorska uprava odgovorna je za stanje u zatvorima te je njezina dužnost osigurati da uvjeti u zatvorima budu humani i sigurni, kako za zatvorenike, tako i za zatvorske službenike. Provedba programa tretmana namijenjenih zatvorenicima nije moguća u uvjetima ugrožene sigurnosti, a loši sigurnosni uvjeti nepovoljno utječu i na službenike. Nakon pojave nasilnog i drugog incidentnog ponašanja primjenjuju se intervencije usmjerene na sprječavanje daljnje eskalacije manifestiranog nasilnog ponašanja. Ovakve intervencije mogu biti: usmene intervencije (naredbe), rješavanje konflikta i pregovaranje, korištenje sredstava za sputavanje, kemijskih sredstva i sredstva prisile, gumenih palica, oružja (Direktiva povjerenika za zatvorski sustav Kanade, 2012), a pravna, odnosno administrativna posljedica koja prati incidentno ponašanje odnosi se na disciplinski/stegovni postupak protiv zatvorenika, i/ili kazneni postupak ako ponašanje ima obilježja kaznenog djela.

Međutim, kontrola nasilja i incidentnog ponašanja provodi se ne samo primjenom neposrednog odgovora na nasilje (primjena mjera sigurnosti i provođenje disciplinskih i stegovnih postupaka) nego ponajprije izradom i primjenom strategija i intervencija na široj razini kojima se nastoji utjecati na prevenciju takva ponašanja na individualnoj razini, razini kaznenog tijela i/ili cijelog zatvorskog sustava.

Različita su promišljanja pristupa prevenciji nasilja i incidentnog ponašanja u zatvorima.

Lambert i sur. (2007), navode dva osnovna pristupa kojima se nastoji utjecati na smanjivanje nasilja u zatvorima. Prvi je sustavni upravljački pristup, u kojemu se zatvorenici klasificirani kao skloni nasilnom ponašanju smještaju u vrlo restriktivno okruženje (npr. zatvor maksimalnog stupnja sigurnosti) (Coyle, 1987; Wang i sur., 2000; sve prema Lambert i sur.,

2007). Prema ovom pristupu, osnovna je usmjerenost na organizacijska pitanja, kojima se daje prednost pred tretmanom i promjenom pojedinca (Ward i Baldwin, 1997; prema Lambert i sur., 2007). Iako ovaj pristup pokazuje djelomičan uspjeh kao privremena mjera, dugotrajni je učinak upitan s obzirom na sve više dokaza u prilog tome da restriktivno zatvorsko okruženje ima znatan negativan psihološki učinak na osobe koje se nalaze u zatvoru i može čak povećati buduće nasilno ponašanje nakon otpusta zatvorenika (Irwin i Austin, 1997; Johnson, 1996; Toch, 1977; sve prema Lambert i sur., 2007). Osim toga, ne smije se zanemariti ni iznimno visoke troškove institucija kao što je zatvor maksimalne sigurnosti. Drugi pristup pokušava promijeniti zatvorenikovo ponašanje uvođenjem različitih psiholoških intervencija (French i Gendreau, 2006) koje uključuju modifikaciju ponašanja, averziju, socijalno učenje i kognitivno temeljene terapije i dr. (Fox, 1999; Ellis, 1993; Lester i sur., 2004; Ward i Baldwin, 1997; sve prema Lambert i sur. 2007). Baro (1999;467; prema Lambert i sur. 2007;3) navodi da je „osnovni cilj tretmana restrukturiranje obrazaca razmišljanja počinitelja kaznenog djela ili facilitiranje prosocijalnog razmišljanja“.

Slično navedenome, na temelju analize sustava upravljanja i pojavnosti incidentnih ponašanja u dvama zatvorima iste razine sigurnosti u Ujedinjenoj Kraljevini, Bottoms, Hay i Sparks (1990) opisuju dva pristupa prevenciji incidentnog ponašanja u zatvoru, koji odgovaraju pristupima prevenciji u zajednici: situacijski i društveni (Rosenbaum, 1988; Bottoms, 1990; sve prema Bottoms i sur., 1990). Glavni su koncepti situacijske prevencije smanjivanje prilika i manipulacija neposrednim okruženjem, dok se mjere društvene prevencije oslanjaju na općenitije promjene društvenih odnosa ili socijalizaciju. Bottoms i sur. (1990) predlažu sljedeće situacijske pristupe prevenciji incidentnog ponašanja u zatvoru: otežavanje pristupa meti (engl. *target hardening*), uklanjanje mete, uklanjanje sredstava počinjenja, ograničenje kretanja potencijalnih počinitelja, nadzor i upravljanje okruženjem.

Wortley (2002) povezuje pojam kontrole u zatvorima sa zatvorskim režimom, načinom organizacije rada i upravljanja institucijom.

DiIulio (1987, prema Wortley, 2002) stavlja naglasak na praksu koja se primjenjuje u instituciji, odnosno na pristup koji u prvi plan stavlja način na koji se upravlja institucijom. Nadovezujući se na DiIulia, Reisig (1998, prema Wortley, 2002) navodi osam dimenzija, odnosno elemenata upravljanja zatvorom: 1) način komunikacije unutar zatvora (formalni/neformalni); 2) odnosi koji upućuju na vrstu interakcija između nadređenih i podređenih službenika; 3) komunikacija između službenika i zatvorenika koja oslikava njihovu međusobnu interakciju; 4) diskrecijska (ne)mogućnost službenika u odnosu na

primjenu pravila koja su propisana u određenim situacijama; 5) organizacija života zatvorenika s pomoću stroge primjene propisanog reda ili omogućavanja slobodnijeg rasporeda; 6) način reakcije na kršenje propisa zatvorenika koji (ne)upućuje na neposrednu primjenu formalnih oblika kažnjavanja; 7) način reakcije na neposluh zatvorenika pregovaranjem ili primjenom sile u svrhu svladavanja otpora; 8) sudjelovanje zatvorenika u donošenju odluka bitnih za organizaciju rada zatvora. Na temelju tih osam dimenzija DiIulio (1987, prema Wortley, 2002) opisuje tri osnovna modela kontrole zatvora u okviru načina rada i upravljanja zatvorom: model kontrole, model odgovornosti i model konsenzusa, koje povezuje s prevencijom incidentnog ponašanja. Model kontrole DiIulio (1987, prema Wortley, 2002) smatra najboljim za prevenciju incidentnog ponašanja. Model je nadahnut načinom organizacije i rada koji je primijenjen u zatvorskom sustavu Teksasa od 1960. do 1970. godine. Zatvorsko osoblje organizirano je i funkcionira po uzoru na vojnu formaciju, pri čemu se strogo primjenjuju službena pravila i protokoli. Kretanje zatvorenika strogo je ograničeno označenim koridorima, a kažnjavanju je podložan čak i preglasan razgovor. Primjenjuje se precizno utvrđen i strogo kontroliran raspored dnevnih aktivnosti zatvorenika, od radnih do tretmanskih. Komunikacija između službenika strogo je formalna, kao i ona između službenika i zatvorenika. Svaki se prijestup brzo i strogo kažnjava. Zatvorenike se uključuje u rad i tretmanske programe koji su, kao i npr. mogućnost posjeta, vrsta pogodnosti te se uskraćuju u slučaju prijestupa. DiIulio smatra da je primjena takva modela najbolja garancija za humano, sigurno i produktivno zatvorsko okruženje i za zatvorenike i za službenike. Model kontrole blizak je prevencijskom pristupu s pomoću ograničenja, redukcije mogućnosti za počinjenje prijestupa. Modelom kontrole nastoji se smanjiti pojava incidenata s pomoću striktnog nadzora zatvorenika te detaljnim strukturiranjem njihovih dnevnih aktivnosti, čime ih se onemogućuje u činjenju prekršaja. Primjena tog modela ograničava mogućnost za međusobno kontaktiranje zatvorenika. DiIulio smatra da je onemogućivanje stvaranja i djelovanja zatvoreničkih bandi najveći doprinos tog modela. Model odgovornosti DiIulio (1987, prema Wortley, 2002) temelji na analizi zatvorskog sustava u Michiganu. Za razliku od modela kontrole, ovaj model upravljanja zatvorom je mnogo manje formalan, a pri tome je i fleksibilniji. Komunikacija između službenika i zatvorenika manje je formalna, a manji prijestupi rješavaju se s pomoću pregovora. To je model koji zatvorenicima omogućuje mnogo slobodnog vremena i koji se temelji na osjetno većoj uključenosti zatvorenika u organizaciju svakodnevnog života i rada. Model je usmjeren na tretman te zatvorenici mogu izabrati programe tretmana u kojima žele sudjelovati. Osnovna je ideja modela da se zatvorenike ohrabruje u tome da preuzmu odgovornost za svoje ponašanje i da razvijaju

međusobne odnose. Model konsenzusa (DiIulio, 1987, prema Wortley, 2002) temelji se na zatvorskom sustavu Kalifornije i svojevrsni je kompromis između dvaju prethodnih modela (modela kontrole i modela odgovornosti). Model se temelji na čvrstoj, paramilitarnoj strukturi organizacije službenika, kao i na poticanju zatvorenika na suradnju u organizaciji i provedbi aktivnosti u zatvoru. Zatvorom se upravlja na način svojevrsnog održavanja ravnoteže između kontrole i suradnje, a primjena modela najviše je usmjerena na kontrolu djelovanja zatvorskih bandi.

Bowker (1983) razlikuje sedam mogućih vrsta kontrole nad nasiljem u zatvorima: 1) fizička kontrola (službenici osiguranja, zidovi, ograde i sl.), 2) vrijednosti, norme i uvjerenja suprotna nasilju (vrijednosti i norme unutar zatvora u nekim slučajevima daju prednost nasilju, no u nekima ga ne dopuštaju te je npr. moguća negativna reakcija prema pojedincu koji nasilnim reakcijama narušava *status quo*), 3) strah od odmazde (od drugih zatvorenika ili osoblja), 4) pravne i administrativne posljedice (kazneni ili disciplinski postupak, pogodnosti, premještaji, raniji otpust), 5) motivacija profitom (zatvorenici „poduzetnici" kontroliraju razinu ekspresivnog nasilja u zatvoru jer je nasilje loše za različite nezakonite aktivnosti unutar zatvora koje donose profit), 6) društveno prihvaćanje (potreba za smislenim aktivnostima i međuljudskim odnosima, zbog čega se osoba osjeća bolje), i 7) doživljaj doma (zatvor kao životni prostor zatvorenika – dom, u kojemu žele što manje problema).

Bowker (1983) ističe da je u zatvorima utjecaj unutarnje i vanjske socijalne kontrole obrnut u odnosu na društvenu zajednicu izvan zatvora. Unutarnja kontrola u zatvoru slabija je nego u društvu, dok je vanjska jača. Međutim vanjska kontrola, koliko god bila snažna, nije savršena te je stoga pojava nasilja u zatvoru mnogo češća nego na ulici.

French i Gendreau (2006) navode tri moguća načina kojima se može utjecati na učestalost kršenja pravila i probleme u ponašanju zatvorenika. *Prvi* je tradicionalni pristup usmjeren na kažnjavanje, čiji mehanizmi obuhvaćaju visoko restriktivno okruženje, uporabu disciplinskog ili organizacijskog odvajanja i manje usluga i programa. U istraživanjima je istaknuta mala uspješnost tog pristupa u smanjivanju pojave incidenata i nasilja (Ralph i Marquart, 1991., prema Hogan i sur., 2012). *Drugi pristup* oslanja se na strategije institucionalne kontrole koje se usmjeravaju na psihosocijalnu klimu, napučenost, hranu, arhitektonsko uređenje, posjete i uvjetne otpuste (French i Gendreau, 2006). Ove su strategije više usmjerene na smanjivanje učestalosti i pojavnosti ponašanja koja su uvjetovana situacijski te se usredotočuju na kratkoročna rješenja. Oba spomenuta pristupa predstavljaju pristup sustavnog upravljanja, koji se orijentira na organizacijska pitanja i tehnike upravljanja radije nego na tretman i

dugoročnu promjenu pojedinca (Ward i Baldwin, 1997; prema Hogan i sur., 2012). *Treći pristup* nastoji djelovati na antisocijalno ponašanje zatvorenika primjenom tretmanskih programa, pri čemu istraživanja upućuju na to da su najučinkovitije intervencije one s psihologijskom osnovom (French i Gendreau, 2006). Terapijski postupci trebaju istodobno biti usmjereni na kognitivnu i konativnu komponentu te na pretpostavke koje su formirane kod zatvorenika, a koje ga usmjeravaju u njegovu ponašanju (Scott, 1998; prema Hogan i sur., 2012).

Wortley (2002) je predložio model situacijske prevencije koji se provodi u dvjema fazama, vezanima uz dvije, katkad suprotstavljene, situacijske sile koje djeluju na zatvorenike. Prva se odnosi na zatvorsko okruženje koje je izvor stresa i ograničenja – prenapučenost, dehumanizirani uvjeti života, depresivna arhitektura, monotone rutine, okrutno postupanje službenika, nedostatak osobne kontrole nad okruženjem – što dovodi do frustracije, dosade i straha koji zatvorenike motiviraju na incidentno ponašanje. Druga se odnosi na okolnost da zatvorsko okruženje pruža mogućnosti za incidentno ponašanje – manjak sigurnosti, nedovoljan nadzor, nedosljedna disciplina i sl. – što zatvorenicima omogućuje realizaciju planiranog kršenja pravila. Ovim dvama situacijskim elementima, prema Wortleyju (2002), predlažu se dva moguća međusobno suprotstavljena rješenja problema kontrole. Za smanjivanje stresa nužno je ublažiti zatvorske uvjete i smanjiti ograničenja za zatvorenike, dok smanjivanje mogućnosti za počinjenje incidenata zahtijeva podizanje razine sigurnosti i bolju zaštitu „mete“ nasilja. Učinkovita zatvorska kontrola zahtijeva ravnotežu između „mekih“ i „tvrdih“ taktika (Wortley i Summers, 2005), koje često podrazumijevaju suprotstavljena rješenja (Wortley, 1996). Uporabom konvencionalnih tehnika za osiguravanje potencijalnih mjesta napada (rizičnih mjesta) službenici se mogu zaštititi od napada ugradnjom rešetki, sigurnosnog stakla ili uporabom automatskih vrata, što smanjuje potrebu za kontaktom između službenika i zatvorenika na najmanju moguću mjeru (Atlas i Dunham, 1990; prema Wortley, 1996). Međutim, ove strategije također potiču proces depersonalizacije koji službenike može učiniti kognitivno prihvatljivijim žrtvama za napad zatvorenika (Wortley, 1996), a na osnovi već spomenutih nalaza Zimbarda (1973; prema Wortley, 1996) možemo zaključiti da sličan učinak može nastati i ako se uloge obrnu. Alternativna strategija nudi smanjivanje fizičkih prepreka koje odvajaju zatvorenike od službenika i potiču veći međuljudski kontakt između dviju skupina, što omogućuje bolje međusobno poznavanje i povjerenje (Wortley, 1996).

Wortley i Summers (2005) navode da je potrebno razlikovati dvije kategorije nasilja u zatvorskom sustavu, koje zahtijevaju različite strategije prevencije. Smatraju da nasilje prema službenicima ima drugačiju situacijsku dinamiku i zahtijeva različitu prevencijsku strategiju nego nasilje među zatvorenicima. Ispitivanje geografskih karakteristika nasilja upućuje na moguće strategije prevencije. Utvrđivanje problematičnih područja unutar zatvora i/ili određenog doba dana, tjedna ili godine omogućuje preispitivanje razloga zašto su ova područja i vrijeme problematični. Također, potrebno je utvrditi što počinitelj želi postići. Na primjer, je li napad spontani ispad ili je počinjen s predumišljajem i pomno planiran. Prema Wortleyu i Summersu (2005;5), „željeni rezultat situacijske analize jest intervencija u svrhu odgovora na posebne okolnosti, a situacijskim pristupom postiže se opće smanjivanje problemskog ponašanja akumulacijom malih učinkovitih intervencija".

U prilog situacijskom modelu, Wortley i Summers (2005) prikazali su intervencije primijenjene u zatvoru Glen Parva u Leicesteru u Ujedinjenoj Kraljevini, u kojemu kaznu izdržavaju mlade osobe (u dobi od 18 do 21 godine). Opisana su tri problemska ponašanja: *bullying*, vikanje s prozora zatvoreničkih soba i polijevanje službenika vodom. Intervencije za smanjivanje *bullyinga* uključivale su *anti-bullying* strategiju koja je obuhvatila identifikaciju počinitelja, poboljšane postupka prijma i upoznavanja s pravilima, PIN telefonski sustav radi preveniranja krađe telefonskih kartica i uvođenje daljinske kontrole televizora radi smanjivanja svađe među zatvorenicima. Pokazalo se da se primjenom ovih intervencija *bullying* smanjio. Strategije za smanjivanje pojave vikanja s prozora uključile su nadzor nad bukom i postavljanje televizora u sobe radi smanjivanja osjećaja dosade, što je utjecalo na smanjivanje pritužbi stanovnika u okolici zatvora na buku. Strategija za preveniranje polijevanja službenika vodom uključila je zamjenu otvorenih limenki s vrućom vodom zatvorenim termos bocama, što je eliminiralo problem. Wortley i Summers (2005) zaključuju da situacijska prevencija kriminaliteta pruža zatvorskim upravama brze, povoljne i učinkovite strategije kojima mogu odgovoriti na problem incidenata u zatvorima. U odnosu na navedeno, u hrvatskom zatvorskom sustavu primjenjuje se sličan (personalizirani) sustav za telefoniranje kojim je u znatnoj mjeri smanjena mogućnost zlouporabe, a korištenje televizora u sobama jedna je od pogodnosti ublažavanja uvjeta unutar kaznionice ili zatvora.

Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović (2012) dale su prikaz korištenja videonadzorom u situacijskoj prevenciji nasilja u zatvorima te su utvrdile sve širu uporabu videonadzora, unatoč tome što nema čvrstih empirijskih dokaza o učinkovitosti ove mjere u unaprjeđivanju sigurnosti. Ipak, navode da su u dosadašnjim istraživanjima otkrivene određene pozitivne

promjene u ponašanju zatvorenika koje se mogu pripisati primjeni videonadzora. U tzv. Kilburnovom eksperimentu (Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović, 2012) ispitana je percepcija promjena nastalih uvođenjem sustava videonadzora te je utvrđeno da i službenici i zatvorenici smatraju videonadzor korisnim u kontekstu sigurnosti zatvorenika i osoblja, ali ga smatraju zabrinjavajućim u pogledu privatnosti zatvorenika. Podaci prikupljeni analizom 1 116 incidenata zatvorenika u četirima zatvorima u Queenslandu (Australija) u šest godina pokazali su da su kamere odvratile zatvorenike od nenasilnih incidenata i planiranog nasilja, ali ne i od neplaniranih, spontanih iskaza nasilja, kao što su fizički sukobi (Allard, Wortley i Stewart, 2008).

U zatvoru Rikers Island (SAD) 1990-ih godina instaliran je sustav elektroničkog telefonskog sustava za zatvorenike kako bi se ostvarile uštede i kako bi se smanjio broj nedopuštenih poziva zatvorenika. Iako sustav nije bio instaliran u svrhu smanjivanja nasilja, korištenjem elektroničkog telefonskog sustava smanjeno je i kretanje zatvorenika kroz zajedničke prostorije, što je posredno dovelo do smanjivanja pojavnosti nasilja zatvorenika prema zatvorenicima (La Vigne 1994; prema La Vigne i sur., 2011). Urbani institut u SAD-u proveo je zanimljivo istraživanje o uporabi identifikacije radiofrekvencijom: nošenje narukvica kojima se prati kretanje zatvorenika, u svrhu preveniranja seksualnog napada, nasilja i drugih incidenata. No zbog problema u provedbi istraživači, nažalost, nisu uspjeli ocijeniti učinkovitost ove tehnologije (La Vigne i sur., 2011).

Arhitektura zatvora, odnosno linearni arhitektonski dizajn, u kombinaciji s modelom neizravnog nadzora službenika, otvara mogućnosti za nasilje zatvorenika prema drugim zatvorenicima i prema osoblju (Homel i Thompson, 2005). Stoga ovi autori, u kontekstu situacijske prevencije, ističu prednosti tzv. podularnog dizajna koji se primjenjuje u SAD i Ujedinjenoj Kraljevini, a kojim je smanjeno područje nezaštićenog prostora zatvora, uz istodobni izravan nadzor osoblja. Međutim, ističu da uspjeh ovog modela ovisi i o načinu upravljanja institucijom te dobroj selekciji, izobrazbi i zadržavanju odgovarajućeg osoblja.

Zimbardo (1973; prema Wortley, 1996), u kontekstu nasilja službenika prema zatvorenicima, utvrdio je da uniforme osnažuju osjećaj kolektivnog identiteta i oslabljuju osjećaj osobne odgovornosti onih koji ih nose. Zimbardo je zaključio da neformalniji modaliteti odijevanja i nošenje identifikacijskih oznaka s imenima mogu utjecati na otklanjanje osjećaja dozvole za nasilje, koji omogućuju anonimnost i simboli autoriteta, što također može dati doprinos situacijskoj prevenciji nasilja u zatvoru.

4.3. Procjena rizičnosti zatvorenika

Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, procjena rizičnosti zatvorenika, odnosno procjena kriminogenih potreba i rizika zatvorenika, temelj je za daljnju klasifikaciju i primjenu različitih tretmanskih intervencija, ali i za prevenciju nasilja i drugog incidentnog ponašanja u zatvoru. Na osnovi analizirane literature (npr. Bonta, 2002; Austin, 2004; Buđanovac i Mikšaj-Todorović, 2007; Cooke i sur., 2008; Campbell i sur., 2009; Makarios i Latessa, 2013) i praktičnih spoznaja temeljenih na iskustvu rada u zatvorskom sustavu možemo zaključiti da se procjena rizičnosti zatvorenika odvija na dvjema razinama:

1. Procjena rizičnosti zatvorenika u kaznenom tijelu, odnosno tijekom izdržavanja kazne zatvora (vjerojatnost neprilagođenog ponašanja i kršenja pravila u kaznenom tijelu, uključujući nasilno ponašanje, vjerojatnost zlouporabe pogodnosti, vjerojatnost (pokušaja) bijega).
2. Procjena rizičnosti zatvorenika nakon povratka u zajednicu (vjerojatnost generalnog i specijalnog recidiva i vjerojatnost nastanka ozbiljne štete za pojedince i za zajednicu).

Načelom rizika utvrđuje se koga je potrebno obuhvatiti najintenzivnijim uslugama i programima (Bechtel, 2011). Rizik možemo definirati kao mogućnost da će doći do štetnih posljedica. Procjena rizika jest proces koji uključuje utvrđivanje vjerojatnosti da će se štetni događaj dogoditi unutar određenog vremenskog okvira i potencijala pojedinca da naudi sebi i/ili drugima (Barić, Jandrić Nišević, 2015).

Jedna od mogućih podjela rizičnih čimbenika jest na statičke i dinamičke (Bonta, 2002), pri čemu su statički čimbenici rizika oni koje ne možemo mijenjati (npr. spol, dob) i najčešće su vezani uz prošlost (povijest delinkventnog ponašanja), dok su stabilni dinamički čimbenici rizika oni koji su stabilni u vremenu, ali su podložni promjeni (antisocijalni stavovi, samokontrola), a akutni dinamički čimbenici jesu oni koji se mijenjaju iz situacije u situaciju (raspoloženje, korištenje sredstava ovisnosti, intoksiciranost).

Kriminogene potrebe jesu aspekti osobe i/ili njezine situacije čija je promjena povezana s promjenom kriminalnog ponašanja (Andrews i sur., 1990; prema Bonta, 2002). Kriminogene potrebe zapravo su dinamički kriminogeni čimbenici (Bonta, 2002).

Andrews i Bonta (2010; prema Moore, 2015) utvrđuju sedam kriminogenih potreba:

1) prokriminalni stavovi, misli, vrijednosti i osjećaji koji podržavaju kriminalno ponašanje,

2) antisocijalna ličnost (slaba samokontrola, hostilnost, traženje izazova i zadovoljstava, ne uzimanje u obzir drugih, bezosjećajnost),
3) prokriminalni poznanici/društvo u kojem se osoba kreće,
4) društveni uspjeh (obrazovanje, zaposlenje),
5) obitelj/bračni status (bračna nestabilnost, slabe roditeljske vještine, kriminalitet),
6) zlouporaba supstancija,
7) slobodno vrijeme/rekreacija (nedostatak prosocijalnih zanimacija).

Formalnu procjenu rizika možemo podijeliti na kliničku i aktuarsku, pri čemu se klinički pristup temelji na interpretaciji i procjeni stručnjaka pojedinca, dok se aktuarski pristup temelji na statističkim vezama ponašanja i drugih obilježja pojedinaca s mjerama rizičnosti (Nikolić, Koller-Trbović i Žižak, 2002), odnosno na istraživanjima o prijašnjem ponašanju osoba sa sličnim osobinama i sličnom anamnezom (Ricijaš, 2006).

Šire korištenje instrumentarija za procjenu rizičnosti može utjecati na smanjenu stopu zatvaranja s obzirom na to da se identificiranjem zatvorenika prema razini rizičnosti može donijeti informirana odluka o zatvaranju, otpuštanju ili nadzoru (Austin, 2004). Procjena rizika od nasilja trebala bi imati središnju ulogu u donošenju odluka povezanih s presudom, otpustom, vođenjem slučaja te odabirom rehabilitacijskih metoda za smanjivanje rizika (Andrews i Bonta, 2006; Heilbrun, 1997; prema Campbell i sur., 2009).

Prema Austinu (2004), u zatvorskom je sustavu osnovni rizik koji treba uzeti u obzir onaj koji se odnosi na sigurnost zajednice. Sukladno s navedenim, oni koji predstavljaju visok rizik od recidivizma trebaju biti smješteni u restriktivnije režime s tretmanski orijentiranim intervencijama, dok je za one koji predstavljaju najniži rizik potreban najmanje restriktivan režim s malo intervencija. Nadzor i tretman najučinkovitiji su kad se primjenjuju na osobe koje predstavljaju najviši rizik od ponovnog počinjenja kaznenih djela (Andrews i Bonta, 2003; prema Austin, 2004), a brojne su studije pokazale da podvrgavanje niskorizičnih počinitelja tretmanu ili uključivanje niskorizičnih počinitelja u tretmanske skupine s visokorizičnim počiniteljima čak dovodi do povećanja stope recidivizma (više u: Bechtel, 2011; Austin, 2004).

Osnovni je cilj klasificiranja što točnija procjena vjerojatnosti (rizika) da će osoba ponovno počiniti kaznena djela tijekom i nakon penalnog tretmana. To znači da je potrebno što točnije upoznati obilježja koja su determinirala kriminalno ponašanje i obilježja na koja treba

djelovati tijekom tretmana (tretmanske potrebe) kako bi se maksimalno smanjila vjerojatnost povrata (Buđanovac, Mikšaj-Todorović, 2007).

Campbell i sur. (2009) razlikuju četiri generacije instrumenata za procjenu rizičnosti:

Prva generacija instrumenata pojavila se sredinom 20. stoljeća i temeljila se na nestrukturiranoj kliničkoj procjeni rizika, zbog čega je, unatoč određenim prednostima, bila subjektivna i sklona pogreškama. Klinički instrumenti temelje se na pojedincu, njegovoj/njezinoj prošlosti, intervjuima, testovima i nekim tipovima kumulativne procjene osobe educirane za procjenu ličnosti počinitelja kaznenih djela. Prednost je ove metode to što primjenjuje vrijedno iskustvo procjenjivača i dubinsku analizu klijenta koja uzima u obzir mnoge druge relevantne čimbenike (koji su često i dinamičke prirode), međutim, česta je kritika ove metode da je subjektivna, sklona „ljudskoj" pogrešci i potencijalno podložna manipulaciji osobe koja je pod opservacijom (Williams, McShanew i Dolny, 2000; prema Ricijaš, 2006). Današnja inačica ovog pristupa naziva se „strukturirana klinička procjena" te podrazumijeva donošenje odluke s pomoću smjernica koje su razvijene u skladu s empirijskim znanjem i stručnom praksom (Hart, 1998; prema Cooke i sur., 2008).

Druga generacija instrumenata omogućila je standardiziranu procjenu koja se temelji na statistički prediktivnim konstruktima recidivizma. Primjeri ovih instrumenata jesu VRAG (engl. *Violence Risk Assessment Guide*) (Bonta, 2002; Belfrage, Fransson i Strand, 2000; Cunningham i Sorensen, 2006a; Endrass i sur. 2008a) i SIR (engl. *Statistical Information on Recidivism*) (Bonta i sur., 1996; prema Campbell i sur., 2009), OGRS3 (engl. *Offender Group Reconviction Scale v.3*) (Moore, 2015) i SFS (engl. *The Salient Factor Score*) (Andrews, Bonta i Wormith, 2006), RRASOR (engl. *Rapid Risk Assessment for Sexual Offender Recidivism*) (Pflugradt i Allen, 2014) i Static-99/Static- 2002 (Pflugradt i Allen, 2014). Iako neki od ovih instrumenata pokazuju relativno dobru prediktivnu vrijednost, uglavnom su sastavljeni od statičkih čimbenika rizičnosti, koji su nepromjenjivi i stoga ti instrumenti imaju malu rehabilitacijsku vrijednost. Kritika tih instrumenata navodi da statički čimbenici ne mogu objasniti složenost recidivizma, ne omogućuju mjerenje promjena razine rizičnosti u vremenu te ne mogu utvrditi područja za moguću intervenciju (Campbell i sur., 2009). Treća generacija instrumenata stavlja naglasak na modele koji ne predviđaju samo rizik nego ujedno utvrđuju kriminogene potrebe na kojima je potrebno raditi kako bi se smanjio rizik (Bonta, 2002; Campbell i sur., 2009). Kako bi se procjena poboljšala, te kako postigao željeni cilj u pogledu predviđanje recidivizma, a ne samo klasifikacija počinitelja, istraživači su unutar niza rizičnih i zaštitnih čimbenika utvrdili statičke i dinamičke čimbenike na osnovi kojih se

izrađuju instrumenti procjene rizika i potreba. Primjeri ovakvih instrumenta jesu LSI-R (engl. *Level of Service Inventory–Revised*) (Bonta, 2002; Cunningham i Sorensen, 2006a), HCR-20 (engl. *Historical, Clinical, and Risk Management Violence Risk Assessment Scheme*) (Belfrage i sur., 2000; Cunningham i Sorensen, 2006a), SAQ (engl. *Self-Appraisal Questionnaire*) (Campbell i sur., 2009) i Wisconsin classification system (Bonta, 2002). Ovi instrumenti uključuju empirijski potvrđene čimbenike rizika, no u odnosu na prethodnu generaciju, odabir čestica više je pod utjecajem teorijskog razumijevanja kriminaliteta i nasilja (socijalno učenje i teorije kognicije, načela rizika-potreba-responzivnosti) (Andrews i Bonta, 2006; Gendreau i sur., 2006; sve prema Campbell i sur., 2009).

Treća generacija instrumenata uključuje i dinamičke kriminogene čimbenike, koji su promjenjivi u vremenu i na koje se može utjecati socijalnim, psihološkim i kontekstualnim čimbenicima. Prednost korištenja instrumentima koji procjenjuju dinamičke kriminogene čimbenike jest ta što su osjetljivi na promjene razine rizika koje se s vremenom mogu javiti kao rezultat rehabilitacije (Campbell i sur., 2009). No potrebno je uzeti u obzir da se neki dinamički čimbenici mogu smatrati samo potencijalnim čimbenicima rizika dok dodatna istraživanja ne potvrde njihovu pojedinačnu povezanost s razinom rizika od recidivizma (Brown i sur., 2009; prema Campbell i sur., 2009).

Četvrta generacija instrumenata posebno je osmišljena kako bi se integrirala u (a) proces upravljanja rizikom, (b) odabir modela intervencija i ciljeva tretmana i (c) procjene napretka rehabilitacije (Andrews i Bonta, 2006; Andrews i sur., 2006; sve prema Campbell i sur., 2009). Ovi instrumenti vrlo su informativni jer dokumentiraju promjene u specifičnim kriminogenim potrebama koje se mogu pojaviti od ulaska počinitelja u kaznenopravni sustav do izlaska iz sustava. Ovi instrumenti trebaju detektirati područja uspjeha provedbom pojedinačnog programa izdržavanja kazne (plan upravljanja slučajem) kao i u okviru područja u kojima je potrebno izmijeniti strategije intervencije kako bi se povećao njihov potencijal za smanjivanje recidivizma. Primjeri ovakvih instrumenata jesu LS/CMI (engl. Level of Service/Case Management Inventory) (Campbell i sur., 2009; Andrews i sur. 2006), VRS (engl. *Violence Risk Scale*) (Campbell i sur., 2009), SVR-20 (engl. *Sexual Violence Risk – 20*) (Rettenberger, Boer i Eher, 2011); COMPAS (engl. *Correctional Offender Management Profile for Alternative Sanctions*) (Andrews i sur., 2006) i CAIS (engl. *Correctional Assessment and Intervention System* (Andrews i sur., 2006), OIA (engl. *The Offender Intake Assessment*) (Motiuk, 1977; prema Andrews i sur., 2006) i OASys (engl. *Offender Assessment System*) (Kovčo Vukadin i sur., 2009; Moore, 2015).

Campbell i sur. (2009) proveli su na temelju 88 studija provedenih od 1980. do 2006. godine metaanalizu u kojoj su usporedili instrumente procjene rizičnosti i druge psihološke instrumente s njihovom sposobnosti predviđanja općeg (primarno neseksualno) nasilja u odraslih. Instrumenti treće generacije, koji se koriste dinamičkim kriminogenim čimbenicima i revizijom dokumentacije skupa s metodom intervjua, pokazali su prednost u predikciji nasilnog recidivizma, dok su se instrumenti druge generacije, koji se koriste dinamičkim kriminogenim čimbenicima i revizijom dokumentacije, pokazali najboljim prediktorima institucionalnog nasilja. Što se tiče instrumenata četvrte generacije, Campbell i sur. (2009) navode da za sada ima vrlo malo dokaza njihove prediktivne vrijednosti.

Bonta (2002) navodi da su, od trenutačno dostupnih instrumenata za procjenu rizičnosti počinitelja kaznenih djela, najbolje validirani PCL-R, LSI-R i VRAG te da je njihovo korištenje premalo zastupljeno u penalnim sustavima, dok HCR-20 opisuje kao obećavajući instrument procjene koji mjeri povijesne, kliničke i potencijalne čimbenike rizika. Ipak, kao najbolji teorijski zasnovani instrument, Bonta (2002) izdvaja LSI-R (engl. *Level of Service Inventory – Revised*).

LSI-R je instrument za procjenu i kvantitativno utvrđivanje stupnja rizika ponavljanja kriminalnog ponašanja i stupnja potreba za odgovarajućim stručnim postupcima prema punoljetnim osuđenim osobama za vrijeme provođenja neke sudske odluke (probacija, uvjetni otpust, kazna zatvora) (Buđanovac i Mikšaj-Todorović, 2001). LSI-R sadržava kvantitativni pregled relevantnih karakteristika prijestupnika i njihovih životnih okolnosti, koji se sastoji od 54 čestice grupirane u 10 podkomponenti: kriminalna povijest, zaposlenje/obrazovanje, financije, obitelj/brak, smještaj, slobodno vrijeme/rekreacija, druženje, alkohol/droge, emocije/osobna svojstva i stajališta/orijentacija (Buđanovac i Mikšaj-Todorović, 2001).

Za procjenu počinitelja, ponajprije u probaciji, ali i u zatvorskom sustavu, često se upotrebljava i OASys (engl. *Offender Assesment System*), koji je osmišljen u svrhu: 1) procjene vjerojatnosti recidiva; 2) utvrđivanja i klasifikacije kriminogenih potreba; 3) procjene rizika od nastanka ozbiljne štete, rizika prema pojedincu ili drugog rizika; 4) pomoći u upravljanju rizikom od ozbiljne štete; 5) povezivanja procjene s pojedinačnim planom izdržavanja kazne; 6) upozoravanja na potrebe za daljnjom posebnom procjenom i 7) mjerenja promjena tijekom izdržavanja kazne (Moore, 2015). Instrumentom se ispituje 12 područja: informacije o delinkventnom ponašanju (aktualni i prošli delikti), analiza kaznenog djela, uvjeti stanovanja, obrazovanje i zaposlenje, upravljanje financijama i prihodi, odnosi,

životni stil i druženja, zlouporaba droga, zlouporaba alkohola, emocionalno dobro stanje, razmišljanje i ponašanje te stavovi (Kovčo Vukadin i sur., 2009).

Očekivanje da počinitelji kaznenih djela s poviješću nasilnog ponašanja u zajednici predstavljaju veći rizik za ometajuće ponašanje u zatvoru postala je rutinska komponenta u klasifikaciji rizičnosti u zatvoru. U većini sustava klasifikacije ozbiljnost kaznenog djela za koje je zatvorenik osuđen i njegova kriminalna povijest koriste se kao čimbenici koji doprinose režimu sigurnosti u koji će biti smješten (Harer i Langan, 2001).

Opisani sustavi klasifikacije rizičnosti predstavljaju značajku importacijskog modela, prema kojemu će čimbenici individualne razine koje zatvorenik donosi sa sobom u zatvor pridonijeti neprilagođenom ponašanju. Među individualnim čimbenicima za koje importacijski model pretpostavlja da će pridonijeti nasilnom ponašanju u zatvoru ističe se povijest nasilnog ponašanja u zajednici (Reidy i sur., 2012).

Danas stručnjaci imaju na raspolaganju cijeli niz različitih instrumenata za predikciju rizika od nasilja: instrumenti osmišljeni posebno za predikciju nasilja: VPS (engl. *Violence Prediction Scheme*) (Campbell i sur., 2009); RASP (engl. *Risk Assessment Scale for Prison*) (Cunningham i sur., 2005; Cunningham i Sorensen, 2006a), HCR-20 (Belfrage i sur., 2000; Cunningham i Sorensen, 2006a); START (engl. *Short Term Assessment of Risk and Treatability*) (Doyle i Logan, 2012); VSC (engl. *The Violence Screening Checklist*) (Doyle i Logan, 2012); za predikciju posebnih vrsta nasilja: SARA (engl. *Spousal Assault Risk Assessment Guide*); za predikciju nasilja među partnerima (Campbell i sur., 2009; prema Moore, 2015); Risk Matrix 2000 (RM2000) (Moore, 2015) i SVR-20 (Rettenberger i sur., 2011); za predikciju seksualnog nasilja; za procjenu konstrukata ličnosti povezanih s nasiljem: PCL-R (engl. *Psychopathy Checklist–Revised*) (Cunningham i Sorensen, 2006a; Bonta, 2002; Endrass i sur., 2008b) i PCL:SV (engl. *PCL Screening Version*) (Belfrage i sur., 2000); te za procjenu generalnog recidivizma: LSI-R (Bonta, 2002), OASys (Moore, 2015), Asset, koji se primjenjuje za maloljetne počinitelje (Moore, 2015), i dr.

No Hart (1998; prema Cooke i sur., 2008) smatra da je strukturirana klinička procjena primjerenija metoda za procjenu rizika od nasilja nego aktuarsko donošenje odluka s obzirom na to da promiče sustavnost i dosljednost, a istodobno je dovoljno fleksibilna da se može nositi s ljudskom različitosti i kontekstom u kojemu se provodi procjena. Hart (1998; prema Cooke i sur., 2008) ističe da strukturirana klinička procjena promiče transparentnost i odgovornost te ohrabruje profesionalnu diskreciju, a smatra je praktično relevantnom s

obzirom na to da se temelji na znanstvenim spoznajama. Prema Doyle i Logan (2012), strukturirana klinička procjena obuhvaća šest koraka: (1) prikupljanje informacija iz različitih izvora, uključujući klijenta, a informacije koje se odnose na prethodno kriminalno ponašanje i životni stil utvrđuju se i interpretiraju u skladu s čimbenicima rizika opisanima u smjernicama; (2) praktičar određuje je li i u kojoj mjeri svaki od čimbenika rizika utvrđenih u smjernicama prisutan u klijenta; (3) on procjenjuje jesu li i u kojoj mjeri utvrđeni čimbenici rizika relevantni za potencijal klijenta da ponovno počini štetu u budućnosti; (4) čimbenici rizika koji su utvrđeni kao relevantni dopunjuju se potencijalnim zaštitnim čimbenicima, prema procjeni praktičara, i oblikuju u razumijevanje budućeg potencijala za počinjenje štete (ovaj korak povezuje procjenu rizika i upravljanje rizikom); (5) utvrđuju se strategije upravljanja rizikom: tretman, supervizija, nadzor i planiranje zaštite sigurnosti žrtve; i (6) izrađuje se sažeto stručno mišljenje vezano za žurnost djelovanja ili određivanja prioriteta, rizike u specifičnom području (samoozljeđivanje ili suicid, neseksualno nasilje i sl.), u kojemu je naznačena sljedeća vremenska točka za reviziju procjene. Prema Cooke i sur. (2008), strukturirana klinička procjena za sad se usmjerava na pojedinca te je potreban nov, sustavan pristup situacijskoj procjeni i intervenciji koji bi bio usmjeren na instituciju.

Pretraživanjem dostupne literature nisu pronađeni dokazi koji bi dali prednost strukturiranoj kliničkoj procjeni pred aktuarskim mjerama. Stoga bi se primjena strukturirane kliničke procjene mogla podržati samo kao metoda kojom se nadopunjuju, odnosno funkcionalno organiziraju i tumače čimbenici rizika i zaštitni čimbenici dobiveni aktuarskim mjerama. Osim navedenoga, ovakvu procjenu potrebno je dovesti u vezu s posebnim kontekstom, odnosno uzeti u obzir i situacijske čimbenike povezane sa samom institucijom.

Iako su u pravilu zatvorski klasifikacijski programi usmjereni isključivo na čimbenike individualne razine, postojeća literatura ide u prilog alternativnim modelima predikcije zatvoreničkog incidentnog ponašanja koji uključuju deprivacijske varijable (npr. prenapučenost, izolacija, restrikcije) i kontekstualne/situacijske varijable (zatvorska struktura i okruženje, omjer službenika i zatvorenika, razina sigurnosti i sl.) (DeLisi i sur., 2004; Jiang i Fisher-Giorlando, 2002; Reidy i sur., 2012).

U skladu s time, na primjer, Direktiva povjerenika za zatvorski sustav Kanade (2012) (engl. *Commissioner's Directive*) nalaže da se u svrhu upravljanja rizicima povezanima s incidentnim ponašanjem redovito procjenjuje zatvorenikovo trenutačno ponašanje, situacijski čimbenici (npr. lokacija, prisutnost oružja, prisutnost drugih zatvorenika i dr.) i taktičke

pretpostavke (prošlo ponašanje, veličina i snaga zatvorenika, vještine službenika, dostupnost pojačanja i dr.).

Cooke i sur. (2008) opisali su razvoj novog postupka procjene rizičnosti u Škotskoj zatvorskoj službi – PRISM (engleska skraćenica za *promicanje intervencija za smanjivanje rizika kroz situacijsko upravljanje*) – i zaključili da u kontekstu škotskog zatvorskog sustava sustavno usmjeravanje pozornosti na situacijske čimbenike rizika može pomoći u smanjivanju nasilja u zatvorima. Povod razvoju novog postupka bila je pojava vala nasilja u škotskim zatvorima u razdoblju od 1980-ih do 1990-ih godina, koji je doveo do pomaka s modela usmjerenog na individualne čimbenike rizika prema modelu usmjerenom na razumijevanje utjecaja situacijskih čimbenika na promjenu stope institucionalnog nasilja. Nakon opsežnog pretraživanja postojeće literature o utjecaju situacijskih varijabli na nasilje u zatvorima i usporedbe ovih nalaza s viđenjem osoba koje su imale izravno iskustvo institucionalnog nasilja, autori su izdvojili i pročistili prikupljene informacije u pet područja: (1) povijest nasilja, (2) fizičko okruženje, (3) organizacijski čimbenici, (4) obilježja osoblja i (5) upravljanje zatvorom. Osnovni postulat u pozadini ovog pristupa jest taj da situacijski čimbenici rizika mogu biti okidač ili čimbenik održavanja niza procesa koji mogu utjecati na psihosocijalnu klimu institucije i da mogu utjecati na razinu uočenog nasilja. PRISM je oblik strukturirane profesionalne procjene rizika od nasilja s pomoću strukturiranih smjernica koje daju podlogu ne samo za sustavni pristup procjeni institucionalnih čimbenika rizika nego i okvir za sustavnu intervenciju izrađenu za smanjivanje institucionalnog nasilja (Cooke i sur., 2008).

Byrne i Hummer (2007b) zaključuju da aktualne strategije klasifikacije rizika nisu dovoljno precizne u predviđanju nasilja u zatvoru te da ne pridonose smanjenju nasilja u zatvorima. Ako je svrha klasifikacije rizika njegovo smanjivanje, tada je klasifikaciju rizika nužno vezati uz tretman i druge usluge za zatvorenike. Smatraju da se novi sustavi klasifikacije trebaju usmjeriti na promjenu, a ne na kontrolu zatvorenika, te da je najučinkovitija dostupna strategija redukcije nasilja u zatvoru ona koja se temelji na sudjelovanju zatvorenika u programima tretmana.

5. NASILJE U HRVATSKOM ZATVORSKOM SUSTAVU

5.1. Organizacijska struktura Uprave za zatvorski sustav

Sukladno sa Zakonom o izvršavanju kazne zatvora („Narodne novine“ broj: 128/99., 55/00., 59/00., 129/00., 59/01., 67/01., 11/02., 190/03., 76/07., 27/08., 83/09., 18/11., 48/11., 125/11., 56/13., 150/13.) (dalje u tekstu: Zakon), Uprava za zatvorski sustav jedinstvena je upravna organizacija u sastavu Ministarstva pravosuđa, čije ustrojstvene jedinice čine Središnji ured, Centar za dijagnostiku u Zagrebu, zatvori, kaznionice, među kojima je i Zatvorska bolnica u Zagrebu, odgojni zavodi i Centar za izobrazbu.

U kaznionicama i zatvorima izvršava se kazna zatvora za punoljetne osobe kojima je izrečena kazna zatvora u kaznenom postupku, a u zatvorima se izvršava i kazna zatvora izrečena u prekršajnom ili drugom sudskom postupku i kazna zatvora kojom je zamijenjena izrečena novčana kazna (supletorna kazna) te mjera istražnog zatvora i prekršajnog zadržavanja. U kaznionicama se izvršavaju sigurnosne mjere izrečene uz kaznu zatvora, a u posebnom odjelu jedne od kaznionica (Kaznionica i zatvor u Požegi) izvršava se kazna maloljetničkog zatvora.

U odnosu na izvršavanje nabrojenih institucionalnih sankcija i mjera, uloga je Središnjeg ureda osiguravanje uvjeta potrebnih za njihovo izvršavanje, odlučivanje o kaznionici ili zatvoru u kojemu će zatvorenik nakon obavljene dijagnostičke obrade nastaviti izdržavati kaznu, premještaj zatvorenika na daljnje izdržavanje kazne u drugu kaznionicu ili zatvor, odlučivanje o smještaju zatvorenika na liječenje u zdravstvenu ustanovu, provođenje postupaka izručenja i premještaja (transferi) zatvorenika u drugu državu ili iz druge države, postupanje po predstavkama, pritužbama i žalbama zatvorenika, maloljetnika i državnih službenika i namještenika, postupanje po podnescima tijela državne vlasti, suca izvršenja te neovisnih tijela i međunarodnih organizacija ovlaštenih za nadzor i zaštitu ljudskih prava zatvorenika, nadziranje zakonitosti rada i postupanja sa zatvorenicima i maloljetnicima te ujednačavanje rada i postupanja, izrada nacrta propisa iz djelokruga Uprave za zatvorski sustav i dr. (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Upućivanje na izvršavanje kazne zatvora u nadležnosti je suca izvršenja nadležnog županijskog suda, koji u Centar za dijagnostiku u Zagrebu upućuje sve osobe osuđene na kaznu zatvora dulju od šest mjeseci (čl. 49. Zakona) te sve osobe kojima je izrečena kazna maloljetničkog zatvora, osobe kojima je izrečena mjera obveznog psihijatrijskog liječenja i osobe premještene iz drugih zemalja, bez obzira na duljinu kazne. Za vrijeme boravka

zatvorenika u Centru za dijagnostiku stručnjaci različitih profila obavljaju poslove psihosocijalne dijagnostike u svrhu izrade prijedloga programa izvršavanja i prijedloga o izboru vrste i tipa kaznenog tijela gdje će se nastaviti izvršavanje kazne zatvora, o čemu odluku donosi Središnji ured (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Zatvori se ustrojavaju kao posebne ustrojstvene jedinice Uprave za zatvorski sustav za obavljanje poslova izvršavanja mjere istražnog zatvora, kazne zatvora izrečene u kaznenom, prekršajnom i drugom sudskom postupku, osiguranja zatvora, održavanja unutarnjeg reda i nadzora nad zatvorenicima, obavljanje poslova dežurstva i provođenja zatvorenika, za potrebe smještaja, prehrane i osiguravanja odgovarajuće opreme zatvorenika, predlaganja, provedbe i praćenja programa izvršavanja, obrazovanje zatvorenika, organiziranja slobodnog vremena zatvorenika, organizacije rada i strukovne izobrazbe zatvorenika, zdravstvene zaštite zatvorenika, vođenja propisanih evidencija, kadrovskih i financijsko-knjigovodstvenih poslova i dr. (Ministarstvo pravosuđa, 2015). Prema stupnju sigurnosti i ograničenju slobode kretanja zatvorenika zatvori su zatvorenog tipa (čl. 22. Zakona). Sukladno s Uredbom o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva pravosuđa („Narodne novine“, broj 71/14 i 76/15.) (dalje u tekstu: Uredba), za izvršavanje navedenih poslova ustrojeni su: Kaznionica i zatvor u Požegi, Kaznionica i zatvor u Šibeniku, Zatvor u Bjelovaru, Zatvor u Dubrovniku, Zatvor u Gospiću, Zatvor u Karlovcu, Zatvor u Osijeku, Zatvor u Puli-Pola, Zatvor u Rijeci, Zatvor u Sisku, Zatvor u Splitu, Zatvor u Varaždinu, Zatvor u Zadru i Zatvor u Zagrebu.

Kaznionice su ustrojene radi izvršavanja kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku, u pravilu dulje od šest mjeseci, sigurnosnih mjera izrečenih uz kaznu zatvora i kazne maloljetničkog zatvora. Poslovi kaznionica jesu osiguranje kaznionica, održavanje unutarnjeg reda i nadzora nad zatvorenicima, poslovi dežurstva i provođenja zatvorenika, smještaj, prehrana i osiguravanje odgovarajuće opreme za zatvorenike, predlaganja, provedbe i praćenja programa izvršavanja, obrazovanje zatvorenika, organiziranja slobodnog vremena zatvorenika, organizacije rada i strukovne izobrazbe zatvorenika, zdravstvene zaštite zatvorenika, vođenja propisanih evidencija, službeničkih i financijsko-knjigovodstvenih poslova i dr. (Ministarstvo pravosuđa, 2015). Prema stupnju sigurnosti i ograničenju slobode kretanja zatvorenika, kaznionice su zatvorene, poluotvorene ili otvorene (čl. 22. Zakona). Sukladno s Uredbom, za obavljanje navedenih poslova ustrojene su: Kaznionica u Glini, Kaznionica u Lepoglavi, Kaznionica u Lipovici-Popovači, Kaznionica i zatvor u Požegi, Kaznionica u Turopolju, Kaznionica u Valturi, Kaznionica i zatvor u Šibeniku i Zatvorska bolnica u Zagrebu.

Kaznionica i zatvori mogu imati odjele u sjedištu ili izvan sjedišta zatvora, koji nemaju status ustrojbenih jedinica, a u kojima se izvršava kazna zatvora u trajanju duljem od šest mjeseci (čl. 20. i 21. Zakona). Bez obzira na stupanj sigurnosti i ograničenje slobode kretanja zatvorenika, kaznionice i zatvori u svom sastavu mogu imati zatvorene, poluotvorene i otvorene odjele (čl. 22. Zakona).

5.2. Zakonski okvir za implementaciju rehabilitacijskog koncepta

Prema Reidyju i sur. (2012), posebni ciljevi kazne zatvora kojima se stremi (npr. rehabilitacija ili retribucija) utječu na izgradnju obrazaca adaptacije, što upućuje na važnost različitih dionika u postupku određivanja funkcija kazne zatvora i naglašava potrebu za razumijevanjem do koje su razine obrasci pozitivne ili negativne prilagodbe dobri ili loši za upravljanje zatvorskom populacijom i za postpenalni uspjeh zatvorenika.

Zakon propisuje da je glavna svrha izvršavanja kazne zatvora, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njezino osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima (čl. 2. Zakona). Navedeno je sukladno s temeljnim načelom br. 6 Preporuke Odbora ministara Vijeća Europe zemljama članicama o Europskim zatvorskim pravilima iz 2006. (dalje u tekstu: Europska zatvorska pravila), kojim se propisuje da će se svi oblici lišenja slobode provoditi na način da služe reintegraciji osoba lišenih slobode u slobodno društvo. S obzirom na navedeno, možemo zaključiti da je hrvatski zatvorski sustav orijentiran ponajprije rehabilitacijski. Prema Wormith i sur., 2007:880) *rehabilitacija se odnosi na širok spektar psihosocijalnih programa i usluga koji su izrađeni kako bi počiniteljima kaznenih djela pomogli u rješavanju niza potreba povezanih s njihovim kriminalnim ponašanjem te u ostvarivanju produktivnijeg i u većoj mjeri zadovoljavajućeg stila života*.

U svrhu provedbe programa izvršavanja i sprječavanja međusobnoga lošeg utjecaja, zatvorenike se razvrstava u kaznionice ili zatvore prema kriminološkim i drugim obilježjima i posebnim potrebama programa izvršavanja kazne zatvora (izrečene mjere sigurnosti, strukovno osposobljavanje i izobrazba, opće zdravstveno stanje i liječenje, duljina kazne i drugo) (čl. 11. Zakona).

Pritom kaznionica ili zatvor poduzima sve kako bi život zatvorenika tijekom izvršavanja kazne zatvora bio što sličniji postojećim općim životnim okolnostima (načelo normalizacije[2]) te odgovarajućim programiranjem izvršavanja kazne pomaže zatvoreniku da razvije osjećaj odgovornosti (načelo odgovornosti)[3]. Također, kaznionica ili zatvor potiče i pomaže zatvoreniku u otklanjanju štete nanesene kaznenim djelom te u pomoći i pomirenju sa žrtvama kaznenog djela, a zatvorenika se potiče da radi razvijanja osjećaja osobne odgovornosti dragovoljno sudjeluje u izradi i provedbi programa izvršavanja (čl. 12. Zakona).

U svrhu obavljanja Zakonom propisanih zadaća, u kaznionicama i zatvorima se ustrojavaju različiti odjeli, od kojih su za obavljanje poslova neposrednog izvršavanja kazne zatvora najznačajniji odjeli osiguranja, tretmana te rada i strukovne izobrazbe zatvorenika. Poslovi odjela osiguranja jesu poslovi osiguranja, kaznionice ili zatvora te nadzor nad zatvorenicima uz sudjelovanje u provedbi programa izvršavanja. Ove poslove obavlja pravosudna policija. Poslovi odjela tretmana jesu promatranje, predlaganje i donošenje stručnih mišljenja, predlaganje i provedba programa izvršavanja, nadziranje i praćenje njihove provedbe i vrednovanje učinaka, zdravstvena zaštita[4], izobrazba, izrada stručnog mišljenja u vezi s primjenom penoloških instituta i izvanrednih pravnih lijekova, vođenje propisanih evidencija zatvorenika te drugi stručni poslovi. Poslovi odjela za rad i strukovnu izobrazbu zatvorenika jesu organiziranje rada i strukovne izobrazbe zatvorenika (čl. 23. Zakona).

Kako bi se ispunila svrha izvršavanja kazne zatvora, za zatvorenika se donosi pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora (u daljnjem tekstu: program izvršavanja). Program izvršavanja sastoji se od pedagoških, radnih, zdravstvenih, psiholoških, socijalnih i sigurnosnih postupaka primjerenih osobinama i potrebama zatvorenika te primjerenih vrsti i mogućnostima kaznionice ili zatvora. Program izvršavanja za svakog zatvorenika donosi upravitelj na prijedlog stručnog tima, a njime se utvrđuje smještaj na odjel, rad, korištenje slobodnog vremena, posebni postupci (obvezno liječenje od ovisnosti, socijalna, psihološka i psihijatrijska pomoć, skupni i pojedinačni rad), strukovno usavršavanje i izobrazba, dodir s

[2] U Preporuci Odbora ministara zemljama članicama o Europskim zatvorskim pravilima iz 2006. (dalje u tekstu: Europska zatvorska pravila), usvojena 11. siječnja 2006. g., kao jedno od temeljnih načela navodi se da život u zatvorima u najvećoj mogućoj mjeri treba nalikovati na pozitivne aspekte života na slobodi. Preporukom Odbora ministara zemljama članicama o postupanju zatvorskih administracija sa zatvorenicima osuđenima na kaznu doživotnog zatvora i drugim zatvorenicima s dugotrajnim kaznama iz 2003. propisuje se da život u zatvorima treba biti uređen na način da bude što sličniji stvarnom životu u zajednici (načelo normalizacije).

[3] Preporukom Odbora ministara zemljama članicama o postupanju zatvorskih administracija sa zatvorenicima osuđenima na kaznu doživotnog zatvora i drugim zatvorenicima s dugotrajnim kaznama iz 2003 propisuje se da se zatvorenicima trebaju dati mogućnosti za vježbanje osobne odgovornosti u dnevnom životu u zatvoru (načelo odgovornosti).

[4] U kaznionicama i zatvorima u kojima nije ustrojen odjel zdravstvene zaštite ovi poslovi organizacijski pripadaju odjelu tretmana, no obavljaju ih zdravstveni djelatnici.

vanjskim svijetom, pogodnosti, posebne mjere sigurnosti i program pripreme za otpust te pomoć nakon otpusta. Program izvršavanja mijenja se u skladu sa zatvorenikovim ponašanjem te u skladu s uspješnosti provedbe programa izvršavanja i okolnostima koje mogu nastupiti tijekom izvršavanja kazne. Upravitelj preispituje program izvršavanja najmanje jedanput u tri mjeseca za zatvorenika koji izdržava kaznu zatvora do pet godina, a svakih šest mjeseci za zatvorenika koji izdržava kaznu zatvora dulju od pet godina. Zatvorenika se upoznaje s programom izvršavanja i njegovim izmjenama, a program izvršavanja i njegove izmjene unose se u osobnik (čl. 69. Zakona). Sukladno s programom izvršavanja, zatvoreniku se omogućuje rad u skladu s njegovim zdravstvenim sposobnostima, stečenim znanjima i mogućnostima kaznionice ili zatvora te ga se potiče na rad radi održavanja i stjecanja stručnog znanja i iskustva, njegova osposobljavanja i radi tjelesnih i duševnih potreba (čl. 80. Zakona). Zatvorenik može raditi unutar ili izvan kaznionice ili zatvora, u skladu sa Zakonom propisanim mogućnostima, a za svoj rad zatvorenik dobiva naknadu. Također, kaznionica ili zatvor u skladu sa svojim mogućnostima, a sukladno s potrebama zatvorenika, organizira osnovnu i strukovnu izobrazbu i stjecanje dodatnih radnih vještina zatvorenika. Izobrazba se organizira u kaznionici ili zatvoru i izvan kaznionice ili zatvora, u skladu s općim propisima (čl. 91. Zakona). Za zatvorenike se također organizira dušobrižništvo te svrhovito korištenje slobodnog vremena u okviru različitih vrsta aktivnosti za zadovoljavanje tjelesnih, duhovnih i kulturnih potreba zatvorenika (glave XIV. i XV. Zakona).

Ovisno o uspješnosti ostvarivanja programa izvršavanja i procjeni rizičnosti, a nakon što su ispunjeni svi zakonski preduvjeti, zatvorenicima se utvrđuju i odobravaju pogodnosti. Pogodnosti su skup poticajnih mjera usmjerenih na smanjivanje negativnih učinaka zatvaranja i poticanje u ostvarivanju programa izvršavanja. Pogodnosti nisu pravo zatvorenika, nego mogućnosti koje se ostvaruju kad su zadovoljeni zakonski uvjeti i stručni kriteriji. Sukladno sa Zakonom o izvršavanju kazne zatvora i Pravilnikom o pogodnostima zatvorenika („Narodne novine“ broj: 66/10. i 126/13.), pogodnosti se dijele na pogodnosti ublažavanja uvjeta unutar kaznionice ili zatvora i pogodnosti češćih dodira s vanjskim svijetom. Pogodnosti ublažavanja uvjeta unutar kaznionice ili zatvora iznimno su važne zatvorenicima, pogotovo onima koji iz raznih razloga ne koriste izlaske, nego su orijentirani isključivo na pogodnosti koje im se mogu odobriti na korištenje u kaznionici ili zatvoru. Pogodnosti češćih dodira s vanjskim svijetom osobito su važne za održavanje kontakata s obitelji i zajednicom, ublažavanje učinaka zatvaranja te kao priprema za odlazak na slobodu. Razina i opseg pogodnosti utvrđuju se sukladno sa Zakonom i Pravilnikom o pogodnostima zatvorenika te

sukladno s odredbama Kućnog reda pojedine kaznionice ili zatvora. Opseg pogodnosti za svakog pojedinog zatvorenika utvrđuje upravitelj kaznionice ili zatvora, na prijedlog stručnog tima kaznionice ili zatvora.

Priprema za otpust i pomoć poslije otpusta (glava XXV. Zakona) podrazumijeva mjere i postupke koji se primjenjuju radi uključivanja otpuštenih zatvorenika u život na slobodi. Priprema postpenalog prihvata jedan je od osnovnih elemenata programa izvršavanja. Program pripreme za otpust i pomoć nakon otpusta planira se od početka izdržavanja kazne, a sve aktivnosti/programi u koje se zatvorenik uključuje tijekom izvršavanja kazne imaju za cilj ispunjavanje svrhe izvršavanja kazne: osposobljavanja zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima. S pomoću rada, slobodnih aktivnosti i uključivanja u posebne programe dodir s vanjskim svijetom utječe na smanjivanje štetnih posljedica koje nastaju lišavanjem slobode (socijalna isključenost, gubitak zaposlenja, redukcija obiteljskih kontakata, prekid emocionalnih veza i sl.). Mjere pripreme postpenalnog prihvata intenziviraju se najkasnije tri mjeseca prije otpusta zatvorenika.

5.3. Dijagnostika i procjena rizičnosti

Centralizirana klasifikacija zatvorenika u Republici Hrvatskoj postoji od 1987. Godine, kad je osnovan Centar za psihosocijalnu dijagnostiku (Mikšaj-Todorović i Buđanovac, 2001a), koji postoji i danas pod nazivom Centar za dijagnostiku u Zagrebu (dalje u tekstu: Centar).

Prema važećoj Uredbi o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva pravosuđa („Narodne novine“, broj 71/14 i 76/15.), Centar obavlja poslove medicinske, socijalne, psihološke, pedagoške i kriminološke obrade zatvorenika u svrhu njihove klasifikacije, predlaganja donošenja orijentacijskog programa izvršavanja kazne zatvora, predlaganja kaznenog tijela u kojemu će zatvorenik izdržavati kaznu zatvora, izrađuje kriterije za klasifikaciju zatvorenika, razvija i primjenjuje instrument za dijagnostiku zatvorenika, obavlja stručne poslove organizacije boravka zatvorenika u Centru, njihovih dnevnih aktivnosti i doticaja s vanjskim svijetom, prikuplja i obrađuje kvalitativne i kvantitativne podatke o zatvoreniku i kaznenim djelima, surađuje sa sucem izvršenja i drugim državnim tijelima u pitanjima koja su od značenja za predlaganje kaznenog tijela u kojemu će zatvorenik izdržavati kaznu zatvora, obavlja poslove matice zatvorenika i izrađuje statistička i druga izvješća.

Zatvorenici kojima je izrečena kazna zatvora u trajanju od šest mjeseci ili dulje upućuju se u Centar, u koji je tijekom 2014. godine zaprimljeno 1 540 zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Prema Mikšaj-Todorović i Buđanovcu (2001a), osnovna prednost Centra jest mogućnost formiranja jedinstvenih kriterija klasifikacije zatvorenika na razini države temeljenih na suvremenim znanstvenim metodama.

Cjeloviti postupak dijagnostičke obrade u Centru, koji traje otprilike 3 – 4 tjedna, obavlja tim koji se sastoji od liječnika, pravnika, socijalnog radnika i psihologa, koji donosi *Izvješće stručnog tima Centra s prijedlogom pojedinačnog programa i prijedlogom kaznionice ili zatvora gdje će se nastaviti izvršavanje kazne zatvora* (dalje u tekstu: Izvješće Centra). Navedeno izvješće sadržano je u mapi III. osobnika zatvorenika (Pravilnik o matici, osobniku i drugim evidencijama koje se vode u kaznionicama i zatvorima („Narodne novine“ broj: 96/06.)) zajedno s: *kartonom zdravstvenog pregleda zatvorenika*, *socioanamnestičkim nalazom i mišljenjem socijalnog radnika*, *podacima o djelu i kazni* (tzv. kriminološki nalaz koji izrađuje službenik pravne struke), *psihologijskim nalazom i mišljenjem* te *psihodijagnostičkim podacima*.

Sukladno s navedenim, nakon dolaska u kazneno tijelo, mapa III. osobnika zatvorenika u pravilu sadrži sljedeće podatke:

- opće podatke o zatvoreniku: primarna obitelj (uvjeti odrastanja, obrazovanje i radni status roditelja), rizična ponašanja članova primarne obitelji (ovisnosti, psihičke bolesti, osuđivanost), školovanje i zapošljavanje zatvorenika, obiteljska situacija zatvorenika neposredno prije dolaska na izdržavanje kazne (bračni status, broj djece, uvjeti življenja, socijalne mjere, rizična ponašanja zatvorenika (ovisnosti, psihičke bolesti, osuđivanost, dob počinjenja prvog kaznenog djela) i drugi relevantni podaci (psihijatrijska liječenja, viktimizacija, suicidalnost i dr.),
- kriminološki nalaz: opći podaci o kazni (vrsta, visina, vrsta kaznenog djela, pravomoćnost), osnovne karakteristike počinitelja (dob u vrijeme počinjenja kaznenog djela, mjesto rođenja/prebivališta, prethodna osuđivanost), analiza počinjenog kaznenog djela (lokacija, vrijeme počinjenja, oblik sudjelovanja (sam ili kao supočinitelj), je li u vrijeme počinjenja bio pod utjecajem sredstava ovisnosti, je li oblik počinjenja nasilan i uz uporabu oružja, broj počinjenih kaznenih djela, ostvarena imovinska korist), podaci o sudskom postupku (priznanje kaznenog djela, olakšavajuće/otežavajuće okolnosti, ublažena kazna, djelomično uvjetovana kazna, sigurnosne mjere, istražni zatvor), način dolaska na izdržavanje kazne, prethodni institucionalni tretman, podaci o žrtvi (ako je počinjeno kazneno djelo s elementima nasilja),

- psihodijagnostičke podatke: prethodna psihijatrijska liječenja, procjena intelektualnih sposobnosti, osobina ličnosti, samokritičnost, radne navike, poremećaji ličnosti, ovisnosti, motivacija za počinjene kaznenog djela, priznavanje djela, osjećaj krivnje, radna sposobnost, (klinička) procjena budućeg ponašanja tijekom izdržavanja kazne, (klinička) procjena vjerojatnosti kriminalnog povrata i (klinička) procjena rizika od počinjenja ozbiljne štete.

Pri izradi pojedinačnih nalaza i mišljenja kao izvori podataka koriste se: intervju sa zatvorenikom, presuda, socijalna anamneza (koju pribavlja sudac izvršenja od nadležnog centra za socijalnu skrb i dostavlja zajedno s presudom i rješenjem o upućivanju), dokumentacija iz Centra i drugih kaznenih tijela (ako je zatvorenik već bio na izdržavanju kazne), životopis zatvorenika, izvadak iz kaznene evidencije te, u pravilu, primjena nekih od sljedećih psihodijagnostičkih instrumenata:

- Revidirani Beta Test (Beta II.) – ispituje neverbalne intelektualne sposobnosti, ponajprije spacijalnu orijentaciju i perceptivnu brzinu i točnost (Katalog psihodijagnostičkih sredstava, 2007).
- PIE (Indeks profila emocija) – namijenjen za mjerenje emotivnosti ispitanika u skladu s Plutchikovim multidimenzionalnim modelom emocija. Posebno je pogodan za procjenu različitih područja emotivne nestabilnosti. PIE obuhvaća sljedeće dimenzije: reprodukciju, inkorporaciju, nekontroliranost, samozaštitu, deprivaciju, odbijanje, eksploraciju, agresivnost i set za kontrolu socijalno poželjnih odgovora (Katalog psihodijagnostičkih sredstava, 2007).
- Eysenckove skale ličnosti (EPS) – upitnik EPQ-R/A namijenjen je za mjerenje: ekstraverzije – introverzije (E), neuroticizma – stabilnosti (N), psihoticizma (P), sklonosti disimulaciji (L), ovisnosti (A) i kriminaliziranosti (C); upitnik EPQIVE/A mjeri dodatne tri dimenzije ličnosti: impulzivnost (I), avanturizam (A) i empatiju (Emp) (Katalog psihodijagnostičkih sredstava, 2007).
- WTC (Warteggov test crteža) – Analiza Warteggovog testa crteža omogućuje, prema tvrdnji autora, slojevnu dijagnostiku koja se temelji na otkrivanju veza između perceptivnih funkcija, nagonskih reakcija i kortikalne slojevitosti koja se kreće u rasponu od primarne refleksne reakcije (šaranja) do složenih simboličkih elaboracija (Katalog psihodijagnostičkih sredstava, 2007).
- MMPI-2 (Minnesota multifazični inventar ličnosti – 2) – predstavlja empirijski utemeljen test za ispitivanje psihopatologije u odraslih. MMPI-2 je standard za objektivno mjerenje

psihopatologije u nizu različitih situacija: u klinikama, u savjetovanju, pri dijagnosticiranju mentalnih poremećaja i odabiru odgovarajućeg tretmana. MMPI-2 se koristi u kliničke, savjetodavne i istraživačke svrhe. Namijenjen je za sljedeće: a) ispitivanje psihopatologije u pacijenata kad su prisutni problemi osobne i socijalne prilagodbe ili se sumnja na njihovo postojanje; b) otkrivanje odgovarajućeg tretmana i mogućih teškoća na početku tretmana; c) ispitivanje simptoma socijalne i osobne neprilagođenosti indikativne za psihološku disfunkciju (Katalog psihodijagnostičkih sredstava, 2007).

Podaci u Izvješću Centra, dobiveni opisanim metodama, sadržavaju veliku količinu različitih podataka i informacija koje nisu dovoljno strukturirane ni pregledne da bi se njima koristili službenici tretmana u kaznenim tijelima, a postavlja se i pitanje njihove relevantnosti s aspekta procjene kriminogenih potreba i rizika zatvorenika te responzivnosti na tretman.

Uspoređujući prikazane postupke koji se primjenjuju u Centru sa stanjem u drugim europskim zemljama, Australiji, Kanadi i SAD-u, može se zaključiti da u Hrvatskoj posljednjih nekoliko desetljeća nije postignut značajniji pomak od intuitivne kliničke procjene stručnjaka prema primjeni znanstveno utemeljenih instrumenata za predviđanje recidiva (generalnog i specijalnog, uključujući nasilni recidiv), odnosno predviđanja budućeg ponašanja tijekom izdržavanja kazne.

Samo kao primjer, podsjetimo da je u Centru i danas u primjeni Warteggov test crteža, koji spada u projektivne testove, čiju primjenu Bonta (2002) oštro kritizira, navodeći da se ovakvi testovi ne mogu smatrati aktuarskim jer, iako sadržavaju sustave bodovanja, nije riječ o strukturiranim, kvantitativnim mjerama te nisu empirijski povezani s relevantnim kriterijima. Bonta (2002) ističe da ne postoji vjerodostojna literatura koja bi potvrdila prediktivnu vrijednost tih testova u penološkom kontekstu (napadi u zatvoru, bjegovi, suicid, recidivizam). Slično tomu, Bonta (2002) navodi da vrlo malo studija potvrđuje prediktivnu vrijednost testa MMPI/MMPI-2 primijenjenog na populaciji počinitelja kaznenih djela te ističe da ovaj instrument nije razvijen u svrhu procjene rizika od recidiva. Studije nisu pokazale prediktivnu vrijednost testa MMPI ni u slučaju incidentnog ponašanja u zatvoru (više u: Cunningham i sur., 2005). Iako primjena MPPI-ja nema nikakvu prediktivnu vrijednost u odnosu na navedene rizike, Bonta (2002) smatra da može imati određenu vrijednost u smislu primjene načela responzivnosti u klasifikaciji zatvorenika, prema kojemu stil i modaliteti tretmana trebaju biti usklađeni s kognitivnim, personalnim i sociokulturnim karakteristikama osobe (Andrews i sur., 1990; Bonta, 1995; prema Bonta, 2002).

Za procjenu rizičnosti u penalnom kontekstu potrebno je koristiti se instrumentima koji predviđaju recidivizam ili, u posebnim slučajevima, ponašanje koje predstavlja rizik (npr. seksualni recidivizam, nasilje u obitelji, incidentno ponašanje u instituciji), a instrumenti procjene izvorno razvijeni za predikciju psihološko-emocionalne prilagodbe jednostavno nisu dorasli toj zadaći (Bonta, 2002).

Općenito, uspoređujući instrumente koji se primjenjuju u Centru sa suvremenom europskom i svjetskom penološkom praksom, vidljivo je da se u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske ne primjenjuju instrumenti četvrte, treće, pa čak ni druge generacije, a da se opisane metode procjena ne mogu svrstati ni u metodu strukturirane kliničke procjene.

Navedeno onemogućuje utvrđivanje individualne razine kriminogenih rizika i potreba, odnosno posebnu klasifikaciju zatvorenika po stupnju i vrsti rizika te potreba za tretmanom, što otežava daljnje programiranje tretmana (vrste i intenziteta tretmana).

Još prije petnaestak godina, u svrhu objektivizacije procjene rizika i potreba zatvorenika te razvijanja pojedinih programa tijekom tretmana zatvorenika, Buđanovac i Mikšaj-Todorović (2001) predložili su uvođenje upitnika LSI-R u postojeću hrvatsku penološku praksu. Prema ovim autorima, primjenom upitnika LSI-R pojednostavio bi se dijagnostički postupak, saželi rezultati većeg broja dijagnostičkih instrumenata, omogućio jedinstven kvantificirani prikaz rezultata dijagnostičkog postupka, omogućilo utvrđivanje potreba zatvorenika za posebnim programima, povećala učinkovitost rada službenika u Centru te omogućilo jednostavnije ocjenjivanje rezultata (ocjenjivanje uspješnosti tretmana upotrebom upitnika LSI-R u više vremenskih točaka) i usporedba rezultata između različitih kaznenih tijela koja se koriste istim instrumentima. Ovim bi se instrumentom također mogla olakšati i sistematizirati izrada dokumentacije.

Uz navedeno, u okviru razvoja sustava probacije u Republici Hrvatskoj preuzet je britanski sustav OASys (engl. Offender Assesment System) te je prilagođen hrvatskim uvjetima. Njime se omogućuje procjena počiniteljeve vjerojatnosti recidiva (niska, srednja, visoka) i rizika opasnosti od počinitelja (niski, srednji, visoki, najviši). Navedeni sustav procjene koristi se u hrvatskom probacijskom sustavu već nekoliko godina pod nazivom SPP (Sustav procjene počinitelja). Iako za sada nisu provedena istraživanja prediktivne vrijednosti tog instrumenta u hrvatskom kontekstu, rezultati inozemnih istraživanja idu u prilog prediktivnoj vrijednosti OASys-a u procjeni počinitelja (Crawford, 2007; Moore, 2015). Uvođenjem ovog instrumenta četvrte generacije u hrvatski zatvorski sustav mogao bi se poboljšati postojeći sustav procjene

rizičnosti zatvorenika te bi se moglo omogućiti stvaranje jedinstvenog sustava procjene počinitelja u zatvorskom sustavu i probaciji.

5.4. Tretman zatvorenika

Za svakog zatvorenika obvezno se utvrđuje pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora (dalje u tekstu: pojedinačni program) na temelju procjene rizičnosti za vrijeme izvršavanja kazne zatvora (o čemu ovisi upućivanje u kaznionice prema stupnju sigurnosti: zatvorena, poluotvorena, otvorena), kao i prema osobinama i specifičnim potrebama zatvorenika primjerenima vrsti i mogućnostima kaznionice ili zatvora. Pojedinačni program sastoji se od pedagoških, radnih, zdravstvenih, psiholoških, socijalnih i sigurnosnih postupaka. Pojedinačni program sadržava podatke o smještaju na odjel, rasporedu na rad, načinu korištenja slobodnog vremena, obrazovnoj razini i potrebi za obrazovanjem ili stručnim osposobljavanjem, zdravstvenom stanju i potrebi za liječenjem, uključivanju u posebne programe (program ovisnosti o drogama, alkoholu, za oboljele od PTSP-a i dr.) po odluci suda ili procjeni stručnog tima, posebnim oblicima individualnog ili grupnog rada, zbog potrebe za određenom psihološkom, psihijatrijskom, socijalnom ili pravnom pomoći, načinu ostvarivanja prava na dodir s vanjskim svijetom, pogodnostima, posebnim mjerama sigurnosti i programu pripreme za otpust i pomoći nakon otpusta (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

5.3.1. Opći programi

U širem smislu, tretmanom su obuhvaćeni sve postupci usmjereni na zatvorenike u svrhu njihove resocijalizacije. Ovakve postupke nazivamo općim programima tretmana, a odnose se na izobrazbu, rad i organizaciju slobodnog vremena zatvorenika. Opći programi tretmana provode se u suradnji odjela tretmana s odjelima za rad i strukovnu izobrazbu, odjelima osiguranja te odjelima zdravstvene zaštite (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Izobrazba

Izobrazba zatvorenika odnosi se na opismenjavanje i završavanje osnovne škole bez obzira na dob, osposobljavanje za obavljanje osnovnih i pomoćnih poslova, srednjoškolska izobrazba za određena zanimanja, razni tečajevi te nastavak započete izobrazbe na razini srednje, više i visoke škole. Izobrazba zatvorenika realizira se u suradnji s vanjskim obrazovnim ustanovama. U kaznionicama i zatvorima organizira se osposobljavanje za određena zanimanja, a zatvorenicima se može omogućiti stjecanje višeg i visokog obrazovanja na vlastiti trošak ako se program izobrazbe može uskladiti sa sigurnosnim razlozima. Izbor

osposobljavanja za osnovne poslove i srednjoškolsko obrazovanje za zanimanja ograničen je brojem verificiranih programa i mogućnostima kaznionice, zatvora ili odgojnog zavoda. Najčešće je riječ o osposobljavanju za osnovne poslove u kojemu je naglasak na praktičnom dijelu nastave (poslovi pečenjara, pripravljača jednostavnih jela, bureka i *pizza*, jednostavni poslovi u zanimanju kuhar, jednostavni poslovi u zanimanju konobar, poslovi parketara, drvoprerađivača/stolara, drvoprerađivača/bačvara, uzgojitelja svinja i goveda, voćara/vinogradara, ratara/povrtlara, montera metalnih konstrukcija, operatera na računalu, rukovatelja viličarom, soboslikara/ličioca i varitelja, pomoćnog zidara, montera strojeva i konstrukcija i traktorista), što se upisuje u radnu knjižicu (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Rad

Svrha uključivanja zatvorenika u radne aktivnosti u zatvoru svrhovito je provođenje vremena, održavanje i razvijanje radnih sposobnosti, održavanje i stjecanje novih stručnih znanja, vještina i radnih vrijednosti, održavanje i razvijanje radnih navika, odgovornosti i kapaciteta kako bi se nakon izlaska na slobodu zatvorenik lakše uključio u radne aktivnosti. Zatvorenici se raspoređuju na rad u okviru pojedinačnog programa sukladno sa sposobnostima, stečenim znanjem i vještinama, radnim iskustvom te mogućnostima kaznionice ili zatvora. Zatvorenici mogu raditi u radionicama kaznionice ili zatvora, ili na režijskim poslovima, a ako su osuđeni na kaznu zatvora do jedne godine, postoji mogućnost nastavka rada kod poslodavca gdje su radili prije dolaska u zatvor ili nastavka samostalnog obavljanja gospodarske i druge djelatnosti, pri čemu zatvorenici mogu raditi kod drugog poslodavca unutar ili izvan kaznionice ili zatvora na temelju ugovora kaznionice/zatvora s vanjskim poslodavcima. Mogućnosti zapošljavanja zatvorenika ograničene su zbog nedovoljnog broja radnih programa i radionica te nedovoljnog broja radnih mjesta u okviru postojećih radnih programa, osobito u zatvorima. Osim navedenih ograničenja, dio zatvorenika nije moguće radno angažirati u zatvoru/kaznionici, osobito izvan zatvora/kaznionice iz sigurnosnih razloga i zbog procjene njihove rizičnosti (Vukota i Penić, 2010).

Organizacija slobodnog vremena

U kaznionicama i zatvorima za zatvorenike se organiziraju različite sekcije slobodnog vremena: literarno-novinarske, glazbene, informatičke, likovne, sportske sekcije (nogomet, košarka, stolni tenis, šah). Zatvorenicima i maloljetnicima u slobodno se vrijeme u okviru njihovih interesa i mogućnosti kaznionice ili zatvora organiziraju različite vrste aktivnosti za zadovoljavanje tjelesnih i kulturnih potreba koje se odnose na sportsko-rekreativne i kulturne

sadržaje. Zatvorenici aktivno sudjeluju u različitim kulturnim aktivnostima u kaznionicama i zatvorima, kao i izvan njih. Osim organizacije koncerata, kazališnih predstava i likovnih izložbi, povremeno su održavane glazbene slušaonice, predavanja i tribine o aktualnim sportskim i ostalim događanjima. Zatvorenicima se omogućuje posudba knjiga iz zatvorske/kaznioničke ili gradske knjižnice te im je omogućena nabava knjiga, časopisa i dnevnog tiska za vlastita sredstva putem zatvorske prodavaonice (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

5.3.2. Posebni programi i edukativno-razvojni programi

Posebni programi tretmana primjenjuju se prema posebnim skupinama zatvorenika (ovisnici o drogama, ovisnici o alkoholu, nasilni delinkventi, seksualni delinkventi i sl.) u cilju smanjivanja rizika od ponovnog počinjenja kaznenog djela s pomoću ublažavanja i otklanjanja dinamičkih kriminogenih čimbenika. Posebni programi tretmana u pravilu se primjenjuju samo na pravomoćno osuđene osobe, odnosno zatvorenike koji izvršavaju kaznu zatvora i maloljetnike koji izvršavaju kaznu maloljetničkog zatvora i odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod. U slučaju ostalih kategorija zatvorenika provedba posebnih programa otežana je iz nekoliko razloga, među kojima su kratko trajanje boravka u kaznenom tijelu (kažnjenici i istražni zatvorenici) i nemogućnost planiranja tretmana zbog neizvjesne duljine boravka u kaznenom tijelu (istražni zatvorenici). Posebni programi tretmana određuju se zatvorenicima i maloljetnicima u okviru provođenja pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, odnosno pojedinačnog programa postupanja, ovisno o procjeni njihovih kriminogenih rizika i tretmanskih potreba. Uprava za zatvorski sustav nastoji da se u kaznenim tijelima osim posebnih programa koji su vezani za kriminogene čimbenike osmisle i oni programi koji nisu usmjereni na korekciju ponašanja s obzirom na kazneno djelo, nego zatvorenicima nude usvajanje raznih znanja i vještina, neovisno o njihovim kriminogenim rizicima i potrebama. Ovakvi programi usmjereni su na rješavanje specifičnih problema ili poboljšanje kvalitete života i međuljudskih odnosa. Ne moraju se provoditi redovito, ali se zainteresiranim zatvorenicima nastoji omogućiti da u njima sudjeluju sukladno s procijenjenim potrebama. U zatvorima i kaznionicama trenutačno se primjenjuju sljedeći posebni programi: tretman ovisnika o alkoholu, odnosno osoba s poremećajima uzrokovanima alkoholom, tretman ovisnika o drogama, odnosno osoba s poremećajima uzrokovanima drogom, tretman osoba oboljelih od PTSP-a, trening kontrole agresivnog ponašanja, tretman seksualnih delinkvenata, tretman počinitelja kaznenih djela u prometu i pilot-program „Trening socijalnih vještina“. Od edukativno-razvojnih programa provodio se program pod

nazivom „Zatvorenik kao roditelj“ i program „Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu“. Iako većina navedenih programa po svojim ciljevima pripada samo jednoj od navedenih kategorija, dio programa istodobno se može smatrati posebnim i edukativno-razvojnim programom, ovisno o tome uključuje li se zatvorenika u pojedini program radi otklanjanja kriminogenih čimbenika, radi rješavanja specifičnih problema koji nisu povezani s počinjenjem kaznenih djela ili radi poboljšanja kvalitete života i međuljudskih odnosa. Primjeri su ovakvih programa „Zatvorenik kao roditelj“ i „Trening socijalnih vještina“ (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

5.4. Osobnik zatvorenika i pomoćne evidencije

Izgled, sadržaj i način vođenja osobnika zatvorenika u kaznionicama i zatvorima propisan je člancima od 16. do 25. Pravilnika o matici, osobniku i drugim evidencijama koje se vode u kaznionicama i zatvorima.

Osobnik zatvorenika sastoji se od omota osobnika i pripadajućih mapa u koje se unose podaci o zatvoreniku i ulaže dokumentacija potrebna za praćenje zakonitog izvršavanja kazne zatvora i provedbu programa izvršavanja.

Na omotu osobnika nalaze se sljedeći podaci: ime i prezime zatvorenika, matični broj, prostor za fotografiju i naslov: Ministarstvo pravosuđa – Uprava za zatvorski sustav, Osobnik zatvorenika.

Mapa I. sadržava sljedeće podatke:

a) osobni podaci:
- ime i prezime;
- ime oca;
- ime i djevojačko prezime majke;
- datum rođenja;
- MBG/OIB;
- mjesto rođenja, općina i država;
- državljanstvo;
- prebivalište i boravište (ako je različito);
- nacionalnost (uz pristanak zatvorenika);
- vjeroispovijest (uz pristanak zatvorenika);
- bračno stanje;
- broj djece;
- stupanj obrazovanja/stručna sprema;
- zanimanje;
- životopis zatvorenika.

b) podaci o kazni koja se izvršava:
- vrsta kazne,
- visina kazne,
- sigurnosne mjere,
- kazneno djelo (članak i stavak KZ)

- supočinitelji,
- podaci o presudi (sud, broj i datum),
- sud upućivanja i broj rješenja,
- vrijeme provedeno u pritvoru,
- datum i sat prijma: u Odjel za dijagnostiku i programiranje, u kaznionicu ili zatvor,
- način dolaska: sam se javio, priveden sa slobode, priveden iz pritvora,
- početak izdržavanja kazne,
- istek kazne,
- prekid kazne,
- izmjene u istjecanju kazne
- datum i osnova otpusta.

c) podaci o osuđivanosti, kažnjavanosti i postupcima u tijeku i osuđivanosti tijekom izdržavanja kazne,
d) podaci o tijeku izdržavanja kazne,
e) podaci o članovima obitelji (bračni ili izvanbračni partner, djeca, roditelji, braća, sestre, usvojitelj, usvojenik),
f) podaci o izmjeni kazne tijekom izdržavanja,
g) osobni opis,
h) primjedbe.

Mapa II. sadržava presude koje se izvršavaju i izvadak iz kaznene evidencije.

Mapa III. sadržava: izvješće stručnog tima Centra za dijagnostiku u Zagrebu, pojedinačne nalaze i liječnički karton.

Mapa IV. sadržava:
- pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora,
- mišljenje liječnika,
- izvješće o prijmu i prijedlog pojedinačnog programa,
- evidenciju pogodnosti izlazaka i godišnjih odmora,
- razgovore sa zatvorenikom,
- procjenu uspješnosti provođenja pojedinačnog programa,
- evidenciju aktivnosti i procjenu uspješnosti provođenja posebnih programa,
- podatke o obrazovanju,
- rješavanje po molbama zatvorenika,
- evidenciju stegovnih postupaka i posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti,
- evidenciju o podnescima i rješavanju istih (pomilovanje, izvanredno ublažavanje kazne, prekid kazne, uvjetni otpust),
- radna angažiranost (radno mjesto i ocjena),

- podaci o zapažanjima Odjela osiguranja.

Mapa V. sadržava socijalnu anketu, psihijatrijsko vještačenje, mišljenja i izvješća drugih tijela (odvjetništva, centra za socijalnu skrb, policije).

Mapa VI. sadržava:

- dokumentaciju u vezi s prijmom zatvorenika u Centar za dijagnostiku u Zagrebu i u kaznionicu ili zatvor,
- rješenja, odluke i druge akte izdane zatvoreniku tijekom izdržavanja kazne,
- izvješća Središnjem uredu, sucu izvršenja, obrade za pomilovanja, izvanredna ublažavanja kazne, prekide, uvjetne otpuste, ujedinjenja kazni i dr.,
- molbe, žalbe i druge podneske upravi kaznionice ili zatvora, pisma, izjave, službene bilješke Odjela osiguranja,
- dokumentaciju u vezi s postupcima u tijeku (dostavnice, nalozi za provođenje, izvješća nakon obavljenog provođenja, presude koje se ne izvršavaju, evidencija postupaka u tijeku).

Mapa VII. sadržava: odluke o stegovnoj odgovornosti zatvorenika, dokumentaciju o posebnim mjerama održavanja reda i sigurnosti.

Radi zakonitog praćenja izvršavanja kazne zatvora i postupanja sa zatvorenicima u kaznionicama i zatvorima Pravilnikom je propisano i vođenje 22 dodatne evidencije, među kojima su evidencija posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti, koja sadržava: redni broj, ime i prezime zatvorenika, status, vrstu mjere, datum i vrijeme početka primjene, razlog, datum i vrijeme završetka primjene posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti i napomenu; i evidencija primjene sredstava prisile, koja sadržava: redni broj, datum, vrijeme i mjesto primjene, ime i prezime zatvorenika, status, razlog primjene (kratak opis), sredstvo koje je primijenjeno, opis primjene, ime i prezime pravosudnih policajaca koji su sredstvo primijenili, ocjenu zakonitosti primjene sredstava prisile i napomenu.

U kaznionicama i zatvorima se, uz evidenciju stegovnih postupaka koja se vodi za pojedinog zatvorenika u mapi IV. njegova osobnika, vodi i dodatna evidencija svih stegovnih postupaka koje su počinili zatvorenici, tzv. knjiga stegovnih postupaka, koja sadržava: redni broj, ime i prezime i status zatvorenika, datum pokretanja stegovnog postupka, kratak opis stegovnog prijestupa, izrečenu stegovnu mjeru, trajanje stegovne mjere (početak – istek) i napomenu.

5.5. Stegovni prijestupi, postupci i mjere (Okvir propisan Zakonom o izvršavanju kazne zatvora)

Stegovni prijestupi, mjere i postupak opisani su u glavi XXI. Zakona. Stegovni prijestupi zatvorenika lakše su ili teže povrede reda i sigurnosti propisane Zakonom i propisima donesenima na temelju Zakona.

Lakši stegovni prijestupi jesu:

1. posjedovanje ili uzimanje lijekova bez posebnog odobrenja,
2. posjedovanje ili korištenje nedopuštene stvari, uključujući i novac,
3. davanje drugom na korištenje stvari za koju samo on ima dopuštenje,
4. uporaba tuđe stvari bez odobrenja,
5. boravak u prostoriji u kojoj se, prema dnevnom rasporedu, ne bi trebao nalaziti,
6. narušavanje mira (vikanje, preglasno slušanje radijskog i televizijskog prijamnika, lupanje, bacanje stvari i sl.),
7. vrijeđanje, prijetnja ili nepristojno ponašanje,
8. kontaktiranje s drugom osobom bez odobrenja,
9. poticanje drugog zatvorenika na ponašanje koje je lakši stegovni prijestup,
10. namjerno onečišćenje prostora kaznionice ili zatvora.

Teži stegovni prijestupi jesu:

1. sudjelovanje u pobuni,
2. bijeg ili pokušaj bijega iz kaznionice ili zatvora ili tijekom provođenja,
3. neovlašteno napuštanje kaznionice ili zatvora,
4. nasilničko ponašanje,
5. zadržavanje bilo koje osobe protiv njezine volje,
6. posjedovanje ili korištenje opasne stvari, ili prijenosnog uređaja za snimanje i komuniciranje,
7. sprječavanje pristupa bilo kojem dijelu kaznionice ili zatvora službenoj ili drugoj osobi koja se po odobrenju nalazi u kaznionici ili zatvoru,
8. tjelesni napad na bilo koju osobu,
9. namjerno ili grubom nepažnjom ugrožavanje tuđeg zdravlja,
10. sprječavanje u obavljanju zadaća ovlaštene službene osobe ili bilo koje druge osobe koja je uključena u provedbu programa izvršavanja,

11. posjedovanje ili uzimanje bilo kojeg opojnog ili psihoaktivnog sredstva ili alkohola,
12. odbijanje testiranja na alkohol, opojna ili psihoaktivna sredstva i zarazne bolesti,
13. namjerno paljenje stvari ili izazivanje požara,
14. namjerno oštećivanje ili uništavanje sredstva za rad,
15. uporno zanemarivanje osobne higijene ili čistoće prostora u kojoj boravi,
16. bavljenje igrama na sreću,
17. namjerno ugrožavanje svojega zdravlja radi onesposobljavanja za izvršavanje obveza,
18. namjerno ili grubom nepažnjom uništenje ili oštećenje tuđe imovine,
19. otpor mjerama sprječavanja opasnosti od zaraze,
20. poticanje drugog zatvorenika na ponašanje koje je teži stegovni prijestup,
21. odbijanje izvršavanja zakonite naredbe ovlaštene službene osobe,
22. neopravdano kašnjenje s pogodnosti izlaska,
23. nepoštovanje obveze zaštite na radu koje je izazvalo ili moglo izazvati težu štetnu posljedicu,
24. davanje lažne obavijesti zbog koje je nastala ili mogla nastati šteta većih razmjera,
25. podučavanje o načinu izvršavanja kaznenog djela prenošenjem osobnog iskustva ili na drugi način,
26. počinjenje tri lakša stegovna prijestupa u razdoblju od jednog mjeseca,
27. neprimjereno ponašanje pri korištenju pogodnosti izlaska,
28. nepoštovanje uvjeta ili neizvršavanje obveza tijekom izlaska.

Teži stegovni prijestup jest i svako drugo ponašanje koje je kazneno djelo za koje se progoni po službenoj dužnosti.

Za počinjene stegovne prijestupe izriču se sljedeće stegovne mjere:

- ukor,
- ograničenje ili privremena uskrata raspolaganja novcem u kaznionici ili zatvoru do tri mjeseca,
- uskrata pojedinih ili svih pogodnosti do tri mjeseca, nakon čega se pogodnosti mogu odobravati postupno, ovisno o uspješnosti u provođenju programa izvršavanja,
- upućivanje u samicu u trajanju do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom cijeloga dana i noći.

Prijedlog za pokretanje stegovnog postupka podnosi čelnik ustrojbene jedinice kaznionice ili zatvora u čijem je djelokrugu prijestup počinjen. Prijedlog za pokretanje postupka uručuje se zatvoreniku, čime započinje stegovni postupak. Stegovni postupak je žuran, a vodi se u skladu

s odredbama Zakona o kaznenom postupku („Narodne novine“ broj: 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14.) koje se odnose na postupak za kaznena djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. Stegovni postupak na zahtjev čelnika ustrojbene jedinice ili na vlastiti poticaj pokreće, vodi i o njemu donosi odluku upravitelj ili osoba koju on odredi. U slučaju stegovnog prijestupa počinjenog protiv upravitelja, stegovni postupak pokreće, vodi i u okviru njega izriče mjeru sudac izvršenja.

Stegovni postupak pokreće se u roku od tri dana od saznanja za počinjenje. Tijekom stegovnog postupka od zatvorenika se uzima pisana izjava, ispituju se svjedoci, a po potrebi se pribavlja mišljenje ovlaštenih službenih osoba uključenih u provedbu programa izvršavanja te se obavlja očevid. Tijekom stegovnog postupka vodi se zapisnik koji se pohranjuje u osobnik. Zapisnik sadržava provedene dokaze i rješenje o izrečenoj stegovnoj mjeri. Zatvoreniku se uručuje primjerak rješenja o izrečenoj stegovnoj mjeri, na koje ima pravo podnijeti žalbu sucu izvršenja u roku od tri dana od primitka rješenja. Žalba ne zadržava izvršavanje rješenja. Sudac izvršenja odlučiti će o žalbi u roku od 48 sati. Nakon pravomoćnosti rješenja, stegovne mjere upisuju se u poseban obrazac osobnika i knjigu stegovnih mjera. Tijekom stegovnog postupka zbog težega stegovnog prijestupa zatvorenik ima pravo na pomoć branitelja. Tijekom stegovnog postupka zatvorenik se iz sigurnosnih razloga može odvojiti od ostalih zatvorenika.

Od pokrenutoga stegovnog postupka može se odustati ako je dovoljno samo opomenuti zatvorenika. U slučaju lakših stegovnih prijestupa zatvorenika će se proglasiti krivim, ali se može osloboditi izricanja stegovne mjere.

Izvršavanje izrečene stegovne mjere zastarijeva u roku od 30 dana od pravomoćnosti, osim mjere upućivanja u samicu, čije izvršavanje zastarijeva u roku od tri mjeseca.

Način izvršavanja izrečenih stegovnih mjera pobliže se uređuje kućnim redom.

5.5.1. Okvir propisan kućnim redovima Kaznionice u Lepoglavi i Kaznionice u Požegi

Člankom 3. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi (2013) i člankom 3. Kućnog reda za zatvorenice na izdržavanju kazne zatvora u Kaznionici u Požegi (2013) (u daljnjem tekstu: Kućnog reda Kaznionice u Požegi) propisano je da se organizacija života i rada, pravila ponašanja, način ostvarivanja prava, obveze, odgovornosti, kriteriji, način stjecanja i ostvarivanja mogućnosti za korištenje pogodnosti uređuju sukladno sa Zakonom i provedbenim propisima donesenima na osnovi Zakona, a u svrhu provedbe programa

izvršavanja i osposobljavanja zatvorenika/zatvorenica za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima.

Člankom 21. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, odnosno čl. 22. Kućnog reda Kaznionice u Požegi propisano je da je tijekom izdržavanja kazne zatvorenik/zatvorenica dužan/dužna ponašati se u skladu s odredbama iz Zakona i Kućnog reda i izvršavati naredbe osoba ovlaštenih za sudjelovanje u postupku provedbe programa izvršavanja. Zatvorenik/zatvorenica je dužan/dužna aktivno sudjelovati u provedbi programa izvršavanja te dosljedno i odgovorno izvršavati svoje obveze, a odbijanje zakonite naredbe u pogledu izvršavanja obveza iz programa izvršavanja predstavlja teži stegovni prijestup.

Kućnim redom pobliže se opisuje način izvršavanja stegovnih mjera:

Stegovna mjera ukora izvršava se obrazlaganjem zatvoreniku/zatvorenici počinjenog stegovnog prijestupa, zabranom daljnjeg postupanja ili ponašanja na način koji ispunjava obilježja stegovnih prijestupa i potrebe za prilagodbom postupanja i ponašanja na dopušten i prihvatljiv način (čl. 69. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, odnosno čl. 71. Kućnog reda Kaznionice u Požegi).

Stegovna mjera ograničenja ili privremene uskrate raspolaganja novcem u Kaznionici do tri mjeseca izvršava se zabranom raspolaganja novcem koji zatvorenik/zatvorenica ima na pologu kaznionice tijekom određenog vremenskog trajanja izrečene stegovne mjere. Izuzetak od izvršavanja stegovne mjere ograničenja ili privremene uskrate raspolaganja novcem u kaznionici do tri mjeseca jesu troškovi nužni za zdravstvenu i stomatološku zaštitu zatvorenika/zatvorenice u pogledu na nabave potrepština u ljekarni, odnosno u prodavaonici kaznionice po preporuci liječnika ili stomatologa te novčana sredstva nužna za troškove telefoniranja i dopisivanja u okviru prava na dodir s vanjskim svijetom i odvjetnikom (čl. 70. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, odnosno čl. 72. Kućnog reda Kaznionice u Požegi).

Stegovna mjera uskrate pojedinih ili svih pogodnosti izrečena u trajanju do tri mjeseca, izvršava se uskratom pojedinih ili svih pogodnosti tijekom vremenskog razdoblja za koje je izrečena. Stegovna mjera izvršava se na odjelu s ostalim zatvorenicima/zatvorenicama (čl. 71. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, odnosno čl. 73. Kućnog reda Kaznionice u Požegi).

U Kaznionici u Lepoglavi i Kaznionici u Požegi **stegovna mjera upućivanja u samicu** u trajanju do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom cijelog dana i noći izvršava se na posebnim odjelima. Aktivnosti za zatvorenika/zatvorenice koji/koja izvršava izrečenu stegovnu mjeru

upućivanja u samicu određene su dnevnim rasporedom za zatvorenike/zatvorenice koji/koje se nalaze na tom odjelu. Prije početka izvršavanje stegovne mjere upućivanja u samicu obavlja se temeljita pretraga zatvorenika/zatvorenice i osobnih stvari. Zatvorenik/zatvorenica može zadržati stvari koje služe za osobnu upotrebu i održavanje osobne higijene, taksativno navedenih u kućnom redu. Iz razloga sigurnosti ili iz zdravstvenih razloga, tijekom izvršavanja stegovne mjere upućivanja u samicu neke se stvari mogu oduzeti. Program izvršavanja provodi se na način da se zatvorenika/zatvorenicu isključuje iz zajedničkih aktivnosti s drugim zatvorenicima/zatvorenicama u opsegu i u vrijeme koje je potrebno da bi se postigla svrha izrečene stegovne mjere. Za vrijeme izvršavanja stegovne mjere samice zatvoreniku/zatvorenici je dopušteno dopisivanje kao i ostalim zatvorenicima/zatvorenicama, ali je zabranjena komunikacija i dopisivanje s ostalim zatvorenicima/zatvorenicama u Kaznionici (čl. 72. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, odnosno čl. 74. Kućnog reda Kaznionice u Požegi). Člankom 72. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi dodatno su regulirani boravak na svježem zraku zatvorenika, posjeti zatvoreniku, telefoniranje i nabavka potrepština, što je u slučaju zatvorenica regulirano samo razinom procjene uspješnosti izvršavanja pojedinačnog programa i dnevnim rasporedom. Boravak na otvorenom prostoru kaznionice zatvorenika koji izvršava izrečenu stegovnu mjeru upućivanja u samicu utvrđen je dnevnim rasporedom za zatvorenike koji se nalaze na odjelu na kojem se izvršava stegovna mjera upućivanja u samicu. Nakon boravka na otvorenom prostoru Kaznionice zatvoreniku će se po potrebi omogućiti korištenje kupaonice do 5 minuta izvan dnevnog rasporeda. Posjet za zatvorenika koji izvršava izrečenu stegovnu mjeru upućivanja u samicu odobrava se u skladu s razinom uspješnosti, sukladno s dnevnim rasporedom. Telefoniranje zatvorenika koji izvršava izrečenu stegovnu mjeru upućivanja u samicu odobrava se u skladu s razinom uspješnosti. Nabavka potrepština u prodavaonici za zatvorenika koji izvršava izrečenu stegovnu mjeru upućivanja u samicu utvrđena je dnevnim rasporedom za zatvorenike koji se nalaze na odjelu na kojemu se izvršava ta mjera (čl. 72. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi). U Kaznionici u Požegi, u slučaju izricanja pravomoćne odluke o stegovnoj mjeri upućivanja u samicu u poluotvorenim i otvorenim uvjetima, žurnim će se postupkom predložiti premještaj u zatvorene uvjete radi izvršavanja stegovne mjere (čl. 74. Kućnog reda Kaznionice u Požegi).

Zatvoreniku/zatvorenici protiv kojeg/koje je podnesen prijedlog za pokretanje stegovnog postupka privremeno se uskraćuje korištenje pogodnosti izlazaka do donošenja pravomoćne odluke u stegovnom postupku. Po završenom stegovnom postupku obvezno se preispituje

program izvršavanja, donosi nova procjena razine uspješnosti, kao i odluka o vrsti i opsegu pogodnosti (čl. 47. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, odnosno čl. 48. Kućnog reda Kaznionice u Požegi). Prema čl. 47. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, ovisno o procjeni rizičnosti, prema zatvoreniku može se primijeniti posebna mjera održavanja reda i sigurnosti – odvajanje od ostalih zatvorenika – ili ga se može premjestiti u uvjete većeg stupnja sigurnosti.

Zatvorenik/zatvorenica kojem/kojoj je u stegovnom postupku zbog jednog težeg ili tri lakša stegovna prijestupa pravomoćnom odlukom izrečena bezuvjetna stegovna mjera (uskrata korištenja pogodnosti, upućivanje u samicu) ili uvjetna stegovna mjera upućivanja u samicu, obvezno se procjenjuje na razini „ne zadovoljava[5]“. Zatvorenik/zatvorenica kojem/kojoj je u stegovnom postupku pravomoćnom odlukom izrečena uvjetna stegovna mjera zbog jednog težeg ili tri lakša stegovna prijestupa ili izrečena bezuvjetna stegovna mjera uskrate raspolaganja novcem procjenjuje se najviše na razini „zadovoljava“. Zatvorenik/zatvorenica kojem/kojoj je u stegovnom postupku pravomoćnom odlukom izrečena stegovna mjera ukora ne može biti procijenjen/procijenjena na razini „naročito uspješan“. Ponovno odobravanje pogodnosti nakon isteka stegovne mjere mogućnost je koja ovisi o uspješnosti zatvorenika u provedbi programa izvršavanja i procjeni rizičnosti (čl. 48. Kućnog reda Kaznionice u Lepoglavi, odnosno čl. 49. Kućnog reda Kaznionice u Požegi).

U kontekstu izricanja i izvršavanja stegovnih mjera zatvorenicima, važno je spomenuti i primjenu posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti iz glave XIX. Zakona radi isticanja razlike između ovih dvaju pojmova, ali i radi razumijevanja njihove djelomične međusobne povezanosti.

Zakon propisuje sljedeće posebne mjere održavanja reda i sigurnosti:

- pojačani nadzor (češće nadziranje zatvorenika tijekom obavljanja dnevnih aktivnosti i noću),

[5] Sukladno s Pravilnikom o pogodnostima zatvorenika i Kućnim redovima kaznionica i zatvora, uspješnost provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora procjenjuje se na 4 razine: „ne zadovoljava“, „zadovoljava“, „uspješan“ i „naročito uspješan“, pri čemu svaka razina, osim najniže (razina „ne zadovoljava“) otvara mogućnost korištenja određene vrste i opsega pogodnosti. Međutim, zatvorenici koji su procijenjeni na istoj razini uspješnosti ne moraju imati utvrđen isti opseg i vrstu pogodnosti. Zatvorenik procijenjen na određenoj razini ne mora imati utvrđene sve pogodnosti koje su predviđene za tu razinu, što ponajprije ovisi o procjeni rizičnosti zatvorenika.

- oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari čije je držanje inače dopušteno (izvršava se privremeno dok za to postoje razlozi, npr. dok zatvorenik ugrožava red i sigurnost ili prijeti ugrožavanju reda i sigurnosti),

- odvajanje od ostalih zatvorenika (izvršava se smještajem zatvorenika u jednokrevetnu sobu najdulje do 30 dana. Tijekom izvršavanja ove mjere zatvorenik sudjeluje u svim aktivnostima utvrđenima programom izvršavanja koje se mogu provoditi u prostoriji u kojoj je zatvorenik smješten),

- smještaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari (može trajati najdulje 48 sati jednokratno, uz obvezno pribavljanje suglasnosti liječnika za izvršavanje ove mjere u roku od šest sati od početka njezina izvršavanja. Uz ovu mjeru obvezno se izvršava i mjera pojačanog nadzora, a nadzor liječnika obvezan je najmanje jedanput u 24 sata).

- smještaj na odjel pojačanog nadzora (može se narediti samo u zatvorenim kaznionicama ili zatvorima. Protiv rješenja o ovoj mjeri zatvorenik može u roku od tri dana od primitka rješenja podnijeti žalbu sucu izvršenja, koja ne zadržava izvršavanje. Tijekom izvršavanja ove mjere zatvorenik sudjeluje u svim aktivnostima utvrđenima programom izvršavanja koje se organiziraju na ovom odjelu. Mjera se obvezno preispituje svaka tri mjeseca).

- vezanje ruku, a po potrebi i nogu, lisicama ili remenjem (ne smije se primijeniti kao mjera kažnjavanja, nego isključivo radi ograničenja kretanja, a može trajati jednokratno najdulje 20 sati u 24 sata).

- osamljenje (zatvoreniku koji svojim postupcima ozbiljno ugrožava sigurnost može se izreći osamljenje u neprekidnom trajanju najdulje do tri mjeseca, a tijekom kalendarske godine ova se mjera može primijeniti najviše dva puta. Osamljenjem se zatvoreniku onemogućuje veza s drugim zatvorenicima izdvajanjem iz skupnog načina izdržavanja kazne zatvora i zajedničkih aktivnosti. O osamljenju na prijedlog upravitelja i uz prethodno mišljenje liječnika odlučuje sudac izvršenja u roku od 15 dana od dana primitka prijedloga. Osamljenje se izvršava pod stalnim nadzorom liječnika, koji je zatvorenika obvezan pregledati najmanje dva puta tjedno. Tijekom izvršavanja osamljenja zatvoreniku se može omogućiti rad u prostorijama u kojima se mjera izvršava, a zatvorenik se za vrijeme izvršavanja osamljenja može koristiti dopuštenim osobnim stvarima, čitati dnevni tisak i knjige i dopisivati se).

Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti nisu mjere kažnjavanja zatvorenika, nego se izriču zatvoreniku koji ugrožava red i sigurnost ili prijeti ugrožavanjem reda i sigurnosti. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti, osim mjera osamljenja, naređuje upravitelj ili osoba koju on ovlasti, a posebnu mjeru smještaja na odjel pojačanog nadzora može narediti samo upravitelj. Mjere smještaja u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari, smještaja na odjel pojačanog nadzora, vezanja ruku, a po potrebi i nogu lisicama ili remenjem te osamljenja izvršavaju se pod nadzorom liječnika.

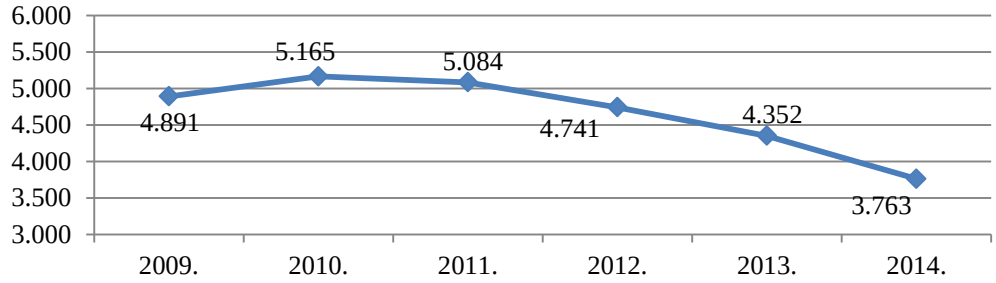
Kao što je već navedeno, prema zatvoreniku protiv kojega je podnesen prijedlog za pokretanje stegovnog postupka, ovisno o procjeni rizičnosti, može se primijeniti posebna mjera održavanja reda i sigurnosti – odvajanje od ostalih zatvorenika. Također, prema zatvoreniku protiv kojega je podnesen prijedlog za pokretanje stegovnog postupka, ili kojemu je izrečena neka od stegovnih mjera, ovisno o procjeni rizičnosti, može se primijeniti posebna mjera održavanja reda i sigurnosti – pojačani nadzor.

5.6. Incidencija i fenomenologija nasilja i incidenata

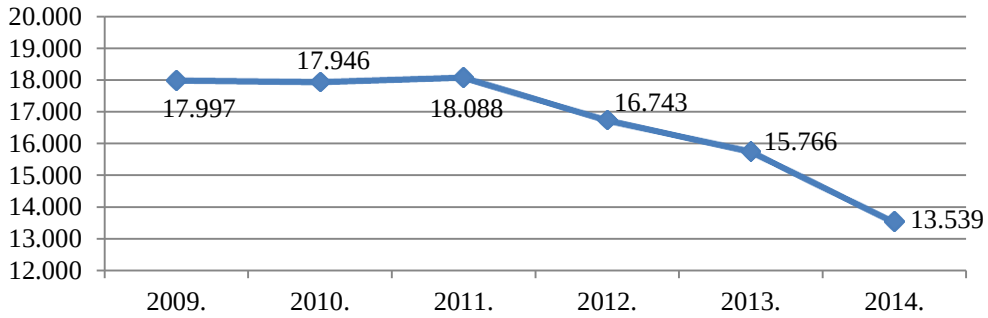
Incidencija i fenomenologija nasilja i incidenata u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske prikazuje se za razdoblje od 2009. do 2014. godine, što odgovara razdoblju obuhvaćenom istraživanjem koje je provedeno u okviru ovog rada. Dio podataka za 2014. godinu posebno je izdvojen s obzirom na to da se najveći dio uzorka odnosi na mušku populaciju zatvorenika koji su kaznu zatvora izdržavali u Kaznionici u Lepoglavi u toj godini.

Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa prati kretanje broja zatvorenika ponajprije s pomoću dvaju pokazatelja: ukupan broj zatvorenika na dan 31. prosinca izvještajne godine i ukupan broj zatvorenika koji su tijekom izvještajne godine boravili u zatvorskom sustavu. U razdoblju od 2009. do 2014. godine u prvih se nekoliko godina uočava trend porasta broja zatvorenika, koji je svoj je vrhunac dosegao 2010. godine, kad se zaključno s 31. prosincem u zatvorskom sustavu nalazilo ukupno 5 165 zatvorenika svih formalno-pravnih statusa, odnosno 2011. godine, kad je u zatvorskom sustavu tijekom godine boravilo ukupno 18 088 zatvorenika svih formalno-pravnih statusa (Ministarstvo pravosuđa, 2010a, 2011, 2012, 2013, 2014 i 2015). Od 2012. godine nadalje bilježi se blagi, ali stalan pad broja zatvorenika, na što su utjecale promjene Zakona o kaznenom postupku vezane za ograničenja u trajanju istražnog zatvora te stupanje na snagu novog Kaznenog zakona u pogledu širenja mogućnosti izricanja alternativnih sankcija, ali i širenja realnih mogućnosti za njihovo izvršavanje u okviru probacijske službe, što je dovelo do većeg broja izricanja tih sankcija u zamjenu za kaznu

zatvora. Kao ostali mogući razlozi smanjivanja broja zatvorenika spominju se prelazak posjedovanja droga iz kaznene odgovornosti u prekršajnu odgovornost te, u određenoj mjeri, blago povećanje uvjetovanog dijela kazne, odnosno ranijeg uvjetnog otpuštanja zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

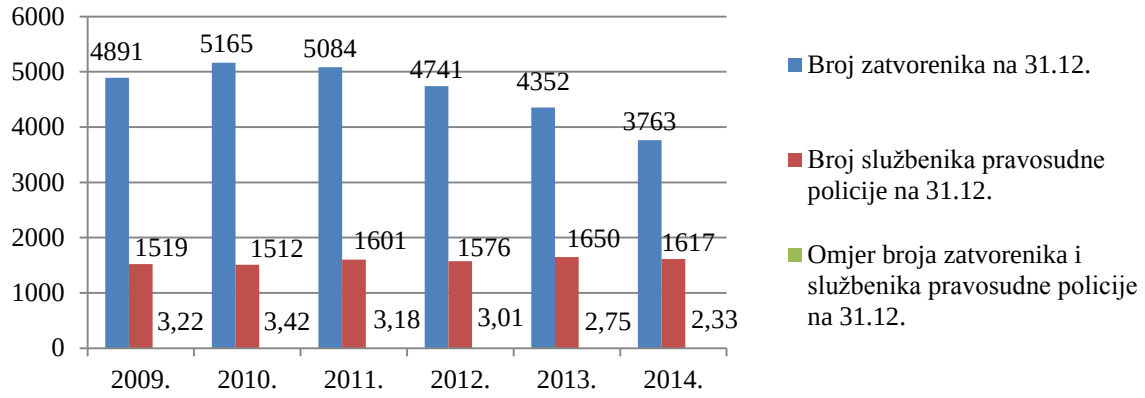

Slika 1. Broj zatvorenika zaključno s 31. prosincem izvještajne godine (Ministarstvo pravosuđa, 2010a, 2011, 2012, 2013, 2014 i 2015).

Slika 2. Ukupan broj zatvorenika tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2010a, 2011, 2012, 2013, 2014 i 2015).

Usporedno sa smanjenjem ukupnog broja zatvorenika, od 2012. godine nadalje uočava se i trend porasta broja službenika pravosudne policije u odnosu na razdoblje od 2009. do 2011. godine, što je u konačnici rezultiralo povoljnijim odnosom broja zatvorenika na jednog službenika pravosudne policije. Usporedbe radi, 31. prosinca 2010. godine taj je odnos iznosio 3,42 zatvorenika na jednog službenika pravosudne policije, a na isti dan 2014. godine iznosio je 2,33 zatvorenika na jednog službenika pravosudne policije (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Slika 3. Usporedba ukupnog broja zatvorenika i službenika pravosudne policije na 31. prosinca.

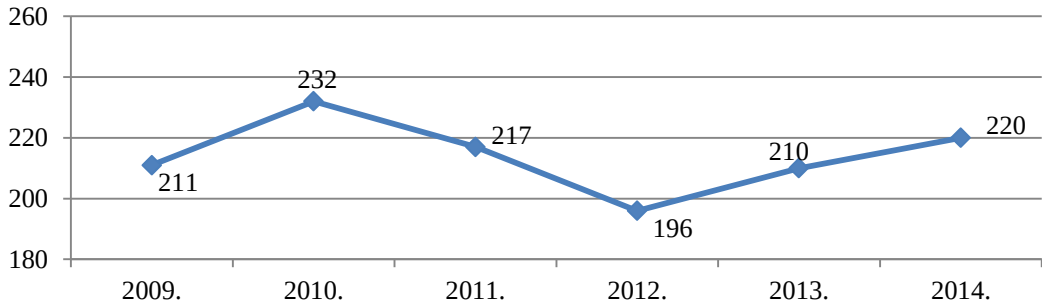
Smanjivanje ukupnog broja zatvorenika i povoljniji brojčani omjer broja službenika pravosudne policije u odnosu na ukupan broj zatvorenika pozitivno utječu na organizaciju svakodnevnog rada i dostupnost različitih programa za zatvorenike, što povoljno djeluje na upravljanje sigurnosnim rizicima. Međutim, valja uzeti u obzir da se, usporedno sa smanjenjem broja zatvorenika, uočavaju i promjene u njihovoj strukturi u vezi s osobinama ličnosti, višekratnom prethodnom osuđivanosti i prethodnim boravkom u zatvoru, vrstom kaznenog djela, ovisnosti ili zlouporabom alkohola i droge, ovisnosti o kocki, pripadnosti kriminalnim skupinama, psihijatrijskim dijagnozama i sl., što umanjuje navedene pozitivne učinke (Ministarstvo pravosuđa, 2015). Ovakva struktura zatvorenika djelomice je povezana je s istim okolnostima koje su dovele do smanjivanja broja zatvorenika, na način da su osuđenici s manje nepovoljnim kriminološkim osobinama, a kojima su prijašnjih godina izricane kazne zatvora, sada znatno češće u području rada probacijskih službi, dok u zatvorski sustav ulaze samo osuđenici s izrazito nepovoljnim kriminološkim osobinama, što je sukladno s međunarodnim preporukama u području izvršavanja kaznenopravnih sankcija i mjera (Europska zatvorska pravila; „Pravila Nelson Mandela"“[6]). Stoga je pri interpretaciji statističkih podataka o incidentnim događajima potrebno uzeti u obzir i navedene okolnosti.

5.6.1. Tjelesni sukobi između zatvorenika

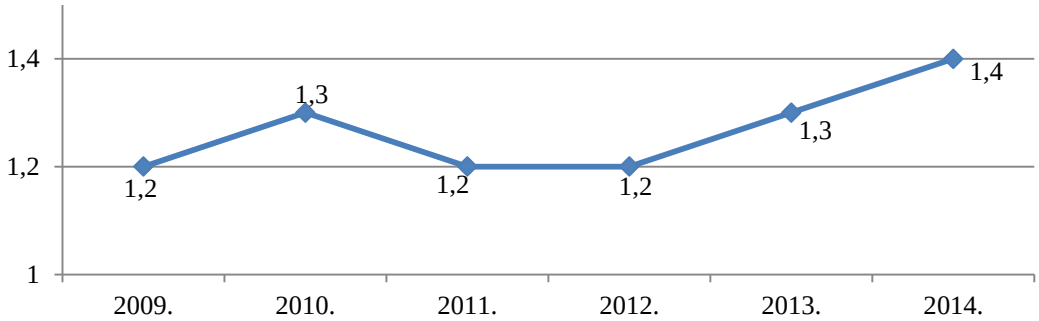
Broj tjelesnih sukoba između zatvorenika, odnosno tjelesnih napada zatvorenika na druge zatvorenike tijekom godine, u razdoblju od 2009. do 2014. godine, iznosi od najmanje 196 ovakvih napada u 2012. godini do najviše 232 ovakva napada u 2010. godini. U odnosu na ukupan broj zatvorenika tijekom godine, broj tjelesnih sukoba između zatvorenika nije

[6] Revidirana Standardna minimalna pravila UN-a (UN-Doc A/Res/70/175), koje je 17. prosinca 2015. usvojila Opća skupština UN-a, poznata kao „Pravila Nelson Mandela“.

osobito izražen i relativno je stabilan. Tako je stopa napada zatvorenika na druge zatvorenike iznosila 1,2 napada na 100 zatvorenika u 2009., 2011. i 2012., 1,3 napada na 100 zatvorenika u 2010. i 2013. godini te 1,4 napada na 100 zatvorenika u 2014. godini. Valja istaknuti da su dostupni podaci samo o ukupnom broju napada, no ne i o strukturi tih napada, pa je moguće da je jedan zatvorenik počinio više napada, da je jedan zatvorenik doživio više napada i da je bilo više počinitelja i/ili više žrtava istog napada.

Slika 4. Ukupan broj tjelesnih sukoba između zatvorenika tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Slika 5. Broj tjelesnih sukoba između zatvorenika, na 100 zatvorenika, tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

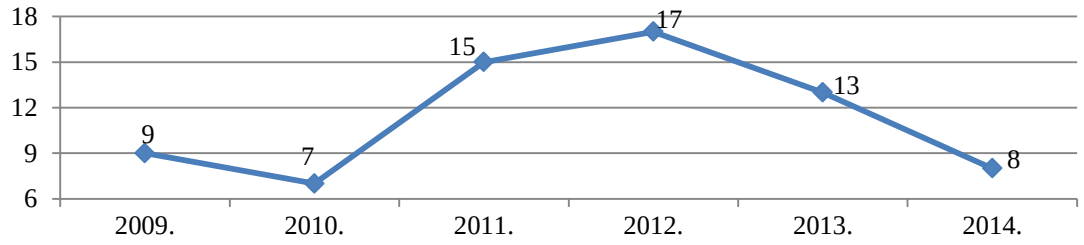
5.6.2. Tjelesni napadi zatvorenika na službenike

Broj evidentiranih napada zatvorenika na službenike tijekom godine u odnosu na ukupan broj zatvorenika tijekom godine iznosi od najmanje 7 napada tijekom 2010. godine do najviše 17 napada tijekom 2012. godine. Stopa napada zatvorenika na službenike izuzetno je niska te je iznosila 0,05 napada na 100 zatvorenika u 2009. godini, 0,04 napada na 100 zatvorenika u 2010. godini, 0,08 napada na 100 zatvorenika u 2011. i 2013. godini, 0,1 napad na 100 zatvorenika u 2012. godini te 0,06 napada u 2014. godini. Iako je broj napada na službenike redovito nizak, najveći broj napada zabilježen je u 2012. godini, što je, u kontekstu situacijskog modela objašnjenja nasilnog ponašanja, moguće povezati s relativno značajnim udjelom novoprimljenih službenika tijekom 2011. godine (89 novoprimljenih službenika, što čini 5,56 % ukupnog broja službenika pravosudne policije na 31. prosinca 2011. godine).

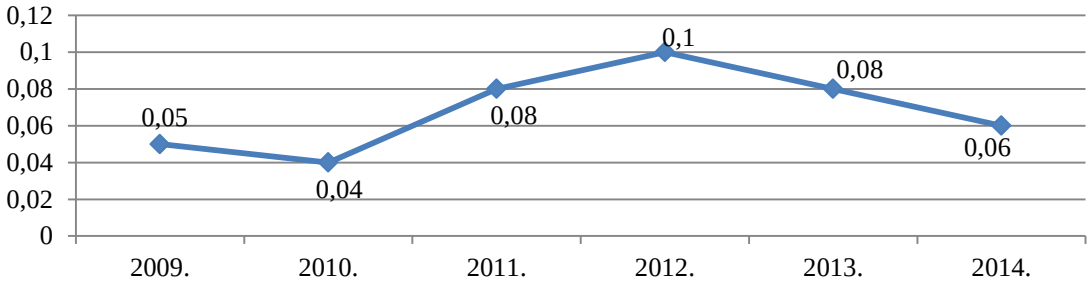
Nakon što su primljeni u službu, navedeni službenici uključeni su u temeljni tečaj za pravosudnu policiju te su objektivno mogli započeti raditi krajem 2011. ili početkom 2012. godine.

Izvršenim napadima zatvorenika na službenike svojstveno je da je u većini slučajeva riječ o trenutačnoj reakciji zatvorenika na situaciju, a ne smišljenom i planiranom napadu te u skladu s time nisu zabilježene teže ozljede službenika kao posljedica ovakva oblika sigurnosno rizičnog ponašanja zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Kao i u slučaju sukoba između zatvorenika, ne može se prikazati udio počinitelja napada na službenike u ukupnom broju zatvorenika jer je moguće da je jedan zatvorenik počinio više napada na službenika/e ili je više zatvorenika počinilo napad na službenika/e.

Slika 6. Ukupan broj tjelesnih napada zatvorenika na službenike tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

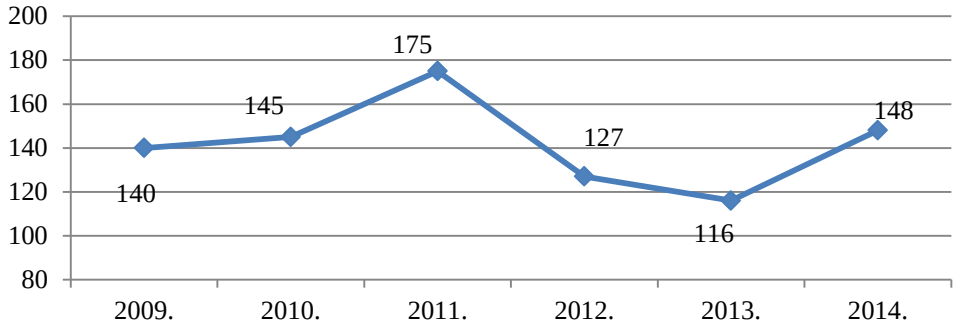
Slika 7. Broj tjelesnih napada zatvorenika na službenike, na 100 zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

U 2014. godini napadi zatvorenika na službenike evidentirani su u sljedećim kaznenim tijelima: Kaznionica u Lepoglavi (tri napada), Zatvor u Bjelovaru (jedan napad), Zatvor u Puli-Pola (jedan napad), Zatvor u Zagrebu (jedan napad) i Odgojni zavod u Turopolju (dva napada) (Ministarstvo pravosuđa, 2014).

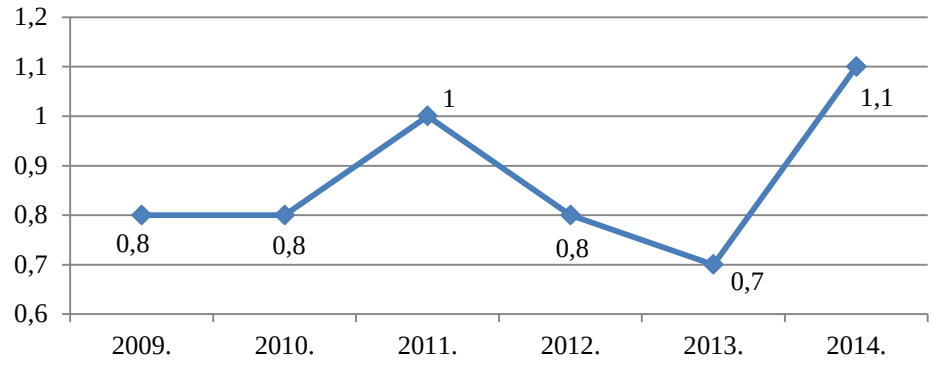
5.6.3. Samoozljeđivanje zatvorenika

Kao i u slučaju prethodno prikazanih pokazatelja stanja sigurnosti, kriterij za određivanje broja samoozljeđivanja nije broj zatvorenika koji su si nanijeli ozljede, nego je prikazan

ukupan broj izvršenih samoozljeđivanja tijekom godine, pri čemu je najmanje samoozljeđivanja bilo 2013., a najviše 2011. godine. Stopa samoozljeđivanja iznosila je 0,8 samoozljeđivanja na 100 zatvorenika u 2009., 2010. i 2012. godini, 1 samoozljeđivanje na 100 zatvorenika u 2011. godini, 0,7 samoozljeđivanja na 100 zatvorenika u 2013. godini i 1,1 samoozljeđivanje na 100 zatvorenika u 2014. godini.

Slika 8. Ukupan broj samoozljeđivanja zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

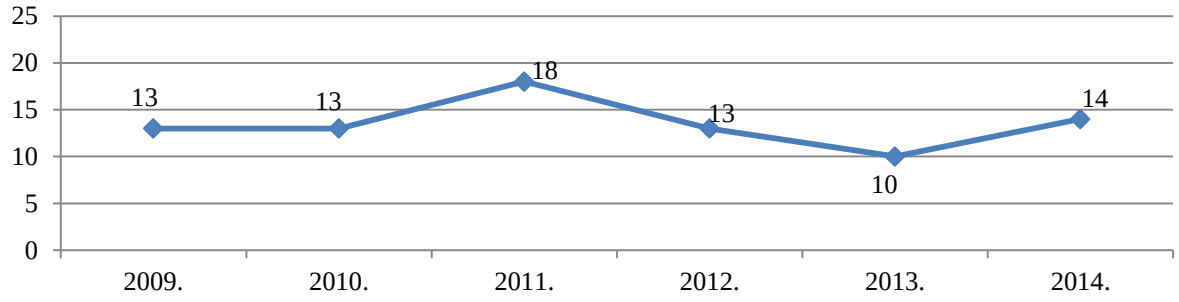
Slika 9. Broj samoozljeđivanja zatvorenika, na 100 zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

5.6.3. Samoubojstva zatvorenika

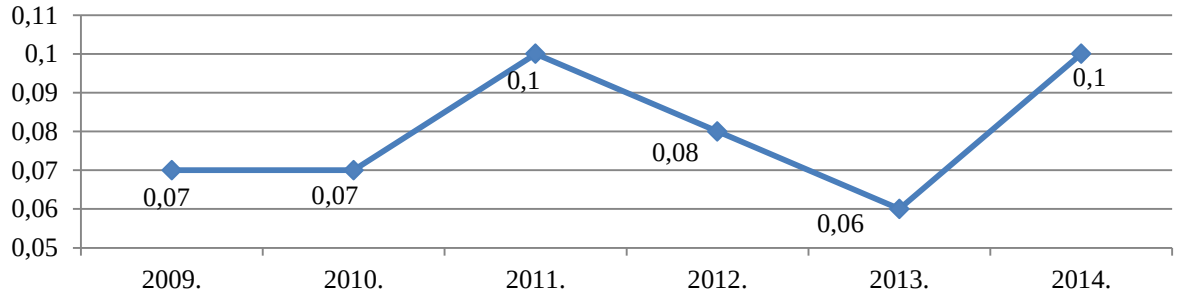
Broj pokušaja samoubojstva u promatranom razdoblju relativno je stabilan te se kreće od najmanje 10 pokušaja u 2013. godini do najviše 18 pokušaja u 2011. godini, a prosječno su u ovom razdoblju godišnje pokušana 13,4 samoubojstva. Stopa pokušaja samoubojstva iznosila je 0,07 pokušaja na 100 zatvorenika u 2009. i 2010. godini, 0,08 pokušaja na 100 zatvorenika u 2012. godini, 0,06 pokušaja na 100 zatvorenika u 2013. godini i 0,1 pokušaj na 100 zatvorenika u 2011. i 2014. godini.

Podatke o danima u tjednu kad su se pokušaji samoubojstava dogodili nalazimo tek za 2014. godinu, kad je evidentiran po jedan pokušaj u ponedjeljak i utorak, po dva pokušaja u srijedu i

petak, po četiri pokušaja u četvrtak i nedjelju te ni jedan pokušaj samoubojstva u subotu (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Slika 10. Ukupan broj pokušaja samoubojstva zatvorenika tijekom godine.

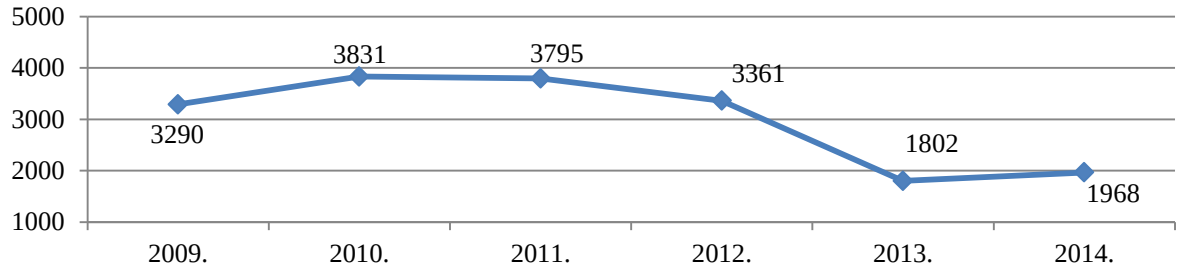

Slika 11. Broj pokušaja samoubojstva zatvorenika, na 100 zatvorenika, tijekom godine.

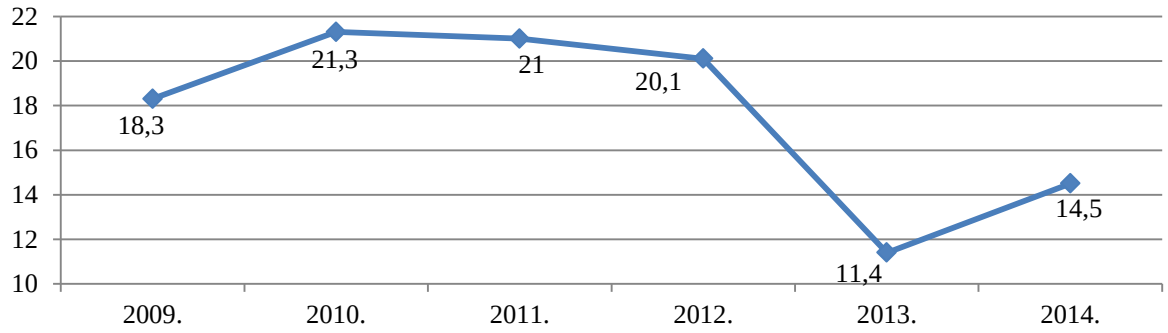
Tijekom 2010. godine samoubojstvo je počinio jedan zatvorenik, a tijekom 2011. godine dva zatvorenika, dok tijekom 2009., 2012., 2013. i 2014. godine nije bilo slučajeva samoubojstva zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, 2010a, 2011, 2012, 2013, 2014 i 2015).

5.6.4. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti

Zakon o izvršavanju kazne zatvora (članak 135.), određuje da će se prema zatvoreniku koji ugrožava red i sigurnost ili prijeti ugrožavanju reda i sigurnosti provoditi posebne mjere održavanja reda i sigurnosti. Podaci o primjeni posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti od 2009. do 2014. godine upućuju na to da kretanje broja ovih mjera djelomično prati kretanje ukupnog broja zatvorenika tijekom godine, uz određene oscilacije.

Slika 12. Ukupan broj primijenjenih posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa 2015).

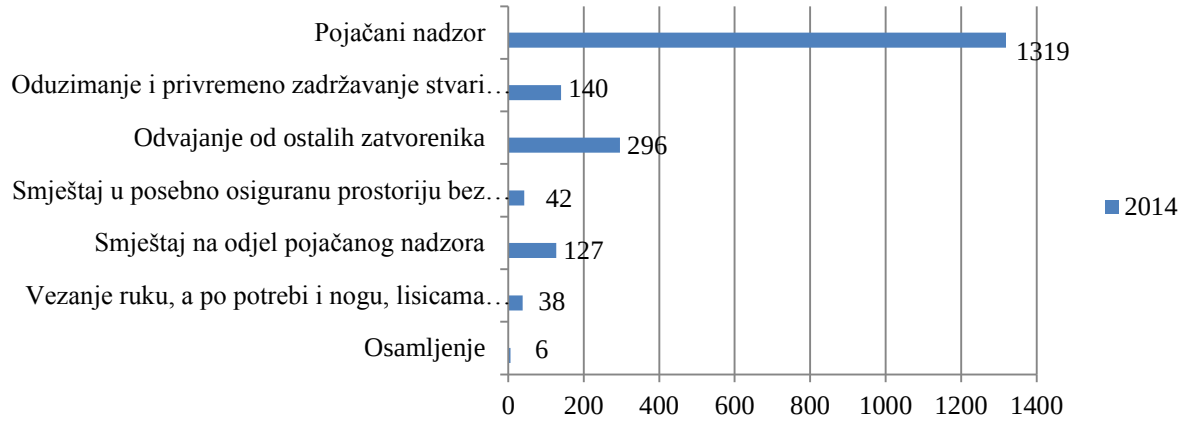
Slika 13. Broj primijenjenih posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti, na 100 zatvorenika, tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Stope primjene posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti u promatranom razdoblju jesu sljedeće: 18,3 primjene na 100 zatvorenika u 2009. godini, 21,3 primjene na 100 zatvorenika u 2010. godini, 21 primjena na 100 zatvorenika u 2011. godini, 20,1 primjena na 100 zatvorenika u 2012. godini, 11,4 primjene na 100 zatvorenika u 2013. godini i 14,5 primjena na 100 zatvorenika u 2014. godini.

Broj primjena posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti rastao je od 2009. do 2010. godine, usporedno s porastom ukupnog broja zatvorenika te ukupnom prenapučenošću kaznionica i zatvora. Od 2011. do 2013. godine uočava se trend smanjenja primjene posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti, ponajprije vezano uz smanjenje ukupnog broja zatvorenika i povoljniji omjer broja službenika u odnosu na broj zatvorenika. U 2013. godini bilježi se znatan pad broja primijenjenih posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti, što je vezano uz pojačanu kontrolu načina određivanja ovih mjera i utvrđivanja preciznijih kriterija usklađenih sa Zakonom. Navedeno se ponajprije odnosi na određivanje mjere pojačanog nadzora, koja se prethodno izricala i iz razloga koji nisu propisani člancima od 135. do 139. Zakona. Uz navedeno, izricanje posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti usko je povezano s incidentnim događajima koji za posljedicu imaju izricanje ovih mjera, a tijekom 2013. godine

takvih je incidenata bilo manje u gotovo svim pojavnim oblicima. U 2014. godini ponovno dolazi do porasta primjena posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti, i to od 9,2 % u odnosu na prethodnu godinu (166 primjena mjere više nego u 2013. godini), unatoč nastavku smanjenja ukupnog dnevnog broja zatvorenika i broja zatvorenika tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Za razumijevanje problematike primjene posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti nije dovoljno uzeti u obzir samo ukupan broj primjena nego i vrste primijenjenih mjera. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti po vrsti i broju primjena prikazujemo na primjeru podataka za 2014. godinu:

Slika 14. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti prema vrsti i broju provođenja (Ministarstvo pravosuđa, 2014; 2015).

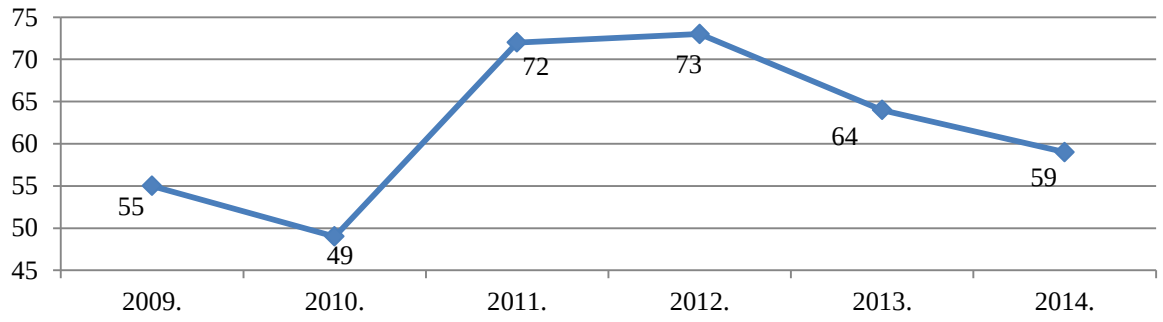
Valja napomenuti da se ista mjera može primijeniti na istog zatvorenika više puta, ali i da se na istog zatvorenika istodobno može primijeniti više mjera (npr. odvajanje, oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari čije je držanje inače dopušteno i pojačani nadzor).

5.6.5. Sredstva prisile

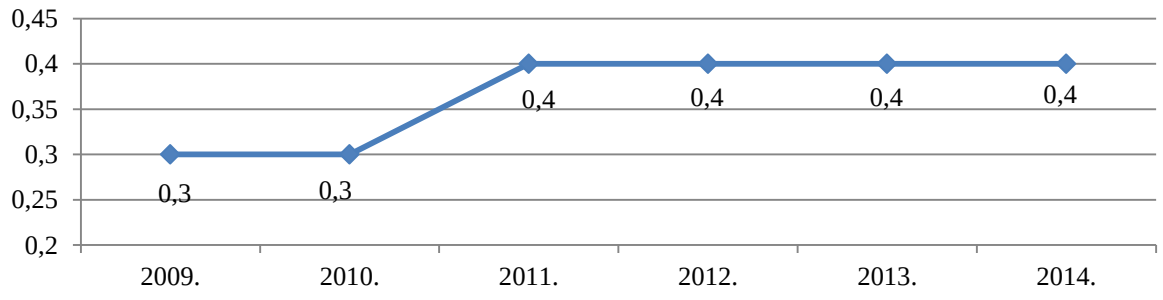
Na sredstva prisile može se gledati kao na legalne oblike nasilja koje službenici primjenjuju na zatvorenicima (i/ili drugim osobama) u Zakonom propisanim situacijama. Prema Zakonu (čl. 142.), sredstva prisile jesu: zahvati za privođenje i tehnike obrane, palica, raspršivač s dopuštenim neškodljivim tvarima, električni paralizator, mlazovi s vodom, podražavajuća kemijska sredstva i vatreno oružje. Zakon određuje da se sredstva prisile mogu primijeniti samo kad je to nužno da se spriječi bijeg zatvorenika, tjelesni napad na službene ili druge osobe, nanošenje ozljeda drugim osobama, samoozljeđivanje, namjerno stvaranje materijalne štete te radi svladavanja pasivnog ili aktivnog otpora zatvorenika. Nadalje, prisila se može primijeniti i protiv osoba koja oslobađaju zatvorenike, napadaju zatvorenike, protupravno

ulaze u objekt ili prostore kaznionice ili zatvora ili ako se neovlašteno nalaze u unutar objekta ili prostora kaznionice ili zatvora. Primjena sredstava prisile posljednja je mjera kojom se održava red i sigurnost, a primjenjuje se ovisno o pruženom otporu zatvorenika i opasnostima koje prijete iz sigurnosno rizičnog ponašanja zatvorenika (maloljetnika). Između sredstava prisile uvijek se odabire ono koje najmanje ugrožava zdravlje i život pojedinca, kojim se uspješno svladava otpor, a razmjerno je pogibelji koja prijeti.

U promatranom razdoblju, najviše primjena sredstava prisile bilo je u 2012. godini, kad su ova sredstava primijenjena 73 puta, a najmanje u 2010. godini, kad je zabilježeno 49 primjena. Od 2010. godine nadalje krivulja koja prikazuje broj primjena sredstava prisile uvelike prati krivulju kretanja ukupnog broja zatvorenika, što se potvrđuje i usporedbom godišnjeg broja zatvorenika s godišnjim brojem primjene sredstava prisile. Stopa primjene sredstava prisile u promatranom razdoblju pokazala se stabilnom, pri čemu je iznosila 0,3 primjene na 100 zatvorenika u 2009. i 2010. godini te 0,4 primjene na 100 zatvorenika u 2011., 2012., 2013. i 2014. godini.

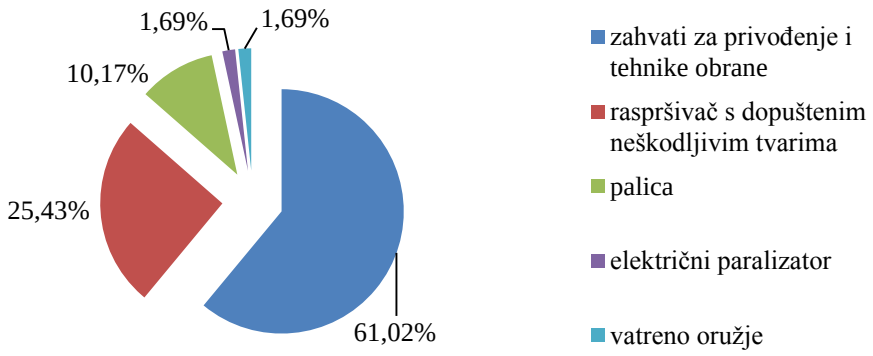
Slika 15. Ukupan broj primjena sredstava prisile tijekom godine (Ministarstvo pravosuđa 2015).

Slika 16. Broj primjena sredstava prisile tijekom godine, na 100 zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa 2015).

Kao i u slučaju posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti, sredstva prisile razlikuju se po svojoj invazivnosti te za razumijevanje i praćenje njihove primjene nisu dovoljne samo apsolutne brojke nego je bitno imati uvid i u učestalost primjene različitih sredstava. Tijekom

2014. godine zabilježena je primjena gotovo svih zakonom određenih sredstava prisile, odnosno nisu primijenjeni samo mlazovi s vodom i podražavajuća kemijska sredstva. Najveći udio u ukupnom broju primijenjenih sredstava odnosi se na primjenu najblažih sredstava, zahvata za privođenje i tehnika obrane s ukupno 36 primjena, odnosno 61 % svih primjena sredstava prisile, slijedi primjena raspršivača s dopuštenim neškodljivim tvarima u 15 slučajeva, odnosno 25,4 % primjena, i palice u 6 slučajeva, ili 10,2 % primjena sredstava prisile. U cilju svladavanja otpora zatvorenika u 2014. godini jedanput je primijenjen električni paralizator, a jedanput vatreno oružje, i to u pokušaju sprječavanja bijega zatvorenika iz zatvorenih uvjeta (Ministarstvo pravosuđa, 2014).

Slika 17. Vrste primijenjenih sredstava prisile u postocima za 2014. godinu (Ministarstvo pravosuđa, 2015).

Zaključno se može reći da, prema prikazanim statističkim pokazateljima, analizirani oblici nasilnog ponašanja u hrvatskom zatvorskom sustavu nisu značajno izraženi. Ipak, svaki od analiziranih oblika nasilnog ponašanja zaslužuje pozornost u smislu periodične analize slučajeva, praćenja odstupanja incidencije njihova pojavljivanja i stalnog rada na iznalaženju mogućnosti za njihovu redukciju i prevenciju.

6. ISTRAŽIVANJA NASILJA I INCIDENTNOG PONAŠANJA U HRVATSKOM ZATVORSKOM SUSTAVU

U ovom poglavlju daje se kronološki prikaz provedenih istraživanja, iako neka od njih nisu istraživanja nasilja u užem smislu riječi, nego su njima obuhvaćena i druga obilježja zatvoreničke populacije koja svojom pojavnošću mogu imati prognostički značaj u smislu procjene rizika za incidentno i nasilno ponašanje zatvorenika i zatvorenica.

Bašić i Žižak (1990) provele su tijekom 1986. i 1987. godine (N = 406) istraživanje na uzorku zatvorenika iz prijamnog odjela KPD Lepoglava u pogledu povezanosti vrijednosti i stavova osuđenih osoba na početku penalnog tretmana. Istraživanjem su utvrdile povezanost vrijednosti i stavova koji utječu na povoljno (pozitivan odnos prema sebi i drugima, stavovi o tretmanu, vjera u budućnost) i na nepovoljno (avanturistička ili religiozna orijentacija) predviđanje penalnog tretmana osuđenih osoba. Radom se upućuje na to da je u programiranju penološkog tretmana osim poznavanja bio-psiho-socijalnih karakteristika, bitno i poznavanje vrijednosti i stavova osuđenih osoba.

Koller-Trbović (1990) ispitivala je povezanost između stavova zatvorenika prema tretmanu i radu i nekih karakteristika ispitanika i njegove obitelji (N = 406) na populaciji osuđenih osoba u KPD Lepoglava tijekom 1986. i 1987. godine. Istraživanjem je utvrđena statistički značajna povezanost pozitivnih stavova prema osoblju, tretmanu i radu osuđenih osoba koje potječu iz povoljnijih obiteljskih i socioekonomskih uvjeta.

Lebedina (1990) je na uzorku osuđenih osoba u KPD Lepoglava (N = 406) provela istraživanje u svrhu provjere hipoteze o povezanosti autoritarijanizma i agresivnosti osuđenih osoba. Dobiveni rezultati upućuju na odbacivanje postavljene hipoteze o pozitivnoj povezanosti autoritarijanizma i agresivnosti, ali se može govoriti o postojanju značajne povezanosti antiautoritarijanizma i agresivnosti. Autorica smatra da bi se istovjetni rezultati pokazali i nakon istraživanja provedenog na populaciji osoba koje se ne nalaze na izvršavanju kazne, a da osuđeničku populaciju karakterizira destruktivnost i težnja za anarhijom, što u uvjetima ograničene slobode i nužnosti poštovanja autoriteta dodatno potiče agresivno ponašanje.

Mejovšek (1990) je na uzorku osuđenih muških osoba (N = 406), osuđenih zbog različitih kaznenih djela na kaznu dulju od jedne godine, tijekom boravka u Prijamnom odjelu KPD Lepoglava, ispitivao snagu super-ega na početku procesa resocijalizacije. Utvrdio je da se

struktura super-ega sastoji od dviju komponenti: savjesnosti i autoritarnosti; obje komponente značajni su prediktori uspješnosti procesa resocijalizacije, a komponenta savjesnosti ima značajniji utjecaj na uspješnost penološkog tretmana.

Bašić (1991) je tijekom 1986. i 1987. godine na uzorku zatvorenika u KPD Lepoglava istraživala prediktivnu vrijednost stavova na uspješnost penalnog tretmana u četiri vremenske točke (nakon 3, 6, 9 i 12 mjeseci provedbe penalnog tretmana). Početni uzorak bio je istovjetan uzorku obuhvaćenom istraživanjem Bašić i Žižak (1990), a isti je uzorak kroz vremenske točke bio sve manji zbog premještaja zatvorenika na izvršavanje kazne u druga kaznena tijela (nakon 3 mjeseca / N = 222; nakon 6 mjeseci / N = 151; nakon 9 mjeseci / N = 104; nakon 12 mjeseci / N = 77). Rezultati istraživanja upućuju na to da je na početku penološkog tretmana za njegovu uspješnost bitna opća prihvaćenost tretmana i osoblja, prihvaćanje pozitivnih promjena tretmanom, dok su za kasniju uspješnost tretmana bitni stavovi formirani prije tretmana u penalnoj instituciji, kao što su stavovi o prihvaćanju općih socijalnih vrijednosti i normi ponašanja, koji su osnova za funkcioniranje i ponašanje osobe u instituciji.

Mejovšek (1992) je proveo istraživanje na uzorku od 211 muških osoba na izdržavanju kazne u penalnoj ustanovi zatvorenog tipa, u dobi od 21 do 60 godina, osuđenih na kaznu zatvora u trajanju duljem od jedne godine, u cilju utvrđivanja odnosa između kognitivnih i konativnih osobina ličnosti i uspješnosti adaptacije na penološki tretman. Rezultati istraživanja upućuju na to su u adaptaciji na penološki tretman značajnije konativne od kognitivnih osobina, a da su u populaciji osuđenih osoba učestali psihopatski i sociopatski poremećaji ličnosti, koji predstavljaju problem i na koje postojeći tretman nema utjecaja.

Mejovšek (1995) je proveo istraživanje na uzorku od 327 zatvorenika muškog spola koji su u razdoblju od 1983. do 1993. godine počinili i bili osuđeni za kaznena djela razbojništva ili razbojničke krađe i koji su kaznu zatvora izvršavali u Kaznionici u Lepoglavi. Cilj istraživanja bio je utvrditi povezanost pojedinih obilježja zatvorenika koji su počinili kaznena djela s elementima nasilja i čija izražena sklonost nasilju može predstavljati problem tijekom izvršavanja kazne (razbojništvo i razbojnička krađa) i uspješnosti resocijalizacije nakon provedenog penološkog tretmana. Zavisna varijabla definirana je predviđanjem o uspjehu resocijalizacije: pozitivna, neizvjesna, negativna; a nezavisne varijable pojedina su osobna obilježja zatvorenika: dob, opća inteligencija, opća educiranost, religioznost, afektotimija, emocionalna stabilnost, ekstraverzija, dominantnost, agresivnost, samokritičnost, radne

navike, organski psihosindrom, reaktivni poremećaj, nezrela ličnost, poremećaj crta ličnosti, neuroza, seksualni poremećaji, psihopatija, samoozljeđivanje, pokušaj suicida, psihoza. Rezultati istraživanja upućuju na povezanost predviđanja o uspjehu resocijalizacije s obilježjima ličnosti zatvorenika. Utvrđen je nizak stupanj pozitivnog predviđanja uspješnosti resocijalizacije (16,5 %) i visok stupanj neizvjesnog predviđanja (61,5 %) te visok stupanj zatvorenika s izrazito negativnim osobinama ličnosti (14,4 %). Najveći broj zatvorenika koji su počinili kaznena djela razbojništva i razbojničke krađe jest u dobi od 26 do 30 godina, a čak u 64,8 % uzorka je utvrđena psihopatska struktura ličnosti, na koju penološki tretman ima mali ili nikakav učinak, te je nužno osmisliti programe tretmana prilagođene ovoj skupini zatvorenika.

Žakman-Ban (1996; prema Farkaš i Žakman-Ban, 2006) je istraživala prilagodbu osuđenih osoba na institucionalni penološki tretman, na uzorku od 211 muškaraca koju su izdržavali kaznu u Kaznionici u Lepoglavi. Sukladno s rezultatima istraživanja, može se utvrditi sljedeće: da je povoljniji demografski i socijalno-gospodarski status prije dolaska na izdržavanje kazne (život u vlastitoj obitelji, roditeljstvo, djetinjstvo u cjelovitoj primarnoj obitelj, viša razina naobrazbe, zadovoljavajuće materijalne prilike, radna aktivnost i drugo) povezan s uspješnijom prilagodbom institucionalnom penološkom tretmanu u početku izdržavanja kazne; da je nešto nepovoljnija, odnosno samo djelomična prilagodba penološkom tretmanu na početku izdržavanja kazne povezana sa sljedećim obilježjima demografskog i socijalno-gospodarskog statusa osuđenika: relativno povoljne gospodarsko-kulturne značajke primarne obitelji, povezanost obitelji i samih ispitanika s urbanim središtem te njihova mlađa dob, neoženjenost i neimanje djece; da su najčešći oblici adaptacije nenasilnih delinkvenata u početku izdržavanja kazne: izbjegavanje neprilika, stvaranje novih prijateljstava i težnja da što prije napusti kazneno tijelo, što autorica tumači konformiranjem s formalnim zahtjevima, ali i prihvatljivim zahtjevima zatvoreničkog podsustava, što službenici uočavaju i „nagrađuju“; da počinitelji nasilnih kaznenih djela, osobito ubojstava i silovanja, u početku izdržavanja kazne ne odgovaraju „modelu poželjnog zatvorenika“ jer teže podnose strukturiranje vremena kakvo nudi kazneno tijelo i skloni su izolirati se od drugih zatvorenika. Takvo teže podnošenje adaptacijskog razdoblja primjećuje i osoblje ustanove, zbog čega nema odobravanja pogodnosti. Autorica upućuje na nužnost promjene i prilagodbe penološkog tretmana posebnim skupinama zatvorenika, i to u odnosu na različita razdoblja u tijeku izdržavanja kazne (početak/istek kazne).

Mejovšek, Buđanovac i Šućur (2000) proveli su istraživanje odnosa između komponenti agresivnosti i različitih varijabli socioekonomskog i obiteljskog statusa na uzorku od 253 zatvorenika oba spola (11,9 % žene), od čega su 26 % uzorka činili recidivisti. Rezultati istraživanja upućuju na to da osim mogućih negativnih utjecaja primarne obitelji, značajni prediktivni utjecaj pripada obrazovanju i socijalnoj patologiji ispitivanih osoba. Autori upućuju na školski neuspjeh, koji utječe na osjećaj frustracije i nizak stupanj samopoštovanja, sklonost agresivnom ponašanju, sklonost druženju s asocijalnim osobama, sudjelovanje u antisocijalnim i delinkventnim aktivnostima. Mogući uzrok školskog neuspjeha može biti i intelektualna inferiornost, kao i sklonost agresivnosti. Autori navode da su socijalni čimbenici bitan, ali ne i jedini uzrok agresivnog ponašanja, ističu utjecaj obrazovanja i škole na mogući razvoj agresivnosti te moguću ulogu škole u prevenciji agresivnog ponašanja.

Mejovšek, Buđanovac i Šućur (2001) proveli su istraživanje na uzorku od 258 zatvorenika oba spola (od kojih 28 žena), osuđenih za različita kaznena djela, koji su se nalazili na izvršavanju kazne u penalnim institucijama različitih stupnjeva sigurnosti, u svrhu utvrđivanja razlika u agresivnosti između recidivista (83 osobe) i nerecidivista (178 osoba). Rezultati istraživanja upućivali su na to da su recidivisti agresivniji u odnosu na fizičku agresivnost, dok u slučaju verbalne agresivnosti nije utvrđena razlika. Utvrđena je i veća agresivnost muškaraca u odnosu na žene. Autori upućuju i na povezanost negativnih obilježja primarne obitelji s recidivizmom, pri čemu navode: strukturu primarne obitelji (necjelovitost, život izvan primarne obitelji, kod drugih osoba ili u institucijama); sociopatološka obilježja roditelja, pri čemu osobito alkoholizam i besposličarenje; izloženost očinskom fizičkom kažnjavanju u primarnoj obitelji; fizička agresivnost prema roditeljima (intergeneracijski prijenos nasilja). Autori kao najznačajnije varijable kojima se može objasniti povećana fizička agresivnost recidivista ističu očinsko fizičko kažnjavanje i fizičku agresivnost prema roditeljima.

Mikšaj-Todorović i Buđanovac (2001b) istraživali su percepciju tretmana osuđenih osoba koje su izdržavale kaznu zatvora u institucijama zatvorenog (N = 171) i poluotvorenog/ otvorenog tipa (N = 141). U odnosu na ekscesna ponašanja u zatvoru, ispitana je učestalost samoozljeđivanja, pokušaja samoubojstva i kršenje pravila kućnog reda. Nisu utvrđene statistički značajne razlike u pogledu učestalosti ekscesnih ponašanja u objema vrstama institucija: u ukupnom uzorku 15 % ispitanika samoozljeđivalo se, 6 % ih je pokušalo samoubojstvo, a kršenje kućnog reda utvrđeno je u 25 % ukupnog uzorka. Stegovne mjere izrečene su u 29,2 % ukupnog uzorka, nešto češće u zatvorenoj instituciji, što autori tumače

kao posljedicu strožeg režima koji vlada u zatvorenoj ustanovi i teže populacije zatvorenika koji su u njoj smješteni.

Mejovšek, Buđanovac i Šućur (2002) proveli su istraživanje na uzorku od 271 zatvorenika muškog spola koji su se nalazili na izvršavanju kazne u kaznionicama u Republici Hrvatskoj, u svrhu utvrđivanja povezanosti osobnih i obiteljskih čimbenika rizika. U istraživanju su ispitani čimbenici rizika na razini primarne obitelji (pasivni socijalni status) i čimbenici rizika na razini ispitanika i njihovih aktivnosti (aktivni socijalni status). Rezultati istraživanja upućuju na postojanje kontinuiteta čimbenika rizika u populaciji ispitanih počinitelja kaznenih djela. Utvrđeno je da postoji prijenos antisocijalnih tendencija s roditelja na djecu, osobito ako postoji više rizičnih čimbenika koji kumulativno podupiru jedni druge.

Farkaš i Žakman Ban (2006) provele su istraživanje na uzorku od 293 osuđene osobe oba spola koje su se u razdoblju od 2003. do 2005. godine nalazile na izdržavanju zatvorske kazne i kazne maloljetničkog zatvora u Kaznionici u Požegi. Cilj istraživanja bio je utvrditi sociodemografske i kriminološke čimbenike koji utječu na tijek prilagodbe izdržavanju zatvorske kazne. Istraživanjem su utvrđene posebnosti i razlike u odnosu na uspješnost prilagodbe zatvorskim uvjetima između muških i ženskih zatvorenika, između punoljetnih zatvorenika i zatvorenika koji se nalaze na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora, kao i razlike u odnosu na prilagodbu penalnim uvjetima s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobine i uspješnost penalnog tretmana zatvorenika i zatvorenica. Istraživanjem je utvrđeno sljedeće: da su zatvorenici koji su rođeni u Republici Hrvatskoj (85 % uzorka) uspješniji u prilagodbi na zatvorske uvjete, dok oni koji su rođeni izvan Republike Hrvatske imaju problema u prilagodbi koje mogu biti uvjetovane kulturnim, jezičnim, komunikacijskim, tradicijskim obilježjima; da se zatvorenici s višim stupnjem školske spreme (srednja i viša ili visoka škola) lakše prilagođavaju na zatvorske uvjete; da su zatvorenici koji su prije izdržavanja kazne bili stalno zaposleni uspješniji u prilagodbi na zatvorske uvjete (razvijene radne navike, odgovornost prema radnim i drugim zadacima); da su zatvorenici koji su prethodno bili u bračnom odnosu (oženjeni, udane) i udovci uspješniji u prilagodbi od prethodno neoženjenih/neudanih i razvedenih; u odnosu na materijalno stanje kućanstva, materijalno imućniji uspješniji su u prilagodbi, dok su oni materijalno najsiromašniji manje uspješni, što je najčešće povezivo i s razinom školske spreme i zaposlenošću; u odnosu na prekomjerno konzumiranje alkohola, veći neuspjeh u prilagodbi zabilježen je u zatvorenika koji prekomjerno piju ili su alkoholičari; razlika nije utvrđena u pogled konzumiranja opojnih droga; zatvorenici kojima je izrečena kazna u trajanju manjem od jedne godine i oni s

kaznama od jedne do dvije godine uspješniji su u prilagodbi od onih kojima su izrečene kazne u duljem trajanju; u odnosu na vrstu kaznenog djela zbog kojeg se nalaze na izdržavanju kazne, zatvorenici osuđeni zbog imovinskih kaznenih djela manje su uspješni u prilagodbi; zatvorenici koji su u pritvoru proveli manje od jednog mjeseca uspješniji su u prilagodbi; zatvorenici mlađe dobi (u dobi do 20 godina), kao i stariji zatvorenici (u dobi od 50 do 60 godina) manje su uspješni u prilagodbi, dok su oni u dobi od 40 do 50 godina najuspješniji; muškarci u promatranom uzorku bili su uspješniji u prilagodbi nego žene.

Balent (2008) je 2006. godine provela istraživanje na uzorku zatvorenika (N = 325) iz kaznionica u Požegi, Lepoglavi, Turopolju, Lipovici, Glini, Valturi te zatvora u Zagrebu Varaždinu, Rijeci i Splitu, u cilju utvrđivanja razine nasilja, stavova zatvorenika o nasilju te njihovih prijedloga za poboljšanje sigurnosti unutar zatvorskih uvjeta. Ispitanici su većinom bili muškog spola (84,6 %), najčešće u dobi 25 do 35 godina života (45,8 %), kazna zatvora izrečena im je zbog jednog počinjenog kaznenog djela (90,1 %), a najzastupljenija kaznena djela zbog kojih su osuđeni bila su: zlouporaba opojnih droga (69 zatvorenika), krađa i teška krađa (63 zatvorenika), ubojstvo i pokušaj ubojstva (39 zatvorenika) te razbojništvo (32 zatvorenika). Više od polovice zatvorenika izdržavalo je kaznu u trajanju od 1 do 5 godina zatvora (52,4 %), od ukupnog broja zatvorenika 38,2 % bili su recidivisti. Više od polovice ispitanika (53,8 %) sudjelovalo je tijekom izdržavanja kazne u tjelesnom sukobu s drugim zatvorenicima, 65,7 % bili su napadnuti u sukobu, 13,7 % bili su napadači, a 16,6 % istodobno su bili u obje uloge. S obzirom na stavove o nasilju u zatvoru, većina zatvorenika (41,5 %) smatra kako je nasilje neizbježno u zatvoru. Osobito su zanimljivi prijedlozi zatvorenika u odnosu na mogućnosti poboljšavanja sigurnosti u zatvorima, pri čemu su najčešće navodili sljedeće mjere koje bi mogle imati utjecaja: razdvajanje zatvorenika – nasilnih od nenasilnih, prema duljini kazne, prema kaznenim djelima, s naglaskom na odvajanju počinitelja seksualnih delikata; poboljšanje sustava nadzora videokamerama; postroživanje stegovnih mjera koje se mogu izreći; omogućivanje više pogodnosti; omogućivanje češćih razgovora sa službenicima (tretmana) zatvora; educiranje osoblja o boljim strategijama rješavanja sukoba.

Kovčo Vukadin i sur. (2008; prema Kovčo Vukadin i Mihoci, 2010) istraživali su stavove zatvorenika o nasilju u zatvoru na uzorku od 295 punoljetnih zatvorenika koji su tijekom prosinca 2006. godine izdržavali zatvorsku kaznu u pet hrvatskih kaznionica i četiri zatvora. Što se tiče dobne razlike, zaključili su da najmlađa skupina zatvorenika (u dobi od 18 do 21 godina), ali i najstarija (u dobi od 51 i više godina), rjeđe od ostalih dobnih skupina smatraju

da je nasilje u zatvoru neizbježno. Vjerovanje da su ljudi koji pribjegavaju nasilju u zatvoru slabići raste s dobi zatvorenika. Mlađi zatvorenici (u dobi od 18 do 21 i od 21 do 30 godina) češće smatraju da neki ljudi zaslužuju da ih se pretuče.

Vukosav (2009) je proveo istraživanje osuđenih muških osoba koje se nalaze na izdržavanju kazne zbog počinjenih kaznenih djela nasilničkog kriminaliteta (N = 138) i osuđenih za kaznena djela nenasilničkog kriminaliteta (N = 149), a u uzorak istraživanja bila je uključena i skupina osoba koje nisu osuđivane (N = 147). Cilj istraživanja bio je utvrditi razlike između skupina ispitanika u odnosu na neke psihosocijalne varijable: aspekti agresivnosti, karakteristike ličnosti, značajke aktivnog i pasivnog socijalnog statusa. Istraživanjem je utvrđena najveća razina agresivnosti u skupini osoba osuđenih za kaznena djela nasilničkog kriminaliteta; u istoj je skupini utvrđena niža razina ekstraverzije i viša razina neuroticizma u odnosu na druge dvije skupine; te nepovoljniji socioekonomski status osoba osuđenih za kaznena djela nasilničkog kriminaliteta u odnosu na druge dvije skupine uključene u istraživanje.

Kovčo Vukadin i Mihoci (2010) istraživali su pojavu nasilja u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske na temelju službenih izvješća o napadima zatvorenika na službenike u razdoblju od 1999. do 2008. godine. Istraživanjem su obuhvatili 99 službenih izvješća, čime su obuhvatili 33,9 % evidentiranih napada na službene osobe koji su se dogodili tijekom promatranih 10 godina. Najveći broj napada dogodio se u zatvorima (56,6 %), najviše napada počinili su muški zatvorenici (93,9 %) prema muškim službenicima (93,7 %) odjela osiguranja (97,9 %), najveći broj napada počinili su zatvorenici u dobi od 21 do 39 godina (ukupno 72,1 %), počinitelji kaznenih imovinskih kaznenih djela (teška krađa, krađa, razbojništvo – ukupno 44,6 %) i kaznenih djela zlouporabe opojnih droga (16,1 %). Najveći broj napada dogodio se tijekom zime (studeni/prosinac/siječanj), i to 43,5 %, dok se 79,9 % napada dogodilo tijekom radnih dana (od ponedjeljka do petka), a 59,6 % napada dogodilo se u vremenu od 6 do 15 sati. Najčešći način napada je fizički nasrtaj (17,6 %), prijeteće ponašanje (17,6 %), pružanje aktivnog otpora (16,5 %), odgurivanje (12,3 %), udaranje (12,8 %), hvatanje za odjeću ili tijelo (12,3 %), prijetnja i pokušaj korištenja oruđa za napad (10 %). Službenici su na napade koje su počinili zatvorenici odgovorili primjenom sredstava prisile: zahvatima za privođenje i tehnikama obrane (66,7 %), primjenom palice (10,1 %), a u 23,2 % slučajeva primijenjena su oba sredstva prisile. Na 46,4 % zatvorenika koji su počinili napad primijenjene su i posebne mjere održavanja reda i sigurnosti navedene u nastavku: vezanje ruku i, po potrebi, nogu lisicama i remenjem (21,3 %), pojačani nadzor (3,2 %), smještaj na odjelu pojačanog nadzora

(3,2 %) odvajanje od ostalih zatvorenika (1,1 %), smještaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari (1,1 %), osamljenje (1,1 %), pri čemu je na najveći broj zatvorenika (25,5 %) istodobno primijenjeno više mjera. Autori su upozorili na nedovoljnu kvalitetu dostupnih podataka i predložili poboljšanje sadržaja službenih izvješća u svrhu moguće provedbe daljnjih istraživanja pojave napada zatvorenika na službenike.

Kovčo Vukadin (2014) je tijekom 2011. i 2012. godine provela istraživanje u svrhu utvrđivanja incidencije i strukture nasilnog ponašanja u hrvatskim penalnim ustanovama te utvrđivanja korelata tog nasilja. Specifični ciljevi istraživanja bili su: utvrditi incidenciju i strukturu nasilnog ponašanja u penalnim ustanovama; utvrditi značajna prediktorska obilježja; analizirati postojeće mehanizme prevencije i reakcije na nasilno ponašanje; te na temelju pregleda postojećih znanstveno utemeljenih prediktivnih instrumenata i programa predložiti njihovo uvođenje u hrvatski penalni sustav. U istraživanju su korištena tri anketna lista za tri uzorka ispitanika: zatvorenici, pravosudna policija i drugi službenici koji rade neposredno sa zatvorenicima. Upitnik za zatvorenike obuhvatio je opće sociodemografske podatke, podatke o doživljenom i počinjenom nasilnom ponašanju te upitnik o agresivnosti. Obama anketnim listovima za službenike obuhvaćeni su opći sociodemografski podaci, podaci o doživljenom nasilnom ponašanju, podaci o kvaliteti radnog okruženja, odnosno zadovoljstvu poslom i upitnik o agresivnosti, a anketnim listom za pravosudnu policiju obuhvaćena je i Skala kritičnog incidenta (Kercher and Martin, 1975; prema Kovčo Vukadin, 2014). Anketirano je 353 zatvorenika (271 zatvorenik i 69 zatvorenica), 154 službenika pravosudne policije (135 službenika i 19 službenica) i 193 službenika ostalih službi zatvora i kaznionica (96 službenika i 97 službenica). Istraživanjem je utvrđeno da su zatvorenici najčešće bili izloženi verbalnim oblicima nasilja, i to vikanju i verbalnoj provokaciji (35,5 % ispitanika), a zatim slijede nazivanje pogrdnim imenima (33,5 % ispitanika), ruganje (33,1 % ispitanika), psovanje (32,7 % ispitanika) i verbalna prijetnja (30,2 % ispitanika). Od doživljenih oblika nasilja zatvorenici najrjeđe iskazuju prisiljavanje na neku seksualnu radnju, a i fizičko nasilje relativno je rijetko zastupljeno (najviše 11 % po pojedinoj varijabli). U pogledu samoiskaza o vlastitom nasilnom ponašanju prema drugim zatvorenicima, također je najzastupljenije verbalno nasilje, no u odnosu na doživljeno verbalno nasilje, u manjoj mjeri izvještavaju o verbalnom nasilju koje su sami počinili (23,3 % ispitanika iskazuje da su vikali na druge zatvorenike, 22,3 % iskazuje da su druge zatvorenike nazivali pogrdnim imenima, a 21,2 % iskazuje da je upućivalo psovke drugim zatvorenicima). Službenici pravosudne policije najčešće su bili izloženi verbalnim provokacijama (51,4 % ispitanika), verbalnim prijetnjama (46,7 %), provokaciji

gestama (45 %) i vikanju zatvorenika (41,3 %), a slično su iskazali i službenici drugih ustrojstvenih jedinica kaznenog tijela, koji su najčešće doživjeli vikanje (38,8 % ispitanika), verbalno izazivanje (38,4 % ispitanika), provokaciju gestama (24,8 % ispitanika) i psovanje (24,3 % ispitanika). Ispitanici su također ispitani o okolnostima u kojima se dogodio fizički napad te je utvrđeno da se doživljeni fizički napad na zatvorenike najčešće događa u njihovim sobama (11,4 %), zatim slijedi doživljeni napad na službenike pravosudne policije u hodniku (12,7 %) i u sobama zatvorenika (11,9 %) te doživljeni napad na ostale službenike u hodniku (2,5%). U pogledu vremena, odnosno doba dana kad se dogodio fizički napad, zatvorenici najčešće izvještavaju o popodnevnom vremenu od 12 do 18 sati (12 % ispitanika), službenici pravosudne policije o dnevnom radnom vremenu od 12 do 18 sati (13,2 % ispitanika) te od 6 do 12 sati (12,5 % ispitanika), a slična je distribucija i u drugih službenika. Utvrđeno je i da se fizički napadi na zatvorenike najčešće događaju tijekom slobodnih aktivnosti (8,9 % ispitanika) i za vrijeme dnevnog odmora (8,4 % ispitanika). Fizički napad zatvorenika na službenike pravosudne policije najčešće se događa u situacijama kad zatvorenici krše kućni red, što podrazumijeva intervenciju pravosudne policije (11,9 %), a u slučaju ostalih službenika pojavljuju se situacije odbijanja zapovjedi, podjele terapije i razgovora sa zatvorenikom (1,6 %). U smislu doživljaja nasilja s obzirom na spol, između zatvorenika i zatvorenica nisu utvrđene značajne razlike u učestalosti doživljavanja nasilja. U uzorku pravosudne policije nisu se mogli izvesti zaključci o mogućim razlikama zbog premalog udjela žena, dok je u ostalih službenika i službenica utvrđena statistički značajna razlika na varijablama verbalne provokacije i psovki, koja upućuje na moguću razliku u percepciji verbalne provokacije između muškaraca i žena, odnosno na moguću veću osjetljivost žena na verbalnu provokaciju i psovke. U kontekstu ovog istraživanja valja istaknuti i da se od sudionika istraživanja zatražilo da daju svoje prijedloge za poboljšanje sigurnosti u zatvorima. Prijedlozi zatvorenika bili su sljedeći: „smanjiti broj zatvorenika / rasteretiti zatvore / uvjetni otpust“, „više pogodnosti (onima koji zaslužuju)“, „odvajanje s obzirom na kazneno djelo, dob, psihičku stabilnost / grupiranje sličnih / odvajanje pokajnika i onih koji su teretili druge“, „više bavljenja sportom / slobodnih aktivnosti / šetnje / boravka na otvorenome“, „maknuti drukere“, „čuvari bi trebali biti susretljiviji / manje arogantni / profesionalno se odnositi / dostojanstveno se ponašati“, „upozoriti fizički snažnije“, „obratiti pozornost na potrebe zatvorenika“, „razgovor / podrška / razgovor s psihologom (stručnim suradnikom) / više rada sa zatvorenicima“, „informiranje zatvorenika o njihovim pravima“, „obrazovanje cijelog kadra“, „bolja hrana“, „bolja liječnička skrb“, „više posla (rada) za zatvorenike“, „vanjska kontrola / izvan pravosuđa / Uprave za zatvorski sustav“, „neprovođenje sile / smanjiti

agresivnost komandira / smanjiti psihološku torturu / maltretiranje“, „dodatno obrazovanje pravosudne policije“, „ništa se ne može učiniti“, „poboljšanje kućnog reda“, „prebacivanje u poluotvoreni (na pola kazne)“, „grupiranje u sobe s obzirom na dob / bračni status / pušenje“, „da zatvorenici sami rješavaju svoje probleme / ne miješanje pravosudne policije“, „više prava i slobode govora za zatvorenike“, „strogo kažnjavanje nasilja / pojačati strogoću“, „osvijestiti one koji šute zbog straha“, „dati zatvorenicima sve što zahtijevaju (sukladno sa zakonom)“, „ne dopustiti da te drugi maltretiraju“, „savjetovanje mladih zatvorenika sa starijima“, „jednak odnos prema svima (bez obzira na materijalni status zatvorenika)“, „puštanje kući za vikend“, „ne drukati“, „obrazovati zatvorenike o toleranciji i suživotu“, „psihičke bolesnike smjestiti u bolnice, a ne u zatvor“, „postavljanje kamera“, „ćelijski sustav“, „izdvojiti nasilnike“, „manje ljudi u sobama / ćelijama“, „provođenje tretmana“, „individualizacija“. Proizlazi da je većina prijedloga zatvorenika konstruktivna, a osobito je zanimljivo to što se u velikom broju prijedloga može pronaći uporište u nekom od teorijskih modela objašnjenja, odnosno prevencije nasilja u zatvorima (model upravljanja, importacijski, deprivacijski, situacijski model).

Navedena istraživanja bila su usmjerena na ispitivanje pojavnosti nasilja u zatvorima i izraženu sklonost nasilju zatvoreničke populacije; stupanj agresivnosti, razine nasilja i stavova zatvorenika o nasilju; doživljaj zatvorenika u pogledu tretmana; proces i probleme u prilagodbi na zatvor; povezanost osobnih i obiteljskih čimbenika rizika zatvoreničke populacije i drugo. U rezultatima istraživanja mogu se uočiti čimbenici koji su ujedno i varijable modela kojima najčešće tumačimo pojavu nasilja i incidenata u zatvorima (importacijski, deprivacijski, situacijski model), što ih čini značajnima i u aktualnom kontekstu. Nasilje u zatvoru ne možemo promatrati kao pojavu koja svojim djelovanjem negativno djeluje samo u zatvorskom okruženju. Nasilje u zatvoru ujedno je i javno-zdravstveni problem jer ono što pojedinac doživi u zatvoru djeluje na njegovo ponašanje i nakon što izađe iz zatvora. Posljedice doživljenog nasilnog ponašanja djeluju ne samo na pojedinca nego i na njegovo okruženje, obitelj i društvo. Istraživanja koja su usmjerena na utvrđivanje mogućih čimbenika (prediktora) nasilja bitna su jer izučavanjem uzroka nasilja možemo utjecati na stvaranje pretpostavki za izradu mogućih strategija prevencije nasilja u zatvorima.

7. CILJEVI, ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI I HIPOTEZE

Istraživanje ima dva cilja:

1. utvrđivanje obilježja ličnosti te ponašajnih i kriminoloških obilježja, kao i razlika u tim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa;

2. utvrđivanje prediktivne vrijednosti importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica u hrvatskom zatvorskom sustavu.

Sukladno s definiranim ciljevima oblikovani su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

Cilj 1.

Istraživački problem 1.: ispitati postojanje razlika u *obilježjima ličnosti* između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera.

H1: postoje razlike u obilježjima ličnosti između zatvorenika i zatvorenica na način da se očekuju nepovoljnija obilježja u zatvorenika nego u zatvorenica.

Istraživački problem 2.: ispitati postojanje razlika u *ponašajnim obilježjima* između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera.

H2: postoje razlike u ponašajnim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica na način da se očekuju nepovoljnija obilježja kod zatvorenika nego kod zatvorenica.

Istraživački problem 3.: ispitati postojanje razlika u *kriminološkim obilježjima* između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera.

H3: postoje razlike u kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica na način da se očekuju nepovoljnija obilježja u zatvorenika nego u zatvorenica.

Cilj 2.

Istraživački problem 4.: utvrditi prediktivnu vrijednost importacijskog modela objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika i zatvorenica.

H4-1: varijable importacijskog modela značajni su prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

H4-2: varijable importacijskog modela značajni su prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Istraživački problem 5.: utvrditi prediktivnu vrijednost deprivacijskog modela objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika i zatvorenica.

H5-1: varijable deprivacijskog modela značajni su prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

H5-2: varijable deprivacijskog modela značajni su prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Istraživački problem 6.: utvrditi prediktivnu vrijednost situacijskog modela objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika i zatvorenica.

H6-1: varijable situacijskog modela značajni su prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

H6-2: varijable situacijskog modela značajni su prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

8. METODOLOGIJA

8.1. Uzorak

U istraživanju se koriste dva uzorka, sukladno s postavljenim ciljevima.

Uzorak 1.

Za potrebe postizanja prvog cilja istraživanja ukupni uzorak (N = 173) čine zatvorenici Kaznionice u Lepoglavi (muški) koji su počinili stegovni prijestup i kojima je zbog počinjenog stegovnog prijestupa izrečena stegovna mjera (N_M = 126) te zatvorenice Kaznionice u Požegi (žene) koje su počinile stegovni prijestup i kojima je izrečena stegovna mjera ($N_Ž$ = 47). Žene čine 27,2 % u analiziranom uzorku, no taj postotak ne označuje udio žena kojima je izrečena stegovna mjera u jednoj godini (kao muškarcima), nego u ukupno šest godina.

U Kaznionici u Lepoglavi prikupljeni su podaci za sve zatvorenike kojima je tijekom 2014. godine izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa. U Kaznionici u Požegi je vremenski okvir, zbog znatno manjeg broja zatvorenica, produljen od 2014. godine do 2009. godine te su u Požegi prikupljeni podaci za sve zatvorenice kojima je u navedenom razdoblju izrečena stegovna mjera.

Kvotni uzorak – odabrana je po jedna kaznionica za muške i ženske punoljetne zatvorenike.

S obzirom na to da je određeni broj zatvorenika počinio veći broj stegovnih prijestupa zbog kojih su im izrečene stegovne mjere, podaci su prikupljeni s obzirom na posljednji stegovni prijestup.

Dob počinitelja u vrijeme početka izvršavanja kazne zatvora kreće se od 20 do 63 godine (M = 34,46; SD = 8,673). T-testom nije utvrđeno postojanje razlika između muškaraca i žena u dobi početka izvršavanja kazne zatvora ($t = -1,453$; $p > 0,05$).

Podaci o bračnom statusu ispitanika pokazuju da je gotovo polovica ispitanika neoženjena/neudana, jedna trećina zatvorenika je u bračnoj/izvanbračnoj zajednici, 12,8 % ispitanika je razvedeno, a svega 3,5 % je udovac/udovica. Hi-kvadrat test upućuje na postojanje statistički značajnih razlika između muškaraca i žena na način da su muškarci znatno češće samci u odnosu na žene, dok su žene češće od muškaraca udane, razvedene i udovice ($\chi^2 = 13,048$; $p < 0,03$).

Ispitanici u analiziranom uzorku imali su do najviše sedmero djece, a u prosjeku jedno dijete (M = 1,01; SD = 1,418). T-testom nije utvrđeno postojanje razlika u broju djece između muških i ženskih ispitanika (t = -0,657; p > 0,05).

U pogledu dostignute razine obrazovanja, podaci o ukupnom uzorku svjedoče da je u ispitanika najzastupljenija srednja škola (44,8 %), nakon čega slijedi osnovna škola (30,8 %). Čak 11,6 % ispitanika nema završenu osnovnu školu, a podjednak broj ispitanika (6,4 %) ima završenu višu ili visoku školu ili tečaj nakon završene osnovne škole. Hi-kvadrat test upućuje na nepostojanje razlika u odnosu na nezavršenu osnovnu školu i završenu osnovnu školu. Muškarci znatno češće od žena imaju završeni tečaj nakon osnovne škole te nešto češće završenu osnovnu školu, dok žene znatno češće od muškaraca (15,2 % u odnosu na 3,2%) imaju završenu višu ili visoku školu (χ^2 = 9,934; p < 0,05).

Uzorak 2.

Za potrebe ostvarenja drugog cilja rada, uzorak istraživanja čine stegovni prijestupi (N = 364) zbog kojih su zatvorenicima i zatvorenicama izrečene stegovne mjere. U Lepoglavi je 2014. godine 126 zatvorenika počinilo ukupno 272 stegovna prijestupa zbog kojih im je izrečena stegovna mjera, dok je u Požegi u razdoblju od 2009. do 2014. godine 47 zatvorenica počinilo 92 stegovna prijestupa.

Stegovni prijestupi zatvorenika lakše su i teže povrede reda i sigurnosti propisane člankom 145. Zakona o izvršavanju kazne zatvora i propisima donesenima na temelju tog zakona. Prema težini, stupnjevani su u lakše stegovne prijestupe (stavak 2.), teže stegovne prijestupe (stavak 3.) i kaznena djela za koje se progoni po službenoj dužnosti (stavak 4.).

U ukupnom uzorku najzastupljeniji su teži stegovni prijestupi (55,8 %), zatim lakši stegovni prijestupi (37,1 %), dok su kaznena djela (stavak 4.) bila zastupljena sa samo 0,3 %. Određena ponašanja mogu obuhvaćati više radnji pa je u određenom broju slučajeva bila riječ o stjecaju više kategorija stegovnih prijestupa (6,9 %), pri čemu je najzastupljenija bila kombinacija lakšeg i težeg stegovnog prijestupa.

Spolna distribucija upućuje na postojanje statistički značajne razlike između stegovnih prijestupa koje čine zatvorenici i zatvorenice (χ^2 = 44,997; p < ,01): zatvorenici češće od žena počine teže stegovne prijestupe (60,3 %), dok zatvorenice češće počine stjecaj lakših i težih stegovnih prijestupa (20,7 %). Raspon broja stegovnih prijestupa koja su realizirana u jednoj prilici kreće se od 1 do 5 (M = 1,16; SD = ,525). Zatvorenice su znatno češće od zatvorenika u

jednoj prilici vlastitim ponašanjem ostvarile obilježja više stegovnih prijestupa ($t = -4{,}551$; $p < ,01$). U gotovo dvije trećine slučajeva (65,1 %) stegovni prijestup nije imao elemente nasilja. Najčešći nasilni prijestupi odnosili su se na nasilje prema drugom zatvoreniku (22,8 %), dok su ostali nasilni prijestupi bili zastupljeni znatno manje (prema osoblju 8,2 %, prema predmetima 2,7 %, prema sebi 0,5 %). Utvrđeno je postojanje statistički značajnih razlika s obzirom na spol zatvorenika ($\chi^2 = 17{,}121$; $p < ,01$): zatvorenice su češće od zatvorenika nasilne prema drugim zatvorenicama, dok su zatvorenici češće od zatvorenica nasilni prema službenicima.

Tablica 1. sadržava podatke o strukturi stegovnih prijestupa, bez obzira na to jesu li počinjeni samostalno ili u stjecaju (više prijestupa u jednom događaju).

U slučaju lakših stegovnih prijestupa u zatvorenika i u zatvorenica dominira vrijeđanje, prijetnja ili nepristojno ponašanje. Od težih su stegovnih prijestupa u zatvorenika najčešće zastupljeni odbijanje izvršavanja zakonite naredbe ovlaštene službene osobe te posjedovanje ili uzimanje bilo kojega opojnog ili psihoaktivnog sredstva ili alkohola dok su u zatvorenica najčešće zastupljeni odbijanje izvršavanja zakonite naredbe ovlaštene službene osobe te tjelesni napad na bilo koju osobu. Tijekom 2014. godine dva su zatvorenika počinila kazneno djelo, dok zatvorenice u šestogodišnjem razdoblju nisu počinile nijedno kazneno djelo.

Tablica 1. Stegovni prijestupi prema spolu zatvorenika (frekvencije)

	M	Ž
st. 2. lakši stegovni prijestupi		
1) posjedovanje ili uzimanje lijekova bez posebnog odobrenja	12	12
2) posjedovanje ili korištenje nedopuštene stvari, uključujući i novac	21	5
3) davanje drugom na korištenje stvari za koju samo on ima dopuštenje	1	1
4) korištenje tuđom stvari bez odobrenja	10	7
5) boravak u prostoriji u kojoj se prema dnevnom rasporedu ne bi trebao nalaziti	20	13
6) narušavanje mira (vikanje, preglasno slušanje radijskog i televizijskog prijamnika, lupanje, bacanje stvari i sl.)	9	13
7) vrijeđanje, prijetnja ili nepristojno ponašanje	36	21
8) kontaktiranje s drugom osobom bez odobrenja	0	1
9) poticanje drugog zatvorenika na ponašanje koje je lakši stegovni prijestup	0	0
10) namjerno onečišćenje prostora kaznionice ili zatvora	0	1
st. 3. teži stegovni prijestupi		
1) sudjelovanje u pobuni	0	0
2) bijeg ili pokušaj bijega iz kaznionice ili zatvora ili tijekom provođenja	1	1

3) neovlašteno napuštanje kaznionice ili zatvora	0	0
4) nasilničko ponašanje	1	7
5) zadržavanje bilo koje osobe protiv njezine volje	0	1
6) posjedovanje ili korištenje opasne stvari ili prijenosnog uređaja za snimanje i komuniciranje	14	5
7) sprječavanje pristupa bilo kojem dijelu kaznionice ili zatvora službenoj ili drugoj osobi koja se po odobrenju nalazi u kaznionici ili zatvoru	0	0
8) tjelesni napad na bilo koju osobu	32	15
9) namjerno ili grubom nepažnjom ugrožavanje tuđeg zdravlja	0	1
10) sprječavanje u obavljanju zadaća ovlaštene službene osobe ili bilo koje druge osobe koja je uključena u provedbu programa izvršavanja	0	2
11) posjedovanje ili uzimanje bilo kojega opojnog ili psihoaktivnog sredstva ili alkohola	43	8
12) odbijanje testiranja na alkohol, opojna ili psihoaktivna sredstva i zarazne bolesti	3	0
13) namjerno paljenje stvari ili izazivanje požara	0	0
14) namjerno oštećivanje ili uništavanje sredstva za rad	0	0
15) uporno zanemarivanje osobne higijene ili čistoće prostora u kojem boravi	0	0
16) bavljenje igrama na sreću	0	0
17) namjerno ugrožavanje svojega zdravlja radi onesposobljavanja za izvršavanje obveza	0	1
18) namjerno ili grubom nepažnjom uništenje ili oštećenje tuđe imovine	2	2
19) otpor mjerama sprječavanja opasnosti od zaraze	0	0
20) poticanje drugog zatvorenika na ponašanje koje je teži stegovni prijestup	0	1
21) odbijanje izvršavanja zakonite naredbe ovlaštene službene osobe	76	17
22) neopravdano kašnjenje s pogodnosti izlaska	0	2
23) nepoštovanje obveze zaštite na radu koje je izazvalo ili moglo izazvati težu štetnu posljedicu	0	0
24) davanje lažne obavijesti zbog koje je nastala ili mogla nastati šteta većih razmjera	4	1
25) podučavanje o načinu izvršavanja kaznenog djela prenošenjem osobnog iskustva ili na drugi način	0	0
26) počinjenje tri lakša stegovna prijestupa u razdoblju od jednog mjeseca	0	0
27) neprimjereno ponašanje pri korištenju pogodnosti izlaska	1	1
28) nepoštovanje uvjeta ili neizvršavanje obveze tijekom izlaska	0	4
stavak 4. kaznena djela	2	0

Za stegovne se prijestupe nakon provedenog stegovnog postupka mogu izreći sljedeće stegovne mjere: 1) ukor, 2) ograničenje ili privremena uskrata raspolaganja novcem u kaznionici ili zatvoru do tri mjeseca, 3) uskrata pojedinih ili svih pogodnosti iz članka 130. Zakona o izvršavanju kazne zatvora, u trajanju do tri mjeseca, nakon čega se pogodnosti

mogu odobravati postupno, ovisno o uspješnosti u provođenju programa izvršavanja i 4) upućivanje u samicu u trajanju do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom cijeloga dana i noći.

Zatvorenicima je u analiziranoj godini najčešće izricano upućivanje u samicu u trajanju do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom dana i noći, dok je zatvorenicama u analiziranom šestogodišnjem razdoblju najčešće izricano ograničenje ili privremena uskrata raspolaganja novcem u kaznionici u trajanju do tri mjeseca. Razlike u izrečenim stegovnim mjerama prema spolu zatvorenika statistički su značajne ($\chi^2 = 75{,}422$; $p < {,}01$).

Osim ukora, sve ostale stegovne mjere mogu se izreći uvjetno ili bezuvjetno. Interesantno je primijetiti da se mogućnost uvjetnog izricanja stegovnih mjera uopće ne koristi u slučaju zatvorenica (tablica 2.).

Tablica 2. Izrečene stegovne mjere prema spolu zatvorenika (frekvencije i postotci)

	M	Ž
1. ukor	32 11,8	40 43,5
2. ograničenje ili privremena uskrata raspolaganja novcem u kaznionici u trajanju do 3 mjeseca – *uvjetno*	31 11,4	0 0,0
2. ograničenje ili privremena uskrata raspolaganja novcem u kaznionici u trajanju do 3 mjeseca – *bezuvjetno*	53 19,5	41 44,6
3. uskrata pojedinih ili svih pogodnosti (čl. 130) u trajanju do 3 mjeseca – *bezuvjetno*	1 0,4	2 2,2
4. upućivanje u samicu u trajanju do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom dana i noći – *uvjetno*	46 16,9	0 0,0
4. upućivanje u samicu u trajanju do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom dana i noći – *bezuvjetno*	109 40,1	9 9,8
Ukupno	272 100,0	92 100,0

Za potrebe ostvarenja drugog cilja rada napravljena je binarna varijabla, nasilni stegovni prijestup (0. ne, 1. da), koja je obuhvatila sve stegovne prijestupe koji su sadržavali elemente verbalnog ili fizičkog nasilja. U slučajevima stjecaja različitih stegovnih prijestupa korišten je isti kriterij: ako je jedan prijestup sadržavao elemente nasilja, svrstan je u skupinu nasilnih prijestupa. Određivanje nasilnosti stegovnog prijestupa napravljeno je uvidom u konkretan opis stegovnog prijestupa zbog toga što određeni stegovni prijestupi u svojoj definiciji sadržavaju i nasilna i nenasilna ponašanja.

8.2. Obilježja istraživačkih lokacija

8.2.1. Kaznionica u Lepoglavi

U Kaznionici u Lepoglavi izvršava se kazna zatvora izrečena u kaznenom postupku punoljetnim muškim osobama. Sukladno s Okvirnim mjerilima za upućivanje i razvrstavanje zatvorenika na izdržavanju kazne zatvora (2012; 2014), u Kaznionicu u Lepoglavi u pravilu se razvrstavaju zatvorenici upućeni na izdržavanje pravomoćne kazne zatvora i kazne dugotrajnog zatvora, višestruko osuđivani na kazne zatvora, zatvorenici s kaznenim postupcima u tijeku, sigurnosno visoko rizični zatvorenici te zatvorenici s izrečenom sigurnosnom mjerom obveznog liječenja od ovisnosti. Prema stupnju sigurnosti i ograničenja kretanja zatvorenika, Kaznionica u Lepoglavi jest kaznionica zatvorenog tipa, no ima i poluotvorene odjele: „Čret“, „Bitoševlje“ i „Posredovanje“ te jedan otvoreni odjel: šuma Ivanščica (Ministarstvo pravosuđa, 2010b), koji se nalaze na zasebnim lokacijama. Kaznionica u Lepoglavi osnovana je 1854. godine u prostorijama Pavlinskog samostana. U razdoblju od 1908. do 1914. godine izgrađena je nova zatvorenička nastamba u skladu s tada važećim načelima izvršenja kazne zatvora (tzv. progresivnog irskog sustava izvršenja kazne zatvora u četiri faze). Krajem 2003. godine u cijelosti je izvršena adaptacija zatvoreničke nastambe te su uvjeti smještaja usklađeni s europskim standardima (http://www.kaznionica-u-lepoglavi.hr/index.html).

Uz opće programe tretmana, u Kaznionici u Lepoglavi provode se sljedeći posebni i edukativno razvojni programi: tretman ovisnika o drogama (PORTOs i KLO), tretman ovisnika o alkoholu (TALK i KLA), tretman nasilnih delinkvenata (ART i NAS), tretman seksualnih delinkvenata (PRIKIP), trening socijalnih vještina (JUS-TSV), preventivni prometni program („Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu“) i program razvoja i poboljšanja roditeljskih vještina („Zatvorenik kao roditelj“).

Prema internim evidencijama Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav, 30. prosinca 2014. godine u Kaznionici se nalazilo 588 zatvorenika, dok je zakonski kapacitet bio dostatan za smještaj 542 zatvorenika. Od navedenog broja, 476 zatvorenika izdržavalo je kaznu u zatvorenim uvjetima (popunjenost od 124,61 %), 101 zatvorenik u poluotvorenim uvjetima (popunjenost od 68,66 %) i 11 zatvorenika u otvorenim uvjetima (popunjenost od 73,33 %).

Problem prenapučenosti zatvorenih uvjeta u većini kaznenih tijela, pa tako i u Kaznionici u Lepoglavi, u blagom je, ali stalnom padu od 2012. godine. Radi usporedbe s razdobljem u

kojemu je provedeno istraživanje, 30. lipnja 2016. godine smještajni kapacitet Kaznionice u Lepoglavi i dalje je iznosio 542 mjesta, a u njoj je kaznu zatvora izdržavalo ukupno 509 zatvorenika, od čega 400 zatvorenika u zatvorenim (popunjenost od 104,71 %), 91 zatvorenik u poluotvorenim (popunjenost od 62,07 %) i 19 zatvorenika u otvorenim uvjetima (popunjenost od 126,67 %).

8.2.2. Kaznionica u Požegi

Kaznionica u Požegi jedina je kaznionica za žene u Republici Hrvatskoj. Stoga se onamo na izdržavanje kazne zatvora u pravilu upućuju sve zatvorenice kojima je izrečena kazna zatvora dulja od 6 mjeseci, odnosno čiji ostatak kazne prelazi 6 mjeseci, neovisno o vrsti kaznenog djela i drugim kriminološkim obilježjima. S obzirom na to objektivno ograničenje, u Kaznionici u Požegi na jednom mjestu (iako u različitim odjelima) kaznu izdržavaju zatvorenice s visinom kazne u rasponu od 6 mjeseci do kazne dugotrajnog zatvora (od 20 do 40 godina), osuđene za najteža kaznena djela. Kaznionica u Požegi osnovana je 1946. godine pod nazivom Ženski zavod za prisilni rad u Slavonskoj Požegi (Geber, 1986) i to je kazneno tijelo od svojih začetaka do danas jedino specijalizirano tijelo za izvršavanje kaznenih sankcija i mjera izrečenih ženskim osobama (punoljetnim i maloljetnim). Od 1955. godine do danas Kaznionica u Požegi ujedno je i jedino kazneno tijelo u kojemu kaznu zatvora, maloljetničkog zatvora, odnosno odgojnu mjeru upućivanja u odgojni zavod izdržavaju trudnice i majke s djecom u dobi do tri godine koje su rodile za vrijeme boravka u zatvorskom sustavu.

Posljednjih dvadesetak godina dotično kazneno tijelo djelovalo je pod nazivom Kaznionica u Požegi, što se promijenilo stupanjem na snagu Uredbe o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva pravosuđa („Narodne novine“, broj 71/14 i 76/15.) (u lipnju 2014. godine), kad su Kaznionica u Požegi i Zatvor u Požegi spojeni u jedno kazneno tijelo pod nazivom Kaznionica i zatvor u Požegi. Navedeno administrativno spajanje nije dovelo do promjena u organizaciji ni sadržaju izvršavanja kazne zatvora za zatvorenice u uvjetima kaznionice te će se nadalje u ovom radu koristiti naziv Kaznionica u Požegi, što je i realna lokacija provedbe istraživanja.

U odnosu na žensku populaciju, u Kaznionici u Požegi izvršava se:

- kazna zatvora izrečena punoljetnim ženskim osobama i sigurnosne mjere izrečene uz kaznu zatvora punoljetnim ženskim osobama, u zatvorenim, poluotvorenim i otvorenim uvjetima kaznionice;

- kazna maloljetničkog zatvora izrečena maloljetnim i mlađim punoljetnim ženskim osobama i sigurnosne mjere izrečene maloljetnim i mlađim punoljetnim ženskim osobama uz kaznu maloljetničkog zatvora, u zatvorenim, poluotvorenim i otvorenim uvjetima kaznionice.

Uz opće programe tretmana, u Kaznionici i zatvoru u Požegi za zatvorenice se provode sljedeći posebni i obrazovno razvojni programi: tretman ovisnika o drogama (PORTOs i KLO), tretman ovisnika o alkoholu (TALK i KLA), trening socijalnih vještina (JUS-TSV), preventivni prometni program („Vozač – čimbenik sigurnosti u prometu“) i program razvoja i poboljšanja roditeljskih vještina („Zatvorenik kao roditelj“).

Prema internim evidencijama Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav, 30. prosinca 2014. godine kapacitet Kaznionice u Požegi za smještaj zatvorenica iznosio je 165 mjesta, od čega je bilo popunjeno 114 mjesta. Od navedenog broja, 49 zatvorenica izdržavalo je kaznu u zatvorenim uvjetima (popunjenost od 61,25 %), 38 zatvorenica u poluotvorenim uvjetima (popunjenost od 131,03 %) i 27 zatvorenica u otvorenim uvjetima (popunjenost od 48,21 %).

Na dan 30. lipnja 2016. godine kapacitet Kaznionice u Požegi za smještaj zatvorenica i dalje je iznosio 165 mjesta, od čega je bilo popunjeno 114 mjesta. Od navedenog broja, 49 zatvorenica izdržavalo je kaznu u zatvorenim uvjetima (popunjenost od 61,25 %), 38 zatvorenica u poluotvorenim uvjetima (popunjenost od 131,03 %) i 27 zatvorenica u otvorenim uvjetima (popunjenost od 48,21 %).

8.3. Instrument

Utvrđivanje podataka o nasilnim incidentima u zatvorima složeno je i postoje mnogi problemi u provedbi takvih istraživanja. Utvrđivanje broja incidenata i nasilja moguće je provedbom ispitivanja žrtava, metodom samoiskaza te uvidom u službene podatke o incidentima (Allard i sur. 2008). Provedeno istraživanje temelji se na analizi sekundarnih podataka, a to, kao i ostale metode, ima svoje prednosti i ograničenja (Milas, 2009).

Za potrebe istraživanja izrađen je upitnik za provođenje istraživanja, koji je izrađen po uzoru na jedan osobnik. Upitnikom su obuhvaćene različite skupine podataka o zatvorenicima koje su sastavni dio osobnika zatvorenika. Osobnik zatvorenika sadržava 7 (sedam) mapa. Svaka mapa sadržava relevantne podatke o pojedinom području zatvorenikova života i ponašanja.

Za ostvarenje prvog cilja istraživanja popunjen je upitnik za svakog zatvorenika kojemu je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa. S obzirom na to da je prvi cilj rada usmjeren na utvrđivanje obilježja zatvorenika, podaci za zatvorenike koji su u analiziranom razdoblju počinili više stegovnih prijestupa zbog kojih im je izrečena stegovna mjera uneseni su samo jedanput, i to prema podacima iz vremena počinjenja posljednjeg stegovnog prijestupa (za one koji su u analiziranom razdoblju počinili više stegovnih prijestupa, tj. prema kojima se vodilo više stegovnih postupaka te im je izrečeno više stegovnih mjera).

Ispitane su sljedeće skupine varijabli: obilježja ličnosti, obilježja ponašanja i kriminološka obilježja. Pojedinačne varijable koje su analizirane prikazane su u tablici 3. Navedene varijable sastavni su dio psihodijagnostičkih podataka koji se za svakog zatvorenika prikupljaju i analiziraju u Centru za dijagnostiku. Podaci o ličnosti nisu rezultat ispitanika na jednom testu ili instrumentu, nego predstavljaju stručnu procjenu ovlaštenog dijagnostičara (psiholozi u Centru za dijagnostiku). Dakle, obilježja ponašanja subjektivna su procjena dijagnostičara na temelju anamnestičkih podataka i pojedinačnih podataka dobivenih testiranjem. Podaci o kriminološkim obilježjima dio su kriminološkog nalaza koji uglavnom sadržava podatke iz presude i kaznene evidencije.

Tablica 3. Popis analiziranih varijabli

Obilježja ličnosti	**Obilježja ponašanja**	**Kriminološka obilježja**
inteligencija	samoozljeđivanje	dob u vrijeme izvršenja kaznenog djela
emocionalna stabilnost	pokušaj suicida	ranija osuđivanost
ekstraverzija	konzumiranje alkohola	opći povrat
dominantnost	konzumiranje droga	posebni povrat
agresivnost	konzumiranje tableta	broj djela u presudi
samokritičnost		priznanje kaznenog djela
nezrela ličnost		nasilno kazneno djelo
poremećaj crta ličnosti		sigurnosna mjera obveznog liječenja od ovisnosti izrečena uz kaznu zatvora
neurotski poremećaj		visina kazne
psihopatska struktura		

Za ostvarenje drugog cilja istraživanja prikupljeni su podaci za svaki stegovni prijestup zbog kojeg je zatvoreniku izrečena stegovna mjera. U slučajevima kad je jedan zatvorenik počinio više stegovnih prijestupa osobni podaci o zatvorenicima određeni su u odnosu na datum počinjenja stegovnog prijestupa. Analizirana su obilježja (tablica 4.) koja se uobičajeno

analiziraju (i koja su bila dostupna iz osobnika zatvorenika) pri analizi importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela objašnjenja nasilnog ponašanja u kaznionici.

Tablica 4. Analizirane varijable importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela

Importacijske	**Deprivacijske**	**Situacijske**
dob u vrijeme izvršenja stegovnog prijestupa	visina izrečene kazne	dnevno vrijeme izvršenja stegovnog prijestupa
inteligencija	duljina izdržane kazne	dan (u tjednu)
bračni status	uključenost u posebne programe tretmana	godišnje doba
roditeljski status	uključenost u aktivnosti slobodnog vremena	mjesto izvršenja stegovnog prijestupa
agresivnost	radni angažman	
emocionalna stabilnost	posjete	
samokritičnost	telefonski kontakti	
stupanj obrazovanja	prethodno izrečene stegovne mjere	
konzumiranje alkohola	primjena posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti	
konzumiranje droga	primjena posebne mjere održavanja reda i sigurnosti – odvajanje od ostalih zatvorenika	
konzumiranje tableta		
nasilno kazneno djelo		
prethodne osude		
dob u vrijeme izvršenja kaznenog djela		

8.4. Način prikupljanja i obrade podataka

Podaci o zatvorenicima koji su uključeni u uzorak prikupljeni su na temelju uvida u Knjigu stegovnih postupaka s obzirom na zatvorenike i zatvorenice koji su počinili stegovni prijestup i prema kojima je proveden stegovni postupak i izrečena stegovna mjera te uvidom u osobnike zatvorenika.

Unošenje podataka iz osobnika zatvorenika u prethodno pripremljene upitnike obavljalo je dvoje istraživača – po jedno u kaznionicama u Lepoglavi i Požegi. U svrhu maksimalnog izjednačavanja kriterija za unos podataka, postojala je stalna komunikacija istraživača.

Podaci su prikupljeni tijekom 2015. godine.

U obradi podataka za potrebe prvog cilja istraživanja upotrijebljena je, osim metode deskriptivne analize (apsolutne i relativne frekvencije, mjere centralne tendencije), t-testa i hi-

kvadrat testa, diskriminativna analiza u svrhu utvrđivanja razlika u određenim obilježjima između muških i ženskih zatvorenika koji su počinili stegovne prijestupe.

Diskriminativna analiza odgovara na specifična pitanja: na koji se način razlikuju različite skupine u istraživanju, koje razlike postoje između dviju ili više različitih skupina u odnosu na određenu skupinu varijabli, koje kontinuirane varijable karakteriziraju svaku skupinu i koje kontinuirane varijable nisu karakteristika pojedine skupine. Diskriminativna analiza zahtjeva dvije međusobno isključive skupine ili više njih i dvije varijable za svaki slučaj u skupini ili više njih. Varijable trebaju biti izabrane na način da predstavljaju dimenzije u kojima se očekuje da će se skupine razlikovati (Brown i Wicker, 2000). U izboru diskriminativnih varijabli treba voditi računa o tome da se izbor varijabli temelji na relevantnim teorijama u odnosu na to koje varijable imaju najveći potencijal za razlikovanje skupina, kao i uzeti u obzir varijable koje su se pokazale značajnima za razlikovanje skupina u prethodnim istraživanjima ili teorijama. Potrebno je izabrati diskriminativne varijable koje nisu snažno uzajamno povezane. Kako bi se provjerilo jesu li rezultati svake varijable neovisni, istraživač mora ispitati korelacijsku matricu za diskriminacijske varijable. Korelacija s apsolutnom vrijednošću manjom od 0,3 nema interpretativnu vrijednost i ne narušava pretpostavku. Korelacije s apsolutnom vrijednošću jednakom ili većom od 0,3 upućuju na narušavanje pretpostavke. Standardizirani diskriminirajući koeficijenti upotrebljavaju se kako bi se njima odredili komparativni odnosi diskriminacijskih varijabli u odnosu na funkcije. Istraživači mogu odrediti stupanj, mjeru koja je diskriminacijska varijabla povezana s razlikama između skupina u ispitivanju apsolutnog značaja standardnih diskriminirajućih koeficijenata, kao i relativnog značaja svake pojedine diskriminirajuće varijable na razlikovanje skupina (Brown i Wicker, 2000).

Klecka (1980) navodi sljedeća četiri formalna preduvjeta za provođenje diskriminativne analize:

1. Broj apriornih skupina mora biti veći od jedan: u provedenoj analizi postoje dvije skupine: zatvorenici i zatvorenice.
2. Mora postojati varijabilitet unutar svake skupine (broj ispitanika, koji mora biti veći od jedan, a rezultati ispitanika ne smiju biti isti): u analiziranom uzorku postoji 126 zatvorenika i 47 zatvorenica.
3. Broj diskriminacijskih varijabli mora biti veći od 0 a manji od ukupnog broja zatvorenika umanjenog za 2: u okviru obilježja ličnosti postoji 6 diskriminacijskih varijabli, u

ponašajnim obilježjima 3, a u kriminološkim obilježjima 4, što je svakako manje od ukupnog broja ispitanika (N = 173).

4. Diskriminacijske varijable moraju biti linearno neovisne, odnosno ne smiju biti snažno međusobno povezane: u tu je svrhu za svaku skupinu varijabli napravljena korelacijska matrica te je na temelju utvrđenih korelacija i značaja varijabli za ovu analizu napravljen odabir obilježja koja su uvrštena u diskriminativnu analizu.

Osim ovih formalnih kriterija navode se i dodatni kriteriji za provođenje diskriminativne analize, a to su sljedeći:

1. Vrsta varijabli: neki autori (Klecka, 1980) navode da diskriminacijske varijable trebaju biti odmjerene barem na intervalnoj skali, dok drugi (Brown i Wicker, 2000) smatraju da je minimalni kriterij da se radi o ordinalnim varijablama. U analiziranom uzorku postoje ordinalne, intervalne i omjerne varijable.

2. Matrice varijanci i kovarijanci skupina trebaju biti jednake: za svaku skupinu analiziranih obilježja napravljen je Boxov M-test.

3. Diskriminacijske varijable trebaju tvoriti multivarijatnu normalnu distribuciju.

Tablica 5. Analizirane varijable obilježja ličnosti te ponašajnih i kriminoloških obilježja zatvorenika i zatvorenica

Varijabla	Kategorije
OBILJEŽJA LIČNOSTI	
opća inteligencija	1. intelektualne teškoće 2. granična 3. ispodprosječna 4. prosječna 5. iznadprosječna 6. znatno iznadprosječna
emocionalna stabilnost	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
ekstraverzija	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
dominantnost	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
agresivnost	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
samokritičnost	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
nezrela ličnost	1. ne 2. da
poremećaj crta ličnosti	1. ne 2. da

neurotski poremećaj	1. ne 2. da
psihopatska struktura	1. ne 2. da
PONAŠAJNA OBILJEŽJA	
samoozljeđivanje	1. ne 2. da
pokušaji suicida	1. ne 2. da
konzumiranje alkohola	1. ne pije 2. povremeno pijenje 3. redovito pijenje 4. prekomjerno pijenje bez ovisnosti 5. alkoholizam
konzumiranje droge	1. ne uzima 2. povremena uporaba bez ovisnosti 3. narkomanija
konzumiranje tableta	1. ne uzima 2. povremeno uzima 3. tabletomanija
KRIMINOLOŠKA OBILJEŽJA	
dob u vrijeme izvršenja kaznenog djela	
prethodna osuđivanost	1. ne 2. da, jedanput 3. da, dva puta 4. da, tri i više puta
opći povrat (koliko puta)	
posebni povrat (koliko puta)	
broj počinjenih kaznenih djela u presudi (koliko)	
priznaje li počinitelj kazneno djelo	1. potpuno priznaje 2. djelomično priznaje 3. ne priznaje
nasilno kazneno djelo	0. ne 1. da
obvezno liječenje od alkoholizma	0. ne 1. da
visina kazne, u mjesecima	

U analizi prikupljenih podataka za potrebe drugog cilja istraživanja upotrijebljena je, osim metode deskriptivne analize (apsolutne i relativne frekvencije, mjere centralne tendencije), t-testa i hi-kvadrat testa, logistička regresijska analiza za utvrđivanje prediktivne valjanosti importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela objašnjenja nasilnog ponašanja, posebno za zatvorenike i posebno za zatvorenice.

Logistička regresija (Haire i sur., 2010) poseban je oblik regresije koji je predviđen za predviđanje i objašnjavanje binarne kategorijalne varijable (u slučaju ovog istraživanja to je kategorijalna varijabla nasilnog stegovnog prijestupa: 0. ne, 1. da). Ona odgovara na ista pitanja kao i diskriminativna analiza, no znatno je fleksibilnija od drugih tehnika (Tabachnick i Fidell, 2007) jer ne zahtijeva (u smislu pretpostavki za korištenje) normalnu distribuciju prediktorskih varijabli, njihovu linearnu povezanost ili jednakost varijance. Također, prediktori mogu biti „mješavina“ kontinuiranih, diskretnih i dihotomnih varijabli. Logistička regresija odgovara na pitanje koliko dobro skup prediktorskih varijabli predviđa ili objašnjava kategorijsku zavisnu varijablu (Pallant, 2009). Analizom se dobiva pokazatelj prikladnosti

modela (skupa prediktorskih varijabli) u objašnjenju zavisne varijable te relativna vrijednost svake pojedinačne varijable. U slučaju kategorijalnih varijabli primjenjuje se tzv. *dummy* kodiranje, čime se kategorijalna varijabla raščlanjuje na nekoliko novih varijabli. Nove varijable sastavljaju se tako da pripadnici jedne kategorije imaju kod 1, a svi ostali ispitanici kod 0. Za izbjegavanje redundantnosti potrebno je u regresiju unijeti broj *dummy* varijabli koji je za jedan broj manji od broja kategorija iz izvorne kategorijalne varijable (npr. ako izvorna varijabla ima 4 kategorije umjesto 4 *dummy* varijable, dovoljno je da se u analizu unesu 3 *dummy* varijable).

Tablica 6. sadržava popis korištenih varijabli u logističkoj regresiji.

Tablica 6. Analizirane varijable importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela

Varijabla	Kategorije
IMPORTACIJSKI MODEL	
dob u vrijeme izvršenja stegovnog prijestupa	
inteligencija	1. intelektualne teškoće 2. granična 3. ispodprosječna 4. prosječna 5. iznadprosječna 6. znatno iznadprosječna
bračni status samac	0. ne 1. da
bračni status zajednica	0. ne 1. da
broj djece	
agresivnost	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
emocionalna stabilnost	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
samokritičnost	1. znatno ispodprosječna 2. ispodprosječna 3. prosječna 4. iznadprosječna 5. znatno iznadprosječna
stupanj obrazovanja	1. bez OŠ 2. OŠ 3. OŠ+tečaj 4. SŠ 5. viša/visoka
konzumiranje alkohola	1. ne pije 2. povremeno pijenje 3. redovito pijenje 4. prekomjerno pijenje bez ovisnosti 5. alkoholizam
konzumiranje droge	1. ne uzima drogu 2. povremena uporaba bez ovisnosti 3. narkomanija
konzumiranje tableta	1. ne uzima tablete 2. povremeno uzima tablete 3. tabletomanija
nasilno kazneno djelo	0. ne 1. da
broj prethodnih osuda	
dob u vrijeme izvršenja kaznenog djela	
DEPRIVACIJSKI MODEL	
visina kazne u mjesecima	
duljina izdržane kazne	izraženo u godinama
uključenost u posebne programe tretmana	0. ne 1. da
uključenost u aktivnosti slobodnog vremena	0. ne 1. da
radno angažiranje u vrijeme stegovnog prijestupa	0. ne 1. da

broj osoba upisanih u karton posjeta u vrijeme stegovnog prijestupa	
broj osoba upisanih u karton telefonskih kontakata u vrijeme stegovnog prijestupa	
broj prethodno izrečenih stegovnih mjera	
broj i vrsta primijenjenih posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti	
primijenjena posebna mjera održavanja reda i sigurnosti – odvajanje od ostalih zatvorenika	0. ne 1. da
SITUACIJSKI MODEL	
stegovni prijestup počinjen u radnom vremenu	0. ne 1. da
stegovni prijestup počinjen u slobodnom vremenu	0. ne 1. da
stegovni prijestup počinjen vikendom:– subota i nedjelja	0. ne 1. da
stegovni prijestup počinjen ljeti: lipanj, srpanj, rujan	0. ne 1. da
stegovni prijestup počinjen u sobi zatvorenika	0. ne 1. da
stegovni prijestup počinjen u zajedničkim prostorijama	0. ne 1. da
stegovni prijestup počinjen u radnom prostoru	0. ne 1. da
stegovni prijestup počinjen u službenim prostorijama	0. ne 1. da

U svrhu ostvarenja ciljeva istraživanja uspostavljene su dvije baze podataka – jedna koja je sadržavala podatke o počiniteljima stegovnih prijestupa i druga koja je sadržavala podatke o stegovnim prijestupima.

8.5. Etički aspekti istraživanja

Za provođenje istraživanja pribavljena je suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske. S obzirom na to da se istraživanje temelji na analizi sekundarnih podataka, nije tražen pristanak zatvorenika, a podaci su prikupljeni uz poštovanje ustavnih, zakonskih i etičkih načela poštovanja osobnih podataka zatvorenika (upitnici ne sadržavaju identifikacijske podatke zatvorenika). Sukladno s etičkim standardima, fizički anketni listovi pohranjeni su na ERF-u razdoblju od 5 godina od provođenja istraživanja, a nakon tog razdoblja bit će uništeni na prikladan način. Podaci u elektroničkom formatu (baze podataka) trajno su pohranjeni na mediju za pohranu podataka (CD) i zaštićeni od neovlaštenog korištenja.

9. REZULTATI

9.1. Obilježja ličnosti, ponašajna i kriminološka obilježja zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa – deskriptivna analiza

9.1.1. Obilježja ličnosti zatvorenika i zatvorenica

Prvo obilježje koje se analizira u okviru ličnosti jest *inteligencija* ispitanika. U analiziranom uzorku u 2/3 slučajeva ispitanici su procijenjeni prosječnima, 5,8 % ispitanika je procijenjena je iznadprosječna inteligencija, a za 2,3 % utvrđene su intelektualne teškoće (tablica 7.).

Tablica 7. Inteligencija

INTELIGENCIJA (N = 173)	%
intelektualne teškoće	2,3
granična	9,2
ispodprosječna	16,2
prosječna	66,5
iznadprosječna	5,8
Ukupno	100

Podaci o *emocionalnoj stabilnosti, ekstraverziji, dominantnosti, agresivnosti i samokritičnosti* prikazani su u tablici 8. Kategorije na tim varijablama poredane su tako da kategorije 1 i 2 predstavljaju ispodprosječnu zastupljenost konkretnog obilježja, kategorija 3 označuje prosječnu zastupljenost tog obilježja, dok kategorije 4 i 5 predstavljaju iznadprosječnu zastupljenost konkretnog obilježja.

Tablica 8. Emocionalna stabilnost, ekstraverzija, dominantnost, agresivnost i samokritičnost.

	N	%					M	SD
		1	2	3	4	5		
emocionalna stabilnost	170	22,4	54,1	17,6	5,9	0,0	2,07	0,796
ekstraverzija	168	0,6	11,9	37,5	42,9	7,1	3,44	0,817
dominantnost	167	5,4	16,2	32,3	38,3	7,8	3,27	1,003
agresivnost	170	4,7	14,7	27,1	39,4	14,1	3,44	1,054
samokritičnost	169	39,1	45,6	11,8	3,6	0,0	1,80	0,784

Iz relativnih frekvencija i aritmetičkih sredina vidljivo je da je većina ispitanika ispodprosječne emocionalne stabilnosti (76,5 %), iznadprosječne ekstraverzije (50 %), iznadprosječne dominantnosti (46,1 %), iznadprosječne agresivnosti (53,5 %) i ispodprosječne samokritičnosti (84,7 %).

Tablica 9. sadržava podatke o sljedećim obilježjima ličnosti: *nezrela ličnost, poremećaj crta ličnosti, neurotski poremećaj, psihopatska struktura.*

Tablica 9. Nezrela ličnost, poremećaj crta ličnosti, neurotski poremećaj, psihopatska struktura

	N	%	
		ne	da
nezrela ličnost	170	46,5	53,5
poremećaj crta ličnosti	171	22,2	77,8
neurotski poremećaj	167	49,7	50,3
psihopatska struktura	166	53,6	46,4

Podaci za ukupan uzorak pokazuju da je polovici ispitanika utvrđena nezrela ličnost, za više od tri četvrtine ispitanika utvrđen je poremećaj crta ličnosti, za polovicu ispitanika neurotski poremećaj, a za samo malo manje od polovice ispitanika psihopatska struktura ličnosti.

9.1.2. Obilježja ponašanja zatvorenika i zatvorenica

Podaci o obilježjima ponašanja također se prikupljaju u okviru dijagnostičke obrade u Centru za dijagnostiku. Tako se standardno prikupljaju podaci o *samoozljeđivanju, pokušajima suicida te konzumiranju sredstava ovisnosti (alkohol, droge i tablete).* Podaci se prikupljaju s pomoću anamnestičkih podataka. Iz podataka o samoozljeđivanju i pokušajima suicida vidljivo je da je otprilike 20 % ispitanika sklono takvu ponašanju (tablica 10.).

Tablica 10. Samoozljeđivanje, pokušaji suicida

	N	%	
		ne	da
samoozljeđivanje	169	79,3	20,7
pokušaji suicida	170	80,0	20,0

Tablica 11. sadržava podatke o *konzumiranju alkohola* iz kojih je razvidno da nešto više od jedne trećine ispitanika povremeno konzumira alkohol, a isti udio ispitanika (16,1 %) ne pije i/ili imaju utvrđeni alkoholizam, dok 14,9 % ispitanika izjavljuje o prekomjernom pijenju bez ovisnosti, a 12,5 % ispitanika o redovitom pijenju. Najmanji je broj ispitanika u apstinenciji. Ako zbrojimo podatke o redovitom pijenju, prekomjernom pijenju bez ovisnosti i alkoholizmu, dobivamo podatak da je nešto manje od polovice ispitanika (43,5 %) u riziku od ovisnosti od alkohola ili s već razvijenom ovisnošću o alkoholu.

Tablica 11. Konzumiranje alkohola

ALKOHOL (N = 168)	%
ne pije	16,1
povremeno pijenje	38,1
redovito pijenje	12,5
prekomjerno pijenje bez ovisnosti	14,9
alkoholizam	16,1
apstinencija	2,4
Ukupno	100

Prema podacima o *konzumiranju droge* (tablica 12.) nešto više od jedne trećine ispitanika ovisno je o drogi, a nešto manje od polovice ispitanika ne konzumira drogu.

Tablica 12. Konzumiranje droge

DROGA (N = 168)	%
ne uzima drogu	45,8
povremena uporaba bez ovisnosti	14,3
narkomanija	34,5
apstinencija	5,3
Ukupno	100

Najveći broj ispitanika iz analiziranog uzorka ne *konzumira tablete* koje mogu izazivati ovisnost, dok 7,9 % ispitanika potvrđuje ovisnost o tabletama (tablica 13.).

Tablica 13. Konzumiranje tableta

TABLETE (N = 165)	%
ne	78,8
povremeno	13,3
tabletomanija	7,9
Ukupno	100

9.1.3. Kriminološka obilježja zatvorenika i zatvorenica

U okviru kriminoloških obilježja analizira se *dob u vrijeme izvršenja kaznenog djela, prethodna osuđivanost, vrsta recidiva, broj djela u presudi, priznanje počinjenog kaznenog djela, ima li kazneno djelo obilježje nasilja, izrečena sigurnosna mjera obveznog liječenja od ovisnosti te visina izrečene kazne.*

Dob ispitanika u vrijeme izvršenja kaznenog djela u analiziranom uzorku kreće se u rasponu od 18 do 61 godine, a prosječna je dob 32 godine (M = 31,96; SD = 8,433).

Podaci o prethodnoj osuđivanosti ispitanika (tablica 14.) pokazuju kako samo 19,7 % ispitanika nije bilo prethodno osuđivano. Najveći broj ispitanika (59,5 %) bio je prethodno osuđivan 3 i više puta.

Tablica 14. Prethodna osuđivanost

PRETHODNA OSUĐIVANOST (N = 173)	%
ne	19,7
da, 1 put	11,6
da, 2 puta	9,2
da, 3 i više puta	59,5
Ukupno	100

Podaci o vrsti povrata i broju djela u presudi prikazani su u tablici 15., iz koje je razvidno da se podaci o broju prethodnih raznovrsnih kaznenih djela (opći recidiv) kreću u rasponu od 0 do 18 (M = 2,39; SD = 3,360), a podaci o tzv. specijalnom povratu (prethodna osuđivanost zbog istih ili istovrsnih kaznenih djela) kreću se u rasponu od 0 do 65 (M = 2,84; SD = 6,244). Broj počinjenih kaznenih djela u presudi kreće se od 1 do 103 (M = 8; SD = 14,896).

Tablica 15. Vrste povrata i broj djela u presudi

	N	Minimum	Maksimum	M	SD
opći recidiv	173	0	18	2,39	3,360
specijalni recidiv	173	0	65	2,84	6,244
broj djela u presudi	173	1	103	8,00	14,896

Podaci o priznanju počinjenog kaznenog djela (tablica 16.) pokazuju da samo 18,5 % ispitanika u cijelosti priznaje izvršenje djela, dok većina ispitanika izvršenje priznaje samo djelomično.

Tablica 16. Priznanje počinjenog kaznenog djela

PRIZNAJE KD (N = 162)	%
Potpuno	18,5
djelomično	43,2
ne priznaje	38,3
Ukupno	100

Podaci o elementima nasilja u počinjenom kaznenom djelu (tablica 17.) pokazuju kako su ispitanici u nešto manje od dvije trećine slučajeva počinili kazneno djelo s elementima nasilja.

Tablica 17. Elementi nasilja u počinjenom kaznenom djelu

KD NASILJE (N = 173)	%
ne	38,2
da	61,8
Ukupno	100

U nešto manje od 1/3 slučajeva ispitanicama je uz kaznu uskraćivanja slobode izrečena i sigurnosna mjera obveznog liječenja od ovisnosti (alkohol i droge) (tablica 18.).

Tablica 18. Sigurnosna mjera obveznog liječenja od ovisnosti (alkohol i droge)

Sigurnosna mjera OVISNOST (N = 173)	%
da	31,2
ne	68,8
Ukupno	100

Podaci o visini izrečene kazne (tablica 19.) izraženi su u mjesecima i kreću se u rasponu od 7 do 504, a prosječna duljina izrečene kazne iznosi 132 mjeseca, odnosno 11 godina.

Tablica 19. Visina izrečene kazne

	N	Min.	Maks.	M	SD
visina kazne (u mjesecima)	173	7	504	132,18	108,966

9.2. Razlike u obilježjima ličnosti, ponašajnim i kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa

9.2.1. Razlike u obilježjima ličnosti između zatvorenika i zatvorenica

Prije provođenja diskriminativne analize napravljena je korelacijska matrica za utvrđivanje međusobne povezanosti diskriminacijskih varijabli. Tabachnick i Fidell (2007) navode kako, općenito govoreći, korelacije koje su niže vrijednosti od 0,3 nemaju interpretativnu vrijednost i ne krše formalni uvjet multikolinearnosti. Iz tog su razloga isključene one varijable koje su s drugima imale statistički značajnu korelaciju 0,3 i više. Pri isključivanju vodilo se računa o teorijskom značaju pojedinih varijabli.

Tablica 20. – Korelacijska matrica diskriminacijskih varijabli

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. opća inteligencija	1									

2. emocionalna stabilnost	,249**	1								
3. ekstraverzija	,044	,126	1							
4. dominantnost	,108	,058	,348**	1						
5. agresivnost	-,170*	-,334**	-,011	,496**	1					
6. samokritičnost	,124	,308**	-,028	-,250**	-,258**	1				
7. nezrela ličnost	-,139	-,140	,129	,063	,050	-,074	1			
8. poremećaj crta ličnosti	-,219**	-,183*	,081	,075	,289**	-,176*	,177*	1		
9. neurotski poremećaj	-,182*	-,060	-,011	-,175*	-,025	,093	,282**	,089	1	
10. psihopatska struktura	-,015	-,204**	-,057	,399**	,556**	-,303**	,029	,248**	-,072	1

Pretpostavka homogenosti kovarijanci skupina provjerena je s pomoću Boxovog M-testa koji nije značajan, iz čega zaključujemo kako se matrice varijanci i kovarijanci skupina ne razlikuju. Nakon prethodnih analiza provedena je diskriminativna analiza, a iz tablice 21. vidljivo je da je utvrđen jedan teoretski moguć značajan diskriminativni čimbenik, prema čemu možemo zaključiti da u prediktorskim varijablama ličnosti postoje razlike između zatvorenika i zatvorenica ($\chi^2 = 30{,}705$; df = 6; $p < 0{,}01$).

Tablica 21. Značajnost diskriminativnih faktora

Fun.	Eigenvalue	% of variance	Canonical correlation	Wilk's lambda	Chi square	df	Sig.
1	,209	100,0	,416	,827	30,705	6	,000

Rezultati diskriminativnih koeficijenata i korelacija pokazuju kako je ***agresivnost*** obilježje ličnosti koje najznačajnije razlikuje zatvorenike od zatvorenica (koeficijent korelacije iznosi 0,88).

Tablica 22. Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između varijabli i diskriminativne funkcije

Varijable	K	S
agresivnost	,979	,880
ekstraverzija	-,330	-,266
inteligencija	,344	,127
poremećaj crta ličnosti	-,085	,122
nezrela ličnost	,142	,098
neurotski poremećaj	,099	,038

Podaci o centroidima skupina upućuju na smjer tih razlika, iz kojih je jasno da su zatvorenici agresivniji od zatvorenica. Na temelju navedenoga može se prihvatiti **hipoteza H1**, odnosno da postoje razlike u *obilježjima ličnosti* između zatvorenika i zatvorenica te da su ta obilježja nepovoljnija u zatvorenika.

Tablica 23. Centroidi skupina

Spol	Funkcija
muški	,259
ženski	-,796

9.2.2. Razlike u ponašajnim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica

U pogledu ponašajnih obilježja, namjera je bila analizirati podatke o samoozljeđivanju, pokušaju suicida, konzumiranju alkohola, droga i tableta. Kako bi se podatke o konzumiranju alkohola i droga moglo uvrstiti u diskriminativnu analizu, iz tih je varijabli isključena kategorija apstinenata. Tako je varijabla konzumiranja alkohola sadržavala sljedeće kategorije: 1. ne pije; 2. povremeno pijenje; 3. redovito pijenje; 4. prekomjerno pijenje bez ovisnosti; 5. alkoholizam. Varijabla konzumiranja droga sadržavala je sljedeće kategorije: 1. ne uzima drogu, 2. povremena konzumacija bez ovisnosti i 3. ovisnost.

I za ovu je skupinu varijabli napravljena korelacijska matrica diskriminacijskih varijabli.

Tablica 24. Korelacijska matrica diskriminacijskih varijabli za ponašajna obilježja

	1.	2.	3.	4.	5.
1. samoozljeđivanje	1				
2. pokušaji suicida	,448**	1			
3. konzumiranje alkohola	,165	,143	1		
4. konzumiranje droge	,160	- ,006	- ,045	1	
5. konzumiranje tableta	,276**	,297**	,000	321**	1

U diskriminativnu analizu nisu uključene varijable samoozljeđivanja i konzumiranja tableta zbog njihovih viših značajnih korelacija s ostalim varijablama. I za ovu skupinu obilježja je napravljena analiza matrice varijanci i kovarijanci skupina: Boxov M-test ne pokazuje statističku značajnost, iz čega zaključujemo da su matrice varijanci i kovarijanci skupina istovjetne.

Rezultati diskriminativne analize (tablica 25.) upućuju na postojanje jednog statistički značajnog čimbenika (χ^2 = 21,218; df = 3; p < 0,01) te se na osnovi njega može zaključiti da u analiziranim ponašajnim obilježjima postoje značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica.

Tablica 25. Značajnost diskriminativnih čimbenika

Fun.	Eigenvalue	% of variance	Canonical correlation	Wilk's lambda	Chi square	df	Sig.
1	,151	100,0	,363	,869	21,218	3	,000

Tablica 26. sadržava podatke o diskriminacijskim koeficijentima i korelacijama. Vidljivo je da najveću korelaciju s ovom diskriminacijskom funkcijom ima varijabla *konzumiranje alkohola* (koeficijent korelacije iznosi 0,98), a podaci o centroidima skupina (tablica 27.) idu u prilog uočenih razlika, iz čega proizlazi da zatvorenici znatno češće od zatvorenica iskazuju problematičan odnos prema alkoholu u smislu prekomjernog pijenja, odnosno razvijenog alkoholizma.

Tablica 26. Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između varijabli i diskriminativne funkcije

Varijable	K	S
alkohol	,972	,988
suicid	,152	,257
droga	-,004	-,045

Tablica 27. Centroidi skupina

Spol	Funkcija
muški	,217
ženski	-,687

Na temelju navedenoga može se prihvatiti **hipoteza H2**, odnosno da postoje razlike u *ponašajnim obilježjima* između zatvorenika i zatvorenica te da su ta obilježja nepovoljnija u zatvorenika.

9.2.3. Razlike u kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica

Prije provođenja diskriminativne analize za kriminološku skupinu obilježja napravljena je korelacijska matrica diskriminativnih varijabli kako bi se utvrdila i ispravila moguća multikolinearnost. Zbog visokih značajnih korelacija s drugim varijablama, u diskriminativnu analizu nisu uvrštene sljedeće varijable: opći recidiv, specijalni recidiv, broj kaznenih djela, nasilnost kaznenog djela i izrečena sigurnosna mjera obveznog liječenja od ovisnosti (tablica 28.).

Tablica 28. Korelacijska matrica diskriminativnih varijabli za kriminološku skupinu obilježja

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. dob u vrijeme izvršenja KD-a	1								
2. prethodna osuđivanost	-,196*	1							
3. opći povrat	-,015	,485**	1						
4. posebni povrat	-,160*	,314**	,170*	1					
5. broj počinjenih kaznenih djela u presudi	-,327**	,293**	,204**	,454**	1				
6. priznaje li počinitelj kazneno djelo	-,062	,264**	,238**	,072	,030	1			
7. nasilno kazneno djelo	-,041	,036	,145	-,136	-,139	,243**	1		
8. obvezno liječenje od ovisnosti	,100	-,228**	-,174*	-,107	-,188*	-,039	-,041	1	
9. visina kazne – u mjesecima	-,115	-,001	,063	,042	,183*	,210**	,371**	,169*	1

Također je analizirana matrica varijanci i kovarijanci s pomoću Boxovog M-testa, koji je značajan, što narušava pretpostavku homogenosti kovarijance, no Klecka (1980) navodi kako je u tom slučaju najgora moguća posljedica veća vjerojatnost da slučajevi budu klasificirani u skupine s najvećim raspršenjem. I drugi autori (Brown i Wicker, 2000) navode da narušena pretpostavka homogenosti kovarijanci nije od presudne važnosti za provođenje valjane diskriminativne analize.

Podaci iz tablice 29. upućuju na postojanje jednog statistički značajnog čimbenika koji svjedoči o postojanju razlika između zatvorenika i zatvorenica u analiziranim kriminološkim obilježjima (χ^2 = 95,771; df = 4; p < 0,01). Podaci o koeficijentima i korelacijama diskriminativnih varijabli s izlučenim diskriminativnim čimbenikom tj. funkcijom pokazuju visok doprinos *duljine izrečene kazne, priznanja djela i prethodne osuđivanosti* u razlikovanju zatvorenika i zatvorenica. Iz vrijednosti korelacija i položaja centroida skupina vidljivo je da je zatvorenicima izrečena kazna zatvora u duljem trajanju, da oni rjeđe od zatvorenica priznaju izvršenje kaznenog djela te da su znatno češće prethodno osuđivani.

Tablica 29. Značajnost diskriminacijskih čimbenika

Fun.	Eigenvalue	% of variance	Canonical correlation	Wilk's lambda	Chi square	df	Sig.
1	,848	100,0	,677	,541	95,771	4	,000

Tablica 30. Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između varijabli i diskriminativne funkcije

Varijable	K	S
kazna	,789	,623
priznanje djela	,460	,517
osuđivanost	,608	,459
dob u vrijeme djela	,091	-,097

Tablica 31. Centroidi skupina

Spol	Funkcija
muški	,475
ženski	-1,761

Na temelju navedenoga može se prihvatiti **hipoteza H3**, odnosno da postoje razlike u *kriminološkim obilježjima* između zatvorenika i zatvorenica te da su ta obilježja nepovoljnija u zatvorenika.

9.3. Prediktivna vrijednost importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica

9.3.1. Obilježja varijabli importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela objašnjenja nasilnog ponašanja u zatvorskom sustavu – deskriptivna analiza

U skladu s navedenim ciljevima, bilo je potrebno utvrditi prediktivna svojstva importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika koji su činili stegovne prijestupe. U tu svrhu izračunani su osnovni statistički pokazatelji za sve varijable koje definiraju importacijski, deprivacijski i situacijski model nasilnog ponašanja zatvorenika u hrvatskom zatvorskom sustavu. Za kriterijsku varijablu *nasilni stegovni prijestup* izračunani su osnovni statistički pokazatelji, prikazani frekvencijom i postocima po kategorijama te varijable. Za sve kategorijske varijable (nominalne, ordinalne i ordinalizirane) izračunani su frekvencija i postoci po kategorijama tih varijabli, a za sve kvantitativne varijable (intervalne i omjerne) izračunane su aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanji i najveći rezultati, koeficijenti asimetrije i spljoštenosti i medijani. Testirana je i normalnost distribucija frekvencija svih kvantitativnih varijabli.

Osnovni statistički pokazatelji nominalnih, ordinalnih i ordinaliziranih varijabli prikazani su u tablicama 32. – 37.

Tablica 32. Frekvencije i postoci varijable stegovnih prijestupa po spolu

	Spol	F	%
stegovni prijestupi po spolu	muški	272	74,7
	ženski	92	25,0
Ukupno		364	100,0

Tablica 33. Frekvencije (F) i postoci (%) varijable nasilnih stegovnih prijestupa

			spol		ukupno
			muški	ženski	
nasilni stegovni prijestup	1. ne	F	186	51	237
		%	68,4	55,4	65,1
	2. da	F	86	41	127
		%	31,6	44,6	34,9
Ukupno	F		272	92	364
	%		100,0	100,0	100,0

Tablica 34. Postoci stegovnih prijestupa po kategorijama varijabli *importacijskog* modela

		M	Ž
inteligencija	N	272	92
	1. intelektualne teškoće	0,7	5,4
	2. granična	8,8	3,3
	3. ispodprosječna	18,0	27,2
	4. prosječna	63,2	64,1
	5. iznadprosječna	9,2	0,0
bračni status – samac	N	272	91
	0.ne	38,2	73,6
	1.da	61,8	26,4
bračni status – zajednica	N	272	91
	0.ne	68,8	48,4
	1.da	31,3	51,6
agresivnost	N	272	86
	1. znatno ispodprosječna	2,6	5,8
	2. ispodprosječna	7,0	23,3
	3. prosječna	22,8	34,9
	4. iznadprosječna	43,0	34,9
	5. znatno iznadprosječna	24,6	1,2
emocionalna stabilnost	N	272	84
	1. znatno ispodprosječna	31,3	17,4
	2. ispodprosječna	54,0	61,6
	3. prosječna	11,8	17,4
	4. iznadprosječna	2,9	3,5
	5. znatno iznadprosječna	0,0	0,0
samokritičnost	N	272	84
	1. znatno ispodprosječna	43,0	28,6
	2. ispodprosječna	47,1	58,3
	3. prosječna	8,5	9,5
	4. iznadprosječna	1,5	3,6
	5. znatno iznadprosječna	0,0	0,0

stupanj obrazovanja	N	271	89
	1. bez OŠ	11,4	11,2
	2. OŠ	33,6	36,0
	3. OŠ + tečaj	11,4	4,5
	4. SŠ	40,2	40,4
	5. viša/visoka	3,3	7,9
konzumiranje alkohola	N	264	83
	1. ne pije	6,1	28,9
	2. povremeno pijenje	31,8	45,8
	3. redovito pijenje	17,8	1,2
	4. prekomjerno pijenje bez ovisnosti	14,4	15,7
	5. alkoholizam	29,9	8,4
konzumiranje droge	N	258	82
	1. ne uzima	46,1	41,5
	2. povremena upotreba	14,0	24,4
	3. narkomanija	39,9	34,1
konzumiranje tableta	N	272	78
	1. ne uzima	72,8	80,8
	2. povremena upotreba	16,5	12,8
	3. tabletomanija	10,7	6,4
nasilno kazneno djelo	N	272	92
	0. ne	19,5	58,7
	1. da	80,5	41,3

Tablica 35. Postoci stegovnih prijestupa po kategorijama varijabli *deprivacijskog* modela

		M	Ž
uključenost u posebne programe	N	271	84
	0. ne	35,8	58,3
	1. da	64,2	41,7
uključenost u aktivnosti slobodnog vremena	N	272	86
	0. ne	71,0	40,7
	1. da	29,0	59,3
radni angažman u vrijeme stegovnog prijestupa	N	272	86
	0. ne	72,4	27,9
	1. da	27,6	72,1
odvajanje od ostalih zatvorenika	N	272	91
	0. ne	39,7	74,7
	1. da	60,3	25,3

Tablica 36. Postoci stegovnih prijestupa po kategorijama varijabli *situacijskog* modela

		M	Ž
stegovni prijestup počinjen u radnom vremenu	N	269	76
	0. ne	46,5	46,1
	1. da	53,5	53,9
stegovni prijestup počinjen u slobodnom vremenu	N	269	76
	0. ne	56,9	56,6
	1. da	43,1	43,4
stegovni prijestup počinjen vikendom	N	272	91
	0. ne	70,2	65,9
	1. da	29,8	34,1

stegovni prijestup počinjen ljeti	N	272	92
	0. ne	76,1	79,3
	1. da	23,9	20,7
stegovni prijestup počinjen u sobi zatvorenika	N	271	76
	0. ne	59,8	81,6
	1. da	40,2	18,4
stegovni prijestup počinjen u zajedničkim prostorijama	N	271	76
	0. ne	63,5	40,8
	1. da	36,5	59,2
stegovni prijestup počinjen u radnom prostoru	N	271	76
	0. ne	97,8	92,1
	1. da	2,2	7,9
stegovni prijestup počinjen u službenim prostorijama	N	271	76
	0. ne	78,2	88,2
	1. da	21,8	11,8

Za sve kvantitativne, intervalne i omjerne varijable importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela izračunani su osnovni statistički parametri: aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanji i najveći rezultati, koeficijenti asimetrije, koeficijenti spljoštenosti te je testirana normalnost distribucije frekvencije svake varijable Kolmogorov-Smirnovim i Shapiro-Wilkovim testom. Rezultati su prikazani u tablici 37.

Tablica 37. Osnovni statistički pokazatelji kvantitativnih varijabli importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela

Varijable		Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Min.	Maks.	Koeficijent asimetrijesk	Koeficijent spljoštenostiku	Normalnost distribucije
dob u vrijeme stegovnog prijestupa	M	37,75	7,68	23	61	0,65	-0,01	ne
	Ž	41,75	8,80	26	54	-0,48	-1,21	ne
broj djece	M	0,78	1,39	0	7	2,33	5,96	ne
	Ž	0,94	1,36	0	5	1,73	3,07	ne
broj prethodnih osuda	M	6,03	6,89	0	80	5,55	54,25	ne
	Ž	2,31	3,22	0	8	1,12	-0,50	ne
dob u vrijeme izvršenja kaznenog djela	M	29,57	7,54	18	51	0,46	-0,47	ne
	Ž	38,09	8,44	23	50	-0,41	-1,16	ne
visina kazne u mjesecima	M	184,00	131,17	31	504	1,37	0,84	ne
	Ž	62,00	49,24	8	144	0,87	-0,83	ne
duljina izdržane kazne	M	5,76	3,58	0	17	0,54	-0,41	ne
	Ž	1,97	1,30	0	5	0,52	0,18	ne

broj osoba upisanih u karton posjeta u vrijeme stegovnog pr.	M	4,65	3,19	0	14	0,62	-0,02	ne
	Ž	2,72	1,61	0	8	0,93	2,77	ne
broj osoba upisanih u karton telefonskih kontakata u vrijeme stegovnog pr.	M	4,69	3,13	0	14	0,74	0,01	ne
	Ž	3,47	1,75	0	9	1,19	2,78	ne
broj prethodno izrečenih stegovnih mjera	M	7,77	10,10	0	42	1,43	0,98	ne
	Ž	1,63	2,26	0	8	1,47	1,36	ne
broj primijenjenih posebnih mjera održavanja reda i sigurnosti	M	2,26	1,87	0	6	0,24	-0,99	ne
	Ž	0,69	1,17	0	4	1,92	2,87	ne

9.3.2. Prediktivna vrijednost *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika

Rezultati prediktivne vrijednosti *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika (muškarci) prikazani su u tablici 38.

Tablica 38. Rezultati logističke regresijske analize značajnosti *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika

Hi kvadrat	Stupnjevi slobode	Značajnost p	Cox&Snell R Square (R kvadrat Coxa i Snella)	Nagelkerke R Square (R kvadrat Nagelkerkea)	Hosmer and Lemeshow Chi-square (Hosmer-Lemešov Hi)	Značajnost H-L testa
80,38	33	0,000	0,285	0,384	8,76	0,363

Importacijskim modelom dobro se predviđaju nasilni stegovni prijestupi zatvorenika s obzirom na to da je Hi-kvadrat (80,38) statistički važan na razini značajnosti $p < 0,01$ %. Model je veoma upotrebljiv jer objašnjava između 28,5 % (R kvadrat Coxa i Snella) i 38,4 % (R kvadrat Nagelkerkea) varijance nasilnih stegovnih prijestupa. Hosmer and Lemeshow testom (H-L) potvrđuje se da je *importacijski model* dobar u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika jer je značajnost mnogo veća od 5 % i iznosi 36,3 %. Model također točno klasificira 74,8 % zatvorenika s nasilnim stegovnim prijestupima.

- Na temelju navedenoga može se prihvatiti **hipoteza H4-1** i zaključiti da su varijable *importacijskog modela* značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

Potrebno je utvrditi koje varijable importacijskog modela značajno sudjeluju u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika. U tu svrhu poslužit će tablica 39., u kojoj su prikazani koeficijenti i pripadajuće značajnosti za svaku manifestnu varijablu *importacijskog modela* u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa.

Tablica 39. Prediktorska svojstva pojedinačnih varijabli *importacijskog modela* u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika

Varijable	Regres. koef. B	Stand. pogr.	Waldov test	Stupnj. slobode	Značajnost p	Količnik vjerojatnosti EXP(B)	Interval 95 % pouzdanosti za EXP(B)	
							donja	gornja
dob u vrijeme počinjenja stegovnog pr.	-0,00	0,06	0,00	1	0,970	0,99	0,89	1,12
inteligencija (1)	-22,92	26434,91	0,00	1	0,999	0,00	0,00	0,00
inteligencija (2)	-23,02	26434,91	0,00	1	0,999	0,00	0,00	0,00
inteligencija (3)	-21,92	26434,91	0,00	1	0,999	0,00	0,00	0,00
inteligencija (4)	-21,61	26434,91	0,00	1	0,999	0,00	0,00	0,00
samac (1)	1,53	0,89	2,94	1	0,086	4,63	0,80	26,61
zajednica (1)	-0,27	0,86	0,10	1	0,749	0,76	0,14	4,08
djeca	**0,55**	**0,19**	**8,35**	**1**	**0,004**	**1,74**	**1,19**	**2,53**
agresivnost (1)	0,30	1,64	0,03	1	0,854	1,35	0,05	33,82
agresivnost (2)	2,74	1,39	3,85	1	0,050	15,54	1,00	241,10
agresivnost (3)	**3,26**	**1,42**	**5,29**	**1**	**0,021**	**26,07**	**1,62**	**419,63**
agresivnost (4)	**3,02**	**1,47**	**4,23**	**1**	**0,040**	**20,57**	**1,15**	**367,23**
stabilnost (1)	0,08	0,48	0,03	1	0,862	1,08	0,42	2,79
stabilnost (2)	-1,33	0,83	2,54	1	0,111	0,26	0,05	1,36
stabilnost (3)	0,59	1,08	0,31	1	0,580	1,81	0,22	14,96
samokriticnost (1)	0,42	0,42	0,97	1	0,324	1,51	0,66	3,48
samokriticnost (2)	0,98	0,87	1,28	1	0,258	2,66	0,49	14,64
samokriticnost (3)	-1,61	2,27	0,49	1	0,480	0,20	0,00	17,26
sprema (1)	0,88	1,07	0,67	1	0,412	2,40	0,29	19,48
sprema (2)	1,63	1,11	2,13	1	0,144	5,08	0,57	45,12
sprema (3)	1,52	1,02	2,22	1	0,136	4,55	0,62	33,45

sprema (4)	-21,13	17942,98	0,00	1	0,999	0,00	0,00	0,00
alkohol (1)	0,19	0,77	0,06	1	0,799	1,21	0,27	5,54
alkohol (2)	-1,06	0,92	1,32	1	0,250	0,34	0,06	2,10
alkohol (3)	0,71	0,84	0,71	1	0,398	2,03	0,39	10,61
alkohol (4)	-0,92	0,78	1,37	1	0,242	0,40	0,86	1,86
droga (1)	-1,28	0,65	3,85	1	0,050	0,27	0,08	0,99
droga (2)	-1,15	0,62	3,47	1	0,062	0,31	0,09	1,06
tablete (1)	-1,07	0,68	2,45	1	0,117	0,34	0,09	1,31
tablete (2)	0,07	0,81	0,01	1	0,925	1,07	0,22	5,31
nasilno KD (1)	0,49	0,57	0,75	1	0,385	1,63	0,54	4,98
povrat	-0,00	0,03	0,01	1	0,941	0,99	0,94	1,06
dob u vrijeme počinjenja KD-a	0,08	0,06	2,01	1	0,156	1,08	0,97	1,20

Najznačajniji prediktor nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenika svakako je *broj djece* (djeca), za što Waldov test iznosi 8,35 i statistički je važan na razini značajnosti p = 0,4 %. Regresijski koeficijent (B) iznosi 0,55. To znači da će osobe koje imaju više djece češće činiti nasilne stegovne prijestupe. Količnik vjerojatnosti EXP(B) iznosi 1,74, što znači ako se kod zatvorenika broj djece poveća za 1, vjerojatnost nasilnih stegovnih prijestupa povećat će se za 1,74 puta. Drugi značajni prediktor nasilnih stegovnih prijestupa jest varijabla *agresivnost*. Među kategorijama varijable *agresivnost* najveći doprinos predikciji nasilnih stegovnih prijestupa ima *prosječna agresivnost (3)*, čiji regresijski koeficijent B iznosi 3,26, a Waldov test, koji iznosi 5,29, važan je na razini značajnosti p = 2,1 %. Količnik vjerojatnosti EXP(B) iznosi 26,07 što znači da ako je zatvorenik prosječno agresivan, onda će se vjerojatnost nasilnih stegovnih prijestupa povećati za 26,07 puta. U predikciji nasilnih stegovnih prijestupa statistički značajno sudjeluje i kategorija *iznadprosječna agresivnost (4)*, za koju regresijski koeficijent B iznosi 3,02, a Waldov test (4,23) važan je na razini značajnosti p = 4 %. Količnik vjerojatnosti EXP(B) iznosi 20,57, što znači da ako je zatvorenik iznadprosječno agresivan, onda će se vjerojatnost nasilnih stegovnih prijestupa povećati za 20,57 puta.

Sve ostale varijable *importacijskog modela* ne sudjeluju značajno u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika jer im je p > 5 %.

9.3.3. Prediktivna vrijednost *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica

Rezultati prediktivne vrijednosti *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica (žene) prikazani su u tablici 40.

Tablica 40. Rezultati logističke regresijske analize značajnosti *importacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica

Hi kvadrat	Stupnjevi slobode	Značajnost p	Cox&Snell R Square (R kvadrat Coxa i Snella)	Nagelkerke R Square (R kvadrat Nagelkerkea)	Hosmer and Lemeshow Chi-square (Hosmer-Lemešov Hi)	Značajnost H-L testa
55,20	30	0,003	0,551	0,741	1,86	0,967

Importacijskim modelom dobro se predviđaju nasilni stegovni prijestupi u zatvorenica s obzirom na to da je Hi-kvadrat (55,20) statistički važan na razini značajnosti p < 0,3 %. Model je veoma upotrebljiv jer objašnjava između 55,1 % (R kvadrat Coxa i Snella) i 74,1 % (R kvadrat Nagelkerkea) varijance nasilnih stegovnih prijestupa. Hosmer and Lemeshow test (H-L) potvrđuje da je *importacijski model* dobar u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenica jer je značajnost mnogo veća od 5 % i iznosi 96,7 %. Model također točno klasificira 87,0 % zatvorenica s nasilnim stegovnim prijestupima. Na temelju navedenoga može se prihvatiti **hipoteza H4-2** i zaključiti da su varijable *importacijskog modela* značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Potrebno je utvrditi koje varijable *importacijskog modela* značajno sudjeluju u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica. U tu svrhu poslužit će tablica 41. u kojoj su prezentirani koeficijenti i pripadajuće značajnosti za svaku manifestnu varijablu importacijskog modela u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Tablica 41. Prediktorska svojstva pojedinačnih varijabli *importacijskog modela* u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica

Varijable	Regresijski koeficijenti B	Waldov test	Stupnjevi slobode	Značajnost p
dob u vrijeme počinjenja stegovnog pr.	-0,225	0,446	1	0,504
inteligencija (1)	11,489	0,000	1	1,000
inteligencija (2)	3,474	0,000	1	1,000

samac (1)	-2,484	0,000	1	1,000
zajednica (1)	55,553	0,000	1	0,999
djeca	-30,978	0,000	1	0,999
agresivnost (1)	43,762	0,000	1	1,000
agresivnost (2)	62,959	0,000	1	0,999
agresivnost (3)	0,278	0,000	1	1,000
stabilnost (1)	-4,395	0,000	1	1,000
stabilnost (2)	20,960	0,000	1	1,000
stabilnost (3)	-43,257	0,000	1	1,000
samokriticnost (1)	4,439	0,000	1	1,000
samokriticnost (2)	-35,619	0,000	1	0,999
samokriticnost (3)	19,676	0,000	1	1,000
sprema (1)	-153,000	0,000	1	0,999
sprema (2)	-71,660	0,000	1	1,000
sprema (3)	-37,265	0,000	1	0,999
sprema (4)	-122,201	0,000	1	0,999
alkohol (1)	68,395	0,000	1	0,999
alkohol (2)	151,646	0,000	1	0,999
alkohol (3)	-249,520	0,000	1	0,999
alkohol (4)	-167,409	0,000	1	0,999
droga (1)	209,620	0,000	1	0,999
droga (2)	-27,105	0,000	1	0,999
tablete (1)	-37,796	0,000	1	0,999
tablete (2)	39,170	0,000	1	1,000
nasilno KD (1)	-12,522	0,000	1	1,000
povrat	6,116	0,000	1	0,999
dob u vrijeme počinjenja KD-a	1,711	0,000	1	1,000

Na temelju rezultata prikazanih u tablici 41. može se utvrditi da ni jedna pojedinačna varijabla *importacijskog modela* ne sudjeluje u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica s obzirom na to da im je $p > 5$ %. Iz toga se može zaključiti da ni jedna od analiziranih varijabli nema značajan samostalan doprinos objašnjenju nasilnih stegovnih prijestupa.

Zbog toga u prethodnoj tablici nisu navedene standardne pogreške, količnik vjerojatnosti EXP(B) i interval 95 % pouzdanosti za EXP(B).

9.3.4. Prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika

Rezultati prediktivne vrijednosti *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika (muški) prikazani su u tablici 42.

Tablica 42. Rezultati logističke regresijske analize značajnosti *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika

Hi kvadrat	Stupnjevi slobode	Značajnost p	Cox&Snell R Square (R kvadrat Coxa i Snella)	Nagelkerke R Square (R kvadrat Nagelkerkea)	Hosmer and Lemeshow Chi-square (Hosmer-Lemešov Hi)	Značajnost H-L testa
8,03	10	0,626	0,029	0,041	25,79	0,001

Deprivacijskim modelom ne predviđaju se dobro nasilni stegovni prijestupi u zatvorenika s obzirom na to da je Hi-kvadrat (8,03) statistički značajan na razini značajnosti p = 62,6 %, što je znatno veće od dopuštenih 5 %. Model nije upotrebljiv jer objašnjava samo između 2,9 % (R kvadrat Coxa i Snella) i 4,14 % (R kvadrat Nagelkerkea) varijance nasilnih stegovnih prijestupa. Hosmer and Lemeshow test (H-L) potvrđuje da *deprivacijski model* nije dobar u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenika jer je značajnost manja od 5 % i iznosi 0,1 %. Model točno klasificira 67,8 % zatvorenika s nasilnim stegovnim prijestupima. Na temelju navedenoga **ne** može se prihvatiti **hipoteza H5-1** te se zaključuje da varijable *deprivacijskog modela* **nisu** značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

S obzirom na to da nije utvrđena statistička značajnost prediktivne vrijednosti *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika, nije potrebno analizirati prediktivna svojstva pojedinačnih varijabli.

9.3.5. Prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica

Rezultati prediktivne vrijednosti *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica (žene) prikazani su u tablici 43.

Tablica 43. Rezultati logističke regresijske analize značajnosti *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica

Hi kvadrat	Stupnjevi slobode	Značajnost p	Cox&Snell R Square (R kvadrat Coxa i Snella)	Nagelkerke R Square (R kvadrat Nagelkerkea)	Hosmer and Lemeshow Chi-square (Hosmer-Lemešov Hi)	Značajnost H-L testa
27,86	10	0,002	0,371	0,498	4,03	0,855

Deprivacijskim modelom dobro se predviđaju nasilni stegovni prijestupi u zatvorenica s obzirom na to da je Hi-kvadrat (27,86) statistički značajan na razini značajnosti p < 0,2 %. Model je vrlo upotrebljiv jer objašnjava između 37,1 % (R kvadrat Coxa i Snella) i 49,8 % (R kvadrat Nagelkerkea) varijance nasilnih stegovnih prijestupa. Hosmer and Lemeshow test (H-L) potvrđuje da je *deprivacijski model* dobar u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenica jer je značajnost mnogo veća od 5 % i iznosi 85,5 %. Model također točno klasificira 80,0 % zatvorenica s nasilnim stegovnim prijestupima. Na temelju navedenoga može se prihvatiti **hipoteza H5-2** i zaključiti da su varijable *deprivacijskog modela* značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Potrebno je utvrditi koje varijable *deprivacijskog modela* značajno sudjeluju u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenica. U tu svrhu poslužit će tablica 44., u kojoj su prezentirani koeficijenti i pripadajuće značajnosti za svaku manifestnu varijablu *deprivacijskog modela* u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Tablica 44. Prediktorska svojstva pojedinačnih varijabli *deprivacijskog modela* u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica

Varijable	Regres. koef. B	Stand. pogr.	Waldov test	Stupnj. slobode	Značajnost p	Količnik vjerojatnosti EXP(B)	Interval 95 % pouzdanosti za EXP(B	
							donja	gornja
kazna	,005	,012	,186	1	,667	1,005	,981	1,030
duljina_izdrzane	,380	,398	,913	1	,339	1,462	,671	3,189
p. programi (1)	-,709	,844	,706	1	,401	,492	,094	2,573
sl. vrijeme (1)	1,267	,997	1,614	1	,204	3,549	,503	25,045
radi (1)	-,265	,993	,071	1	,790	,767	,110	5,374
posjeti	,191	,351	,298	1	,585	1,211	,609	2,408
Telefon	-,327	,280	1,370	1	,242	,721	,417	1,247
st. mjera prije	,258	,297	,756	1	,385	1,294	,724	2,314
posebne mjere	,068	1,264	,003	1	,957	1,071	,090	12,754
odvajanje (1)	3,069	1,982	2,398	1	,122	21,512	,442	1045,933

Pregledom tablice 44. može se zaključiti da ni jedna pojedinačna varijabla *deprivacijskog modela* statistički značajno ne predviđa nasilne stegovne prijestupe zatvorenica s obzirom na to da su sve značajnosti veće od 5 % (p > 5 %). Iz ovih se rezultata može zaključiti kako ni

jedna od analiziranih varijabli nema značajan samostalan doprinos objašnjenju nasilnih stegovnih prijestupa.

9.3.6. Prediktivna vrijednost *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika

Rezultati prediktivne vrijednosti *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika (muški) prikazani su u tablici 45.

Tablica 45. Rezultati logističke regresijske analize značajnosti *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika

Hi kvadrat	Stupnjevi Slobode	Značajnost p	Cox&Snell R Square (R kvadrat Coxa i Snella)	Nagelkerke R Square (R kvadrat Nagelkerkea)	Hosmer and Lemeshow Chi-square (Hosmer-Lemešov Hi)	Značajnost H-L testa
64,12	7	0,000	0,212	0,298	8,73	0,273

Situacijskim modelom dobro se predviđaju nasilni stegovni prijestupi u zatvorenika s obzirom na to da je Hi-kvadrat (64,12) statistički značajan na razini značajnosti p < 0,01 %. Model objašnjava između 21,2 % (R kvadrat Coxa i Snella) i 29,8 % (R kvadrat Nagelkerkea) varijance nasilnih stegovnih prijestupa. Hosmer i Lemeshow test (H-L) potvrđuje da je *situacijski model* dobar u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenika jer je značajnost veća od 5 % i iznosi 27,3 %. Model točno klasificira 75,5 % zatvorenika s nasilnim stegovnim prijestupima. Na temelju navedenoga može se prihvatiti **hipoteza H6-1** i zaključiti– da su varijable *situacijskog modela* značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

Potrebno je utvrditi koje varijable *situacijskog modela* značajno sudjeluju u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenika. U tu svrhu poslužit će tablica 46., u kojoj su prezentirani koeficijenti i pripadajuće značajnosti za svaku manifestnu varijablu *situacijskog modela* u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.

Tablica 46. Prediktorska svojstva pojedinačnih varijabli *situacijskog modela* u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika

Varijable	Regres. koef. B	Stand. pogr.	Waldov test	Stupnj. slobode	Značajnost p	Količnik vjerojatnosti EXP(B)	Interval 95 % pouzdanosti za EXP(B	
							donja	gornja
stegovni prijestup počinjen u	**-1,356**	**0,335**	**16,362**	**1**	**0,000**	**0,258**	**0,134**	**0,497**

slobodnom vremenu (1)								
stegovni prijestup počinjen vikendom (1)	**-0,725**	**0,342**	**4,512**	**1**	**0,034**	**0,484**	**0,248**	**0,945**
stegovni prijestup počinjen ljeti (1)	0,013	0,343	0,001	1	0,970	1,013	0,517	1,985
stegovni prijestup počinjen u sobi zatvorenika (1)	-21,834	16679,166	0,000	1	0,999	0,000	0,000	0,000
stegovni prijestup počinjen u zajedničkim prostorijama (1)	-20,426	16679,166	0,000	1	0,999	0,000	0,000	0,000
stegovni prijestup počinjen u radnom prostoru (1)	-20,440	16679,166	0,000	1	0,999	0,000	0,000	0,000
stegovni prijestup počinjen u službenim prostorijama (1)	-22,604	16679,166	0,000	1	0,999	0,000	0,000	0,000

Najznačajniji prediktor nasilnih stegovnih prijestupa u zatvorenika svakako je *stegovni prijestup počinjen u slobodnom vremenu* (1), za što Waldov test iznosi 16,362 i statistički je značajan na razini značajnosti p = 0,01 %. Regresijski koeficijent (B) iznosi -1,356. To znači da zatvorenici koji čine nasilne stegovne prijestupe to ne čine u slobodnom vremenu. Količnik vjerojatnosti EXP(B) iznosi 0,258. U predikciji nasilnih stegovnih prijestupa statistički značajno sudjeluje i varijabla *stegovni prijestup počinjen vikendom* (1), čiji regresijski koeficijent B iznosi -0,725. To znači da zatvorenici koji čine nasilne stegovne prijestupe to ne čine tijekom vikenda. Waldov test (4,512) značajan je na razini značajnosti p = 3,4 %. Količnik vjerojatnosti EXP(B) iznosi 0,484, što znači da ako zatvorenik čini stegovni prijestup u radnim danima (ne vikendom), onda će se vjerojatnost nasilnog stegovnog prijestupa povećati na 48 puta.

Sve ostale varijable *situacijskog modela* pojedinačno značajno ne sudjeluju u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika jer im je p > 5 %.

9.3.7. Prediktivna vrijednost *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica

Rezultati prediktivne vrijednosti *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica prikazani su u tablici 47.

Tablica 47. Rezultati logističke regresijske analize značajnosti *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica

Hi kvadrat	Stupnjevi slobode	Značajnost p	Cox&Snell R Square (R kvadrat Coxa i Snella)	Nagelkerke R Square (R kvadrat Nagelkerkea)	Hosmer and Lemeshow Chi-square (Hosmer-Lemešov Hi)	Značajnost H-L testa
6,604	7	0,471	0,098	0,132	3,492	0,900

Situacijskim modelom ne predviđaju se dobro nasilni stegovni prijestupi u zatvorenica s obzirom na to da je Hi-kvadrat (6,604) statistički značajan na razini značajnosti p > 47,1 %, što je znatno veće od dopuštenih 5 %. Model nije upotrebljiv jer objašnjava između 9,8 % (R kvadrat Coxa i Snella) i 13,2 % (R kvadrat Nagelkerkea) varijance nasilnih stegovnih prijestupa. Model točno klasificira 64,1 % zatvorenica s nasilnim stegovnim prijestupima. Na temelju navedenoga **ne** može se prihvatiti **hipoteza H6-2** i zaključuje se da varijable *situacijskog modela* **nisu** značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

S obzirom na to da nije utvrđena statistička značajnost prediktivne vrijednosti *situacijskog modela* u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica, nije potrebno analizirati prediktivna svojstva pojedinačnih varijabli.

10. RASPRAVA

Cilj je ovog rada bio istražiti pojavu nasilja u hrvatskom zatvorskom sustavu, utvrditi postoje li razlike, i utvrditi koje su to razlike, u obilježjima ličnosti, ponašajnim i kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica koji su evidentirani kao počinitelji stegovnih prijestupa i kojima je izrečena stegovna mjera te utvrditi prediktivne vrijednosti varijabli importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela objašnjenja nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica u hrvatskom zatvorskom sustavu.

U tu svrhu odabrane su i lokacije istraživanja: Kaznionica u Lepoglavi i Kaznionica u Požegi. Te institucije možemo smatrati reprezentativnima s obzirom na uzorak zatvorenika i zatvorenica, broj osoba koje su u njima smještene u svrhu izvršavanja kazne te obilježja zatvorske populacije. U objema institucijama izvršavanje kazne organizirano je u zatvorenim, poluotvorenim i otvorenim uvjetima, a Kaznionica u Požegi ujedno je jedina kaznionica u kojoj kaznu zatvora izvršavaju osobe ženskog spola.

Za potrebe istraživanja utvrđena su **dva** cilja, **šest** istraživačkih problema i **devet** hipoteza.

Prvi cilj bio je usmjeren na utvrđivanje obilježja ličnosti, ponašajnih i kriminoloških obilježja, kao i razlika u tim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa. Na temelju prvog cilja postavljeni su istraživački problemi (3) i hipoteze (H1, H2 i H3) usmjereni na ispitivanje razlika u obilježjima ličnosti, ponašajnim i kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera, uz pretpostavku da će u zatvorenika biti utvrđena nepovoljnija obilježja nego u zatvorenica.

Obilježja ličnosti

Prvi istraživački problem i hipoteza odnose se na utvrđivanje razlika u *obilježjima ličnosti* između zatvorenika i zatvorenica počinitelja stegovnih prijestupa. Rezultatima istraživanja utvrđene su razlike u *obilježjima ličnosti* između zatvorenika i zatvorenica počinitelja stegovnih prijestupa na način da su utvrđena nepovoljnija obilježja ličnosti zatvorenika, čime je potvrđena hipoteza H1.

Ispitana su sljedeća obilježja ličnosti: agresivnost, ekstraverzija, inteligencija, poremećaj crta ličnosti, nezrela ličnost, neurotski poremećaj.

Obilježje koje u najvećoj mjeri razlikuje zatvorenike od zatvorenica jest *agresivnost.* Sukladno s podacima o centroidima skupina (tablica 23.), zatvorenici su značajno agresivniji od zatvorenica.

Navedeni rezultati u skladu su s rezultatima istraživanja Mejovšeka i sur. (2001), koji su utvrdili razlike između zatvorenika i zatvorenica u pogledu fizičke agresivnosti, pri čemu su zatvorenici bili agresivniji od zatvorenica.

Inozemna istraživanja u pravilu ne ispituju agresivnost kao obilježje ličnosti, nego kao oblik ponašanja zatvorenika. S obzirom na to da nije pronađena ni jedna studija koja se bavila ispitivanjem razlika u agresivnosti između zatvorenika i zatvorenica, rezultate istraživanja u okviru ovog rada nije moguće usporediti s rezultatima sličnih istraživanja provedenih u drugim zemljama.

Što se tiče ostalih ispitanih obilježja ličnosti, također nije moguće prikazati usporedne podatke nekih inozemnih istraživanja jer se ta istraživanja u pravilu ne bave razlikama između zatvorenika i zatvorenica u obilježjima ličnosti (osim psihopatije), nego u razlikama vezanima uz probleme mentalnog zdravlja i mentalne poremećaje.

Nepovoljnija obilježja ličnosti populacije zatvorenika dobivena ovim istraživanjem, osobito u odnosu na varijablu *agresivnost*, ne iznenađuju te su u skladu s teorijama agresivnosti, prema kojima se muškarci i žene razlikuju u agresivnosti i njezinoj manifestaciji, a što je, već navedenim istraživanjem koje su proveli Mejovšek i sur. (2001), potvrđeno i za zatvorsku populaciju. S obzirom na rodne razlike u prilagodbi na zatvorske uvjete, iz rezultata inozemnih istraživanja možemo zaključiti da incidentno, a osobito nasilno ponašanje zatvorenica, nije toliko povezano s osobinama ličnosti koliko sa specifičnim potrebama u području fizičkog i mentalnog zdravlja (više u poglavlju Rodne razlike), čime se ovo istraživanje nije bavilo.

Ponašajna obilježja

U odnosu na drugi istraživački problem i drugu hipotezu, utvrđeno je postojanje razlika u *ponašajnim obilježjima* između zatvorenika i zatvorenica počinitelja stegovnih prijestupa na način da su utvrđena nepovoljnija ponašajna obilježja u zatvorenika, čime je potvrđena hipoteza H2. Utvrđeno je da postoje značajne razlike u odnosu na ispitivana ponašajna obilježja između zatvorenika i zatvorenica, i to na način da su u zatvorenika utvrđena nepovoljnija ponašajna obilježja nego u zatvorenica.

Ispitana ponašajna obilježja jesu: pokušaj suicida, konzumiranje alkohola, konzumiranje droga.

Obilježje koje u najvećoj mjeri razlikuje zatvorenike od zatvorenica jest *konzumiranje alkohola.* Sukladno s podacima o centroidima skupina (tablica 27.), vidljivo je da zatvorenici znatno više iskazuju problematičan odnos prema konzumiranju alkohola. U zatvorenika je u znatno većoj mjeri utvrđen alkoholizam i sklonost prekomjernom pijenju nego u zatvorenica.

Za razliku od rezultata ovog istraživanja, Cao i sur. (1997) nisu utvrdili prediktivni značaj sklonosti zlouporabe sredstava ovisnosti u odnosu na pojavu težih incidenata u zatvorima, a Celinska i Sung (2014) nisu utvrdili značajne razlike između zatvorenika i zatvorenica uključenih u incidentno ponašanje, u odnosu na sklonost zlouporabi sredstava ovisnosti. Međutim, navedeni autori ne odvajaju alkoholizam i ovisnost o drogama, nego ih prikazuju kao jednu varijablu – ovisnost o supstancijama. S obzirom na to da istraživanjem provedenim u okviru ovog rada nije utvrđena značajna razlika između zatvorenika i zatvorenica na varijabli *konzumiranja droga*, a utvrđena je razlika na varijabli *konzumiranja alkohola,* ovakvi rezultati nisu međusobno usporedivi.

Iako inozemna istraživanja nisu provedena na uzorku zatvorenika i zatvorenica koji su počinili stegovni prijestup, nego na općoj zatvoreničkoj populaciji, rezultati tih istraživanja kojima su ispitivane razlike između zatvorenika i zatvorenica u obrascima konzumacije sredstava ovisnosti mogu biti korisni u interpretaciji rezultata istraživanja provedenog u okviru ovog rada. Tako je longitudinalnom studijom koju su proveli Light, Grant i Hopkins (2013) utvrđeno da se obrasci uporabe alkohola prije dolaska u zatvor ne razlikuju mnogo između zatvorenika i zatvorenica. Oba spola iskazuju visoke razine rizičnog pijenja (slična učestalost i količina). I u zatvorenika i u zatvorenica utvrđena je povezanost između svakodnevne konzumacije alkohola i ponovne presude za vrijeme uvjetnog otpusta, no u zatvorenica je utvrđena veća stopa ponovnih presuda povezanih s ekscesivnim opijanjem (engl. *binge drinking*) u usporedbi sa zatvorenicama koje se nisu ekscesivno opijale, dok u zatvorenika to nije utvrđeno.

Sukladno s rezultatima ovog istraživanja, ni Light i sur. (2013) nisu utvrdili razlike po spolu u odnosu na uzimanje droga, odnosno nisu pronašli razlike u udjelu zatvorenika i zatvorenica koji su prije dolaska u zatvor koristili droge. Suprotno tome, studija korištenja droga među zatvorenicama koju su proveli Bount i sur. (1991; prema Pollock, 2002) pokazala je da zatvorenice imaju teže probleme vezane uz zlouporabu droga nego zatvorenici. Prema

podacima iz navedene studije, otprilike polovica zatvorenica redovito je koristila droge ili alkohol, 40 % zatvorenica, u usporedbi s 32 % zatvorenika, bilo je pod utjecajem droge u vrijeme počinjenja kaznenog djela, 60 % zatvorenica izjavilo je da je koristilo droge u razdoblju jednog mjeseca prije počinjenja kaznenog djela, 50 % zatvorenica svakodnevno je koristilo droge, a gotovo 1/3 zatvorenica počinila je kazneno djelo radi novca za drogu.

Iako su poremećaji prouzročeni alkoholom možda jednako prisutni ili čak prisutniji u ženskoj nego u muškoj općoj zatvorskoj populaciji, rezultati ovog istraživanja upućuju na to da je moguće da alkoholizam i/ili prekomjerno pijenje prije dolaska na izdržavanja kazne nemaju isti učinak na incidentno ponašanje zatvorenika i zatvorenica.

Kriminološka obilježja

Treći istraživački problem i treća hipoteza usmjereni su na *Kriminološka obilježja* zatvorenika i zatvorenica počinitelja stegovnih prijestupa. Istraživanjem je utvrđeno da se zatvorenici i zatvorenice počinitelji stegovnih prijestupa razlikuju s obzirom na utvrđena kriminološka obilježja, i to na način da su u zatvorenika utvrđena nepovoljnija kriminološka obilježja, čime je potvrđena hipoteza H3.

Ispitana su sljedeća kriminološka obilježja: visina kazne, priznanje kaznenog djela, prethodna osuđivanost i dob u vrijeme počinjenja kaznenog djela.

Rezultati upućuju na postojanje razlika po spolu u odnosu na visinu izrečene kazne, priznanje počinjenog kaznenog djela i prethodnu osuđivanost, i to na način da su zatvorenicima, u odnosu na zatvorenice, češće izrečene *kazne u duljem trajanju*, da oni *rjeđe priznaju počinjeno kazneno djelo* i da su *više puta prethodno osuđivani* (recidivisti).

Gover i suradnici (2008) također su utvrdili postojanje nepovoljnijih kriminoloških obilježja u zatvorenika koji su počinili stegovne prijestupe, u odnosu na zatvorenice. U pogledu pojedinih kriminoloških obilježja utvrdili su da je u zatvorenika veći udio onih koji su prethodno bili u zatvoru (72 %), u odnosu na zatvorenice (61 %). U odnosu na visinu kazne, utvrdili su da je ona u prosjeku dva puta viša za zatvorenike nego za zatvorenice. Slično navedenome, istraživanjem zatvorske populacije New Yorka, McDonald i Grossman (1981; prema Pollock, 2002) utvrdili su da u 11 % zatvorenika i 28 % zatvorenica nije evidentirana prethodna kriminalna aktivnost te da se 36 % zatvorenika i 11 % zatvorenica u razdoblju do 5 godina nakon otpusta vratilo u zatvor. Nasuprot tome, Celinska i Sung (2014) nisu pronašli

razlike u kriminološkim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica koji su sudjelovali u incidentima, kao što je primjerice visina izrečene kazne.

Dobiveni rezultati istraživanja provedenog u okviru ovog rada očekivani su i u skladu s empirijskim dokazima prema kojima se zatvorenice razlikuju od zatvorenika po svojoj kriminalnoj povijesti te iskustvima i okolnostima koje pridonose njihovom kriminalnom ponašanju (više u poglavlju Rodne razlike).

Drugi cilj bio je usmjeren na utvrđivanje prediktivne vrijednosti modela (i*mportacijskog*, *deprivacijskog* i *situacijskog*) u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica. Sukladno s drugim ciljem, postavljeni su istraživački problemi (3) i pripadajuće hipoteze (po dvije za svaki istraživački problem – ukupno 6 – H4-1, H4-2; H5-1, H5-2; H6-1, H6-2), uz pretpostavku da su navedeni modeli, kao i pojedine varijable svih triju modela, značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika i zatvorenica.

Importacijski model

Na temelju rezultata istraživanja utvrđeno je da su varijable *importacijskog modela* značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika (muški), čime je potvrđena hipoteza H4-1.

Navedeni rezultati u skladu su s rezultatima inozemnih istraživanja, koja također potvrđuju prediktivnu vrijednost varijabli tog modela (Cao i sur., 1997; Cunningham i sur., 2005; Cunningham i Sorensen, 2007; Gover i sur., 2008; Drury i DeLisi, 2010; Morris i sur., 2010; Arbach-Lucioni i sur., 2012; Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2015).

Od pojedinačnih varijabli *importacijskog modela*, istraživanjem u okviru ovog rada značajnim prediktorima za nasilne stegovne prijestupe zatvorenika (muški) pokazale su se dvije varijable – *broj djece* i *agresivnost*. Utvrđeno je da zatvorenici koji imaju više djece češće čine nasilne stegovne prijestupe. Isto tako, prosječna ili iznadprosječna razina agresivnosti zatvorenika ima značajan prediktivni značaj za počinjenje nasilnih stegovnih prijestupa.

Rezultati ovog istraživanja u skladu su s rezultatima istraživanja koje su provele Jiang i Fisher-Giorlando (2002), a suprotni nekim drugim istraživanjima (Dâmboeanu i Nieuwbeerta, 2015), ali i pretpostavci samog modela, odnosno da je manja vjerojatnost da zatvorenici koji imaju djecu počine stegovne prijestupe ili manifestiraju incidentno ponašanje u zatvoru.

Ovakvi rezultati mogu se pokušati tumačiti činjenicom da se istraživanje bavilo samo brojem djece i da rezultati ne pružaju podatke o stvarnoj kvaliteti odnosa zatvorenika s njihovom djecom, kako za vrijeme izdržavanja kazne, tako i prije zatvaranja. Pretpostavka utjecaja roditeljstva, odnosno većeg broja djece, na smanjenu pojavu incidenata obično se povezuje i s učestalošću i kvalitetom kontakata za vrijeme boravka u zatvoru, što ovim istraživanjem nije ispitano. Odnos zatvorenika očeva s njihovom djecom može imati dvojak učinak: s jedne strane, životni stil počinitelja kaznenih djela može biti obilježen neodgovornošću i slabom kvalitetom odnosa s djecom, a, s druge strane, u slučaju postojanja kvalitetnog odnosa zatvorenika s djecom incidentno ponašanje može se tumačiti u duhu deprivacijskog modela, pri čemu odvojenost od djece može predstavljati dodatnu deprivaciju, odnosno „patnju zatvaranja".

Suprotno rezultatima ovog istraživanja, a u skladu s postavkama samog modela, Dâmboeanu i Nieuwbeerta (2015) utvrdili su da roditeljstvo značajno, ali inverzno djeluje na pojavu incidentnog ponašanja zatvorenika. Njihovim istraživanjem utvrđeno je da se zatvorenici koji su roditelji manje pojavljuju kao počinitelji incidenata.

Rezultati istraživanja u okviru ovog rada, prema kojima prosječna ili iznadprosječna razina *agresivnosti* zatvorenika ima značajan prediktivni značaj za počinjenje nasilnih stegovnih prijestupa, slični su rezultatima istraživanja koje je provela Lahm (2009), kojima je utvrđena pozitivna povezanost između utvrđene agresivnosti i povećane vjerojatnosti napada zatvorenika na druge zatvorenike. Rezultati drugih istraživanja nisu se bavili povezanošću agresivnosti s nasilnim prijestupima, ali su potvrdili povećanu razinu agresivnosti u zatvorenika (Mejovšek, 1995; Mejovšek i sur., 2000; Vukosav, 2009).

U pogledu nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica (žene) utvrđeno je da su varijable *importacijskog modela* značajni prediktori nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica, čime je potvrđena hipoteza H4-2, no nije utvrđen prediktivni značaj ni jedne pojedinačne varijable *importacijskog modela* na pojavu nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Gover i sur. (2008) također su utvrdili prediktivnu vrijednost importacijskog modela u zatvorenica, no – za razliku od ovog istraživanja – također su utvrdili prediktivnu vrijednost pojedinačnih varijabli importacijskog modela, pa tako npr. starija dob utječe na smanjenje vjerojatnosti incidentnog ponašanja u zatvorenica. Slično su utvrdili i Steiner i Wooldredge (2014), koji su pokazali prediktivni značaj mlađe dobi zatvorenica u odnosu na veću vjerojatnost pojave neprilagođenog ponašanja.

Rezultati ovog istraživanja upućuju na nedovoljnu snagu pojedinih varijabli da predvide nasilno ponašanje zatvorenica, pri čemu njihov zajednički utjecaj ipak ima statistički značajnu prediktivnu vrijednost. Navedeno može značiti da samo kombinacija različitih obilježja, koja su u zatvorenica bila prisutna prije dolaska u zatvor, značajnije utječe na njihovu prilagodbu zatvoru.

Deprivacijski model

Istraživanjem **nije** utvrđen prediktivni značaj varijabli *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika (muški), što znači da hipoteza H5-1 **nije** potvrđena.

Nasuprot ovim rezultatima, deprivacijskim modelom u većini je inozemnih istraživanja dokazana određena prediktivna vrijednost u odnosu na pojavu nasilnog ponašanja ili drugih oblika incidentnog ponašanja u zatvorima (Cao i sur., 1997; Paterline i Petersen, 1999; Jiang i Fisher-Giorlando, 2002; French i Gendreau, 2006; Dhami i sur., 2007; Gover i sur., 2008; Griffin i Hepburn, 2012; Morris i Worrall, 2014; i dr.).

Utjecaj pojedinih varijabli deprivacijskog modela, koje sukladno s rezultatima istraživanja u okviru ovog rada nisu pokazale prediktivnu vrijednost, u pravilu je dokazan u rezultatima inozemnih istraživanja, no bitno je naznačiti da prediktivna vrijednost varijabli utvrđenih navedenim istraživanjima nema jednak značaj ni jednaki smjer.

Tako npr. visina kazne u nekim istraživanjima pokazuje pozitivnu povezanost s incidentnim ponašanjem (Morris i Worrall, 2014), dok su, nasuprot tome, drugi autori utvrdili da je manje vjerojatno da zatvorenici s duljim kaznama sudjeluju u incidentnom ponašanju (Lahm, 2008; Jiang i Fisher-Giorlando, 2002). Značaj visine kazne u nekim se istraživanjima povezuje s omjerom izdržanog i neizdržanog dijela kazne. Tako su Reidy i sur. (2001; prema Cunningham i Sorensen, 2006b) utvrdili češću pojavu nasilnog ponašanja zatvorenika s duljim kaznama tijekom početnog razdoblja izdržavanja kazne, dok je Lahm (2009) zaključila da se vjerojatnost napada zatvorenika na osoblje povećava pred kraj izdržavanja kazne. Slično tome, De Lisi i sur. (2004) pronašli su da je veći udio izdržane kazne pozitivno povezan s pojavom nasilja u zatvoru.

Slično kao i kod prethodne varijable, rezultati istraživanja uključenosti zatvorenika u razne programe tijekom izdržavanja kazne upućuju na različitu prediktivnu vrijednost ove varijable i smjer te vrijednosti. Tako su French i Gendreau (2006) utvrdili da određeni programi tretmana utječu na smanjeni broj incidenata u zatvoru, kao i Mc Corkle i sur. (1995), koji su

utvrdili da je veća uključenost zatvorenika u obrazovne, strukovne i radne programe povezana s nižim stopama napada na zatvorenike i službenike. Suprotno od navedenoga, Celinska i Sung (2014) utvrdili su da sudjelovanje u tretmanskim programima, uključujući programe tretmana ovisnosti i programe strukovne izobrazbe, povećava vjerojatnost pojave incidentnog ponašanja i u zatvorenika i u zatvorenica, no ipak su utvrdili i da su sudjelovanje u religijskim programima i radni angažman bili negativno povezani s incidentnim ponašanjem u oba spola.

Osim što je rezultat istraživanja provedenog u okviru ovog rada, prema kojemu nije potvrđena prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* u odnosu na nasilno ponašanje zatvorenika, neočekivan, može se zaključiti da su rezultati istraživanja prediktivne vrijednosti ovog modela nekonzistentni. Razlozi za navedeno mogu se pokušati pronaći u razlikama u načinu definiranja zavisnih i nezavisnih varijabli te nedostacima povezanima s mogućnosti praćenja međusobnog utjecaja pojedinih varijabli. Tako npr. negativni učinci zatvaranja mogu biti djelomice nadoknađeni nekim pozitivnim elementima koji preveniraju pojavu nasilnih incidenata. Konkretno, nepovoljan utjecaj kazne u duljem trajanju može biti nadoknađen mogućnošću smještaja u bolje uvjete, većim mogućnostima kontakata s obitelji i različitim pogodnostima unutar kaznionice za tu skupinu zatvorenika. Visinu kazne također je potrebno promatrati i u kontekstu omjera izdržanog i neizdržanog dijela kazne, što je vidljivo iz nekih inozemnih istraživanja. Utjecaj tretmanskih programa na ponašanje zatvorenika također može biti dvojak: s jedne strane, može kompenzirati „patnje zatvaranja“, no, s druge strane, sudjelovanje u takvim programima u pravilu je predviđeno zatvorenicima s različitim problemima koji mogu nepovoljno utjecati na uspješnost prilagodbe na zatvor. Od sudjelovanja u radnim programima također se očekuje pozitivan utjecaj na ponašanje zatvorenika, no tu se varijablu može promatrati i u kontekstu situacijskog modela prema kojemu se vjerojatnost nasilnih incidenata povećava u prostorijama u kojima boravi veći broj zatvorenika i u kojima je veća društvena interakcija, a radni pogoni takva su mjesta.

Istraživanjem je utvrđen prediktivni značaj varijabli *deprivacijskog modela* u objašnjenju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica (žene), čime je potvrđena hipoteza H5-2, a nije utvrđen prediktivni značaj ni jedne pojedinačne varijable deprivacijskog modela u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenica.

Rezultati ovog istraživanja, prema kojima je utvrđen prediktivni značaj deprivacijskog modela u objašnjenju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica, sukladni su s rezultatima

istraživanja koje su proveli Gover i sur. (2008), kojim je utvrđena prediktivna vrijednost deprivacijskog modela u odnosu na institucionalno kršenje pravila u zatvorenica.

U odnosu na varijable deprivacijskog modela, Celinska i Sung (2014) utvrdili su da broj ostvarenih posjeta članova obitelji i prijatelja zatvorenicama smanjuje vjerojatnost incidentnog ponašanja za 6 %, a Steiner i Wooldredge (2014) nisu pronašli povezanost između pojedinačnih varijabli deprivacijskog modela i nasilnog incidentnog ponašanja zatvorenica, što je sukladno s rezultatima ovog istraživanja, ali su utvrdili da zatvorenice koje više vremena provode u obrazovnim i strukovnim programima, kao i zatvorenice koje dulje izdržavaju kaznu, čine manje nenasilnih incidenata.

Dobiveni rezultati ovog istraživanja, koji potvrđuju prediktivnu vrijednost deprivacijskog modela u odnosu na nasilno ponašanje zatvorenica, različiti su od rezultata dobivenih za mušku populaciju. Navedeno je moguće tumačiti s obzirom na razliku u subjektivnom osjećaju deprivacije, odnosno „patnji zatvaranja“, koji u zatvorenica može biti povezan s drugačijim životnim okolnostima u odnosu na zatvorenike (povijest traumatske viktimizacije, mentalnih bolesti i poremećaja, odvajanje od malodobne djece i sl.), što sve može utjecati na povećanu razinu stresa koji pridonosi pojavi nasilja i incidentnog ponašanja u zatvoru. Utjecaj pojedinačnih varijabli nije utvrđen te se može zaključiti da samo kombinacija različitih varijabli ovog modela može u značajnijoj mjeri predvidjeti vjerojatnost pojave institucionalnog nasilja.

Situacijski model

Istraživanjem je utvrđen prediktivni značaj varijabli *situacijskog modela* u objašnjenju pojave nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika (muški), čime je potvrđena hipoteza H6-1.

U odnosu na pojedinačne varijable situacijskog modela, najznačajniji prediktivni značaj, ali u inverznom smjeru, imaju varijable vremenskog određenja u kojem je počinjen nasilni stegovni prijestup: s*tegovni prijestup počinjen u slobodnom vremenu* i *stegovni prijestup počinjen vikendom*. Navedeno znači da se nasilni stegovni prijestupi zatvorenika u pravilu **ne** događaju u slobodno vrijeme i vikendom.

Ovakvi rezultati suprotni su rezultatima istraživanja Jayewardene i Doherty (1985; prema Gadon i sur. 2006. i prema Wortley, 2002), te Porporino i sur (1987; prema Gadon i sur., 2006. i prema Wortley, 2002), koji su utvrdili veću stopu nasilnih incidenata u danima

vikenda, a u skladu su s rezultatima istraživanja Dietz i Rada (1983; prema Wortley 2002), koji su utvrdili veću stopu napada zatvorenika na druge zatvorenike tijekom dnevne smjene.

U odnosu na ostale ispitivane varijable, za koje u ovom istraživanju nije utvrđena prediktivna vrijednost, rezultati inozemnih istraživanja različiti su. Tako su u pogledu mjesta izvršenja Steiner i Wooldredge (2014) utvrdili da su više stope napada povezane s manje nadziranim prostorima, a Steinke (1991, prema Cooke i sur. 2008) je pronašla pozitivnu korelaciju između nasilja i područja s visokom društvenom interakcijom. Carnie i Broderick (2011) izdvojili su kao najvjerojatnija mjesta napada hodnike i/ili stubišta, toalete i/ili tuševe, prostorije za rekreaciju i radionice, dok su kao najmanje opasno mjesto naveli jedinicu za odvajanje. Wortley (2002) navodi da se fizičko nasilje često događa u zatvoreničkim sobama i u zajedničkim prostorijama. U odnosu na godišnje doba, Porporino i sur. (1987, prema Gadon i sur., 2006) utvrdili su da se većina ubojstava događa tijekom ljetnih i jesenskih mjeseci, a slično tome, Haertzen i sur. (1993, prema Jiang, Fisher-Giorlando, 2002) utvrdili su da je veća incidencija napada tijekom ljetnih mjeseci (lipanj, srpanj, kolovoz) nego tijekom ostalih godišnjih doba.

Rezultati ovog istraživanja, koji potvrđuju prediktivnu vrijednost situacijskog modela, sukladni su s očekivanjima, kao i utvrđenim inverznim utjecajem pojedinačnih varijabli s*tegovni prijestup počinjen u slobodnom vremenu* i *stegovni prijestup počinjen vikendom*. Okolnost da zatvorenici stegovni prijestup ne čine u slobodno vrijeme može se objasniti na dva načina: 1) zatvorenici slobodno vrijeme provode u vlastitim sobama, uz slab nadzor službenih osoba pa stoga nasilni incidenti, osobito oni manjeg intenziteta i s manje ozbiljnim posljedicama, ostaju nezabilježeni (ovakav rezultat moguće je vezati uz metodologiju s obzirom na to da su podaci prikupljeni na temelju službenih evidencija o stegovnim prijestupima, a ne samoiskazom zatvorenika); 2) zatvorenici slobodno vrijeme provode u zajedničkim prostorijama, u aktivnostima koje su sami odabrali (sekcije slobodnih aktivnosti – glazbena, likovna i sl.) na temelju vlastitih interesa, ali često i dobrog odnosa s drugim zatvorenicima uključenima u istu sekciju slobodnog vremena te je stoga manja vjerojatnost pojave incidenata. Na sličan način može se tumačiti i rezultat povezan s drugom varijablom – *stegovni prijestup počinjen vikendom*. Vikendom je u kaznionici prisutno znatno manje službenih osoba pa dio manjih incidenata ostaje nezabilježen, a s obzirom na to da su vikendi dani posjeta zatvorenicima, dio zatvorenika zaokupljen je provođenjem vremena s članovima obitelji i prijateljima te ne sudjeluje u neprilagođenom ponašanju.

Istraživanjem **nije** utvrđen prediktivni značaj varijabli *situacijskog modela* u objašnjavanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica (žene), što znači da hipoteza H6-2 **nije** potvrđena.

Iako dio inozemnih istraživanja prediktivne vrijednosti situacijskog modela u odnosu na nasilno ponašanje u zatvoru djelomice obuhvaća i žensku populaciju, uzorak se u pravilu većinom sastoji od muških zatvorenika, a rezultati za žensku populaciju nisu posebno izdvojeni te na osnovi navedenoga nije moguće izvoditi zaključke. Nije pronađeno ni jedno istraživanje koje se bavilo utvrđivanjem prediktivne vrijednosti situacijskog modela u odnosu na nasilno ili drugo incidentno ponašanje zatvorenica.

S obzirom na nedostatak istraživanja s kojima bi bilo moguće usporediti dobivene rezultate istraživanja provedenog u okviru ovog rada, nije jednostavno donijeti zaključak o razlozima zašto nije potvrđena prediktivna vrijednost situacijskog modela u odnosu na nasilno ponašanje zatvorenica. Međutim, ovakav rezultat može se pokušati tumačiti s obzirom na većinski instrumentalnu funkciju nasilja kod žena. Ako se prisjetimo istraživanja koje su proveli Ireland i Archer (2002), u kojemu je utvrđeno da su muškarci prosuđivali agresivna rješenja prema učinku takva rješenja na vlastiti dobar osjećaj, dok su žene agresivna rješenja prosuđivale prema tome koliko će s pomoću njih uspješno riješiti problem, moguće je da je nasilno ponašanje zatvorenica u znatno manjoj mjeri impulzivno i stoga znatno manje vezano uz čimbenike okoline, a više uz planiranje i procjenu situacije u kojoj je najbolje primijeniti nasilno ponašanje.

11. OGRANIČENJA I DOPRINOSI ISTRAŽIVANJA

11.1. Ograničenja istraživanja

S obzirom na karakteristike i specifičnosti zatvorskog okruženja, ispitivanje incidencije i fenomenologije te utvrđivanje stvarnog stanja zastupljenosti i fenomenologije nasilja u zatvorima nije jednostavno pa je u prikupljanju i interpretaciji podataka potrebno uzeti u obzir različite čimbenike koji mogu utjecati na dobivene rezultate.

Što se tiče izvora podataka, u istraživanjima nasilja u zatvorima najčešće se koriste službeni podaci (izvješća, evidencije i druga dostupna dokumentacija) i metoda samoiskaza. Različiti autori navode određene nedostatke i prednosti obaju pristupa.

U odnosu na istraživanja nasilja i incidentnog ponašanja na temelju korištenja službenih podataka, ističu se određena ograničenja. Podaci iz službenih izvješća mogu težiti umanjivanju značaja pojavnosti antisocijalnog ponašanja, a mogu biti i previše pod utjecajem vanjskih čimbenika kao što je razina nadzora u instituciji (Hindelang i sur., 1981; Light, 1990; sve prema Makarios i Latessa, 2013). Pouzdanost podataka dobivenih ovom metodom dovodi se u pitanje jer se u istraživanje uključuju samo oni incidenti koji su službeno prijavljeni, dok dio incidenata ostaje neotkriven i neistražen. Tamna brojka nasilja i drugih incidenata veže se uz diskrecijsko pravo službenika da ne prijave manje incidente (Light, 1990; prema Steiner i Wooldredge, 2014; DeLisi i sur., 2004; Bierie, 2011; Morris i Worrall, 2014; Steiner i Wooldredge, 2014). Vezano uz navedeno, Ireland (2002b) također smatra da službena izvješća mogu biti pod prevelikim utjecajem percepcije osobe koja bi trebala izvijestiti o incidentu i stoga smatra da su rezultati istraživanja koji se temelje na službenim podacima relevantniji u okviru istraživanja izravnih oblika nasilja nego neizravnih oblika nasilja (konkretno *bullynga*). Unatoč navedenim ograničenjima, Steiner i Wooldredge (2009) podatke koji se mogu dobiti na temelju uvida u službene evidencije smatraju više valjanima od podataka koji se mogu dobiti metodom samoiskaza.

U odnosu na metodu samoiskaza, Tartaro i Levy (2007) ističu da ona nije primjenjiva u svim institucijama, a Steiner (2009) metodu samoiskaza smatra mogućim izvorom krivih podataka jer su pojedine skupine zatvorenika sklonije pretjeranom iskazivanju incidenata, dok su neke druge manje sklone tome da ih uopće prijave.

U svrhu provjere valjanosti službenih podataka Daggett i Camp (2009) proveli su istraživanje pojave incidenata i doživljaja sigurnosti zatvorenika u 10 zatvorskih institucija, pri čemu su,

osim podataka prikupljenih na temelju uvida u službenu dokumentaciju, koristili i podatke prikupljene metodom samoiskaza. Rezultati njihova istraživanja upućuju na pouzdanost i valjanost podataka u službenim izvješćima jer je utvrđena njihova visoka povezanost s podacima prikupljenima samoiskazom.

Podaci za potrebe istraživanja u okviru ovog rada prikupljeni su uvidom u službenu dokumentaciju: knjige stegovnih postupaka, osobnici zatvorenika i zatvorenica. Takav način provedbe istraživanja odabran je s obzirom na to da je ovakva metoda (službeni podaci) sukladno s prethodno navedenim prednostima i ograničenjima podjednako pouzdana kao metoda samoiskaza, a iz praktičnih je razloga primjenjivija u zatvorskom okruženju. Za provedbu istraživanja koje se temelji na prikupljanju i analizi sekundarnih podataka nije nužno dobiti pristanak zatvorenika, a ujedno je ovakav pristup bolje prihvaćen od uprave i službenika zatvora jer ne zahtijeva dodatne napore u smislu organizacije provedbe istraživanja, ali i osiguravanja sigurnosti istraživača i kaznene ustanove u cijelosti.

Ono što je nužno istaknuti u odnosu na probleme pri prikupljanju podataka za potrebe ovog istraživanja jest neusklađenost sadržaja službene dokumentacije koja se vodi u okviru kaznenih tijela Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa. Pri tome se ponajprije misli na *osobnike* zatvorenika. Iako je sadržaj osobnika propisan, način vođenja osobnika nije ujednačeno usklađen na razini zatvorskog sustava. Neujednačenost se može uočiti u pogledu načina vođenja dokumentacije u dvjema različitim institucijama te u pogledu načina vođenja osobnika u jednoj instituciji. Katkad je iznimno teško pronaći u osobnicima podatke koji se traže, iz razloga što se ne nalaze na za to predviđenim mjestima u osobnicima ili uopće ne postoje u propisanoj formi. No sadržaj osobnika često je prepun manje bitnih sadržaja kao što su molbe, potvrde i drugi dokumenti (npr. pisana molba o izdavanju donjeg dijela trenirke s pologa). Posebni problem tiču se osobnika zatvorenika koji se dugi niz godina nalaze na izdržavanju kazne. Forma osobnika koja je sada u primjeni počela se koristiti 2010. godine pa su osobnici zatvorenika koji su kaznu počeli izdržavati ranije svojevrsna „mješavina“ starog i novog osobnika, a snalaženje u njima iznimno je otežano.

Uz već navedeno, nužno je istaknuti i da samo *izvješćivanje o počinjenim stegovnim prijestupima,* iako se pri tome koriste isti obrasci, nije jednako u svim ustanovama u kojima su prikupljeni podaci. Zbog toga tijekom istraživanja nije bilo moguće prikupiti podatke o određenim situacijskim varijablama na jedinstven način.

Uočeni su nedostaci u načinu popunjavanja obrasca *Dijagnostički podaci (mapa III.) psihodijagnostički podaci* Centra za dijagnostiku, u kojemu se nalaze podaci o ispitivanim obilježjima ličnosti zatvorenika i zatvorenica kao što su inteligencija, emocionalna stabilnost, ekstraverzija, dominantnost, agresivnost, samokritičnost, nezrela ličnost, poremećaj crta ličnosti, neurotski poremećaj, psihopatska struktura i dr. Na taj način podaci o obilježjima ličnosti nisu rezultat ispitanika na jednom testu ili instrumentu, nego stručna procjena ovlaštenog dijagnostičara (psiholozi u Centru za dijagnostiku). Ta procjena temelji se na primjeni više različitih instrumenata, analizi socioanamnestičkih podataka i intervjuu. Sukladno s navedenim, dio podataka u obrascu *Dijagnostički podaci (mapa III.) psihodijagnostički podaci* Centra za dijagnostiku utvrđen je primjenom nekog od dijagnostičkih instrumenata, a dio je rezultat subjektivne ocjene psihologa koji je provodio dijagnostički postupak. Upitna je i kvaliteta podataka o kriminološkim obilježjima sadržanima u kriminološkom nalazu s obzirom na to da su ti podaci uglavnom ograničeni samo na kaznenu evidenciju i presudu.

Uočeni nedostatak u sadržaju osobnika odnosi se i na podatke o osobama s kojima zatvorenik može komunicirati telefonski i koje ga mogu posjećivati (ime i prezime, srodstvo). Ono što nedostaje jesu podaci o učestalosti ostvarenih kontakata i podaci iz kojih bi se moglo utvrditi kakva je kvaliteta odnosa zatvorenika s tim osobama. Neki podaci o tome mogu se saznati tek detaljnim pretraživanjem osobnika i pomoćnih evidencija te pronalaženjem mogućih bilježaka službenih osoba o intenzitetu i kvaliteti odnosa zatvorenika i zatvorenica s osobama koje se nalaze na tom popisu.

Sljedeće ograničenje istraživanja vidljivo je u postavljenoj *definiciji nasilnih stegovnih prijestupa*. Naime, zbog relativno malog broja počinjenih nasilnih stegovnih prijestupa u ukupnom uzorku nije bilo moguće analizirati pojedine vrste nasilnog ponašanja u zatvoru, kao što je to slučaj u nekim inozemnim istraživanjima kojima je obuhvaćen izrazito velik uzorak ispitanika ili velik broj počinjenih stegovnih prijestupa.

Istraživanje je ograničeno i s obzirom na *kvotni karakter uzorka istraživanja*, kojim je obuhvaćena jedna kaznionica za muškarce i jedna kaznionica za žene. S obzirom na to da nije riječ o probabilističkom uzorku, uzorak ovog istraživanja ne može se smatrati potpuno reprezentativnim za cijeli zatvorski sustav, čime se nameće nužan oprez u mogućnosti generalizacije rezultata istraživanja na sve zatvorenike i zatvorenice u hrvatskom zatvorskom sustavu.

U većini europskih zatvorskih sustava uobičajeno je da je uspostavljena elektronička baza podataka o zatvorenicima. Nažalost, to dosad nije provedeno u hrvatskom zatvorskom sustavu. To bi u značajnoj mjeri moglo pridonijeti kvaliteti podataka koji su dio službene dokumentacije i olakšati provedbu budućih istraživanja.

S obzirom na mogućnost usporedbe rezultata ovog istraživanja s rezultatima dostupnih inozemnih istraživanja, također je važno istaknuti određena ograničenja. Tako je većina dostupnih istraživanja korelata nasilnog ponašanja zatvorenika ograničena na zemlje koje imaju bitno različit povijesni i sociokulturni kontekst, ali i značajne razlike u samom kaznenopravnom sustavu i organizaciji izdržavanja kazne zatvora u odnosu na Republiku Hrvatsku (Sjedinjene Američke Države, Australija, Kanada te zemlje zapadne Europe – ponajprije Ujedinjena Kraljevina). Uz već navedeno, rezultati istraživanja provedenih u ovim zemljama, koje su po brojnim karakteristikama međusobno znatno sličnije nego u usporedbi s Hrvatskom, nisu konzistentni. Navedeno se najčešće tumači razlikama u korištenoj metodologiji istraživanja, kontekstualnim razlikama među studijama te metodološkim nedostacima, koji su dijelom već opisani u ovom poglavlju.

11.2. Doprinos istraživanja – znanstveni i praktični

Osnovni znanstveni doprinos istraživanja koje je provedeno u okviru ovog rada jest u njegovoj originalnosti. Naime, ovakvo istraživanje pojave nasilja dosad nije provedeno u zatvorskom sustavu Republike Hrvatske.

Kao što je prethodno navedeno, rezultati istraživanja upućuju na to da prediktori nasilnog ponašanja koji su utvrđeni istraživanjima provedenima u inozemnim zatvorskim sustavima nisu u cijelosti primjenjivi na hrvatski zatvorski sustav, a s obzirom na to da je ovo dosad jedino ovakvo istraživanje u Republici Hrvatskoj, ne postoje odgovarajući poredbeni rezultati. Stoga bi bilo korisno provjeriti dobivene rezultate novim, sveobuhvatnijim istraživanjem koje bi obuhvatilo više kaznenih tijela i veći uzorak zatvorenika te bi se usmjerilo na specifične oblike nasilnog ponašanja.

S obzirom na navedena ograničenja istraživanja koja se temelje samo na službenim podacima i na osnovi iskustva u provedbi ovog istraživanja, a u odnosu na buduća istraživanja incidencije i fenomenologije nasilja u zatvorskom sustavu, može se preporučiti korištenje kombiniranog istraživačkog pristupa – kvantitativnog i kvalitativnog – pri čemu bi se službeni

podaci nadopunili podacima prikupljenima samoiskazom zatvorenika i/ili službenika te organiziranim fokusnim skupinama.

Istraživanjem je utvrđena prediktivna vrijednost *importacijskog modela* (pojedinačnih varijabli *broj djece, agresivnost) i situacijskog modela* (pojedinačnih varijabli *stegovni prijestup počinjen u slobodnom vremenu* i *stegovni prijestup počinjen vikendom*), a nije utvrđena prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika (muškarci). Istraživanjem je utvrđena prediktivna vrijednost *importacijskog* i *deprivacijskog modela* za zatvorenice (žene), no ni jedna pojedinačna varijabla ovih modela nije se pokazala značajnim prediktorom nasilnih stegovnih prijestupa, pri čemu prediktivna vrijednost *situacijskog modela* za zatvorenice nije potvrđena.

Na temelju ovog istraživanja možemo zaključiti da se *importacijski model* pokazao prediktivnim i u zatvorenika i u zatvorenica te bi ubuduće sam dijagnostički postupak, odnosno procjenu rizičnosti zatvorenika i zatvorenica u pogledu pojave nasilnih incidenata, trebalo poboljšati stavljanjem većeg naglaska upravo na čimbenike ovog modela. Čimbenici *situacijskog modela* pokazali su se prediktivnima samo u zatvorenika, što upućuje na moguću potrebu stavljanja većeg naglaska na sustav kontrole i upravljanja kaznenim tijelom u kojemu kaznu izdržavaju muške osobe, nego što je to slučaj u pogledu zatvorenica. Dobivena prediktivna vrijednost agresivnosti u zatvorenika u odnosu na počinjenje nasilnih stegovnih prijestupa, kao i veća vjerojatnost počinjenja nasilnih stegovnih prijestupa u radno vrijeme tijekom tjedna u zatvorenika – što je vjerojatno povezano s većom interakcijom u navedenim razdobljima – može imati bitnu ulogu u planiranju mogućih strategija prevencije nasilnog ponašanja u zatvorenika. Istodobno bi za prevenciju nasilja u zatvorenica mogle biti učinkovitije one strategije koje se oslanjaju na čimbenike *deprivacijskog modela*, odnosno na poboljšanje uvjeta izdržavanja kazne i pružanje snažnije socijalne podrške.

S obzirom na ove rezultate, potrebno je ponovno naglasiti potrebu za kritičkim promišljanjem rezultata inozemnih istraživanja, kao i za mogućim uvođenjem preventivnih strategija ili aktivnosti utemeljenih na inozemnim istraživačkim spoznajama u hrvatski zatvorski sustav. Također, rezultati istraživanja upućuju na važnost rodno specifičnog pristupa problemu nasilja u zatvorskom sustavu, što je utemeljeno i na postojećim kriminološkim spoznajama (inozemnim i domaćim) jer su utvrđene razlike u pogledu muške i ženske populacije u zatvorima.

12. ZAKLJUČAK

Istraživanje koje je provedeno u svrhu izrade ovog rada imalo je dva cilja:

Cilj 1.

Utvrđivanje obilježja ličnosti te ponašajnih i kriminoloških obilježja, kao i razlika u tim obilježjima između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera zbog počinjenog stegovnog prijestupa.

Cilj 2.

Utvrđivanje prediktivne vrijednosti importacijskog, deprivacijskog i situacijskog modela u objašnjenju nasilnog ponašanja zatvorenika i zatvorenica u hrvatskom zatvorskom sustavu.

U skladu s ciljevima, postavljenim istraživačkim problemima i hipotezama, možemo zaključiti sljedeće:

1. Utvrđeno je postojanje razlika u *obilježjima ličnosti* između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera. U zatvorenika su utvrđena nepovoljnija obilježja ličnosti te je najveća razlika uočena u agresivnosti koja je značajnije zastupljena u zatvorenika, odnosno utvrđeno je da su zatvorenici znatno agresivniji od zatvorenica.
2. Utvrđeno je postojanje razlika u *ponašajnim obilježjima* između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera. U zatvorenika su utvrđena nepovoljnija ponašajna obilježja te je najveća razlika utvrđena je u odnosu na sklonost konzumiranju alkohola. Zatvorenici znatno češće od zatvorenica iskazuju sklonost prekomjernom pijenju ili su razvili alkoholizam.
3. Utvrđeno je postojanje razlika u *kriminološkim obilježjima* između zatvorenika i zatvorenica kojima je izrečena stegovna mjera. U zatvorenika su utvrđena nepovoljnija kriminološka obilježja, na način da su im izrečene dulje kazne, da znatno rjeđe priznaju počinjenje kaznenog djela i da su znatno češće prethodno počinili kazneno djelo (recidivisti).
4. Utvrđena je prediktivna vrijednost *importacijskog modela* objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika. Varijable koje statistički najznačajnije sudjeluju u predviđanju pojave nasilnih stegovnih prijestupa jesu *broj djece* i utvrđena *agresivnost.* Zatvorenici koji imaju više djece i u kojih je utvrđena prosječna i iznadprosječna agresivnost češće počine nasilne stegovne prijestupe.

5. Utvrđena je prediktivna vrijednost *importacijskog modela* objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica. Ni jedna pojedinačna varijabla importacijskog modela statistički značajno ne sudjeluje u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.
6. Nije utvrđena prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika.
7. Utvrđena je prediktivna vrijednost *deprivacijskog modela* objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica. Iako deprivacijski model ima prediktivnu vrijednost objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa, ni jedna pojedinačna varijabla deprivacijskog modela statistički značajno ne predviđa pojavu nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.
8. Utvrđena je prediktivna vrijednost *situacijskog modela* objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika. Varijable koje statistički najznačajnije sudjeluju u predviđanju nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenika jesu: *stegovni prijestup počinjen u slobodnom vremenu* (zatvorenici **ne** čine nasilne stegovne prijestupe tijekom slobodnog vremena, nego tijekom radnog vremena) i *stegovni prijestup počinjen vikendom* (zatvorenici **ne** čine nasilne stegovne prijestupe tijekom vikenda, nego radnim danima).
9. Nije utvrđena prediktivna vrijednost *situacijskog modela* objašnjenja nasilnih stegovnih prijestupa zatvorenica.

Sigurnost unutar institucije i sustava, sigurnost osoba koje se nalaze na izvršavanju kazne i službenika te načini na koje je sigurnost moguće postići i održati među osnovnim su prioritetima tijela nadležnih za izvršavanje institucionalnih sankcija i mjera. Nasilno i drugo neprilagođeno ponašanje zatvorenika tijekom boravka u zatvoru značajan je problem za zatvorsko osoblje i zatvorsku upravu zbog narušavanja rada institucije, ali i u smislu nepovoljnog utjecaja ovakva ponašanja na proces rehabilitacije i resocijalizacije (Friedmann i sur., 2008). Prema Hogan i sur. (2012), veća pojavnost ozbiljnog kršenja pravila ponašanja utječe na sigurnost zatvorenika i osoblja, ali i na sposobnost kontroliranja zatvoreničke populacije. Nasilje u zatvoru predstavlja izazov zatvorskim upravama zbog rizika od ozljeđivanja zatvorenika i osoblja te zbog nepovoljnog utjecaja nasilja na osiguravanje usluga u zatvoru, zapošljavanje i zadržavanje osoblja, kontakte među zatvorenicima te rehabilitaciju (Butler i Kariminia, 2006).

Jedan od osnovnih preduvjeta uspješne rehabilitacije i resocijalizacije jest stvaranje sigurnog institucionalnog okruženja u kojemu će zatvorenici, uz stručnu pomoć i podršku, moći spoznati i ostvariti vlastite (skrivene) potencijale za smislen i svrhovit život. Složen proces rehabilitacije/resocijalizacije svakog pojedinog zatvorenika podrazumijeva interakciju brojnih

osobnih čimbenika i čimbenika okoline, a uspjeh samog procesa često ovisi o njihovoj konstelaciji u određenoj vremenskoj točki. Narušen osjećaj sigurnosti u zatvoru ili pak osjećaj da se vlastiti interesi u zatvoru mogu ostvariti incidentnim ponašanjem imaju značajan nepovoljan utjecaj na uspješnost procesa rehabilitacije/resocijalizacije zatvorenika, a narušen osjećaj sigurnosti među službenicima nepovoljno utječe na kvalitetu njihova rada, odnosno njihov očekivani doprinos ovom procesu.

S obzirom na sve navedeno, istraživanja značajnih korelata i prediktora nasilnog ponašanja u zatvoru mogu biti od iznimnog značaja za područje penološke rehabilitacije, ali i prevencijske znanosti, a doprinosi istraživanja mogu se pozitivno odraziti ne samo na život unutar zatvorskih institucija nego i na život cijele društvene zajednice.

Izučavanje prediktora nasilja stvara pretpostavke za izradu strategija prevencije, a rezultati ovog istraživanja mogu biti osnova za izradu strategija prevencije u odnosu na stegovne prijestupe i nasilno ponašanje u zatvorima, koje može utjecati i na buduće ponašanje pojedinaca nakon izlaska iz zatvora.

13. LITERATURA:

1. Aebi, M. F., Tiago, M. M., Burkhardt, C. (2015). SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations. *Survey 2014*. Strasbourg: Council of Europe.

2. Allard, T. J., Wortley, R. K., Stewart, A. L. (2008). The Effect of CCTV on Prisoner Misbehavior. *The Prison Journal, 88*(3), 404-422.

3. Andrews, D. A., Bonta, J., Wormith, J. S. (2006). The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime & Delinquency, 52*(1), 7-27.

4. Arbach-Lucioni, K., Martinez-Garcia, M., Andres-Pueyo, A. (2012). Risk Factors for Violent Behavior in Prison Inmates: A Cross-Cultural Contribution. *Criminal Justice and Behaviour, 39*(9), 1219-1239.

5. Archer, J., Southall, N. (2009). Does Cost–Benefit Analysis or Self-Control Predict Involvement in Bullying Behavior by Male Prisoners? *Aggressive Behavior, 35*, 31–40.

6. Austin, J. (2004). The Proper and Improper Use of Risk Assessment in Corrections. *Federal Sentencing Report, 16*(3), 1–6.

7. Australian Institute of Health and Welfare (2015). The health of Australia's prisoners 2015, http://www.aihw.gov.au/WorkArea/DownloadAsset.aspx?id=60129553682. Preuzeto 30. listopada 2016.

8. Balent, S. (2008). Nasilje u hrvatskim zatvorima i kaznionicama. *Diplomski rad*. Zagreb, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

9. Barić, M., Jandrić Nišević, A. (2015). PORTOs – Edukativni priručnik za primjenu posebnog programa tretmana ovisnika o drogama u zatvorskom sustavu (neobjavljeno). Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav, Središnji ured, siječanj 2015., KLASA: 530-08/14-01/2.

10. Bašić, J. (1991). Stavovi osuđenih osoba kao prediktori uspješnosti penološkog tretmana. *Defektologija, 28*(1), 25-33.

11. Bašić J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.

12. Bašić, J., Žižak, A. (1990). Relacije vrijednosti i stavova osuđenih osoba na početku penološkog tretmana. *Defektologija*, *26*(2), 229-241.

13. Beauregard, V., Brochu, S. (2013). Gambling in Detention: A Source of Violence? *Deviant Behavior, 34*, 339–360.

14. Bechtel, K. (2011). An Overview of What Works in Correctional Interventions. Crime and Justice Institute. http://www.crj.org/page/-/cjifiles/AligningWithResearch_Roca_011211.pdf. Preuzeto 12. siječnja 2016.

15. Beijesbergen, K. A., Dirkzwager, A. J. E., Eichelsheim, V. I., Van Der Laan, P. H., Nieuwbeerta, P. (2015). Procedural Justice, Anger, and Prisoners Miscinduct: A Longitudinal Study. *Criminal Justice and Behaviour, 42*(2), 196–218.

16. Belfrage, H., Fransson, G., Strand, S. (2000). Prediction of violence using the HCR-20: A prospective study in two maximum-security correctional institutions. *The Journal of Forensic Psychiatry*, *11*(1), 167–175.

17. Bell, K. E., Lindekugel, D. M. (2015). Correlates of Violence within Washington State Prisons. Criminology, *Criminal Justice Law, & Society*, *16*(1), 21–34.

18. Bierie, D. M. (2012). Is Tougher Better? The Impact of Physical Prison Conditions on Inmate Violence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *56*(3), 338-355.

19. Biglan, A., Domitrovich, C., Ernst, K., Mason, M. J., Robertson, E., Sloboda, Z., Ulmer, L. (2011). *Standards of Knowledge.* Fairfax, VA: Society for Prevention Research. http://www.preventionresearch.org/Society%20for%20Prevention%20Research%20Standards%20of%20Knowledge.pdf. Preuzeto 21. prosinca 2015.

20. Blevins, K., Johnston Listwan, S., Cullen, F., Lero Jonson, C. (2010). A General Strain Theory of Prison Violence and Misconduct: An Integrated Model of Inmate Behavior. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, *26*(2), 148-166.

21. Bloom, B., Owen, B., Covington, S., Raeder, M. (2002). *Gender responsive strategies: Research, practice, and guiding principles for women offenders*. Washington, DC: U. S. Department of Justice, National Institute of Corrections.

22. Bonta, J. (2002). Offender Risk Assessment – Guidelines for Selection and Use, *Criminal Justice and Behavior*, *29*(4), 355-379.

23. Bottoms, A. E., Hay, W., Sparks, J. R. (1990). Situational and Social Approaches to the Prevention of Disorder in Long-Term Prisons. *The Prison Journal*, *70*(83). Downloaded from tpj.sagepub.com at SAGE Publications on December 10, 2010.

24. Boxer P., Middlemass, K., Delorenzo, T. (2009). Exposure to Violent Crime During Incarceration: Effects on Psychological Adjustment Following Release. *Criminal Justice and Behaviour*, *36(8)*, 793-807.

25. Bowker, L. H. (1983). An Essay on Prison Violence, *The Prison Journal*, *63*(24). Downloaded from tpj.sagepub.com on January 29, 2013.

26. Brown, M. T., Wicker, L. R. (2000). Discriminant Analysis (u Tinsley, H.E.A., Brown, S. D. (2000). *Handbook of Applied Multivariate Ststistics and Mathematical Modeling*. Academic Press, Amsterdam, NL.

27. Buđanovac, A., Mikšaj-Todorović, Lj. (2001). Provjera mjernih karakteristika instrumenta LSI-R. U: Mejovšek, M. (ur.): *Prema modelu intervencija u kaznenim zavodima*. Izdavač: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

28. Buđanovac, A., Mikšaj-Todorović, Lj. (2007). Povezanost izmedu procjene samoefikasnosti u izbjegavanju činjenja kaznenih djela i razine kriminogenih rizika i potreba, *Kriminologija i socijalna integracija*, *14*(2), l-126.

29. Bureau of Justice Statistics (2010). Deaths In Custody Statistical Tables. State prison deaths, 2001-2007, https://www.bjs.gov/content/dcrp/prisonindex.cfm. Preuzeto 30. listopada 2016.

30. Buş, I., Stefan, E. C., Visu-Petra, G. (2009). Anger Management in the Penitentiary: An Intervention Study. Cognition, Brain, Behavior. *An Interdisciplinary Journal*, *13*(3), 329-340.

31. Butler, T., Kariminia, A. (2006). Prison Violence: Perspectives and Epidemiology. *NSW Public Health Bulletin*, *17(1–2)*, 17-20.

32. Byrne J., Hummer D. (2007a). Myths and Realities of Prison Violence: A Review of the Evidence. *Victims and Offenders*, *2*, 77-90.

33. Byrne, J., Hummer, D. (2007b). In search of the "Tossed Salad Man" (and others involved in prison violence): New strategies for predicting and controlling violence in prison. *Aggression and Violent Behavior, 12*, 531–541.

34. Camp, S. D., Gaes, G. G. (2005). Criminogenic Effects of the Prison Environment on Inmate Behavior: Some Experimental Evidence. *Crime & Delinquency*, *51*(3), 425-442.

35. Campbell, M. A., French, S., Gendreau, P. (2009). The Prediction of Violence in Adult Offenders – A Meta-Analytic Comparison of Instruments and Methods of Assessment, *Criminal Justice and Behavior, 36*(6), 567-590.

36. Cao, L., Zhao, J., Van Dine, S. (1997). Prison disciplinary tickets: A test of the deprivation and importation models. *Journal of Criminal Justice, 25*, 103–113.

37. Carnie, J., Broderick, R. (2011). *Prisoner Survey*. Scottish Prison Service.

38. Celinska, K., Sung, H. E. (2014). Gender Differences in the Determinants of Prison Rule Violations. *The Prison Journal, 94*(2), 220-241.

39. Clarke, R. V., editor (1997). *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, Second Edition, Harrow and Heston, Publishers, 1830 Western Avenue, Albany, N.Y. 12203.

40. Clarke, R. V. (2000). Situational Prevention, Criminology and Social Values. From: Von Hirsch, A., Garland, D., Wakefield, A. (eds.), 2000, *Ethical and Social Perspectives on Situational Crime Prevention*. Oxford: Hart Publishing.

41. Commissioner of the Correctional Service of Canada (2012). Commissioner's Directive: Management of Security Incidents, http://www.csc-scc.gc.ca/text/plcy/cdshtm/567-cd-eng.shtml. Preuzeto 18. kolovoza 2016.

42. Cooke, J., Wozniack, E., Johnstone, L. (2008). Casting Light On Prison Violence in Scotland: Evaluating the Impact of Situational Risk Factors. *Criminal Justice and Behavior, 35*(8), 1065-1078.

43. Cornish, D. B., Clarke, R. V. (2003). Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention. *Crime Prevention Studies, 16*, 41-96.

44. Crawford A. (2007). What impacts on quality assessment using OASys? *The Journal of Community and Criminal Justice*, *54*(2), 157–170.

45. Cunningham, M. D., Sorensen, J. R., Reidy, T. J. (2005). An Actuarial Model for Assessment of Prison Violence Risk Among Maximum Security Inmates. *Assessment*, *12*(1), 40-49.

46. Cunningham, M. D., Sorensen, J. R. (2006a). Actuarial Models for Assessing Prison Violence Risk – Revisions and Extensions of the Risk Assessment Scale for Prison (RASP). *Assessment*, *13*(3), 253-265.

47. Cunningham, M. D., Sorensen, J. R. (2006b). Nothing to Lose? A Comparative Examination of Prison Misconduct Rates Among Life-Without-Parole and Other Long-Term High-Security Inmates. *Criminal Justice and Behavior, 33*(6), 683-705.

48. Cunningham M. D., Sorensen J. R. (2007). Predictive Factors for Violent Misconduct in Close Custody. *The Prison Journal, 87*(2), 241-253.

49. Cunningham, M. D., Sorensen, J. R., Vigen, M. P., Eoods, S. O. (2011) Correlates and Actuarial Models of Assaultive Prison Misconduct Among Violence-Predicted Capital Offenders. *Criminal Justice and Behavior, 38*(1), 5-25.

50. Daggett, D., Camp, S. (2009). Do Official Misconduct Data Tell the Same Story as the Individuals Who Live in Prison?. *Criminal Justice Review, 34*(3), 428-449.

51. Dâmboeanu, C., Nieuwbeerta, P. (2016). Importation and deprivationcorrelates of misconduct among Romanian inmates. *European Journal of Criminology*, *13*(3), 332–351.

52. Day, J. C. Brauer, J. R., Butler, D. B. (2015). Coercion and Social Support Behind Bars – Testing an Integrated Theory of Misconduct and Resistance in U.S. Prisons. *Criminal Justice and Behavior*, *42*(2), 133-155.

53. DeLisi, M., Berg, M. T., Hochstetler, A. (2004). Gang Members, Career Criminals and Prison Violence: Further Specification of he Importation Model of Inmate Behaviour. *Criminal Justice Studies*, *17*(4), 369-383.

54. DeLisi, M., Trulson, C., Marquat, J., Drury, A., Kosloski, A. (2011). Inside the Prison Black Box: Toward a Life Course Importation Model of Inmate Behaviour.

International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, *55*(8), 1186-1207.

55. Dhami, M. P., Ayton, P., Loewenstein, G. (2007). Adaptation to Imprisonment – Indigenous or Imported? *Criminal Justice and Behavior*, *34*(8), 1085-1100.

56. Dixon, T., Harkins, L., Bennett, A. (2012). Investigating changes in anger and aggression in offenders with high levels of psychopathic traits attending the Chromis violence reduction programme. *Criminal Behaviour and Mental Health*, *22*, 191–201.

57. Doyle, M., Logan, C. (2012). Operationalizing the Assessment and Management of Violence Risk in the Short-term. *Behavioral Sciences and the Law*, *30*, 406–419.

58. Drury, A. J., DeLisi, M. (2010). The Past Is Prologue: Prior Adjustment to Prison and Institutional Misconduct. *The Prison Journal*, *90*(3), 331-352.

59. Duckitt, J. H. (1988). The Prediction of Violence. *South African Journal of Psychology*, *18*(1), 10-16.

60. Edens, J. F, Kelley, S. E., Lilienfeld, S. O., Skeem, J. L., Douglas, K. S. (2015). DSM-5 – Antisocial Personality Disorder: Predictive Validity in a Prison Sample, *Law and Human Behavior*, *39*(2), 123–129.

61. Edgar, K. (2005). Bullying, Victimisation and Safer Prisons. *Probation Journal*, *52*(4), 390-400.

62. Endrass, J., Rossegger, A., Frischknecht, A., Noll, T., Urbaniok, F. (2008a). Using the Violence Risk Appraisal Guide (VRAG) to Predict In-Prison Aggressive Behavior in a Swiss Offender Population. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *52*(1), 81-89.

63. Endrass, J., Rossegger, A., Urbaniok, F., Laubacher, A., Vetter, S. (2008b). Predicting violent infractions in a Swiss state penitentiary: A replication study of the PCL-R in a population of sex and violent offenders. *BMC Psychiatry*, *8*(74) http://www.biomedcentral.com/1471-244X/8/74.

64. Farkaš, R., Žakman-Ban, V. (2006). Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, *13*(2), 957-990.

65. French, S. A., Gendreau, P. (2006). Reducing Prison Misconducts – What Works! *Criminal Justice and Behavior*, *33*(2), 185-218.

66. Friedmann, P. D., Melnick, G., Jiang, L. (2008). Violent and Disruptive Behavior among Drug-Involved Prisoners: Relationship with Psychiatric Symptoms. *Behavioral Sciences and the Law*, *26*, 389–401.

67. Gadon, L., Johnstone, L., Cooke, D. (2006). Situational variables and institutional violence: A systematic review of the literature. *Clinical Psychology Review*, *26*, 515-534.

68. Geber, J. (1986). Kronologija razvoja kazneno-popravnog doma i doma za preodgoj maloljetnica Slavonska Požega. U: Marenić, Ž., (ur.): *Kazneno-popravni dom – Dom za preodgoj maloljetnica Slavonska Požega 1946-1986*. Izdavač: Kazneno-popravni dom Slav. Požega, „Narodne novine“ 100-1157-86.

69. Gendreau, P., Goggin C. E., Law, M. A. (1997). Predicting Prison Misconducts. *Criminal Justice and Behavior*, *24*(4), 414-43.

70. Gooch, K., Treadwell, J. (2015). Prison Bullying and Victimisation, Birmingham Law School. *A Report*. University of Birmingham, IBSN: 978-0-7044-2859-1, <http://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-artslaw/law/Prison-Bullying-and-Victimisation.pdf>. Preuzeto 2. srpnja 2016.

71. Gover, A., Perez, D., Jennings, W. (2008). Gender Differences in Factors Contributing to Institutional Misconduct. *The Prison Journal*, *88*(3), 378-403

72. Griffin, M. L., Hepburn, J. R. (2012). Inmate Misconduct and the Institutional Capacity for Control. *Criminal Justice and Behavior*, *40*(3), 270-288.

73. Haire, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis*. 7th ed. NJ: Prentice Hall.

74. Harer M., Langan N. (2001). Gender Differences in Predictors of Prison Violence: Assesing the Predictive Validity of a Risk Classification System. *Crime & Delinquency*, *47*(4), 513-536.

75. HM Prison Service (2007). Prison Service Order No. 2750 on Violence Reduction. http://fliphtml5.com/emlt/wrnm/basic. Preuzeto 25. listopada 2016.

76. Hochstetler, A., Murphy, D. S., Simons, R. L. (2004). Damaged Goods: Exploring Predictors of Distress in Prison Inmates. *Crime & Delinquency*, *50*(3), 436-457.

77. Hogan, N. L., Lambert, E. G., Barton-Bellessa, S. M. (2012). Evaluation of CHANGE, an Involuntary Cognitive Program for High-Risk Inmates. *Journal of Offender Rehabilitation*, *51*, 370–388.

78. Homel, R., Thompson, C. M. (2005). Causes and prevention of violence in prisons. In Sean O'Toole & Simon Eyland (Eds.), *Corrections criminology* (101-108).

79. Houser, K., Belenko, S. (2015). Disciplinary Responses to Misconduct Among Female Prison Inmates With Mental Illness, Substance Use Disorders, and Co-Occurring Disorders. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, *38*(1), 24–34.

80. Houser, K., Welsh, W. (2014). Examining the association between co-occurring disorders and severeness of misconduct by female prison inmates. *Criminal Justice and Behavior*, *41*, 650–666.

81. Hrvatska psihološka komora (2007). Katalog psihodijagnostičkih sredstava prema kategorijama,<http://www.psiholoska-komora.hr/static/documents/katalog_psihodijagnostickih_sredstava.pdf>. Preuzeto 7. kolovoza 2016.g.

82. Indermaur, D. (1999). Situational Prevention of Violent Crime: Theory and Practice in Australia. *Studies on Crime and Crime Prevention*, *8*(1), 71 -87.

83. Ireland, C. A., Ireland, J. L. (2000). Descriptive Analysis of the Nature and Extent of Bullying Behavior in a Maximum-Security Prison. *Aggressive Behavior*, *26*, 213–223.

84. Ireland, J. L., Archer, J. (1996). Descriptive Analysis of Bullyng in Male and Female Adult Prisons. *Journal of Community & Applied Social Psycology*, *6*, 35-47.

85. Ireland, J. L. (1999). Bullying Behaviors Among Male and Female Prisoners: A Study of Adult and Young Offenders. *Aggresive Behaviour*, *25*, 161-178.

86. Ireland, J. L. (2000). Bullying among Prisoners: A Review of Research. *Aggression and Violent Behavior*, *5*(2), 201–215.

87. Ireland, J. L. (2001). The Relationship Betwen Social Problem-Solvingnand Bullying Behaviour Among Male and Female Adult Prisoners. *Agresive Behaviour*, *27*, 297-312.

88. Ireland, J. L. (2002a). Social Self-Esteem and Self-Reported Bullying Behaviour Among Adult Prisoners. *Aggressive Behavior*, *28*, 185-197.

89. Ireland, J. L. (2002b). Official Records of Bullyng Incidents among Young Offenders: What Can They Tell Us and How Useful are They ? *Journal of Adolescence*, *25*, 669-679.

90. Ireland, J. L., Archer, J. (2002). The Perceived Consequences of Responding to Bullyng With Aggression: A Study of Male and Female Adult Prisoners. *Aggressive Behaviour*, *28*, 257-272.

91. James D. J., Glaze L. E. (2006). Mental Health Problems of Prison and Jail Inmates. Bureau of Justice Statistics Special Report. September 2006, NCJ 213600, Revised, 12/14/06. https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/mhppji.pdf. Preuzeto 01. studenog 2016.g.

92. Jiang, S., Fischer.Giorlando, M. (2002). Inmate Miscounduct: A test of the Deprivation, Importation, and Situational Models. *The Prison Journal*, *82*(3), 335-338.

93. Johnsen, B., Granheim, P. K., Helgesen, J. (2011). Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prisons. *European Journal of Criminology*, *8*(6), 515–529.

94. Kellar, M., Wang, H. (2005). Inmate Assaults in Texas County Jails. *The Prison Journal*, *85*(4), 515-534.

95. Kenning, C., Cooper, J., Short, V., Shaw, J., Abel, K., Chew-Graham, C. (2010). Prison Staff and Women Prisoner's Views on Self Harm; Their Implications for Service Delivery and Development: A qualitative study. *Criminal Behaviour and Mental Health, 20*, 274-284.

96. Kennington, M. V. (2013). Ambiguous Freedom: A Grounded Theoretical Analysis of Life Outside Prison, *Dissertation ubmitted to the faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University*, October 31st, 2013, Blacksburg, VA

<https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/24194/Kennington_MA_D_2013.pdf?sequence=1>. Preuzeto 18. kolovoza 2016.

97. Kerley, K. R., Hochstetler, A., Copes, H. (2009). Self-Control, Prison Victimization, and Prison Infractions. *Criminal Justice Review*, *34*(4), 553-568.

98. Klecka, W. R. (1980). *Discriminant analysis*. Beverly Hills: Sage Publications, Inc.

99. Koller-Trbović, N. (1990). Relacije između stavova osuđenih osoba prema radu i tretmanu i nekih karakteristika ranijeg života ispitanika. *Penološke teme (Zagreb), 5*(1-2), 43-55.

100. Kovačević-Lepojević, M., Žunić-Pavlović, V. (2012). Primena video-nadzora u kontroli kriminala. *Specijalna edukacija i rehabilitacija, 11*(2), 325-345.

101. Kovčo Vukadin, I. (2014). Prevencija nasilja u zatvorima: restorativni pristup. Zbornik radova. Međunarodna naučno-stručna konferencija Izgradnja modernog pravnog sistema, Sarajevo, Centar za društvena istraživanja, Internacionalni Burč univerzitet, (ur.), 129-150.

102. Kovčo Vukadin, I., Mihoci, M. (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. Europske značajke i dvojbe hrvatskog sustava izvršenja kazne oduzimanja slobode. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, *17*(1), 301-500.

103. Kovčo Vukadin, I., Rajić, S. Balenović, M. (2009). Uspostava probacijskog sustava – novi izazov za Hrvatsku? Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, *16*(2), 711-751.

104. Kroner, D. G., Mills, J. F., Gray, A., Talbert, K. O. N. (2011). Clinical Assessment in Correctional Settings. In: Fagan, T. J., Ax, R. K. (ed.). Correctional Mental Health – From Theory to Best Practice. Sage Publications, Inc. 79-102.

105. Kućni red Kaznionice u Lepoglavi (2013). (Neobjavljeno). Suglasnost Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav, KLASA: 730-02/13-02/23 URBROJ: 514-07-01-02/1-13-2 od 1. listopada 2013.

106. Kućni red za zatvorenice na izdržavanju kazne zatvora u Kaznionici u Požegi (2013). (Neobjavljeno). Suglasnosti Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav KLASA:730-02/13-02/14 URBROJ: 514-07-01-02/1-13-2 od 14. listopada 2013. i KLASA: 730-02/15-02/1, URBROJ: 514-07-01-02-02-02-15-06, od 4. ožujka 2015.

107. Lahm, K. F. (2008). Inmate-On-Inmate Assault: A Multilevel Examination of Prison. Violence. *Criminal Justice and Behavior*, *35*(1), 120-137.

108. Lahm, K. F. (2009). Inmate Assaults on Prison Staff: A Multilevel Examination of an Overlooked Form of Prison Violence. *The Prison Journal*, *89*(2), 131-150.

109. Lambert, E. G., Hogan, N. L., Barton, S., Stevenson, M. T. (2007). An Evaluation of CHANGE, a Pilot Prison Cognitive Tretment Program. *Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis*, *5*(1), 2-16.

110. La Vigne, N. G., Debus-Sherrill, S., Brazzell, D., Downey, P. M. (2011). Evaluation of a Situational Crime Prevention Approach in Three Jails: The Jail Sexual Assault Prevention Project, *Research Report*, Urban Institute, Justice Policy Center, 2100 M Street NW, Washington, DC 20037

111. Lebedina, M. (1990). Povezanost autoritarijanizma i agresivnosti osuđenih osoba. *Defektologija*, *26*(2), 236-271.

112. Lee, J. S., Edens, J. F. (2005). Exploring Predictors of Institutional Misbehaviour among Male Korean Inmates. *Criminal Justice and Behavior*, *32*(4), 412-432.

113. Light, M., Grant, E., Hopkins, K. (2013). Gender differences in substance misuse and mental health amongst prisoners Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners. Ministry of Justice Analytical Series 2013, http://www.justice.gov.uk/publications/researchand-analysis/moj. Preuzeto 13. prosinca 2016

114. Makarios, M., Latessa, E. J. (2013). Developing a Risk and Needs Assessment Instrument for Prison Inmates – The Issue of Outcome. *Criminal Justice and Behavior*, *40*(12), 1449–1471.

115. McCorkle, R. C., Miethe, T. D., Drass, K. A. (1995). The Roots of Prison Violence: A Test of the Prison Deprivation, Mangement and „Not-So-Total" Institution Models. Crime & Delinquency, *41*(3), 317-331.

116. Mejovšek, M. (1990). Utjecaj strukture i stabilnosti superega osuđenih osoba na njihovo ponašanje za vrijeme izdržavanja kazne lišenja slobode. *Defektologija*, *26*(2), 251-263.

117. Mejovšek, M., (1992). Povezanost kognitivnih i konativnih karakteristika osuđenih osoba i adaptacija na penološki tretman. *Penološke teme, 7, br. 1-2*, 71-75.

118. Mejovšek, M. (1995). Povezanost između nekih osobnih obilježja osuđenih za kaznena djela razbojstva i razbojničke krađe i prognoze uspjeha resocijalizacije. *Kriminologija i socijalna integracija, 3*(1), 21-35.

119. Mejovšek, M. (2002). *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

120. Mejovšek, M., Buđanovac, A., Šućur, Z. (2000). Povezanost između agresivnosti zatvorenika i njihova socio-ekonomskog i obiteljskog statusa. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 36*(1), 63-74.

121. Mejovšek, M., Buđanovac, A., Šućur, Z. (2001). Usporedba između recidivista i nerecidivista s obzirom na agresivnost i socioekonomski status. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 37*(2), 91-100.

122. Mejovšek, M., Buđanovac, A., Šućur, Z. (2002). Povezanost dviju razina čimbenika rizika delinkventnog ponašanja. *Kriminologija i socijalna integracija, 10*(1), 13-24.

123. Mikšaj-Todorović, Lj., Buđanovac, A. (2001a). Prijedlog modela institucionalnog tretmana utemeljen na instrumentu LSI-R. U: Mejovšek M. (ur.).: *Prema modelu intervencija u kaznenim zavodima,* str. 51-58. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

124. Mikšaj-Todorović, Lj., Buđanovac, A. (2001b). Analiza razlika u percepciji tretmana između osuđenika iz zatvorene i otvorenih/poluotvorenih kaznenih ustanova. U: Mejovšek M. (ur.): Prema modelu intervencija u kaznenim zavodima, 93-113. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

125. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.

126. Mills, J. F., Kroner, D. G. (2003). Antisocial Constructs in Predicting Institucional Violence among Violent Offenders and Child Molesters. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 47*(3), 324-334.

127. Ministarstvo pravosuđa (2010a). Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2009. godinu <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-

6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>. Preuzeto 5. lipnja 2016.

128. Ministarstvo pravosuđa (2010b). Odluka o osnivanju otvorenog odjela za izdržavanje kazne u Kaznionici u Lepoglavi (Neobjavljeno), Uprava za zatvorski sustav, Središnji ured, KLASA: 730-02/10-01/132, URBROJ: 514-07-01-01-01-01/3-10-2, od 27. prosinca 2010.g.

129. Ministarstvo pravosuđa (2011). Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2010. godinu <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>. Preuzeto 5. lipnja 2016.

130. Ministarstvo pravosuđa (2012). Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2011. godinu <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>. Preuzeto 5. lipnja 2016.

131. Ministarstvo pravosuđa (2013). Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2012. godinu <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>. Preuzeto 5. lipnja 2016.

132. Ministarstvo pravosuđa (2014). Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2013. godinu <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720>. Preuzeto 5. lipnja 2016.

133. Ministarstvo pravosuđa (2015). Godišnje izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2014. godinu <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/strategije-planovi-i-izvjesca/izvjesce-o-stanju-i-radu-kaznionica-zatvora-i-odgojnih-zavoda/6720> . Preuzeto 5. lipnja 2016.

134. Ministry of Justice Statistics Bulletin (2015). Safety in Custody Statistics England and Wales: Deaths in prison custody to June 2015 Assaults and Self-harm to March 2015. http://socialwelfare.bl.uk/subject-areas/services-client-groups/adult-offenders/ministryofjustice/175152safety-in-custody-2015.pdf. Preuzeto 23. listopada 2016.

135. Moore, R. (editor) (2015). A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2009–2013, National Offender Management Service, *Ministry of Justice Analytical Series*, July 2015. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/449357/research-analysis-offender-assessment-system.pdf>. Preuzeto 8. kolovoza 2016.

136. Morris, R. G., Longmire, D. R., Buffington-Vollum, J. i Vollum, S. (2010). Institutional Misconduct and Differential Parole Eligibility among Capital Inmates. *Criminal Justice and Behavior, 37*(4), 417-438.

137. Morris, R. G., Worrall, J. L. (2014). Prison Architecture and Inmate Misconduct: A Multilevel Assessment. *Crime & Delinquency*, *60*(7), 1083-1109.

138. Nikolić, B., Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (2002.) Metrijske karakteristike formulara za procjenu rizičnosti / potreba (FPRP). *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 38*(1), 103-120.

139. Okvirna mjerila za upućivanje i razvrstavanje zatvorenika na izdržavanju kazne zatvora (2012; 2013), Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav, Središnji ured; KLASA: 730-04/12-01/50, URBROJ: 514-07-01-02/1-12-02, od 10. prosinca 2012. i KLASA: 730-04/14-01/667, URBROJ: 514-07-01-02-01-14-01, od 26. lipnja 2014.

140. Pallant, J. (2009). *SPSS priručnik za preživljavanje*. 3. izd. Beograd: Mikro knjiga.

141. Palmer, E. J., Thakordas, V. (2005). Relationship Between Bullyng and Scores on the Buss-Perry Aggression Questionnaire Among Imprisonmend Male Offenders. *Aggresive Behavior*, *31*, 56-66.

142. Perez, D. M., Gover, A. R., Tennyson, K. M., Santos, S. D. (2010). Individual and Institutional Characteristics Related to Inmate Victimization. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *54*(3), 378-394.

143. Paterline, B. A., Petersen, D. M. (1999). Structural and social psychological determinants of prisonization. *Journal of Criminal Justice, 27*(5), 427–441.

144. Pflugradt, D. I., Allen, B. (2014). Static Risk Factors Predict Sexual Misconduct among Incarcerated Female Sexual Offenders. Journal of Sexual Aggression, *20*(1), 85-93.

145. Pollock, J. M. (2002). *Women, Prison and Crime*. Second edition. Wadsworth Group.

146. Pratt, T. C., Cullen, F. T. (2000). Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis. *Criminology*, *38*(3), 931-964.

147. Pravilnik o matici, osobniku i drugim evidencijama koje se vode u kaznionicama i zatvorima („Narodne novine“ broj: 96/06.)

148. Pravilnik o pogodnostima zatvorenika („Narodne novine“ broj: 66/10. i 126/13.)

149. Preporuka 2006 Odbora ministara Vijeća Europe zemljama članicama o Europskim zatvorskim pravilima. <http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/(Microsoft%20Word%20-%20Preporuka%20Odbora%20Ministara%20o%20Europskim%20zatvorskim%20pravilim_205).pdf>. Preuzeto 1. kolovoza 2016.

150. Preporuka 2003 Odbora ministara zemljama članicama o postupanju zatvorskih administracija sa zatvorenicima osuđenim na kaznu doživotnog zatvora i drugim zatvorenicima s dugotrajnim kaznama. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805915fb>. Preuzeto 1. kolovoza 2016.

151. Reidy, T. J., Sorensen, J. R., Cunningham, M. D. (2012). Community Violence to Prison Assault: A Test of the Behavioral Continuity Hypothesis. *Law and Human Behavior*, *36*(4), 356–363.

152. Rettenberger, M., Boer, D. P., Eher, R. (2011). The predictive accuracy of risk factors in the Sex Violence Risk-20 (SVR-20). *Criminal Justice and Behavior*, *38*(10), 1009-1027.

153. Ricijaš, N. (2006). Instrumenti procjene djece i adolescenata – mogućnosti primjene kod probacije za maloljetnike. *Ljetopis socijalnog rada*, *13*(2), 271-295.

154. Ruderman, M. A., Wilson, D. F., Reid, S. (2015). Does Prison Crowding Predict Higher Rates of Substance Use Related Parole Violations? A Recurrent Events Multi-Level Survival Analysis. PloS, ONE 10(10): e0141328. doi:10.1371/journal.pone.0141328.

155. South, C. R., Wood, J. (2006). Bullying in Prisons: The Importance of Perceived Social Status, Prisonization and Moral Disengagement. *Aggressive Behavior*, *32*, 490-501.

156. Sorensen, J., Cunningham, M. D. (2010). Conviction Offense and Prison Violence – A Comparative Study of Murderers and Other Offenders. Crme & Delinquency, *56*(1), 103-125.

157. Steiner, B. (2009). Assessing Static and Dyinamic Influences on Inmate Violence Levels. *Crime & Delinquency*, *55*(1), 134-161

158. Steiner, B., Wooldredge, J. (2008). Inmate Versus Environmental Effects On Prison Rule Violations. *Criminal Justice and Behavior*, *35*(4), 438-456.

159. Steiner, B., Wooldredge, J. (2009). Rethinking the Link Between Institutional Crowding and Inmate Misconduct. *The Prison Journal*, *89*(2), 205-233.

160. Steiner, B., Wooldredge, J. (2014). Sex Differences in the Predictors of Prisoner Misconduct. *Criminal Justice and Behavior*, *41*(4), 433-452.

161. Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics. 5th ed*. Boston MA: Pearson Education, Inc.

162. Tasca, M., Griffin, M., Rodriguez, N. (2010). The Effect of Importation and Deprivation Factors on Violent Misconduct: An Examination of Black and Latino Youth in Prison. *Youth Violence and Juvenile Justice*, *8*(3), 234-249.

163. Tartaro, C., Levy, M. P. (2007). Density, Inmate Assaults, and Direct Supervision Jails. *Criminal Justice Policy Review*, *18*(4), 395-417.

164. Tewksbury, R., Mahoney, M. J. (2009). Sexual Victimization and Requests for assistance in Inmates' Letters to the National Prison Rape Elimination Commission. *Federal Probation, 73*(3), 57-61.

165. The revised Standard Minimum Rules (UN-Doc A/Res/70/175), adopted by the UN General Assembly on 17 December 2015, known as the „Nelson Mandela Rules“.

166. Thomas, C. W. (1977). Theoretical Perspectives on Prisonization: A Comparison of the Importation and Deprivation Models, *Journal of Criminal Law and Criminology*, *68*(1), 135-145.

167. Thompkins, D. E. (2005). Executive Directives & Prison Violence. Prepared for the: *Commission on Safety & Abuse in America's Prisons*, Tampa, 19-20.

168. Toch, H., Kupers, T. A. (2007). Violence in Prisons, Revisited. *Journal of Offender Rehabilitatio*n, *45*(3/4), 1-28.

169. Trulson, C. R., DeLisi, M., Marquart, J. W. (2011). Institutional Misconduct, Delinqent Background, and Rearest Frequency Among Serious and Violent Delinquent Offenders. *Crime and Delinquency*, *57*(5), 709-731.

170. Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva pravosuđa („Narodne novine“, broj 71/14 i 76/15.).

171. Viljoen, J. L., O'Neil, M. L, Sidhu, A. (2005). Bullyng Behaviors in Female and Male Adolescent Offenders: Prevalence, Types, and Association With Psychosocial Adjustment. *Aggressive Behavior, 31,* 521-536.

172. Vukosav, J. (2009). Neka psihološka i socioekonomska obilježja počinitelja nasilničkog kriminaliteta. *Doktorska disertacija*, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

173. Vukota, Lj., Penić, Z. (2010). Osnove provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora (Neobjavljeno). Skipta za edukaciju službenika pravosudne policije u okviru Temeljnog tečaja, Centar za izobrazbu, Uprava za zatvorski sustav, Ministarstvo pravosuđa.

174. Wakai, S., Sampl, S., Hilton, L., Ligon, B. (2014). Women in Prison: Self-Injurious Behavior, Risk Factors, Psychological Function, and Gender-Specific Interventions. *The Prison Journal*, 1-18.

175. Walters, G. D., Crawford, G. (2013). Mental Illness and Violence History as Predictors of Institutional Misconduct and Recidivism: Main and Interaction Effects. *Law and Human Behavio*r, *38*(3), 238-47.

176. Welch, M. (2011). *Corrections: A Critical Approach*. Third edition. Routledge, Taylor & Francis Group.

177. Wolff, N., Shi, J., Bachman, R. (2008). Measuring Victimization Inside Prisons: Questioning the Questions. *Journal of Interpersonal Violence*, *23*(10), 1343-1362.

178. Wolff, N., Blitz, C., Shi, J., Siegel, J., Bachman, R. (2007). Psyhical Violence Inside Prisons: Rates of Victimization. *Criminal Justice and Behavior, 34*(5), 588-599.

179. Wormith, J. S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L. R., Fagan, T. J., Morgan, R. D. (2007). The Rehabilitation and Reintegration of Offenders: The Current Landscape and Some Future Directions for Correctional Psychology. *Criminal Justice And Behavior*, *34*(7), 879-892.

180. World Health Organzation, (2002). World report on violence and health. <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf>. Preuzeto: 5. kolovoza 2016.

181. Wortley, R. (1996). Guilt, shame and situational crime prevention. In R. Homel (ed) *The Politics and Practice of Situational Crime Prevention*. Crime Prevention Studies, 5, (pp. 115-132). Monsey, NY: Criminal Justice Press.

182. Wortley, R. (2002). *Situational Prison Control – Crime Prevention in Correctional Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

183. Wortley, R., Summers, L. (2005). Reducing Prison Disorder Through Situational Prevention: The Glen Parva Experience. In: M. J. Smith & N. Tilley (Eds.) *Crime science: New approaches to preventing and detecting crime*. Cullompton, UK: Willan Publishing.

184. Wright, E., Salisbury, E., Van Voorhis, P. (2007). Predicting the Prison Misconduct of Women Offenders – The Importance of Gender-Responsive Needs. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, *23*(4), 310-340.

185. Zakon o izvršavanju kazne zatvora, „Narodne novine“ broj: 128/99., 55/00., 59/00., 129/00., 59/01., 67/01., 11/02., 190/03., 76/07., 27/08., 83/09., 18/11., 48/11., 125/11., 56/13., 150/13.)

186. Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“ broj: 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14.

187. http://www.kaznionica-u-lepoglavi.hr/index.html. Preuzeto 17. lipnja 2016.

14. PRILOZI

Prilog 1. Suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Prilog 2. Upitnik / anketni list o stegovnom prijestupu

Prilog 1.

Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta

Zagreb, 17. 09. 2013.

Predmet: Mišljenje o poštivanju etičkih načela u postupku izrade doktorske disertacije pod nazivom „Provjera modela objašnjenja nasilnog ponašanja u hrvatskom penalnom sustavu", **pristupnika Saše Rajića**, studenta doktorskog poslijediplomskog studija „Prevencijska znanost i studij invaliditeta".

Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pregledalo je dopunjenu teze doktorske disertacije pod nazivom *„Provjera modela objašnjenja nasilnog ponašanja u hrvatskom penalnom sustavu"*, pristupnika Saše Rajića, studenta doktorskog poslijediplomskog studija „Prevencijska znanost i studij invaliditeta".

Utvrdili smo da teza doktorske disertacije, u zasebnom poglavlju i u prilozima, sadrže dostatnu količinu i kvalitetu obrazloženja i materijala kojima se potvrđuje usklađenost prijedloga empirijskog istraživanja, *koje koristi isključivo sekundarne podatke*, s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu, odnosno specifičnim pojašnjenjima tog kodeksa definiranim člankom 17. Poslovnika o radu Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koja se odnose na potvrdu da se doktorsko istraživanje planira provesti uz:

- čuvanje tajnosti i povjerljivosti podataka prikupljenih istraživanjem,
- zaštitu dostojanstva osoba čiji će se podaci koristiti u istraživanju.

Predsjednica Etičkog povjerenstva ERTF-a

Prof. dr. sc. Antonija Žižak

Prilog 2.

Kaznionica: 1. Lepoglava 2. Požega Ž R.broj: _____

UPITNIK / ANKETNI LIST O STEGOVNOM PRIJESTUPU

Knjiga stegovnih postupaka

MATIČNI BROJ ZATVORENIKA: _____

DATUM POKRETANJA POSTUPKA: _____

VRSTA STEGOVNOG PRIJESTUPA: čl. 145. stavak _____ točka _____

KRATAK OPIS STEGOVNOG PRIJESTUPA (ukratko opisati radnju i posljedice):

STEGOVNI PRIJESTUP IMA ELEMENTE NASILJA :

1. ne

2. da, prema drugom zatvoreniku

3. da, prema osoblju

4. da, prema sebi

5. da, prema predmetima (neživim objektima)

VRSTA IZREČENE MJERE:

1. ukor	
2. ograničenje ili privremena uskrata raspolaganja novcem u kaznionici u trajanju do 3 mjeseca :	1. uvjetno 2. bezuvjetno
3. uskrata pojedinih ili svih pogodnosti (čl. 130) u trajanju do 3 mjeseca: vrsta i trajanje: _____	1. uvjetno 2. bezuvjetno
4. upućivanje u samicu u trajanju do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom dana i noći (trajanje i način): _____	1. uvjetno 2. bezuvjetno

Osobnik zatvorenika

Podaci o osuđeniku

Opći podaci

GODINA ROĐENJA: _____

BROJ DJECE:

1. bez djece

2. _____

BRAČNO STANJE:

1. neoženjen

2. izvanbračna zajednica

3. oženjen

4. razveden

5. udovac

ŠKOLSKA SPREMA:

1. bez OŠ

2. OŠ

3. OŠ i tečaj

4. SŠ

5. viša i visoka škola

6. magisterij i doktorat

Podaci o kazni

VISINA KAZNE: _____

KAZNENO DJELO:
_____

GODINA POČETKA IZDRŽAVANJA KAZNE: _____

GODINA ISTEKA KAZNE: _____

Dijagnostički podaci (mapa III.) psihodijagnostički podaci

OPĆA INTELIGENCIJA:

1. intelektualne teškoće

2. granična

3. ispodprosječna

4. prosječna

5. iznadprosječna

6. znatno iznadprosječna

EMOCIONALNA STABILNOST

1—2—3—4—5

EKSTRAVERZIJA

1—2—3—4—5

DOMINANTNOST:

1—2—3—4—5

AGRESIVNOST:

1—2—3—4—5

SAMOKRITIČNOST

1—2—3—4—5

NEZRELA LIČNOST

1. ne 2. da

POREMEĆAJI CRTA LIČNOSTI

1. ne 2. da

NEUROTSKI POREMEĆAJ

1. ne 2. da

PSIHOPATSKA STRUKTURA

1. ne 2. da

SAMOOZLJEĐIVANJE

1. ne 2. da

POKUŠAJI SUICIDA

1. ne 2. da

KONZUMIRANJE ALKOHOLA

1. ne pije

2. povremeno pijenje

3. redovito pijenje

4. prekomjerno pijenje bez ovisnosti

5. alkoholizam

6. apstinencija

KONZUMIRANJE DROGA

1. ne uzima drogu

2. povremena uporaba bez ovisnosti

3. narkomanija

4. apstinencija

KONZUMIRANJE TABLETA

1. ne uzima tablete

2. povremeno uzima tablete

3. tabletomanija

<u>Kriminološki nalaz (presuda)</u>

GODINA IZVRŠENJA DJELA: _____

PRETHODNA OSUĐIVANOST

1. ne

2. da, jedanput

3. da, dva puta

4. da, tri i više puta

<u>Osobitosti povezane s prethodnom osuđivanosti</u>

OPĆI POVRAT (količina) _____

POSEBAN POVRAT (količina) _____

BROJ POČINJENIH KAZNENIH DJELA U PRESUDI: _____

PRIZNAJE LI POČINITELJ KAZNENO DJELO

1. potpuno priznaje

2. djelomično priznaje

3. ne priznaje

SIGURNOSNE MJERE UZ KAZNU ZATVORA:

Obvezno liječenje alko./narko.	1. da	2. ne
Zabrana uspostavljanja poziva	1. da	2. ne
Zabrana javnog istupanja	1. da	2. ne
Zabrana upravljanja mot. voz.	1. da	2. ne
Oduzimanje predmeta	1. da	2. ne
Protjerivanje stranca iz zemlje	1. da	2. ne
	1. da	2. ne

MAPA IV. Provođenje pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora

Podatke razmatrati u odnosu na datum počinjenja stegovnog prijestupa

POSEBNI PROGRAMI

1. ne 2. da _____

3. završen: _____

SLOBODNO VRIJEME

1. ne 2. da, 1 3. da, više aktivnosti

RADNI STATUS:

1. radi (krug, poluotvoreni)

2. ne radi

3. nesposoban

4. privremeno neraspoređen

POSEBNE MJERE ODRŽAVANJA REDA I SIGURNOSTI (čl. 135.)

	1. ne	2. da
Pojačani nadzor		
Oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari koje je inače dopušteno posjedovati		
Odvajanje od ostalih zatvorenika		
Smještaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari		
Smještaj na odjel pojačanog nadzora		
Vezanje ruku, a po potrebi i nogu lisicama ili remenjem		
Osamljenje		

MAPA VII.

Odluke o stegovnoj odgovornosti i dokumentacija o posebnim mjerama održavanja reda i sigurnosti

(Za određeni stegovni prijestup osigurati prijedlog za pokretanje stegovnog postupka)

DAN (u tjednu) izvršenja stegovnog prijestupa:

1. pon. 2. uto. 3. sri. 4. čet. 5. pet. 6. sub. 7. ned. 8. drugo

MJESEC IZVRŠENJA STEGOVNOG PRIJESTUPA: _____ drugo

VRIJEME IZVRŠENJA STEGOVNOG PRIJESTUPA: _____ drugo

MJESTO IZVRŠENJA STEGOVNOG PRIJESTUPA:
_____

PRETHODNO IZREČENE STEGOVNE MJERE

Stegovni prijestupi zbog kojih su izrečene (upisati stavak, točku i količinu):

Čl. 145**. st. 2**. točka: _____

Čl. 145. **st. 3.** točka _____

Izrečene **stegovne mjere**

Mjera	Količina
čl. 146. st. 2. t. 1 (ukor)	
t. 2. (novac)	
t. 3. (pogodnosti)	
t. 4. (samica)	

MAPA VI.

<u>Mapa za dokumente</u>

BROJ OSOBA UPISANIH U KARTON POSJETA: _____

BROJ OSOBA UPISANIH ZA TELEFONSKE KONTAKTE: _____

Životopis autora

Saša Rajić rođen je 7. srpnja 1964. godine u Zagrebu, gdje je završio srednjoškolsko obrazovanje. Diplomirao je socijalnu pedagogiju 1989. godine na Fakultetu za defektologiju (Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu) Sveučilišta u Zagrebu s temom „Razlike između alkoholičara počinitelja imovinskih i krvnih delikata".

Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Prevencijska znanost i studij invaliditeta, studijski smjer Prevencijska znanost: prevencija mentalnih i ponašajnih poremećaja i promocija mentalnog zdravlja na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisao je 2008. godine.

Radio je kao: viši stručni savjetnik u Odjelu tretmana Kaznionice u Lipovici – Popovači (listopad 1989. – travanj 2002.); viši stručni savjetnik u Središnjem uredu Uprave za zatvorski sustav (travanj 2002. – siječanj 2005.); upravitelj Odgojnog zavoda u Turopolju (veljača 2005. - prosinac 2010.); ravnatelj Uprave za probaciju i podršku žrtvama i svjedocima (prosinac 2010. – rujan 2012.); pomoćnik upraviteljice Kaznionice u Lipovici – Popovači (rujan 2012. – listopad 2013.); upravitelj Kaznionice u Lipovici – Popovači (listopad 2013. – lipanj 2016.). Od lipnja 2016. godine upravitelj je Zatvora u Karlovcu.

Bio je voditelj dva projekta uspostave sustava probacije u Republici Hrvatskoj (2009; 2011-2012); član radnih skupina za izradu zakona o probaciji (2009; 2012); član radne skupine za izradu Strategije ustrojavanja probacijske službe (2007); član radne skupine za izradu koncepta organizacije probacije (2003).

Član je Upravnog odbora Hrvatske udruge socijalnih pedagoga, te počasni član Udruge studenata socijalne pedagogije – Pupovci.

Objavio je više znanstvenih i stručnih radova, jedno poglavlje u knjizi, aktivni je sudionik znanstvenih i stručnih skupova, gostujući predavač studentima socijalne pedagogije.

Popis objavljenih radova:

- Rajić S., Maloić S., Knotek-Iveta Ž., (2005.)– *Izvršavanje uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i rada za opće dobro na slobodi – alternativne sankcije u RH – stanje i perspektive.* Kriminologija i socijalna integracija, 13 (1)
- Rajić S., Babić V., (2008.) – *Croatia;* - u: Kalmhout A.M., Durnescu I., *Probation in Europe.* Wolf Legal Publishers/CEP

- Rajić, S., Tomić Latinac, M., Mihić, J., Novak, M. (2008). Stanje i budućnost prevencije u Hrvatskoj - izgradnja kapaciteta // *Nasilje nad djecom i među djecom, 2. znanstveno-stručni skup* / Kolesarić, V., Metzing, A., Šincek, D., Tomašić, J. (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, 23-23
- Kovčo Vukadin I., Rajić S., Balenović M., (2009.) – *Uspostava probacijskog sustava – novi izazov za Hrvatsku.* Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 16(2)
- Kovčo Vukadin I., Maloić S., Rajić S., (2011.) – *Izazovi u izgradnji probacijskog sustava u Republici Hrvatskoj.* Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 18(2)
- Maloić S., Rajić S., (2012.) – *Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH.* Ljetopis socijalnog rada, 19(1)
- Kovčo Vukadin I., Maloić S., Rajić S., (2012.) – *Policija i probacija – novi partneri u zaštiti zajednice.* Policija i sigurnost, 4
- Maloić S., Ricijaš N., Rajić S., (2012.) – *Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu.* Kriminologija i socijalna integracija, 20 (2)
- Ricijaš, N., Maloić, S., Rajić, S. (2012). Doživljaj posla probacijskih službenika u Hrvatskoj // *Knjiga sažetaka 8. međunarodnog znanstvenog skupa "Istraživanja u edukacijsko-rehabilitacijskim znanostima"* / Milković, M., Doležal, D., Hržica, G., Stošić, J. (ur.). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 225-226
- Jandrić Nišević, A., Franić, N., Rajić, S. (2015) - *Pregled istraživanja učinkovitosti elektroničkog nadzora kao alternativne sankcije.* Kriminologija i socijalna integracija, 23 (1)
- Maloić, S., Rajić, S., Mažar, A., (2015) - *Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata.* Kriminologija i socijalna integracija, 23, 1.